

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

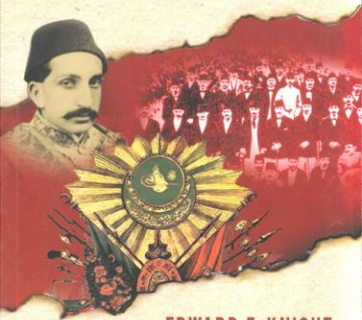
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

1908 İhtilâli'nin Hikâyesi

Jön Türkler ve II. ABDÜLHAMİD

EDWARD F. KNIGHT

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ra>

1908 İhtilâli'nin Hikâyesi
JÖN TÜRKLER
VE
II. ABDÜLHAMİD

Yayınevi : KARIYER YAYINCILIK İLETİŞİM
EĞİTİM HİZMETLERİ LTD. ŞTİ.
Klodfarer Cad. No: 16/4 Fırat Apartmanı
34400 Sultanahmet/İSTANBUL
Tel : (0 212) 516 99 84
Fax : (0 212) 516 99 80
e-posta : kariyer@kariyeryayinlari.com
http://www.kariyeryayinlari.com

Kitap Editörü : Ersan Güngör
Yazarı : Edward F. Knight
Kitabın Orijinal İsmi : The Awakening Of Turkey
A History of the Turkish Revolution

Kariyer Yayınları : 151
Araştırma-İnceleme : 12

Türkçesi : Sabiha Deniz
Sayfa Tasarımı : Burhan Maden
Kapak Tasarımı : Salih Koca
Kapak Baskısı : Emirler Ofset
İç Baskı : Çalış Ofset
Cilt : Dilek Mücellit

©2010, KARIYER YAYINCILIK İLETİŞİM, EĞİTİM HİZ. LTD. ŞTİ.

Türkiye'deki tüm yayın hakları Kariyer Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir; izinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

Birinci Baskı : İstanbul, Şubat 2010
ISBN : 978 - 9944 - 300 - 47 - 6

EDWARD F. KNIGHT

1908 İhtilâli'nin Hikâyesi

JÖN TÜRKLER

VE

II. ABDÜLHAMİD

Edward F. Knight

Yazar; Güney Amerika, Afrika ve Asya'da muhabir olarak bulunduğu tüm savaşlarda görevini kusursuz bir şekilde yapan ünlü bir gazetecidir. F. Knight, 1908 senesinde Türkiye'de yapılan ihtilalin şartlarını araştırmak için özel olarak görevlendirilmiştir.

İçindekiler

Yazarın Önsözü	7
I. Bölüm	
Osmanlı Gücünün Zayıflaması	9
II. Bölüm	
Kötü Tanıtılmış Bir Irk	19
III. Bölüm	
İlk Reformcular	29
IV. Bölüm	
Sultanın İdare Şekli	39
V. Bölüm	
Doğu'da Milliyetçilik	55
VI. Bölüm	
Jön-Türk Partisi'nin Kurulması Oluşumu ve Gelişmesi	63
VII. Bölüm	
İhtilâlcî Parti Makedonya'yı Kendine Üs Ediniyor	81
VIII. Bölüm	
Gizli Cemiyet	93
IX. Bölüm	
İhtilâl Nasıl Hızlandırıldı?	107
X. Bölüm	
Niyazi Bey ve Askeri Hayatı	119
XI. Bölüm	
Bulgaristan'da Ayaklanma	133
XII. Bölüm	
Çetelerin Başarıları	145

XIII. Bölüm	
Niyazi Acele Ohri'ye Çağırılıyor	157
XIV. Bölüm	
Cemiyet Manastır'ın Sahibi Oluyor	167
XV. Bölüm	
İhtilalden sonra	175
XVI. Bölüm	
Fetret Dönemi	187
XVII. Bölüm	
Avusturya Tarafından Yapılan İlhakların Etkisi.....	199
XVIII. Bölüm	
Cemiyet Yurdu Kendi Kendini İdareye Hazırlıyor.....	207
XIX. Bölüm	
Jön-Türk Partisi'nin Programı	215
XX. Bölüm	
Parlamentonun Açılması	229
XXI. Bölüm	
Karşı İhtilal	241
İndeks	259

Yazarın Önsözü

Bu kitapta, Jön-Türk hareketinin adım adım büyümesini ve Türkiye'ye Meşrutiyet'ini yeniden veren ihtilâlin tarihi hikâyesini anlatmak istiyorum. Abdülhamid'in saltanatından itibaren Türkiye ve Türkler hakkında bazı bilgilere sahip olmuştum. Otuz yıl önce, yaya olarak Kuzey Arnavutluk'u bir ucundan bir ucuna kadar ve Avrupa Türkiye'sinin diğer kısımlarını gezmiştim. Tüm bu fırsatlar, tarihin yeniden oluşumu sürecinde bana, Türkiye'de bulunma imkânı sağladı. Ben Türk ordularını 1897 Harbi'nde¹ savaş alanında görmüş-tüm. Geçtiğimiz yıl birkaç ay İstanbul ve Selanik'te bulundum. Oralarda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri arasından birçok arkadaşlıklar edinmiştim. Bu arkadaşlar bana, son Temmuz İhtilâli'ni yapmış olan gizli cemiyetin çalışmaları konusunda önemli bilgiler vermişlerdi. İngiltere'ye döndüğüm-den bu yana, Türkiye'deki dostlarım beni, olayların gelişimi hakkında çok detaylı bir şekilde haberdar ettiler. Öyle ki, Ni-yazi Bey'in, Resne'de isyan bayrağını açtıktan, Müslüman ve Hristiyan halkları ayaklandırmak için komitesiyle dağa çıktıktan sonraki serüvenlerini anlatan dokümanlarla birlikte, günlük hatırası dahil, çeşitli belgeler göndermişlerdir. Profesör Hoggian tarafından Türkçeye çevrilmiş olan bu belgeler; ben inanıyorum ki, bugüne kadar herhangi bir Batı dilinde yayınlananlardan farklı olarak, ihtilâlin oluşum süreci hakkında daha sağlıklı hüküm vermeyi sağlamıştır.

1 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı: 1897 yılında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında meydana gelen savaş. Yaklaşık bir ay sürmüş ve Osmanlı ordusunun zaferiyle neticelenmiştir.

İhtilâlin genç kahramanlarından Niyazi ve Enver Bey'le, vatanlarının kurtulması için liderlik görevi almış olan diğerleri bana kitapta yer alması için fotoğraflarını göndermişlerdir. Geçen Şubat ayında Enver Bey'den, fotoğrafının yanına yazılabilecek duyguları istendiğinde, kendi fikrine göre, aşağıdaki kelimelerin amaç ve hedefi güzel bir şekilde anlatacağını söylemiştir: *“Dış ve iç düşmanlarına karşı özgür Osmanlı İmparatorluğu'nun sadık koruyucusu olan Osmanlı ordusuna, mensup olmakla şeref duyan kişi.”* Özellikle, yeni olaylar ve bu gelişmeler içindeki Enver'in bizzat katılımı nedeniyle bunlar çok önemli sözlerdir.

13 Nisan'da karşı ihtilâl olduğu zaman bu kitap baskıda idi. Tanrı'ya şükürler olsun ki, kehanetten kaçmışım ve bu sayede, yazdıklarımın herhangi birini değiştirmeye ihtiyaç olmadı. Ancak esere başka bir bölüm ilâve ettim ki, bunlar da; Karşı ihtilâl, Makedonya Ordusu'nun İstanbul üzerine yürüyüşü, Jön-Türk zaferi, Abdulhamid'in tahtan indirilmesi, Türkiye'nin yeni padişahının ilan edilmesi ki, o zatı şahaneleri V. Mehmed Reşad Hazretleridir.

E.F. KNIGHT

Londra, Mayıs 1909

I. Bölüm

Osmanlı Gücünün Zayıflaması

Türk milleti, Onların faziletleri, Müslüman taassubu, Aile hayatı

Bir zamanlar çok büyük ve güçlü olan Türkiye son iki yüzyılda aşamalı olarak bir parçalanmaya maruz kaldı. Avrupa, Asya ve Afrika'da bulunan toprakları sırasıyla elinden alındı. Kıta Avrupası'nda Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı, Romanya'yı, Sırbistan'ı, Bosna'yı, Hırvatistan'ı, Hersek'i ve şimdi Rusya'nın güney kısmını oluşturan Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki bölgeleri kaybetmiş olan Türkiye'ye, Karadeniz'den Adriyatik Denizi'ne kadar Balkan Yarımadası'nın merkezinden uzanan dar bir bölge bırakılmıştır.

Türkiye'deki istibdat sistemi; Türkiye, fetheden ve yayılan bir güç olmaya devam ettikçe normal bir şekilde işlemiştir. Fakat bu gücünü yitirdiğinden itibaren ve çevresini kuşatan Hristiyan devletler, onun ilerlemesini kontrol edecek derecede kuvvetli olunca, ilerleme ile bağdaşmayan sistemin İmparatorluğu bir arada tutmaya gücü yetmez olmuş ve parçalanmaya başlamıştır. İdaresinin bozukluğu nedeniyle meydana gelen iç karışıklıklar, güçlü Avrupalı komşularının açgözlülükleri ve hıyanetleri, Türkiye'yi yok olmakla karşı karşıya getirmiştir. Rusya ve Avusturya, Türkiye'ye karşı başarılı savaşlar açmış ve bizzat kendileri, Türkiye'nin sınır eyaletlerini zapt etmiş ve aynı zamanda Türkiye Avrupası'nın hoşnutsuz Hristiyan halklarını isyan etmeleri ve bağımsızlıklarını kazan-

maları için cesaretlendirmişlerdir. Bu suretle Yunanistan, Bulgaristan ve diğer krallıklarla prensliklerin, Türkiye'den ayrılmaları gerçekleşmiştir. Birkaç ay öncesi, Türkiye sınırı içindeki ve dışındaki Hristiyan milletler, Türkiye için hakikatte sonunun başlangıcı aynı zamanda Makedonya'nın da parçalanması anlamına gelen düşüncenin niyetine girip bir yağma üzerine kavgaya tutuşmuşlardır.

Batı Avrupa'daki halkların büyük bir kısmı, hükümetlerinin içinde bulunduğu baskı, çürümüşlük ve ehliyetsizlikten dolayı, bizzat Türk milletini suçluyorlardı. Yaygın olan bir deyişe göre, *"Bir millet layık olduğu şekilde idare edilir"*; ancak bu, bir millet kendi kaderini belirleme hususunda özgürse doğru olabilir. Fakat Türkiye'ye baktığımızda, halka layık olduğu hükümeti kurma şansı verilmemiştir; çünkü istibdat sisteminin kötülüklerini görmemezlikten gelmek, Türkiye'nin güçlü düşmanlarının menfaatleri gereği idi. Eğer Türkler ülkenin idaresini düzene sokarlarsa; bazı Hristiyan devletler reform yapmış bir Türkiye'nin kuvvetli bir hükümet meydana getireceğinden korktukları için, ordularıyla üzerine yüklenirler veya düşünülmüş reformların yolu üzerine dikilirlerdi.

Bundan başka Türkiye'ye rağmen, sınırlarını genişletmek isteyen devletler açısından Türkiye'nin sınırları içinde barış, sakinlik ve huzurun olmaması gerekiyordu. Bu sebeple karışıklıkların alevlendirilmesi, Hristiyan köylülerin isyan etmesi için tahrik edilmesi ve toplum içindeki çatışmaların derinleştirilerek müdahaleye ve sonuç olarak ıslaha yol açacak nedenlerin ortaya çıkması gerekiyordu. Söz konusu devletler için metotlar fazlaca düşünülmüş değildi. Örneğin, ortalığı kışkırtan birçokları arasında bir derviş vardı ki, bu adam birkaç yıl önce, Rusya'nın ücretli bir ajanı olarak, aldığı talimata göre hareket ediyor, Anadolu'daki Hristiyan halkın öldürülmesi için vaaz veriyor, Müslüman halkı tahrik ediyordu. Türkiye'nin düşmanlarının hıyanetlerini ve ona reva görülen haksız muameleleri göstermek için başka birçok hikâyeler anlatılabilir. Ve bu şekilde Türkiye, kendi kötü hükümetinin ve henüz elinde kalan zengin topraklara göz dikenlerin entrikaları ile devamlı olarak yok olmaya itiliyordu.

Reformun büyük devletler tarafından dıştan idare edilmesi nedeniyle bağımsızlığını kayıp edeceğinden, içte ise reforma ulaşmaya imkân olmayacağından dolayı, Türkiye'nin en sadık dostları bile onun zafer kazanacağı hususundaki ümitlerini yitirmişlerdi. Türkiye er geç Avrupa haritasından silinmeye doğru giderken, Türklerin bizzat kendileri korkusuzca öne atılarak, sevgili vatanlarının bütünlüğünü savunmak için ümitsizce de olsa son bir kez ayağa kalktılar. "Jön-Türkler", bütün gücü elinde tutan, lakin vatani tahrip eden isibdatı devirerek devletin idaresini ellerine geçirdiler. Hemem hemen kansız diyebileceğimiz bir şekilde gerçekleşen ihtilâllerinde kararlılık, adalet, aklıselim ve ılımlılık göstererek tüm medenî dünyadaki namuslu insanların takdirini kazandılar. Bu kişiler reformun, Türkiye bile olsa içerden gelebileceğini bütün dünyaya göstermeye çalışmaktadırlar. Yeter ki, Türklere bugüne kadar hiç tanınmamış olan şans verilsin ve yırtıcı düşmanlara, en sonunda hürriyetine kavuşmuş milletin isteklerini hor görme imkânı verilmesin.

Türk milletini tanıyan, onu seven ve saygı gösteren İngilizler; İngiltere ve Türkiye arasındaki eski dostluğun iyileştirilmesinden memnundurlar. Aynı zamanda, bu necip millete otuz yıldan beri süren adaletsizliğin, İngilizlerin büyük bir kısmı tarafından anlaşılma başlamasından dolayı da sevinmektedirler.

İngilizlerin, Türkleri çok iyi tanıdıkları bir dönem yaşamıştı. Kırım Savaşı² sırasında Britanya subayları müttefikleri olan Türkler hakkında doğru bir bilgi elde etme fırsatını yakaladılar. Bu savaş zamanında hayat boyunca korunan, kuvvetli, birçok dostluklar oluşmuştu. Bunlar o kadar büyük ve etkili olmuştu ki, iki ülke ileri gelenleri arasında oluşan bu dostluk birçok yıllar İngiliz diplomasisine, Türk sorunları hakkında yön vermiştir. Türklerin nasıl bir yapıya sahip olduğunu küçük bir açıklama ile başlatmak gereksiz görülebilir; fakat Türkler o kadar açık bir şekilde yanlış anlatılmış ve onlarla ilgili yanlış

2 Kırım Savaşı: 4 Ekim 1853-30 Mart 1856 tarihleri arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı. Birleşik Krallık, Fransa ve Piymote-Sardinya'nın Osmanlı tarafında savaşa dâhil olmasıyla savaş, Avrupalı devletlerin Rusya'yı Avrupa ve Akdeniz dışında tutmak amacıyla verdiği bir savaş haline almıştır. Savaş, müttefik güçlerin başarısıyla bitmiştir.

anlayış o kadar yayılmıştır ki, bu mesele hakkında birkaç söz etmekle, konunun dışına çıkılmış olmayacaktır.

Moğollarla akraba bir Orta Asya kavmi olan Müslüman Türklerin yıkılma halindeki Bizans İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarını ele geçirip, Boğazları geçerek kendilerini Avrupa'ya yerleştirmelerinden bu yana beş buçuk asır geçmiştir.

Saf Türk kanını taşımakta olan Türk köylülerine Anadolu'da rastlamak mümkün olabilir; fakat Avrupa Türkiye'si'nde durum birçok soyların atölyesi durumundadır. Kuvvetli ve necip Türk ırkı diğer soylarla o kadar fazla karışmıştır ki, Osmanlı Türkünün ırkî özellikleri yok olmuştur denilebilir. Modern Türklerde Moğol izini bulmak, tebaaları olan Hristiyan milletlerinkinden daha azdır diyebiliriz. Meselâ, Slav dili konuşan ve Slav ırkından oldukları düşünülen Bulgarlar, çoğunlukla ablak bir yüze, çıkık yanak kemiklerine, çekik küçük gözlere sahiptirler. Onların bu özellikleri Asya stepeleri aşiretlerinden geldiklerini açıklar durumdadır.

Çok güzel bir insan ırkının gelişmesini sonuçlandıran, kuvvetli soyların çatışmasından meydana gelen Türk milletinden, daha necip bir millet yoktur. Yüksek tabakadan bir Kafkaslı olan Modern Türk, kendisinde Doğu'nun ve Batı'nın çok iyi özelliklerini birleştirmiştir. Çalışkan diyebileceğimiz Batı dünyasının ilerleme diye tanımladığına, Türk bazı Doğulu özellikleriyle karşı koymaktadır. Türk o kadar da ileriye düşünmez ve belli bir dereceye kadar eli açıktır. Kaza ve kadere inanır, felaket ve ölüm geldiğinde onlara katlanır ve kadere karşı mücadeledede tembellik ve isteksizlik gösterir. "*Kendisine yardım edene Allah da yardım eder*" sözü, kendisinin kaderciliğe karşı olması için bir sebeptir. Her ne kadar harekete geçişi zor olsa da bir kere de harekete geçince, amacına ulaşmak için büyük bir enerji ve irade ortaya koyar. Bunu, Türk devriminin eksiksiz hazırlanmasında ve kararlı uygulanışında, bütün dünyaya göstermiştir. İnanıyorum ki, Türkler hatalarında büyük kısmı ile samimidirler. Yakın Doğu'ya seyahat eden birçok kimse, bir gazetecinin o bölgenin politikasından sorumlu kişiye yönelttiği soruya karşılık aldığı cevabı kabul edecektir:

“Yakın Doğu’da karşılaştığım insanlar içinde, en çok sevdiğim Türkler idi. Macarlar hariç, bazı bakımlardan Türkler, diğer ırklardan daha fazla bir İngiliz, saygılı ve görgülü olarak dikkatimi çekmiştir. Türk sakin, yiğit, oturaklı ve zarif yapılı, yeniye pek meyilli olmayan bir kişidir. Türkiye’de yaşayan Avrupalılar, Türk’ü namuslu ve sözünün eri olarak bilmektedirler.”

Şu da unutulmamalıdır ki, Saray tarafından oluşturulmuş olan ve kendisiyle temastaki her şeyi hor gören bürokrasi, Türk milletinin temsilcisi olamaz. Tipik Türk, fetihçi bir ırkın özelliklerine ve zaaflarına sahiptir. Türk; cesareti azalmış, sadakat ve namus bakımından yoksun ırkların ortasında cesur, kendisine güvenilen namus ve şerefine bağlı durumdadır. Türk sahip olduğu bu meziyetlerinden başka zekidir ve ortak bir duyarlılıkla üstün şekilde vasıflandırılmıştır. Araplar ve diğer Müslüman milletler gibi hayalci değildir. Türk, bazı Avrupa milletleri gibi çabuk düşünüp acele karar verir özellikte değildir. İngilizlerin enerjik ve uyanık komşularının gözündeki anlamıyla, bir çeşit geç ateş alır olarak izah edilebilir. Fakat bu söz konusu serinkanlılık veya başka türlü ne şekilde izah edilirse edilsin, Türkü rahat bir şekilde hayal kurmaktan kurtarmıştır. Ve sonuçta gerçekleşmesi imkânsız idealler ve delice hayaller peşinde koşmayan pratik ve ortak inkılâp duygusu, çok hayalci milletlerin hürriyet diye bağırırken körü körüne izledikleri ve mutlakiyetten daha kötü olan, kan dökmenin ve anarşinin yolundan gitmesini engellemiştir.

Türkleri çok iyi tanıyanlar, onların misafirperver, kanaatkâr, aşağılık kompleksi olmayan, dostluklarında samimi ve sürekli olduklarını itiraf etmekten çekinmezler. Her ne kadar düşmanları, onların bu söylenenlerle zıt durumları sergilediklerini söylerlerse de Türkler centilmen ve olgundurlar. Türklerin dostluğu hakkında bir tecrübem olmuştur: Bir Türk şayet dostunuz olmuş ise velev ki, o kimse bir katil olsa bile, körü körüne güvenilebilirsiniz. Bizzat ben Türk eşkıyası arasında dostlara sahip olmuşumdur. Aşağıda, Türkleri herhangi bir İngiliz’den daha mükemmel tanıyan Sör William Whittall’ın, eşkıya arkadaşı Recep hakkındaki övücü sözlerini veriyorum:

"Toprağı bol olsun, zira o şimdi Tanrı'nın rahmetine kavuşmuştur. Haydut olsun veya olmasın, ben bir insan olarak, bir insana olan hayranlığımı onda buldum. Onun sadakati bir köpeğinkine benzetmekte idi ve o hayatımı kendi hayatını tehlikeye atarak kurtarmıştı. Anadolu'da elli yıl süren seyahatlerim sırasında eşkiya ile birçok durumlarda karşılaşmışımdır; fakat söylemek zorundayım ki, bunlar Türk olduklarında, onların dostlarından veya köylerinden yardım görmüşümdür. İssiz ve yabani bölgeleri gezdiğim zamanlar, bu hususu göz önünde tutardım, her ne kadar bazen şüphe ile karşılanmış isem de asla başıma bir şey gelmesinden korkmadım. Ben Hristiyan eşkiyaya aynı durumda hiçbir zaman güvenememişimdir."

Centilmenlik ve insancılık Türk karakterinin en belirgin özelliklerindendir. Sabır ve tahammülünün taşıdığı zamanlardaki yırtıcılığını sonra anlatmayı düşünüyorum. İnsanlarla ilişkisindeki nezaket ve şefkatine diyecek yoktur. Türkiye'de hayvanlara gösterilen iyi muamele hiç bir Avrupa ülkesinde yoktur. Hayvanların hayret edilen uysallıkları da söz konusu durumu pekiştirmektedir. Bir Türk, hasta atını, öküzünü veya ev köpeğini kullanmaz. İstanbul'da on binlerce sokak köpeği, sokaklarda dolaşmaktadır, bunlar çöplüklerden ve fakir Türklerin kendilerine verdiği gıda artıklarıyla geçiniyorlar. Bu köpekler her ne kadar kendi aralarında kavga ediyorlarsa da çevrelerine dostluk ve güven veriyorlar. Bu köpekler dar yollar üzerinde yayıldıkları zamanlar, Türklerin, aralarından geçerken kendilerini tekmelemeyip rahatsız etmeyeceklerini bildikleri için hiç kımıldamazlar. Birkaç yıl önce bir Amerikalının, eldiven imalatçısı fabrikalara derilerini satma düşüncesi ile İstanbul'u sokak köpeklerinden temizleme hakkını almak için çok büyük miktarda para teklif ettiğini duyan halk, ciddi bir şekilde karşı çıkmıştı. Eğer anlaşma iptal edilmemiş olsaydı bir ayaklanma olabilirdi. Herhangi bir Türk şehrinde hayvanları kötülüklerden korumak için onları koruma cemiyetine gerek yoktur.

Türklerin düşmanları, onların dini taassuplarından dolayı Hristiyan Avrupa'nın bir kısmını devamlı suretle işgal altında bulundurmalarını, kötü bir durum olarak görürler. Fakat Müslümanlara, adaletli bakmak gerektiğini hatırdan çıkarmamak gerekir. İslam'ın ilk çağlarında Hristiyanlar, örneğin İspanya'da Müslümanların öldürüldüğü şekilde asla imha

edilmemiştir. Müslümanlar putperestleri kendi dinlerine döndürmeyi veya onları yok etmeyi düşünürken ehlikitaba saygıyı dinlerinin gereği olarak bilirler. Hristiyan elçilerine, üzerine oturmaları için cübbesini çıkarıp yere seren Muhammed değil midir? Keza mahşer ve hüküm gününde İsa'nın hâkim, Peygamber Muhammed'in şefaatçi olarak onun yanı başında duracağına Müslümanlar inanmıyorlar mı? Türkler Hristiyan ülkeleri zapt ettiği zaman ne Hristiyanları öldürmüşler ne de idari bir karar ve önlem olarak onları esir edip ibadetlerine karışmışlardır. Zapt edilen bölgelerdeki Grekler, yıkılma halindeki Bizans İmparatorluğu idaresi altında bulunurlarken, ödedikleri verginin daha azını Türk yönetimi altına girince vermişler ve genellikle de kendilerini, daha rahat hissetmişlerdir. Tek Tanrı'ya tapan Musevilere dahi benzer kolaylıklar göstermişlerdir. -Mutlu bir şekilde yaşayan Museviler halen eski bir İspanyol lehçesi kullanmaktadır. -Bunlar Ferdinand ve Isabella'nın işkenceleri sonucunda İspanya'dan kovulunca, Türkiye'ye sığınmışlardır.

Daha sonraları Müslümanlarda şiddetli bir Hristiyan düşmanlığının gelişme nedenlerine baktığımızda ise, buna genellikle, Hristiyanlarla çatışarak geçen asırların ve Avrupa'nın Müslümanlara karşı bitmeyen tecavüz ve saldırılarına karşı Müslümanlığı savunmak için yapılan savaşların sebep olduğunu görürüz. Aynı zamanda, Türk İmparatorluğu kendi içinde, mesela Arabistan ve Arnavutluk'ta tehlikeli şekilde, mutaassıp milletleri barındırıyorsa da bunlar Türk kanından değildiler. Herhangi bir eğitim almış Türk mutaassıp değildir, çoğunun tahsil durumu dini olsa da durum değişmez. Bu nedendir ki, onlara lakayt Müslümanlar olarak bakılmakta ve çok zamanlar tutucu Araplar tarafından kâfir olarak adlandırılmaktadırlar.

Türkiye'deki çeşitli mezhepteki Hristiyanlar, birbirlerine yönelik, Türklerin Hristiyanlara ve Hristiyanların Türk'e karşı beslemediği nefreti taşımaktadır. Makedonya'daki Ortodoks Greklerle başka bir Ortodoks tarikatında olan Bulgarlar, birbirine karşı kendi inanışlarını benimsetmek için her çeşit barbarlıkları yapmaktadırlar. Bulgaristan Türkiye'nin bir parçası iken Bulgarlar, çoğunlukla Grek bağnazlarına karşı kendile-

rini koruması için Türklere başvurmuşlardır. Türkiye’de azınlıkta olan Katolik Hristiyanlar bile Türklerin kendilerini koruduklarından ve Hristiyan vatandaşları tarafından yok edilmiş olmaktan kurtardıkları için Osmanlı hükümetine karşı şükran ve sadakatle bağlıdılar. Yeni yapılan inkılâpla da Müslüman Türklerde az da olsun kalan dini taassup, hemen hemen yok edilmiş görülüyor. Milletin kurtarıcıları olarak gerçek söz sahibi olan Jön-Türkler ise dini taassuptan tamamıyla kurtulmuşlardır. Ben bu Jön-Türklerin yüzlercesi ile konuşmuşumdur ve bunlar arasında birçok dostlarım vardır. Gezdiğim memleketlerden hiç birisinde bunlar kadar geniş anlayışlı ve hoşgörü sahibi insan yoktu.

Son yıllarda bir modernleşmeye uğrayan İslamiyet’in kuvvetlenmiş olacağından şüphe edilemez. Din âlimlerinin başı olan şeyhülislamın bizzat kendisi, “Din âlimlerinin görevleri; Kuran’ın şer’i anlamlarını tefsir etmektir. Şimdiye kadar bunlar çok bağınaz ve muhafazakâr kişilerden oluşuyordu” demektedir. Bunlar konuları gereği büyük nüfuza sahiptirler. Tam eşitlik ve meşrutiyet söylemleri Kur’an’ın emirlerine uygun olmasına rağmen, bunların Müslüman halka anlatımında büyük güçlükler yaşanmıştır.

Türk milletinin savunmasına uzun yıllar boyu kendimi adanmış olduğumdan, Türklerle ilgili, dillerde dolaşan bir yanlış fikir üzerine birkaç söz söylemek istiyorum. Çoğunlukla, Müslümanlıktaki birden fazla kadınla evlenmenin kadını aşağıladığı, insan neslinin ilerlemesi veya moral ve fikri saadet ile uyarlı olmadığı hususu üzerinde durulmaktadır. Buradan da yola çıkarak Türklerin, bizzat Avrupa’da hüküm sürmesinin imkânsız olduğu dile getirilmektedir. İlk önce şunu hatırlamanız gerekiyor ki, İslam dininin mensupları çeşitli ırklardan oluşmaktadır. Ve bunlardan bazıları Barbarlar ve diğerleri munkariz ırklardandır. Tıpkı Hristiyan dininden olan bazı ırklar gibi. Fakat Türkler Müslüman’dır diye onları, diğer Müslüman milletlerin hata ve kötülükleriyle değerlendirmek doğru değildir. Çok eşliliğin etkilerini tartışacak değilim; ancak hemen belirtmeliyim ki, Türkler Arapların aksine yaradılışları gereği çok eşliliğe meyilli değillerdir. Bazı Müslüman ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de kadının itibarını düşüren böyle bir du-

rum söz konusu değildir. Türk köylü kadınları, Avrupa'daki kendi hemcinsleri gibi aşağılık olmaktan uzaktırlar. Yüksek ve alt tabakadaki Türklerin, dinlerinin kendilerine dört kadınla evlenmelerine izin vermesine rağmen çok azının birden fazla kadınla evlenerek sade bir hayat sürmeleri bazı İngilizleri hayrete düşürebilir. Rastladığım hiç bir Jön-Türk'ün birden fazla karısı olduğunu duymadım ve bunlardan çoğunun çok evliliğe karşı olduğunu öğrendim. Türk hanımları arasında dostları olan İngiliz Leydiler, onların ne kadar kibar, zarif ve iyi eğitilmiş olduklarını şu son günlerde bize söylemişlerdir. Birçok Türk erkeği eski örf ve âdetlere uyarak hanımlarını, kendilerini ziyaret eden İngilizlere görmeleri fırsatını vermemişlerdir. Fakat ziyaretçisini görmekten gurur duyan babanın on iki yaş civarındaki kızlarının, tıpkı İngiltere'de imiş gibi hele sevimli halleri zekâları ve aşikâr olduğu üzere aldıkları kusursuz eğitim ile -hemen hemen çoğu Fransızca veya diğer Avrupa dillerinden birini konuşuyorlardı- hikâyelerini anlatışları; Türk'ün anasına ömrü boyunca beslediği derin hürmet ve saygı, Türkiye'de kadınlara ait anlamsız bilgilerin ne kadar boş ve yersiz olduğunu gösterir. Hürmet edilen ve güvenilen Türk kadınları, birçok milletin hayal ettiğinden daha özgürdür ve ilerde açıklayacağım gibi İnkılâp başarısını büyük ölçüde, Türk kadınının kahramanca çalışmasına borçludur.

Bir milletin edebiyatına baktığımız da onun karakteri hakkında bilgi edinilmelidir. Farsçadan alınan klasik Türk edebiyatı; Türkiye'de birçok şeylerde olduğu gibi modernleşme sürecinde değişime uğramış, uzun süredir özellikle Fransız edebiyatı olmak üzere Batı etkisi altında kalmıştır. Doğu edebiyatının özelliklerinden olan, amacı belirsizleştirmenin ve yapmacılığın yerini, düşünce ve ifadenin sadeliği almıştır. Mr. Stanley Lane Poole, *Türkiye* adlı kitabında "Bir milletin hikâyesi" bölümünde ele aldığı Türk erkeklerin mektubu konusunu aşağıdaki şekilde bitiyor:

"Modern Türkiye'nin hissi edebiyatının mizacı çok narin ve kederlidir. Günümüzde Osmanlı şairleri belli başlı olarak, solan bir çiçek veya veremden gittikçe ölüme yaklaşan bir kız gibi temalar üzerinde durmaktadırlar. Her ne kadar Fransız akımına duyulan hayranlık bu çeşit eserlere sebep oluyorsa da bu inleyen şairleri okuduğumuz za-

man, hayalin kendisi bizi, kahraman ve centilmen yürekli bir milletin istikbaline korkusuz ama ümitsiz baktığını, belki şuualtında, güzel-liklerle geçen hayatın kederli bir ölümle sonuçlanmasından acı bir teselli çıkarmak için sevk edilmeye zorluyor.”

Ben bu modern Türk şairlerinin bazıları ile görüştüm. Yiğit karakterli bu şairler her ne kadar yukarıda tarif edilen hü-zünlü konuları işlemişlerse de bana göre; yabancı bir memlekette çekilen uzun bir sürgün hayatı ve sevgili vatanlarının kara bahtı için duydukları keder, bu halden sorumludur. Fakat artık Türkiye için üzüntülü günler geçmiştir. Geri kafalı olmayıp azimli birer vatansever olan bu insanlar, en yeni şiirleri ile Jön-Türkleri vasıflandıran zafer, heyecan ve ümitleri; bunların istibdata karşı başarılı isyanlarından beri, aksettirmeye başlamışlardır.

II. Bölüm

Kötü Tanıtılmış Bir Irk

Gaddarlıklar, Avrupa'nın Osmanlı Hristiyanlarına karşı duyduğu sempati, Sessizlik içinde acı çeken Müslümanlar, Tası tarağı ile hicret ettirme politikası

Kendilerinden “*Nefret edilen Türkler*” diye konuşulan millet, işte bu anlattığım özelliktedir. Onlar, otuz yıl boyunca, birçok kötülüğe maruz kalmış; fakat buna rağmen Batı Avrupa tarafından yeteri kadar ilgi görmemişlerdir. Baskı altında bulunmak ve baskı yapanın lanetini taşımaya zorlanmak, “*Türklerin karşılaştıkları iki türlü talihsizlik*” idi. *Times* gazetesinde yer aldığı üzere; “*Türklerin sahip oldukları çok mükemmel özellikler dünyaya gösterilmemiştir, saklı tutulmuştur. İsimleri, gaddarlık, şiddet ve taassup ile birlikte anılır olmuştur.*” İngiltere’de bir kişi Türk’ü savunmaya teşebbüs etse, o kişiye birçok iyi niyetli kimse, gerçeği bilmediği için aşağılık bir adam olarak bakardı. Siyasi partilerimizde Türk meselesi dini taassuba konu olunca, İngilizlerin büyük bir kısmı bu durum karşısında iyi niyetlerini kaybediyorlardı. Böyle bir hâl partide açıkça Türk aleyhtarlığına sebep olduğunda söz konusu düşünce, iyi niyetli ama adaletsiz Hristiyan halkta var olan Müslüman’ın konu olduğu her şey kötüdür düşüncesi ve Türkiye’nin Hristiyan düşmanlarının iddiaları ile birleşince haklılık kazanıyordu.

Aynı kafa yapısında olan dar mezhebi düşüncelere sahip çok iyi tanınmış vaizler kürsülerinden, Amerika-İspanya sa-

vaşı yıllarında İspanya halkı aleyhine, bunlar İngiliz kilisesine mensup değillerdir, İspanya Katolik'tir, İspanya Engizisyon memleketidir nutukları atarak Amerikalıların muzaffer olması için dua ediyorlardı. Türklerin Hristiyan tebaaları 1817'lerde isyan ettiklerinde, Rusya onlara yardıma geldiği zaman benzeri hadise olmuş; Türkler insan suretinde şeytan olarak, nefret edilecek şekilde, günahsız Hristiyanların katilleri, kötü hareketler yapan, sakat bırakanlar olarak gösterilmiştir. Abartılı olduğunu bildikleri halde, ikinci veya üçüncü el bir delil parçasına Ruslar körü körüne inanıyorlardı. Halbuki çok güvenilir görgü şahitleri tarafından anlatılan Rus ve Bulgarların yaptıkları gaddarlıklar ise görmemezlikten geliniyor ve Hristiyanların böyle zulümler yapacaklarına inanılmıyordu.

Gerçekte neler oluyordu? İlk planda Türkiye'nin yok edilmesini ve ona karşı büyümeyi gerçekleştirmeyi düşünen Rusya, *provokatör ajanları* sayesinde Bulgarları isyana teşvik etmiştir. Türk-Rus Savaşı'ndan önce Bulgaristan'ı ziyaret etmiş olan turistler, Bulgar köylülerinin Türkiye'nin diğer bölge halklarından daha fazla refah içinde olduklarını açıklamaktadırlar. Onların kendi rızaları ile isyan edecekleri akla gelmemektedir; çünkü kendilerine zulüm eden Grek Ortodoksları, onların kilisesini, dillerini ve ırklarını yok etmeye teşebbüs ettikleri zaman, kendilerinin yardımına koşan ve onları kurtaran Türklere karşı şükran borçlu olmaları gerekir.

Bundan sonraki planda ise anlaşılmıştır ki, kötülüğe evvela Türkler değil, Hristiyanlar başlamıştır. Bulgarlar isyan ettikleri zaman, Türklerin kentlerini yağma etmişler, yakmışlar, silahsız Müslüman erkekleri, kadınları ve çocukları öldürmek suretiyle en bariz canavarlığı gerçekleştirmişlerdir. Bulgarların ve Rus Kazaklarının yaptıkları cinayetler sabırları taşıyıp haddi aşmıyaya kadar, muntazam Türk birliklerinin Hristiyan halka karşı iyi davrandıklarını gösteren birçok delil vardır. İşte bundan sonradır ki, dindaşlarının ıstırabından galeyana gelen Türkler hakikaten medenî dünyanın öfkesini uyandıran korkunç misillemelere girişmişlerdir.

Diğerlerinin vahşetiyle kıskırtıldığı zamanlarda gaddarlaşan Türkler, incir çekirdeğini doldurmayan nedenlerden kay-

naklanan bu cinayetlere katılmada sonuncusu olmuştur ve bizzat benim gibi Türk ordularını savaş alanlarında görenler, onların savaş esirlerine ve bir düşman memlekette sivil halka karşı gösterdikleri insani davranışlarını beyan etmektedirler. Şunu da hatırlamamız gerekir ki, Bulgarlara karşı Türklerin yaptığı iddia edilen kötülükler, Türk muntazam kuvvetleri tarafından yapılmış olmayıp, mutaassıp Çerkezler, Kürtler ve hangi soydan olduğu belli olmayan kişiler tarafından yapılmıştır. Bizzat bu tür hareketler Türkler tarafından nefretle karşılanmıştır. Rusya ile savaşta Türklere yüklenen bu kötü şöhret, bu savaşı izleyen yıllarda peşini bırakmamıştır. Saray mabeyni tarafından işlenen vahşetlere, Türkler tarafından yapılmamış olduğu halde, -Türkler bu cinayetlere nefretle bakmışlardır- bu talihsiz memleketi kötü idare edenlerin Kürt ve Lazları tahrik ederek tekrarlattıkları Ermeni katliamları da dahil edilerek cahilane ve mesnetsiz bir hükümle Türklerin tamamı suçlanmıştır.

Birçok bakımdan, Türkler istibdat yönetiminin kıskırtmalarından Hristiyan tebaadan daha fazla ıstırap çekmiştir. Fakat bizim sözde hümanistlerimiz sevgilerinin hepsini yalnız Hristiyan tebaaya göstermişler ve bunu Müslümanlardan esirgemişlerdir. Son yıllarda Atina, Sofya ve Belgrat'taki siyasi entrikacılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması kargaşasında, bu zengin eyaletin [Makedonya] bölünmesi için, Grek, Bulgar ve Sırp'ların siyasi çekişmelerini tahrik ederek Makedonya'daki Hristiyan eşkıya sürülerini bu amaç doğrultusunda destekliyorlardı. Bu eşkıyalar köyleri yakıyor, kadınları ve çocukları öldürüyor, Türk Hristiyan demeden halkın hepsine karşı taşkınlıklarını sürdürüyorlardı. 1908 yılının Nisanında, Bulgar eşkıyaları bir Rum papazını, bir direğe bağlayarak yakmışlardı. Bu olay herhangi bir tepki doğurmadı. Bu işi Müslümanlar yapmış olsaydı kim bilir nasıl gürültü çıkarılacaktı.

İşte bu nedenle Hristiyanların çok dostu vardı; ama Türkün ise azdı. Türkü savunacak, ona karşı yapılan haksızlıkları dile getirecek sesler yoktu. Türk, kendi hakkını Avrupa kriterleri çerçevesinde onların önüne çıkaracak bir fitratta değildir. Türk için kılıca güvenmek kaleme güvenmekten daha iyidir. Türkler, Yunanlılar ve Bulgarlar gibi bir gazetede mücadele

yürütecek kurnazlıkta değildir veya onlar gibi göz kamaştırıcı hilekârlıklar içine girmez. Türkler çoğunlukla iftiraya karşı kendisini savunmaktan gurur duyar, kendisine köpek gibi saldırırları sessiz bir iğrenme ile karşılar. Bundan başka, vatanını seven Türk, yabancıların yaptığı gibi başka devletlerden yardım talep etmez. Yakın zamanlarda Halil Halid Bey³ tarafından yazılmış bir makaleden yaptığım alıntı şöyledir:

- 3 Halil Halid Bey (1869-1931): 1869 senesinde Ankara'da doğmuştur. Okumuş ve tanınmış bir aileden gelir. Halvetiye Tarikatı'nın Şabaniye kolu şeyhlerinden olan Çerkeşli Mustafa Efendi'nin torunudur. Eserlerinde dedesinin bu unvanından dolayı 'Çerkeşyehzade Halil Halid' imzasını kullandığı olmuştur. İlk tahsilinden sonra Halil Halid, Bayezid Medresesi'ne devam etmiş, ardından girdiği İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir (1893). Mezun olduktan sonra İngiltere'ye gitmiştir (1894). Burada İngilizcesini ilerletmiş ve gazeteciliğe başlamıştır. Siyasi ve sosyal konularda yazılar yazan Halil Halid, 1897'de Osmanlı yönetimiyle arası açık olduğu halde Londra Osmanlı Elçiliği'nde konsolos yardımcısı olmuştur. 1902-1911 yılları arasında Türkçe öğretmeni olarak Cambridge Üniversitesi öğretim kadrosuna katılmıştır. Bu arada yüksek lisans yapmış, dışişleri mensuplarına Türkçe dersleri vermiştir. İngiltere de bulunduğu yıllarda Avrupalıların İslam Ülkesine karşı olan tutumlarını iyi tahlil edip görüşlerini cesaretle ortaya koymuş ve yazılarında Müslümanlara yönelik haksız saldırılara karşı durmuştur.

J. W. Gibb, Osmanlı Şiiri Tarihi isimli eserini yazarken ona yardımcı olmuş ve kitaba bir takdim yazısı yazmıştır. Londra'da yapılacak bir caminin inşası için kampanya başlatmıştır. Halil Halid, Cambridge Üniversitesi'nde hocalık yapan ilk Türk olma unvanını taşıyordu ve bu üniversite adına Cezayir'de yapılan Müsteşrikler Kongresi'ne katılmasıyla şöhret ve itibarı artmıştır. Bu kongredeki intibalarını, 1906'da Kahire'de yayınlanan Cezayir Hatıraları isimli eserinde kaleme almıştır.

Daha sonra Türkler ve Araplar (1911) isimli yayınladığı kitap, onun İslam âleminde tanınmasını sağlamıştır. Bu kitabında Halil Halid Bey, Türklerle Araplar arasındaki birliğin bozulması ve dayanışmanın zayıflaması halinde bu durumdan Batıların faydalanacaklarını dile getirmiştir. Bu durumun nasıl sonuçlar doğuracağını önceden tahmin ederek ilgilileri uyarmıştır.

Bosna Hersek'in 1908'de Avusturyalılar tarafından ilhak edilmesi üzerine Osmanlı ülkesinde ilk defa boykot kelimesini kullanarak halkı Avusturya mallarını boykot etmeğe davet etmiştir.

1912 seçimlerinde İttihad ve Terakki Fırkası'ndan Ankara adayı olarak mebus seçilmiş fakat mebusluğu dört ay sürmüştür. Kısa süren mebusluğundan sonra 1913-14 yılları arasında Bombay şebkenderi olarak görevlendirildi. Burada görev yaptığı süre zarfında İngiltere'nin işgalinden kurtulmak için çalışan Müslüman ve Hindu Hindistanlıların mücadelelerine destek verdi. Teşkilatı Mahsusa'nın Hindistan'da "İttihad-ı İslam" çalışmalarını bu şekilde yürüttüğü için I. Dünya Savaşı çıktıktan sonra İngilizler, Halil Halid'le yakın ilişkisi olan pek çok Hintliyi tutuklamışlardır.

Birçok İslam Ülkesini gezen (Mısır, Sudan, Cezayir, Hindistan) Halil Halid, gittiği yerlerdeki İslam aydınlarıyla ilişki kurarak onların emperyalizme karşı örgütlenmesi hususunda faaliyet göstermelerinde ön ayak olmaya çalışmıştır.

1922'den itibaren Edebiyat ve İlahiyat Fakülteleriyle Harbiye'de hocalık yapmıştır. İlahiyat Fakültesinde verdiği derslerden birinin 'Akvam-ı İslamiye Etnografya' olması oldukça dikkate değer.

Halil Halid Bey, 29 Mart 1931'de İstanbul'da vefat etti. Mezarı Merkez Efendi Kabristanındadır.

“Müslüman Türkler istibdat idaresinden Hristiyanlar kadar, gerçekte ise birçok konularda onlardan daha fazla ıstırap çekmişlerdir. Türkler kendilerini idare edenlerin iradelerine değil; fakat kendi kör talihlerine boyun eğmişlerdir. Çünkü son zamanlara kadar dikkate alınmayan Türk vatanseverliği; yurdundaki istibdada karşı milli ayaklanmayı başlatmak için dış müdahale veya yardımın kendisine yapılmasını istemeyecek kadar büyüktür. Amacına ulaşma hususunda asla ümitsizliğe kapılmadan Türk milleti, istibdatın temeline darbe indirmek ve bunu hızlı bir şekilde yapmak için, asgari bir şekilde uluslararası karışıklık tehlikesine bile fırsat vermeden en uygun bir zamanı bekledi. Türkler kendilerini herhangi bir yabancı devletin himayesinde görmektense kendilerini idare edenlerden kaynaklanan sıkıntılara ve ıstıraplara katlanmışlardır.”

Birçok İngiliz’in zihni, eski dostları tarafından Türkler hakkında zehirlenmiştir. Böylelikle yanlış anlamalarının bahaneleri meydana çıkıyor ve anlaşılıyor. Yalnız Hristiyanların Türkler tarafından sıkıştırıldığı söylentisiyle yetinmeyen Rumlar, Bulgarlar ve diğerleri, aynı zamanda birçok uydurma hikâyelerle de Türkiye’nin parçalanmasını ve Makedonya’nın kendilerine iade edilmesini sesli bir şekilde iddia ediyorlardı. Bu mesele Türk tarafınca çok az duyulmuştu. İnkılâba önce-lik eden birkaç yıl zarfında İngilizlerin Türklerle dostluk ilişkileri çok zor bir hâle gelmişti. Türk hükümetini reformlar için sıkıştırma düşüncesiyle, Balkan ve Ermeni çetelerinin faaliyetlerinin, İngiliz hükümetinin hıyanetiyle ajanlarının faaliyetinden kaynaklandığına Padişah ve müşavirleri kesin olarak inanıyorlardı. Halen bütün Almanlar ve Avusturyalılar da bu inançtadırlar.

Halil Halid Bey, İslamî değerlere bağlı, geniş kültürlü ve tarih bilgisine sahip bir Osmanlı aydınıdır. Arapça, İngilizce ve Fransızca’yı iyi derecede bilmesinin yanı sıra Farsça, Almanca ve Urduca’ya da vakıftı. Çeşitli gezileri ve gözlemleri sonucu eninde sonunda Osmanlılarla Avrupalıların bir savaşa gireceğini fark etmişti. Bundan dolayı çalışmalarını Avrupalıların emperyalist emellerinin Müslümanlar tarafından anlaşılması üzerine yoğunlaştırmış ve işgal altındaki Müslümanların haklarını korumaya çalışmıştır. Özellikle İngiliz gazetelerinde yayınlanan makalelerinde İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı çıkmıştır. Bu makalelerinde kolonilerin bağımsızlıklarını kazanmaları sırasında uğradıkları zulümleri anlatmıştır. Eserleri özellikle Hindistan’daki Müslüman aydınlar arasında geniş yankı uyandırmıştır. Urduca, Arapça ve İngilizce olarak geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur.

Eserleri: 1. Cezayir Hatıratı, 2. Hilâl ve Salib, 3. Fusûl-i Mütenevvia, 4. Türk ve Arab, 5. Bazı Berlin Makâlâtı, 6. İntişâr-ı İslam Tarihi (Prof. T. W. Arnold’dan tercüme), 7. The Diary of a Turk, 8. The Cross Versus the Crescent, 9. A Study in English Turcophobia, 10. British Labour and the Orient.

Bu hâl İngiltere'ye karşı duyulan nefreti o kadar arttırmıştır ki, bir Türk için hele bu Türk, liberal düşünceye sahip ise, bir İngiliz'i evine kabul etmesi hıyanet sayılıyordu. İstanbul'da bir Türkün bir İngiliz ile konuşması dahi hafiyeler tarafından derhal saraya bildiriliyordu. Sonradan anlatacağım üzere bir Britanyalıya duyulan sempati birçok Türkün hayatına veya hürriyetine mal olmuştur. Bundan dolayı o günlerde İstanbul'a gelen turistler veya parlamento üyeleri sağlıklı bilgiler toplamak imkânına sahip değillerdi. Bu insanların hareketleri ve yaptıkları, özellikle bunlar Balkan Komitesi üyeleri ise, muhtemelen hafiyeler tarafından izleniyordu. Söz konusu şahıslar her ne kadar Türkçe konuşmasını biliyorlarsa da Sarayın gizli ajanı olabilecekleri ihtimali nedeniyle Türklerle konuşmak istemiyorlardı. Onların tercümanları Rumlar veya Ermenilerdi.

Onlarda bu kişilere muhakkak, Türklerin çektikleri ıstırapları değil, Padişahın Hristiyan tebaaya çektiydiklerini anlatıyorlardı. Çoğu gazeteciler için bile durum aynı idi. Eğer gazeteci Türk düşmanı ise haberleri Yunan ve Bulgar eşkıyalardan alırlar, şayet Türk dostu iseler devlet memurları ile dostça konuşurlar, nâzırlarla, hatta mümkün olduğu takdirde bizzat Padişahla dahi görüşme yaparlardı. Türklerin çok kibar olmalarından dolayı, Padişahla görüşen gazetecilerin ekserisi onun huzurundan istibdata hayranlık duyarak ayrılmaları ve temsil ettikleri gazetelere Jön-Türk Partisi'nin Paris'te bulunduğu süre zarfında Enternasyonal'in ve Anarşizm'in düşüncelerini benimsemiş, hayalci veya hoşnutsuz kişilerden oluşan küçük ve kuvvetsiz bir grup olduğunu açıklıyorlardı. Tası tarağı ile Türkleri Avrupa'dan kovmak, birçok cahil, sözde hümanist kişilerin idare tarzı ve politikası idi.

Türk idaresinin sona ermesi fiilen Türk halkının hicretini de beraberinde getirecekti; fakat yalnızca burada Hristiyanların idaresi altında küçük bir Müslüman azınlık bırakılacaktı. Önceki yıllarda Rusya ve Avusturya'ya "Hasta Adam"ın Avrupa'daki eyaletlerinin muhtemel varisleri olarak bakılıyordu ki, her birinin idaresi altındaki Türklere bunlar, çok kötü davranacaklardı. Memleketleri, Ruslar ve Avusturyalılar tarafından ayrı ayrı işgal edildiği zaman Çerkezlerin, Bosna ve Herseklielerin

Türkiye'ye kalabalıklar halinde hicret ettikleri hatırlanacaktır. Gerçekleşen bu göçler sırasında fazlasıyla ıstıraplar yaşanmış olup birçok da zayıat olmuştur.

Zira bu muhacirleri Anadolu, Irak ve İmparatorluğun diğer yerlerinde yerleştirmek için gayret eden hükümet onları açlık ve yokluğa terk etmiştir. Kendilerini insancıl olarak tanımlayanlar, benim otuz yıl önce gördüğüm, Kuzey Arnavutluk'taki acıklı manzarada, ileri sürdükleri önerilerinin nasıl kötü sonuçlar doğurduğunu görmüş olacaklardır. Bosna'daki Müslüman köylüler, Avusturya idaresinden kaçarak Türk topraklarının Türkiye'de kalan kısmına yığılmışlardı. Açlık ve soğuktan perişan hale gelen vücutların yol kenarlarında görülmesi olağan halledendi. İşte bu insanlar çok soğuk havada karlarla kaplı arazide, çoluk çocuğu ile yuvarlanarak ilerliyorlardı.

Savaşın yol açtığı tahribattan dolayı Arnavutlar da aç duruma düştüklerinden bu sefil mültecilere çok az yardımda bulunabildiler. Taslarını taraklarını yüklenmiş olarak milyonlarca muzdarip insanı yurtlarından etmeyi kapsayan plan böyle olacaktı. Bu cinayeti Avrupa gerçekleştirdiğinde bunun mukabelesi korkunç olacaktı. Hâlâ, Padişah bütün dünya Müslümanlarının halifesi konumundadır. Asya'ya sürülen Türkler, hükümet reformu gerçekleştirir ve hemen hemen şimdi yapmış oldukları gibi yurtlarını düzene koyarlar; fakat uyanan Türklerin bugünkü davranışları yerine Panislamizm düşüncesini benimserler ve bütün Müslüman halkların Hristiyan milletlere karşı birleşmeleri gerçekleşir.

İnsanların taşıyabildikleri eşyaları ile tehcir edilmesi önerisi; Türkiye'nin yaklaşık olarak halkının yarısının yurtlarından atılması ve Türk yönetiminin yerine diğer yönetimlerin yerleştirilmesi anlamına gelir. Ancak Balkan Yarımadası'nın Ruslaştırılması veya Almanlaştırılması, buradaki Hristiyan milletlerin Türk hâkimiyeti altında kalmasından daha kötü olduğu gibi, yerleşik halkı memnun edecek şekilde bölgeyi komşu devletler halinde bölmek imkânsızdır. Balkan Yarımadası'nda her ırk ve din iç içe girdiğinden farklı mntıklalarda olmayıp birbirlerinden ayrılmaz durumdadırlar. Bunlar birbirinden nefret ederler, birbirini kıskanırlar. Sırplar büyük bir Sırbistan'ın,

Bulgarlar büyük bir Bulgaristan'ın, Yunanlılar ise büyük bir Yunanistan'ın hayali peşindedirler.

Bunların toprak iddiaları, ırk ayırımına dayanır, her birini diğerkini kapsamakta, çözümünü imkânsız bir düşman haklar ve menfaatler düğümüdür. Bu Hristiyan ırkların hiç birisi diğeri tarafından yönetilmeye rıza göstermez. Mesela, bir Bulgar bir Yunanlı tarafından idare edilmektense Türk tarafından idare edilmeyi şüphe götürmez bir şekilde ister. Bütün bu ırkların ortasında, tek tek ele alındığında her birisinden daha kalabalık bir nüfusa sahip olan Türkler, buralarda idareye sahip olup en güzel unvanları olan fatihlik sonucu memleketi ellerinde tutmaktadırlar.

Türkler güçlü bir soy olup durumları, çevrelemiş oldukları bazı ırkların esir olmaları sebebiyle, onlarla kuvvetli bir zıtlık oluşturmaktadırlar. Türkler diğerkimletleri idare etmeye yetenekli hâkim bir millettir. Barıştan yanadırlar. Ne derlerse desinler, topraklarını savunmada kahramanca savaşan milletler mülklerine lâıyk olurlar. Ve bizler henüz bunun başka türlü olabileceğı bir medeniyet seviyesine erişemedik.

Kendilerinde günaha fitri temayül olacağı meçhul olan hümanistlerimiz bile, kılıcını kullanabilene sayğı gösterirler. Onlar cesur Bulgarların arzularına sempati gösterirken, Türkiye'nin mirasına sahip çıkanların en şamatacısı olan kadim Yunanistan'ın herhangi bir devletinden birine ait olmuş olan Avrupa ve Asya'daki topraklardan her birine çok büyük iddialarda bulunan Yunanlılara, az önem veriyorlar ve onların dünyanın savaş bakımından en güçsüz milletleri arasında olduklarını söylüyorlar.

Balkan Yarımadası'nda, birbirine rakip olan Hristiyan mezheplerini düzende tutmak ve kendilerini boğazlamasına, kulaklarını kesmelerine ve rahiplerini yakmalarına engel olmak için kuvvetli bir idareye ihtiyaç vardır. İşte Türkler, bu kuvvetli idareyi sağlarlar. Türklere, Arnavutlar, Müslüman Bulgarlar, Çerkezler gibi bölgenin diğerkimslüman ırklarını katarsak bölge halkının toplamının yarısı olur ki, Hristiyanlar bu çoğunlukta değildir. Jön-Türkler şimdi artık Lord

Palmerston'un⁴ *"Müslüman Türkler, Türkiye'deki muhtelif ırk ve mezhepteki milletleri bir hükümdarlık altında birleştirebilirler"* sözünü kanıtlayabilirler. Türkler kaybettikleri toprakları tekrar geri alma fikrinde değillerdir; fakat ellerinde kalanları koruma noktasında kararlıdırlar. Biz artık, kuzeyindeki bir Slav devletleri federasyonu ile ittifak halindeki kuvvetli bir Türkiye'yi huzurlu ve memnun edilmiş bir Balkan Yarımadası ile birlikte görebiliriz.

4 Lord Palmerston (1784-1865): İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston 1830-1841 ve 1846-1851 yılları arasında bu bakanlığı yürütmüştür.

III. Bölüm

İlk Reformcular

Saray ve Babıâli, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, Abdulhamid saltanatının açılması, Midhat Paşa'nın kaderi, Türk Meşrutiyeti'nin ortadan kaldırılması

Yaklaşık olarak bir asır öncedir ki, Batı kaynaklı fikir ve düşünceler Türk devlet adamlarını etkilemeye başlamıştır. Bu etkileşim sonucu da devlet yönetimini ıslah etmek ve onu çağdaş medeniyetle uyumlu bir hale getirmek için çaba göstermişlerdir. 1808'de tahta çıkan II. Mahmud ve ondan sonra gelip 1861'de ölen Abdülmecid, zeki ve reform yanlısı padişahlar idi. Bunlar [Mustafa] Reşid Paşa⁵ gibi aydın devlet adamları tarafından uyarılmışlar ve onların ısrarı sonucu 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayun'u⁶ ilân edilmişti. Türkiye'nin anayasası olarak isimlendirilen bu ferman, birçok idarî ve adlî reformların yanı sıra Padişahın tebaaları olan Hristiyanlara da Müslüman-

5 Mustafa Reşid Paşa (1800-1858): 1834 yılında genç yaşta Sultan II. Mahmud tarafından Paris elçiliğine getirildi. Sonra 1836 yılında Londra elçisi oldu. 1837 yılında yeni kurulmuş olan Hariciye Nezaret'i'ne getirildi. O dönemde İngilizlerle Baltalimanı Antlaşması'nı müzakere etti. 1838 yılında tekrar Londra'ya elçi olarak geri döndü. 1839 yılında tahta yeni çıkan Sultan Abdülmecid'in ilan ettiği Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu okuyan kişi oldu. 1841 yılında tekrar Paris'e elçi olarak gitti. Mısır ve Kırım sorunlarına çözüm geliştirilmesinde rol oynadı. 1843 yılında Edirne valiliğine ve aynı yıl içinde tekrar Paris elçiliğine getirildi. Abdülmecid saltanatında altı kez sadrazamlık yaptı.

6 Gülhane Hatt-ı Hümayunu: 3 Kasım 1839'da okunan Tanzimat Fermanı, Türk tarihinde demokratikleşmenin somut ilk adımıdır. Aslen II. Mahmud döneminde planlanmasına rağmen, II. Mahmud'un ölümünün ardından oğlu Abdülmecid döneminde Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa tarafından okunmuştur. Gülhane Parkı'nda okunması nedeniyle Gülhane Hatt-ı Hümayunu veya Tanzimat-ı Hayriye de denir.

lara olduğu kadar can, şeref ve mülk emniyeti vaat ediyordu. 1856'da⁷ ve Kırım Savaşı'ndan sonraki gelişmelerde de Hatt-ı Hümayun fermanı gibi Türkiye'de, Müslüman ve Hristiyanların kanun önünde tam bir eşitliğe sahip oldukları ilân ediliyordu. Ben, bu fermanlar arasındaki ilişkilerin Türkiye'nin yeni idarecileri tarafından, tamamen görmezden gelindiğini itiraf etmek zorundayım.

1861'de Abdülmecid'in ölümünden sonra tahta Abdülaziz geçti. Bu padişah, vatansever ve yetenekli bir grup tarafından destekleniyordu. Bunlar arasında Fuad Paşa⁸, Rüşdi Paşa⁹, Âli Paşa¹⁰ ve Midhat Paşa¹¹ bulunmakta idi. Bu sebeple saltanatın ilk on yılında ülkesini çok iyi idare etti. Abdülaziz Türk donanmasını Avrupa'nın çok güçlü donanmaları arasına getirdi. Plevne'de inatçı bir şekilde savaşmış olan Türk ordusunu teşkilatlandırdı. Devlet adalet ve hakkaniyetle yönetiliyordu. Bütün hükümeti eleştirmekte serbestti. Fakat ülkesi için iyilik düşünen bu padişah, akıllı insanlarla kurmuş olduğu diyalogu bırakarak, devlet için bir talihsizlik olan, kötü danışmanların

- 7 Yazar burada 1856'da ilân edilen Islahat Fermanı'nı kastediyor. Bu ferman, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökme döneminde, devletin yıkılmaktan kurtarılması için, siyasi kuruluşlar, kişi hakları, yeni kurumların kurulması konularında yapılması düşünülen köklü değişiklikler için Sultan Abdülmecid zamanında çıkartılan fermandır.
- 8 Keçecizade Mehmed Emin Fuad Paşa (1814-1868): Tanzimat döneminin önde gelen üç siyasi liderinden biridir. Abdülaziz saltanatında iki kez sadrazam ve toplam on yıla yakın Hariciye Nazırlığı yapmıştır. Siyasi başarılarının yanısıra keskin zekâsı ve nükteleriyle ün kazanmıştır.
- 9 Mütercim Mehmet Rüşdi Paşa: Abdülmecid saltanatında 1859-1860, Abdülaziz saltanatında 1866-1867 ile 1872-1873 ve V. Murad ve II. Abdülhamid saltanatında 1876-1876 ile 1878-1878 tarihleri arasında 5 dönemde toplam iki yıl yirmi üç gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.
- 10 Mehmed Emin Âli Paşa (5 Mart 1815-1871): Abdülmecid ve Abdülaziz saltanatında 5 dönemde toplam sekiz yıl üç ay on dokuz gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Âli Paşa Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemindeki önde gelen devlet adamlarından biridir. Islahat Fermanı'nı hazırlayarak yürürlüğe koymuştur.
- 11 Midhat Paşa (1822-1884): Abdülaziz (1861-1876) döneminde savunduğu reform politikalarıyla tanınmış ve iki kez sadrazamlık etmiştir. 1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ölümüyle sonuçlanan ihtilâlin liderlerinden biri olmuş, aynı yıl Sultan V. Murad'ın tahttan indirilerek II. Abdülhamid'in tahta geçirilmesi olayında da belirleyici rol oynamıştır. Kanun-u Esasi'nin 1876'da ilân edilğinde büyük rol alan Midhat Paşa, kısa bir süre sonra gözden düşerek sürgüne gönderilmiştir. 1881'de Yıldız Sarayı'nda kurulan mahkeme tarafından ölüme mahkûm edilmiş, ancak idam cezası Abdülhamid tarafından affedilerek Taif'e sürgüne gönderilmiştir. 8 Mayıs 1884 gecesi muhafızlar tarafından boğularak öldürüldü. Bu cinayetin Padişahın emri ile gerçekleştiği ileri sürüldü ise de bu konu bugün bile hâlâ tartışılmaktadır.

hükmi altına girdi. Mutaassıp bir Avrupa düşmanı olan ve tahsili bulunmayan Mahmud Nedim Paşa¹² 1872'de Âli Paşa'nın ölmesi üzerine Padişahın başmabeyncisi oldu. Bir süre sonrada sadrazamlığa getirildi. Bundan sonra Padişahın karakteri tamamıyla değişmeye başlamıştı. Tutucu bir idare şeklini benimser olmuştu. Etrafındaki iyi ve akıllı insanları uzaklaştırmıştı. Rus diplomasisinin İstanbul'da hakimiyet kazanması nedeniyle de Ignatieff'in¹³ hazır araçları, çürümüş parazitleri etrafına doldurmuştu. Rusların bu etkinliği reform taraftarlarına karşı entrikalar kurmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını hazırlamak için kullanılıyordu.

Artık, istibdatın yıkılması ile sonuçlanacak olan Saray ve Babıâli arasında son mücadele başlamıştı. Padişah her ne kadar din ve devletin başı gibi gözüke de İmparatorluğun idaresini, bugüne kadar hep Babıâli'de daireleri bulunan ve kendisi tarafından tayin edilen nâzırlara bırakmıştı. Abdülaziz bu sistemi yıkmaya ve memleketin idaresini tamamen kendi üzerinde toplamaya girişti. Uzun zamandır nâzırlar kukla gibi olmuşlar Saray ise büyük nüfuz ve hakimiyet oluşturmuştu. Padişah hazinenin idare ve kontrolünü tümüyle üzerine almıştı. Sorumsuzca harcanan paraların hesabını vermeyi kabul etmiyordu. İmparatorluğun tüm bağımsızlığını tehlikeye atacak, içerikleri açık olmayan şartlar altında borçlanma anlaşmaları yapmıştı.

Halk yönetiminin her tarafından uzaklaştırılmış bulunan Türk devlet adamları arasındaki vatanseverler, memleketlerinin geleceğinden ümitlerini kesmişlerdi. Bosna ve Hersek Ayaklanması, Avrupa tarafından yapılacak olan müdahalenin ön habercisi ve sonun başlangıcı olarak görülüyordu. Jön-Türklerin kendi amaçlarının ilk şehidi olarak kabul ettikleri büyük Midhat Paşa, Padişahla iki saatlik özel bir görüşme ce-

12 Mahmud Nedim Paşa (1818-1884): Abdülaziz saltanatında 1871-1872 ile 1875-1876 tarihleri arasında iki dönemde toplam bir yıl yedi ay on bir gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. 1875-1875 tarihlerinde Şura-yı Devlet başkanlığı yapmıştır. Rusya'ya yakın çizgide politikalar izlenmesini savunduğu için zamanında "Nedimof" şeklinde adlandırılmıştır.

13 Nikolay Pavloviç Ignatieff: 1864 yılında İstanbul'a Rus büyükelçisi olarak da atanan Nikolay Pavloviç Ignatieff, Türkiye aleyhindeki faaliyetleriyle tanınmaktadır. Ayastefanos Antlaşması'nda (3 Mart 1878) da Rus heyeti içinde bulunmuştur.

saretini göstermişti. Midhat Paşa bu mülakatta saltanat idaresinin bozulduğunu, sadrazamın yeteneksizliğini, ülkenin sürüklenmiş olduğu kötü hâli o kadar güzel bir lisan ile açıkladı ki, Abdülaziz dehşete düştü, bir an için gözleri faltaşı gibi açık kalarak korkunç durumu gördü. Bunun üzerine Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yı azlederek yerine Midhat ve Rüşdi Paşaları, nâzırları ve müşavirleri olarak tayin etti.

Yenilik taraftarı olan bu devlet adamları yalnız üç ay görevlerinde kalabildiler. Çünkü padişahın haremine mensup bir kadınefendinin, harem ağalarından birinin taşra valiliklerinden birine tayini gayesiyle yanına gönderdiği bir zenci ile iletildiği ricası, Midhat Paşa tarafından kabul edilmeyince gözden düşmüştü. Mahmud Nedim Paşa'nın usulü yeniden ortaya çıkmış, zaten kötü giden işler daha da beter olmuştu. Yetkiler saray gözdeleri tarafından satılıyor ve idare büyük ölçüde bozulup çığırından çıkıyordu. Ve tüm bu gelişmeler sonucunda 1875 yılında, Türk hükümeti iflas etmek zorunda kaldığını ilan etmişti.

Ülkelerinin mutluluklarını yürekten isteyen Türkler, bu durumlara etkili bir şekilde son vermenin gereğini duyular. 22 Mayıs günü 6000 medrese öğrencisi, Babiâli'yi kuşatıp sadrazamın istifasını yüksek sesle dile getirdiler. Bu esnada öğrencilerden binlercesi de saray önünde gösteriş yapmakta idi. Korkuya kapılan Padişah, bunların taleplerini kabul ederek Mahmud Nedim Paşa'yı azletti ve Rüşdi Paşa'nın görevini tekrardan iade etti. Midhat Paşanın da aralarında bulunduğu reformcu devlet adamlarından yeni bir kabine kuruldu. Bundan sonra meşhur *hükümet darbesi* yapıldı.

Padişahın iyi niyetinden haklı olarak şüphelenen nâzırlar, onu tahttan indirmeye karar verdiler. 1876 yılının 30 Mayıs gecesi saray, askeri birlikler tarafından kuşatıldı. Harem ağasını çağırarak kendisinden padişahı uyandırmasını, ona, Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin fetvasını vermesini emrettiler. Şeyhülislam kutsal şariat kanununa göre fetva verme gücünü elinde bulunduran kişi olup, vermiş olduğu bu fetvaya padişahın bile boyun eğmesi gerekiyordu. Padişaha bildirilen fetva aşağıdaki soru ve cevaplardan oluşuyordu:

“Şayet mü’minlerin başı olan kişi, kendisine idare edilmesi için verilen devletini sorumsuzca israfları, vahşi kaprisleriyle, harabeye çevirecek şekilde akıl ve iz’anını kaybeder ve eğer bu kötü idarenin devamı memleketin mukaddes bilinen menfaatlerinin yok edilmesiyle sonuçlanacaksa, bu şahsın iş başında kalmasına müsaade edilir mi, yoksa bu kişiyi kudretinden mahrum etmek mi icap eder? Elcevap: Onun elindeki iktidarı almak icap eder.”

Bu şekilde şeyhülislam, İslam dini adına 1876 İnkılâbı’nı; tıpkı diğer bir şeyhülislamın Jön-Türk İnkılâbı lehindeki tavrı ve Meşrutiyeti garanti altına aldığı gibi, onamıştır. Burada, mutlakiyet ve istibdatın Kur’an-ı Kerim’in emirlerine uygun olmadığını ve meşruti hükümetin gerçek Müslümanlar tarafından tasvip edilmemesi gerektiğini söylemenin de Kur’an’ın emirlerine uygun bir durum olmadığını hatırlamak önemlidir. Jön-Türklerin açıkladığı gibi, Müslümanlık zorbalığı mahkum etmekte, halkın kendisini idare etmesini emretmekte ve cesaret vermektedir. Aşağıdaki alıntılar, son günlerde Kur’an-ı Kerim’den sık sık alıntılanan parçalardır: *“Tanrı zalimleri sevmeyiz.”* *“Bir millet emirlerini kendi aralarından seçeceği kişilerle istişare suretiyle yürütürse mükâfatını görür.”*

Bu suretle Abdülaziz tahttan indirilmiş ve yerine V. Murad padişah olmuştu. Tahta geçen yeni padişahın bir beyanname yayımlayarak sadrazamı olan Midhat Paşa’nın tavsiye ettiği reformları uygulayacağını vaat etmesi, Türkiye’nin iyiliğini isteyen dostlarını sevindirmişti. Fakat Türkiye kötü kade-rinden bir türlü kurtulamıyordu, meydana gelen bir olay, olu-şan umutları yasa dönüştürmüştü. Tahttan indirildikten dört gün sonra Abdülaziz, tutulmuş olduğu sarayda intihar neticesi mi, yoksa cinayet neticesi mi olduğu anlaşılamayan bir olay sonucu ölü bulunmuştu. Eğer Abdülaziz öldürülmüş ise cina-yeti işleyen kişi Türkiye’nin en büyük düşmanı olması gerekir. Aynı şekilde, ülkelerinin dirilmesi için yapılan bütün planları tersyüz eden bu olayın nâzırlardan hiç birisiyle de ilişkisi ol-maması lazımdır. Abdülaziz’in ölümü duyulur duyulmaz, ya-veri Çerkez Hasan¹⁴, kabinenin toplu halde bulunduğu Mid-

14 Çerkez Hasan Olayı (15 Haziran 1876): Sultan Abdülaziz’in tahttan indirildikten sonra esrarengiz ölümü üzerine Sultan’ın kayınbiraderi ve aynı zamanda da yaveri olan Çerkez

hat Paşa'nın köşküne dalarak Türkiye'yi içine düşmüş olduğu rahatsızlıklardan kurtaracak olanlardan [Hüseyin] Avni¹⁵ ve Raşid Paşaları öldürdü. Bu üzücü olayların ardı ardına vuku bulması zayıf iradeli Padişahı öyle etkiledi ki, ümitsiz bir şekilde aklını kaybetti. Yalnız üç aylık bir saltanattan sonra bu padişahı tahtından indirerek yerine tahtın meşru veliahtı olan Abdülhamid'i tahta çıkarmak mecburiyeti oluştu.

Ancak Abdülhamid saltanat esasını, halkına meşrutiyeti ilan ve halkı adaletle idare edeceğini garanti eden vesikayı imzalamadan alamadı. Doğrusu Abdülhamid vermiş olduğu her bir sözü yerine getirmeye hazır gözükiyordu. Midhat Paşa ve ıslahat taraftarlarının bütün liberal ilkelerini kayıtsız kabul etmişti. Fakat Türkiye'de kimse, onun bu samimiyetine inanmıyordu. Abdülhamid'in, cülusundan çok kısa bir süre sonra yani Osmanlı Padişahlık Hil'atını taktığının akabinde, maiyetindeki çok tanınmış bir Osmanlı paşasına söylediği ve *La Revue* mecmuasında Sefer Bey'in kaleme aldığı aşağıdaki sözleri, halktaki bu güvensizliğin yerinde olduğunu ne kadar güzel açıklıyor:

"Gelişmelerden sadece Reşid Paşa sorumludur. O büyük suçludur ki, Avrupa'nın baskısı ile babama nefret uyandıran

Hasan, bu olayı bir türlü hazmedememişti. O, Sultan Abdülaziz'in gerçek katilinin Serasker Hüseyin Avni Paşa olduğunu düşünüyor ve onu öldürmek için fırsat kolluyordu. 15 Haziran 1876 tarihinde, yani Abdülaziz'in ölümünden birkaç gün sonra, toplantı halinde bulunan nâzırlar medisini bastı. Hüseyin Avni Paşa'yı ve ona yardımcı olduğuna inandığı bir kaç kişiyi öldürdü. Çerkez Hasan Bey hemen yakalandı ve Beyazıt'ta asılarak idam edildi.

- 15 Hüseyin Avni Paşa (1820-1876): 1820 yılında Isparta Gelendost'ta doğdu. İstanbul'da medresede okudu. Harbiye'ye girdi. 1848 yılında kurmay yüzbaşı olarak mezun oldu. Bir süre Harbiye Mektebi'nde tabiye hocası olarak görev aldı. Kırım Savaşı'na katıldı. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın kurmay başkanı, daha sonra da Mektebi Harbiyeyi Şahane Nâzırı oldu. Hassa müşiri ve serasker kaymakamlığına getirildi. Girit kumandanı iken adanın valiliğine tayin edildi. 1868'de önceden vekâlet ettiği seraskerlik makamına getirildi. Mahmud Nedim Paşa sadrazam iken, seraskerlikten alındı. Isparta'da on bir ay sürgünde kaldı (1871). Affedilerek Aydın valiliğine getirildi. Daha sonra Bahriye nâzırı oldu. 1873'te ikinci defa seraskerliğe tayin edildi. 1874'te sadrazamlığa getirildi. On dört ay sonra azledilerek önce İzmir, sonra da Bursa valiliklerine gönderildi. Dördüncü defa seraskerlik verildiği zaman yenilik taraftarlarıyla birleşti. Sadrazam Mütercim Rüşdi, Midhat ve Süleyman Paşa'nın sarayında toplanan vekiller heyeti, Sultan Abdülazizi indirerek yerine Sultan V. Murad'ı geçirdi.

Taht değişikliğinden sonra meşrutiyet isteyenlerle fikir ayrılığına düştü. Özellikle Midhat Paşa ile anlaşamadı. Sultan V. Murad'ın saltanatı zamanında seraskerlikte kaldı. Midhat Paşa'nın sarayında yapılan Vekiller Heyeti toplantısına, Sultan Abdülaziz taraftarı Çerkez Hasan bir baskın düzenledi. Çerkez Hasan, toplantı odasında Hüseyin Avni Paşa'yı öldürdü (1876).

fermanı imzalatmış ve Türk milletini âptalca hayallere ve yanlış yollara sevk etmiştir. Milletimizin ihtiyacı olan yönetim sistemi mutlakıyettir, Avrupa'nın uygulamakta olduğu, çok zararlı liberal rejim değildir. Milletin fikrini nasıl düzeltereğimi öğrenmeli ve araştırmalıyım; ancak hepsinden önce, kendimi güvende hissetmeliyim, amcamı tahttan indirenlere gereken hesabı sormalıyım."

Bununla beraber yeni saltanatla birlikte yenilik taraftarları geleceğe ümitle bakıyorlardı. Midhat Paşa sadrazam tayin edilmiş ve Türkiye'nin ilerlemesi için düşüncelerini uygulamaya başlamıştı. Meşrutiyet idaresini kafasında oturtmuştu, bu suretle bütün ırk ve inanç sahipleri arasında eşitliği sağladı. Avrupa Türkiye'sinde vuku bulan ve bir Avrupa savaşı ile devleti tehdit eden isyanı bastırmak için icraata girişti. Midhat Paşa aydınlar ve vatanseverler tarafından seviliyordu. Halk tarafından da kuvvetle desteklendiğinden konumu çok sağlamdı. Fakat Abdülhamid tahta geçmesinden henüz dört ay geçmeden hürriyete karşı ilk darbesini indirerek ne zihniyette bir padişah olduğunu gösterdi. Midhat Paşa ansızın saraya çağırılıp kendisine, sürgüne gönderilmesinin kararlaştırıldığı ve Boğaz'da beklemekte olan vapurla Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak bir diyarına gönderileceği bildirildi. Bundan sonra Padişah, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde parmağı olanların görevlerinden uzaklaştırılmaları için şahsen işi ele aldı. Rüşdi Paşa ve şeyhülislam İmparatorluğun uzak bölgelerine sürgüne gönderilirken, fazla tanınmamış, hür düşünceli birçok kimse de ya öldürülmek veya hapse atılmak suretiyle ortadan kaldırıldılar.

Türk reformcularının en ileri gelenlerinden olan Midhat Paşa, sürgün olarak birçok Avrupa merkezinde yaşadı. Bu sayede, herkes tarafından kabule uygun bir sistemin ilkelerini yerinde inceledi. Fırsat doğduğunda, talihsiz vatanının şartlarını ıslah etmek için planlar hazırladı. Padişah, despot idaresi için sabık sadrazamının yurt dışında yurt içinde bulunduğundan daha fazla tehlikeli olacağını düşünerek, teferruatı çok iyi bilindiği üzere, Midhat Paşa'nın ortadan kaldırılmasına yönelik bir plan ortaya koydu. Padişahın kendisine yaptığı haksızlıktan dolayı pişman olduğuna, liberal olmayan idare şeklinin

hatalarını idrak ettiğine, İmparatorluğun yeniden teşkilatlanması için değerli yardımlarını esirgememesini ve bu sebeple onun gibi önemli devlet adamının geri dönmesini arzu ettiğine dair Midhat Paşa inandırılmak istendi. Bu şekilde Midhat Paşa, uzun süren sıkıntılarla dolu hayatından sonra böyle haince hazırlanan bir daveti kabul etti. Memlekete dönerek Suriye valisi oldu. Bu göreve atanmasından hemen sonra, Abdülaziz'in Midhat Paşa'nın emirleriyle öldürülmüş olduğunu kanıtlayacak şekilde hazırlanmış sahte belgelere sahip suçlayıcılar onu Padişaha gammazladı. Adaletsiz bir mahkemenin sonradan hâkimler, uydurma olduğu apaçık olan yalancı şahitlerin töhmetlerini kabul ederek onu suçlu buldular. Fakat halk tarafından çok sevilen ve sayılan bir kişi olduğundan, idamını tehlikeli bularak onu Arabistan'a sürgüne gönderme kararı aldılar. Orada kendisine çok kötü muamele edildi, öyle ki, onu insanın ihtiyaç duyabileceği her türlü gereksinimlerden mahrum bıraktılar. Güçlü bünyesi üç yıl söz konusu yoksunluklara katlandı. Ancak Mayıs 1884'de Abdülhamid'in celallatları tarafından boğduruldu ve boğulanın onun olduğunun ispatlanması için kesik başı saraya gönderildi.

Abdülhamid tahta çıkışından hemen sonra, kendisini hürriyet taraftarlarının büyüklerinden tamamen kurtarmıştı. Fakat vesveseli ve korkak mizaçlı olduğundan, istibdat idaresini millet üzerinde uygulamak için erken davranmadı. Özellikle İngiltere'yi ikna etmek ve Rusya ile yapılacak savaşın öncesindeki kritik devrede İngiltere'nin dostluğunu kazanmak için Midhat Paşa'nın meşrutiyetini ilan ederek Türk meclisinin toplanmasına izin verdi. Abdülhamid iradesini meclise dayatarak onu aciz bir duruma getirdi. Fakat mecliste birçok vatansever milletvekili kendi fikirlerini, Padişahın gazabına rağmen savundular. Sonunda ise 1878 Mart'ında Rusya ile Yeşilköy'de yapılan barış anlaşmasından¹⁶ biraz önce Pa-

16 Ayastefanos Antlaşması: 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlandı. Rus ordusu, batıdan Yeşilköy'e (Ayastefanos), doğudan Erzurum'a kadar geldiler. Osmanlı Devleti, barış istedi. Rus orduları başkomutanı Nikolay, barış esaslarının mütarekeyle birlikte görüşülmesi şartıyla bu isteği kabul etti ve 3 Mart 1878'de İstanbul'un Yeşilköy semtinde ağır koşullar içeren bu antlaşma imzalandı. Yirmi dokuz maddelik antlaşmaya göre, batıda büyük bir Bulgaristan Prensiği kurulacak; Makedonya, Batı Trakya, Kırklareli, bir Rus kuklası olarak düşünülen bu otonom

dışah her iki meclisi de feshetti. Sahte bir isteksizlikle meşrutiyeti askıya aldı. Bundan bir süre sonra da Babiâli'nin elinde bulundurduğu tüm gücü alarak Sarayı hâkim bir duruma getirdi. Nâzırlar tamamen kukla haline getirilmişlerdi. Bunların göreve gelişleri milletin malını soyanların izni ve ruhsatı ile gerçekleşiyordu. Ordunun ve donanmanın, dış işlerinin, hazinenin kontrol ve idaresinin her biri, memurların tayini padişahın ve onun işten anlamaz saray kabinesinin elleri altında idi. İradesini yerine getirmek için, Abdülhamid acımasız muhafızlarıyla İstanbul'u sıkıyönetim altında tutuyordu. Bu bir terör rejimi idi ve kendisine taraftar olmayan kişileri yok ettiriyordu. 1878'de Birinci Meşrutiyet'in feshedilmesinden 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar, Türkiye dünyanın gördüğü en moral bozucu ve yıkıcı zorbalıklarla baskı altında tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun tarihinde bu otuz yıllık süreç en uğursuz ve en yıkıcı dönem olmuştur.

prensiğe verilecekti. Kars, Ardahan, Batum Rusya'ya verilip, Karadağ ve Sırbistan'ın istiklalleri kabul edilecekti. Ayrıca Osmanlı Devleti, Rusya'ya 245 milyon Osmanlı altını harp tazminatı verecekti. Antlaşmaya göre, Rumeli'nde kesin kayıplar, 237.298 km2 toprak ve yaklaşık 8 milyon nüfus idi. İmtiyaz verilmiş Bulgaristan, Doğu Rumeli, Artvin, Tunus gibi yerler bu rakamların dışındaydı. Bunlar da ilave edilince devletin kaybı korkunçtu. Ayastefanos Antlaşması ile, Rusların bölgede tamamen hakim bir konuma gelmeleri, Batılı devletleri telaşlandırdı. Zira Rusların, Bulgaristan yolu ile sıcak denizlere inmeleri, İngilizlerin Hindistan siyasetine ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakına set çekmiş olacaktı. II. Abdülhamid'in şahsi diplomasisi, bu tepkileri çok iyi değerlendirdi. Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye bırakmakla, Berlin'de yeniden bir antlaşma zemini elde etmeye muvaffak oldu. Ayastefanos'un feci şartlarını hafifleten bu antlaşma ile Türkiye'nin Balkanlardaki hayatı, bir müddet uzadı.

IV. Bölüm

Sultanın İdare Şekli

İmparatorluğun zayıflaması, Mabeyn-i Hümayûn, Çürümüşlüğü yayılması, Türkiye'nin dışlanması, Müslüman Türklerin baskı altında tutulması, Hafiyelik, Dokunulmaz duruma getirilen İngilizler, Ordunun ıstırap çekmesi

Padişahın yönetim biçimi dar bir taassupla örülmüştü. Padişah, Türkiye için en iyi sistemin, kaba bir mutlakiyet idaresi olduğuna içtenlikle inanmaktadır. Hristiyanlardan hoşlanmazdı. Hangi ırktan olurlarsa olsunlar, Müslümanların hepsini etrafında toplamak, Panislamizm rüyasını gerçekleştirmek, bu şekilde Müslümanları dinleri etrafında birleştirmek ve Avrupa'nın saldırısını kontrol altına almış olmak, Hristiyanların hükmü altında olan Müslümanları hürriyetlerine kavuşturmak Abdülhamid'in en belirgin düşünceleri idi. Bundan başka, seleflerinin Türkiye'deki Hristiyan tebaaya verdikleri bazı hakları geri almak ve halkın sinirlerini bozacak imtiyazlar haline dönüşen Türkiye'deki yabancılara verilmiş olan Kapitülasyonları kaldırmak da Padişahın arzularındandı. Kapitülasyonlar aslında utanç verici şeyler olmamakla beraber utanç verici bir şekilde takip edilerek uygulandığından, Türkiye'deki Müslümanların durumlarını kuvvetlendireceğine tamamiyle bozuyordu.

Burada, Abdülhamid idaresi altındaki Türkiye'nin tarihini takip etmeye gerek yoktu. Bu savaşta yenilgiye uğrayınca ge-

niş ve zengin topraklarını nasıl kaybetti? Abdülaziz tarafından meydana getirilen muhteşem donanma, Türkiye 1897'de Yunanlılarla savaşa girdiği zaman tek bir gemisi dahi çalışamayacak duruma sokulacak derecede nasıl çürümeye terk edildi? O mükemmel kara ordusu, vatanını düşmanlarına karşı koruyamayacak hâle getirinceye kadar nasıl yokluğa ve ihmale maruz bırakıldı, morali bozuldu, çaresiz bırakıldı? Kokuşmuşluk, idare bozukluğu ve saray adamları tarafından millet parasına toptan nasıl el konuldu?

Devlet hazinesinin eli ve ayağı yabancı borç verenler tarafından bağlanacak duruma nasıl getirildi? Alınan bu borçlardan dolayı saltanatın kendi iç işlerine ait birçok daireler, Hristiyan devletler tarafından atanmış komisyonların kontrolüne nasıl verildi? Adalet nasıl satıldı ve alındı? Terfi ve mükâfatlar bütün devlet hizmetlerinde yalakalara veya en fazla arttırma yapanlara nasıl verildi? Hristiyanların katliama uğramaları ve devletin acz içinde olması! Hükümeti zorlayarak asayiş sağlamak için gelen yabancı jandarmaları yurtlarında görmekten dolayı Türk vatanseverleri nasıl üzüntüye kapıldılar? Kısacası Türkiye o kadar güçsüz ve yıpranmış halde bulunuyordu ki, hatta dostları bile dağılmasının kaçınılmaz olduğunu; fakat bu kaçınılmaz sonucun, rakip devletlerin kıskançlıklarından dolayı nasıl geciktirildiğini, Avrupa'daki kuvvet dengesinin bozulacağından korkan bu devletlerin, "*Hasta Adam*" diye isimlendirdikleri Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamının korunmasını nasıl önerdiklerini görüyorlardı. Bütün bunlara Türkler dehşetle bakıyorlar ve ülkenin hızlı çöküşünden hükümeti sorumlu tutuyorlardı.

Bu olup bitenler hükümete karşı ihtilâli çabuklaştırıyordu. Fakat ben bu bölümde, Müslüman Türklerin omuzladığı birliklerin sonunda, yalnız toplumun yüksek tabakasındakileri değil, orduda güçlkle ve kahramanlıkla hizmet eden ve şimdiye kadar bir köpek sadakati ile Padişahın şahsiyetine bağlı olan cahil Türk köylüsünü de isyana iten bazı durumları aktarmakla yetineceğim.

Padişah, birçok yönden güçlü karakter sahibi ve kabiliyetli olduğunu bizzat göstermiştir. Diplomasıyı en ince ayrıncı-

tılarıyla bildiğinden, Avrupa devletlerini birbirine karşı kullanmayı gayet iyi biliyordu. Sahip olduğu hedeflere, yoğun kişisel çalışmaları bahasına, bütün sorumlulukları kendinde toplayarak ve kendisini ülkesinin mutlak hâkimi yaparak başarıya ulaşmıştır.

Kendisini, sahip olduğu zekâsı ile milletin iyiliği için çaba harcayan doğunun müstebit sultan tipinin güzel bir örneği yapabilir iken, sabit bir fikir haline dönüşüp gittikçe de büyüyen ve Türkiye'ye oldukça zarar veren evhamlı, korkak kişiliği sebebiyle, örnek olamamıştır. Abdülhamid sürekli olarak bir suikasta uğrayacağından korktuğu için dostlarına da güveni yoktu. İnsanların hepsinden şüphe ederdi. Ondaki korkaklık, her olayda şahsını korumak için kendisini zorbalığa ve baskıya itiyordu. Abdülhamid kendini korumaya yönelik bir takım ince planlarından sonra, memleketinin mutluluğuna gereken önemi göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu bilerek zayıflatıyor, kendi içinde onu bölüyordu. Tebaasının moralini, devlet içinde bir eleman veya bir şahıs grubu olarak, kendisini tahtından indirmeye teşebbüs edemeyecek şekilde bozuyordu. Bu tarz üzere çeşitli Hristiyan mezhepleri ile alevlenen Müslüman taassubu arasında ihtilafları körüklüyordu. Öyle ki, kendisinden önceki dönemlerde birlikte barış içinde yaşarlarken, birbirlerini sevmemelerine rağmen müsamahalı davranırlarken şimdi birbirlerine karşı kılıç ve silah kullanıyorlardı. Abdülhamid, işkence altındaki tebaaları isyan edince onların sahip oldukları bu isyan ateşini en sert bir şekilde söndürüyordu.

Bundan başka şahıslarla ilişkilerinde, yardımcılarının seçiminde ve onlara karşı davranışlarında da aynı idi. Memleketini esaret altına alan bir müstebidin namuslu vatandaşlara geleceğin isyancıları olarak bakması çok normaldir. Bu düşüncedeki insanları, kendisinin danışmanı ve nâzırı olarak gönül rahatlığı ile kullanamıyordu. Tehlikeli olabileceklerinden, yetenekli kişilere güvenemiyordu. İşte bu nedenle, memur sınıfındaki Türklerden akıllı ve doğru olanlara idarede çok az yer ve pay vardı. Padişahın mabeyni adi, cahil; fakat kurnaz kişilerden ibaretti. Hasis ve kaygısız olan bu kişilerden nüfuzlu

olanları Türkler değil, Suriyeliler, Araplar ve Çerkezlerdi. Söz konusu bu kişiler hakiki vatanseverlikten yoksundu, tek hedefleri zengin olmaktı. Bunların Padişaha karşı bir komploya katılmaları anlamsız ve boş işti. Ancak Padişah, iradesini yerine getirmeye hazır olan bu kişilerden dahi şüphe duyuyordu. İnsan doğasındaki kötü özellikler hakkında sahip olduğu geniş bilgisini kullanarak birini diğerine karşı kullanıyor, birbirini kıskandırıyor, arkadaşlarını ispiyonlaması için diğerine ödemeler yapıyor, aralarında herhangi bir dostluğun olmasını önüyor ve onları korkutarak yönetiyordu.

Saltanat şurası, memuriyetleri satmak suretiyle, halkın tamamının moralini bozacak şekilde rüşvet ve çürüme zehrini hükümet ve millet içine saçıyordu. Türkiye'nin zenginliklerini derlemek ve toplamak, bunları kaba şehvî eğlencelere harcamayı düşünenlere bir fırsat bir ideal olmuştur. Ancak bunu elde etmek için bir kimsenin kendisini sarayın hafiyesi olduğunu açıklaması ve babasını, anasını, kardeşini, dostlarını, ilkelerini, vatanseverlik duygularını ve bütün insanlığını feda ederek köleliğinin nişanelerini göstermesi gerekiyordu.

Bu dönemde, birkaç kişinin önemli görevlerde bulunması şaşılacak şeydir. Bunlar, Abdülhamid'in Panislamizm düşüncesini benimseyen ve kendisiyle Hristiyanların sahip oldukları hürriyetleri ellerinden almak için iş birliği yapmaktan, onları yok etmek için sebepler bulmaktan memnun olan, çoğu dar düşünceli mutaassıplar ise de kesinlikle namuslu kişilerdi. Fakat Padişah kendisini savunma ihtiyacına göre, sadrazamlık gibi devletin en yüksek makamlarına yetenekli ve yüksek karakterdeki adamları atamak zorunda kalıyordu. Özellikle ani gelişmeler sonucu fazla huzursuz olduğu zamanlarda, Türkiye ve Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler tehlikeli bir boyuta geldiği zamanlarda böyle yapıyordu. Ülkesine yaptığı büyük hizmetlerden dolayı kendisinden daha sonra söz edeceğim Kâmil Paşa¹⁷ bunlardan biridir. Kâmil Paşa birçok defa

17 Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa (1833-1913): II. Abdülhamit saltanatında 1885-1891, 1895-1895 ve 1908-1909 tarihleri arasında ve V. Mehmed Reşad saltanatında 1912-1913 tarihleri arasında toplam altı yıl dokuz ay sadrazamlık yapmış ve üst düzey bürokrasinin çeşitli kademelerinde görevlerde bulunmuştur. 1833 yılında Lefkoşa'da doğmuştur. 1851 Londra Evrensel Fuarı esnasında Hıdîv'in oğullarından birine refakat ederek İngiltere'yi

sadrazamlığa getirilmiş, tehlikeli durum atlatılıp kendisine gerek kalmayınca bertaraf edilmiş, istifaya zorlanmıştır. Çünkü o bir müstebide dalkavukluk yapacak yaratılıştaki biri değildi, tasvip etmediğine karşı çıkmaktan korkmayan bir kişiliğe sahipti. Ne olursa olsun su götürmez üstün yeteneklere sahip olmak o günün Türkiye'sinde makam sahibi olmak için bir şansındı. Ve bir halk adamının meşhur olması da suçtu.

Abdülhamid, padişah olduğundan itibaren kendisine körü körüne itaat etmelerini sağlamak için Müslüman tebaalarını cahil durumda tutmayı hedeflemişti. Modern Avrupa'da oluşan hür fikirlerin Türkiye'yi de etkilediğini biliyordu. Bunları kökten kurutmaya veya hiç olmazsa bir dereceye kadar yayılmasını engellemeye kararlı idi. Elde ettiği bazı başarılarla Türkiye'nin, Batı'nın ilerlemesinden üzüntü duymasını önledi. Bazı istisnaları saymazsak, tebaalarına, yabancı ülkelere seyahat etmeleri için izin verilmedi. Hatta İmparatorluk içinde yapılan seyahatlere dahi şüphe ile bakılıyordu. Batı'daki limanların ziyaretleri sırasında gemicilerin, karşılaşacakları liberal düşüncelerden etkilenmelerinden korkulduğu için, kendisine, donanmayı çürümeye terk etmesi söylenmişti. Ayrıca, onun donanmaya harcanmak üzere ayrılmış olan on milyon İngiliz lirasının, bahriye nâzırı tarafından suiistimal edilmesine göz yumması da bir dereceye kadar bu nedene bağlanıyordu. İmparatorluğun korunmasının sadece kara ordusunun modernize edilmesi ile sağlanacağına inandığından, kara ordusu subaylarının eğitim görmeleri için, bunların bir kısmını Almanya'ya ve diğer yabancı memleketlere gönderdi. Geri kalan diğer binlercesi ise Türkiye'deki askeri okullara gönderildiler ve burarlarda Avrupalı öğretmenler tarafından eğitim gördüler. Bu şekilde eğitim görmüş olan subaylara ne de olsa tehlikeli olarak

ziyaret etmiş, çok iyi derecede İngilizce öğrenmiş ve ömür boyu sürecek bir İngiliz hayranlığına kapılmıştır. Osmanlı Devleti bünyesindeki görevi boyunca da İngiltere'ye yakın olarak bilinmiştir. Mısır'da on yıl kaldıktan sonra, 1860'da Osmanlı Devleti hizmetine geçmiştir. Doğu Rumeli, Hersek, Kosova, İzmir, memleketi Kıbrıs gibi pek çok vilayette valilik görevleri yaptıktan sonra 1885'de ilk kez sadrazamlığa atanmıştır. 1885 ile 1913 arasında dört kez sadrazamlık yapmıştır. Son sadrazamlığı Babiâli Baskını ile son bulmuş, istifasını, Sadrazamlık makamına gelen Enver Paşa'nın kendisini tabanca ile tehdit etmesi sonucu vermiştir. Yakın dostu Lord Herbert Kitchener tarafından davet edildiği Kahire'de üç ay kaldıktan sonra, memleketi Kıbrıs'a gitmiştir. Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa 14 Kasım 1913 günü vefat ölmüştür.

bakıldığından bunlar, İmparatorluğun çeşitli bölgelerine gönderiliyorlar; fakat istibdatın merkezi olan İstanbul'u ve Padişahın şahsını koruyan Türk ordusu birliklerinde görevlendirilmiyorlardı. Çünkü İstanbul'da padişahlarına sadık, şatafatlı, mutaassıp kıtalar, alaylı subayların komutası altında bulunuyordu ki, bunların bazıları okuma yazma bile bilmiyorlardı. Bu askerlerin saray tarafından verilecek olan emirleri harfi harfine yerine getireceklerine inanılıyordu.

Sarayda hüküm süren korku nedeniyle, bütün ilerleme durmuştu. Daktilo ve telefonun ülkeye sokulması, bu araçların komplocular tarafından kullanılmalarının ihtimal dahilinde olması düşünülererek yasaklanmıştı. Basında hürriyet yoktu, Türkiye'ye gelen basılı eserlerin tümü üzerinde sıkı bir sansür vardı. Örneğin, Herbert Spencer'in eserlerinden birine sahibi olmak, hapishaneye girmek demektir. Tiyatroda Hamlet'in gösterilmesi, sahnede bir kralın öldürülmesini sahnelediği için sansürleniyordu. Bir Türk, yetkili memurların izni olmaksızın evinde ziyafet veremez, hatta bu izni almış olsa bile, bir polis ajanı belki o kişinin masasına davetsiz ve arzulanmayan bir misafir gibi oturmaya gönderilir ve konuşulanları zihninde tutmaya, komplo var mı yok mu bunu anlamaya çalışırdı.

Abdülhamid yönetimi bütünüyle büyük ve küçük her türlü haini besleyen uğursuz bir rejim halini almıştı. Sarayda hayat bulan bu kötü huylu mahluklar, millete kesintisiz eziyet ve işkence etmek üzere yine saray tarafından görevlendirilmişlerdi. Örneğin şöhreti çok kötüye çıkmış gizli polis müdürü bir Fehim Paşa¹⁸ vardı ki, hırs ve tamahı için, kendisine verilen resmi yetkiyi suiistimal ediyor, haset ettiği şeyleri zorla ele geçiriyor, talan ediyordu. Yoluna çıkanları öldürüyor ve eğer şehveti azarsa, kendi haremine, kendi halindeki vatandaşların kadınlarını ve kızlarını zorla kaldırıyordu. Bu alçak adama

18 Fehim Paşa (1873-1908): Babası padişahın esvapçıbaşısı olduğu için küçük yaşta saraya alındı. Harbiye Mektebi'ni bitirdikten hemen sonra kolağası rütbesiyle padişahın yaverleri arasına katıldı. Abdülhamid'e yönelik faaliyetleri takip edip harfi harfine ona bildirmek suretiyle padişahın gözüne girdi ve yirmi beş yaş gibi çok erken bir zamanda paşalık rütbesine yükseldi. Abdülhamid, kendisi hakkındaki birçok şikâyetten dolayı onu Bursa'ya sürdü. Orada da taşkınlıklarına devam eden Fehim Paşa, 1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilışinden hemen sonra Bursa'dan Bilecik'e kaçmaya çalışırken halk tarafından linç edildi.

halk tarafından o kadar çok nefret ediliyordu ki, Meşrutiyet ilan edilir edilmez, Bursa'da öfkelenen ve artık ondan korkmak istemeyen halk, üzerine atılarak kendisini parçalamıştı.

Bundan başka halkla uğraşan ücretli büyük bir hafiye ordusu vardı. Abdülhamid'in korkak mizacı, kendisini suikasta ve öldürülmeye karşı korumak için hafiyelik sistemini beraberinde getirdi. Bu sistem, tebaalarından, asil yaratılışlı, aydın, vatansever veya namuslu oldukları düşünülen kişilere şüphe ile bakan, işkenceci ve gaddar bir işleyişe sahip idi. Söz konusu hafiyelik için yapılan masraf bazen yılda 2.000.000 İngiliz Pound'una kadar çıkabiliyordu. Hafiyeler her yerde, her rütbede ve her durum ve şartta olabiliyordu. Nâzırlar bir diğelerini ispiyonlamak için hafiyelere ücret öderlerdi. Ev işlerinde çalışan adamlar, müşteriye kahvesini getiren Rum otel garsonları, bir turisti veya Ermeni tercümanı gördüklerini ve işittiklerini saraya rapor etmeleri için ücretlendirilirdi. Hafiyeler kişilerin arkadaşlıklarını kazanıp güvenini elde ederler ondan sonra onu gammazlardı. Halk bazen kendi aralarındaki ilişkiler ile kendilerini kötü göstermiş olurlardı. Ailelerin sosyal ilişkilerine, askeri okullara, alaylara ve donanmaya şüphe ile bakılmakta idi. Saray eğer bir kişiden şüphe ediyorsa bunun yakınlarının gammazlıklarını satın almak için, hiç bir gayreti ve fedakârlığı esirgemezdi. Ülkede bir terör ve umumi güvensizlik atmosferi esiyordu. Orduya da hafiye sistemi girince birlik atmosferi tamamıyla ortadan kalktı. Her birliğin subayları arasında, kendi subay arkadaşını izlemekle görevli hafiyelerin bulunduğu ortaya çıkmıştı. Sonuçta öyle bir duruma varılmıştı ki, hatta aynı alayın subayları arasında bile arkadaşlık ortadan kalktı. Birbirlerinden sarayın hafiyesi olacağı düşüncesiyle şüphe ediyorlardı. Asla birlikte yemek yemiyorlar ve birçok durumlarda birbirleriyle konuşmuyorlardı.

Çok vesveseli ve evhamlı olan padişah tarafından, halkı gözetlemeleri için tutulmuş hafiyelerin kendi içlerinde de hafiyeler vardı. Yabancı memleketlerin hepsinin merkezinde padişahın hafiyeleri bulunuyordu. Bunlar oralarda bazı zamanlar o ülkelerin gizli polisi ile çalışırlar, sürgündekileri gözaltında bulundururlar ve onların Türkiye'deki arkadaşlarını tuzağa düşürmek için bilgiler ararlardı. Böylelikle de sürgün-

dekilerin bunlarla iletişimi anlaşılmış olacaktı. Oluşturulan bu büyük hafiye ordusundan saraya çok miktarda haber ve iftira seli akıyordu. Yapılan ispiyonlara dolgun ücretler ödeniyordu. Hatta yıldırılmış halkın suç oluşturabilecek bir hareketten kaçınmış olmasının gammazlanması bile karşılıksız bırakılmazdı. Kışkırtıcı ajanlar, suçlamayı gerektirecek fiillere girişmeleri için halkı tahrik ediyorlardı. Hafiyeler suçsuzlara karşı dahi yalan şahitlikte bulunmaktan çekinmiyorlardı. Midhat Paşa olayında olduğu gibi saraydaki bu kötü kişiler, bir şahsı harcamak için, onu mahkûm edecek hilelerle, onları tezgahlayacak sefil insanları kullanıyorlardı. Dostlarımdan birisi, evini arayan sivil polisin, kendilerince hazırlanmış olan sakıncalı kâğıtların ona ait olduğunu iddia ederek uzun süre hapiste kaldığını bana söylemişti. Tüm bunlara şunu da ilave edebiliriz ki, nadir olmakla beraber, adi kişiler iftiralarla insanları tehdit etmek suretiyle menfaatlerini sağladığından bu sistemi kendilerine çok uygun buluyorlardı.

İspiyonlananlar çoğunlukla kanuni bir sorgu yapılmaksızın mahkûm oluyordu. Ülkenin onca seçkin insanı kaderleri gereği zindanda çürümüş veya ipe çekilmiştir. Bir kısmının da öldürülen bedenleri bir çuval içine konulup Boğaz'ın sularına atılıyordu. Küçük gevezelikler için ise yıllarca sürgün ve hapis cezaları söz konusuydu. -Bunlar ağızdan yanlışlıkla çıkmış olan sarayın kurallarını kabul etmeyen sözler ve hür fikirli gazeteleri okuma veya bu gazeteleri bulundurma gibi fiillerdi-. Halka, saraydaki dostları ve onlarla ilişkileri hakkında yalan açıklamalarda bulunması için işkence ediliyordu. Türkiye'de binlerce aile, hafiyeler tarafından ispiyonlandıktan sonra aile fertlerinden koparılacak hüznün ve acı çekmiştir. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra yaklaşık olarak yetmiş bin sürgün İmparatorluğun uzak yerlerinden ve yabancı ülkelerden Türkiye'ye dönmüştür. Hiç bir kimse kaç bin kişinin öldürüldüğünü yahut hapishane köşelerinde can verdiğini söyleyemez.

Eklemem gereken bir husus da var ki, Abdülhamid idaresinin son yıllarında birçok Türk, İngilizlere dostluk gösterdiklerinden dolayı gammazlanmış ve mahkûm edilmiştir. Türkler gelgeç ve uçarı bir millet değildir. İngilizlerin, Türk milleti

hakkında yanlış bilgilendirilmeleri sonucu otuz yıllık bir ilgisizliğine rağmen, onlar eski dostluklarına daima sadık kalmışlardır. Ve İngiltere'ye duyulan ilgi asla geçici değildir. Fakat Saray, İngiltere hükümetinden, Türkiye'nin yapması gereken reformları zorlamaya teşebbüs ettiği için nefret ediyordu ve Balkan Komitesi'nin görüşlerini benimsediğinden dolayı İngilizlerin hepsinden şüpheleniyorlardı. Diğer taraftan yaklaşıp olarak on iki yıl öncesinden beri Alman nüfuzu sürekli artmış ve istibdatın kaldırılmasına kadar hep aynı durumda kalmıştır. Çünkü Almanlar için diplomasi duygusal değildir. Alman diplomasisi sarayı, Padişahı zavallı tebaalarına iyi davranması için sıkıştırılmamıştır. Hatta Babıâli'ye, diğer devletlerin çabalarını boşa çıkarmada da yardım etmiştir. Almanlar ticari menfaatlerini ileri götürmeyi ana hedef olarak belirlemişlerdi. İstanbul'daki Alman elçiliği imtiyazlarını çok büyük icceliklerle, Türkiye hükümetine başvurmadan arttırıyor ve saray entrikalarını, rüşveti nasıl kullanacağını çok iyi biliyordu. Kendi hükümetleri tarafından yardım gören Alman sendikaları, rüşvet karşılığı ana vatanlarını satmaya razı saraydaki kişilerle birlik olup, memleketin batmasının hızlanacağı gerçeğini görmemezlikten gelerek kendi bayağı menfaatleri için çalışıyorlardı. Sonuçta Bağdat Demiryolu'nun¹⁹ imtiyazını hak et-

19 Bağdat Demiryolu: 1800'lü yılların sonunda Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin sömürgelerindeki petrol kaynaklarına sahiptiler. Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm petrol konusunu ele almış ve petrol ülkesine geçiş yapmadığı sürece başarısız kalacaklarına inanıyordu. Bir proje ele alınmaya başlandı. Bu ortak projede Almanlar petrol kaynaklarını düşünürken zor durumdaki Osmanlılar için ise asker ve mühimmat nakliyesi öncelikliydi. Alman İmparatoru II. Wilhelm, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid ile temasa geçti ve 1888 yılında anlaşmaların imzalanmasından sonra ise Alman hükümeti demiryolu inşaatını Deutche Bank'tan alınan krediyle Philipp Holzmann, Krupp ve Siemens firmalarından oluşan bir konsorsiyuma verdi. O zamanlar Avrupa'nın en büyük inşaat firması olan Philipp Holzmann tünel ve barınacak yerleri, Krupp firması ise rayları döşeyecek, ünlü firmalardan Siemens ise elektrik tesisatları ile lokomotif üretimlerini sağlayacaktı. İnşaat çalışmaları hızla başladı ve 1905 yılında İstanbul'da Haydarpaşa Garı hizmete girdi. Daha sonra sırasıyla Eskişehir, Konya Ereğli, Pozantı ve Adana istasyonları devreye girdi. Ereğli istasyonu sonrasında Toros Dağları hesapları karıştırdı. Yunan asıllı olan Nicolas Mavragordato başmühendis olarak atandı. 1900'lü yılların başında başlayan Toros Tünelleri inşaatı tam 20 yıl sürdü. 12 km'lik bölümde tam 22 tünel açıldı. Tünellerden sonra en çok uğraş verilen ikinci konu ise Hacı Kırı bölgesindeki Varda Köprüsü oldu. Binlerce Alman ve Türk vatandaşının çalıştığı demiryolu inşaatı sırasında 20 yıla yakın Beledimedik'te kalınması Alman firmalarını harekete geçirdi. Almanlar bu bölgeye büyük bir şantiyenin yanı sıra kilise, okul, sinema, hastane, hamam, cami ve sosyal tesis kurdular. İletişimsizlikler nedeniyle, İstanbul-Bağdat-Hicaz demiryolu inşaatı

medikleri bir kilometre garantisi ile ele geçirdiler. Almanlar, diğer imtiyazları da başka metotlarla daha elverişli bir şekilde elde edebileceklerinden çok daha sıkıcı şartlarla Türkiye'den kopardı. Neticede memlekete layık olmadığı zorunluluklar yüklenmiş oldu ki, bunlar, Türkiye'nin reform ve yeniden teşkilatlanması sırasındaki çabalarını azaltmıştır.

Ancak ben, Türkiye hazinesinin karmaşık yollarına girerek bu kitabın ana konusunun dışına çıkmamalıyım. Çünkü o mesele bu kitabın içeriği dışında kalmaktadır. Sadece saray üzerindeki Alman nüfuzunun, Padişahın İngilizler hakkında duyduğu nefretini artırdığını ve yalaka hafiyelerin bu konu hakkında çaba ve çalışmalarını söylemek yeterlidir. İngilizler Türkiye'de hiç bir zaman rahatsız edilmemektedir. Fakat resmi makamlar tarafından güvenilmeyen kişiler olarak tanımlanmaktadırlar. Ayrıca bir Türkün bir İngiliz'le konuşurken görülmüş olması dahi çok tehlikeli idi. Oluşturulan bu aleyhte durum nedeniyle Türkler, İngiliz elçiliği yanından geçerlerken oraya doğru bakmaya çekiniyorlardı. Beyoğlu'nda bulunan İngiliz kitabevi gibi İngilizlere ait yerleri ziyaret etmek onlara yasak edilmişti. Karaköy'de Cenevizliler tarafından yapılmış çok eski tarihi bir binadaki meyhanede, misafir olarak bulunan bir emekli İngiliz albayı ile Türk ve deniz subayları, aralarındaki güzel dostlukları sürdürmeyi amaçlayan buluşmalar gerçekleştiriyorlardı. Saray hafiyeleri İngiliz muhibbi olduklarını tahmin ettikleri bu gibileri ihbar etmek için görevlendiriyorlardı. Arkadaşlarımdan birisi ki, o zaman iyi bir görevde bulunduğu için büyük bir geliri de sahipti. Bir hafife tarafından, İngiliz donanmasını İstanbul'a getirmek için çalışıyor iftirası ile Saraya ispiyonlanıyor ve beş yıl hapse mahkûm ediliyordu. Gerçekleşen başarılı İhtilâlden sonra diğer bütün siyasi mahkûmlarla beraber serbest bırakılan bu arkadaşım beş parasız olarak tekrardan dünyaya dönüyor. Tutuklanmasından sonra sürekli olarak ağlayan karısının gözlerinin kör olduğunu

ancak 1940 yılında tamamlandı. 15 Haziran 1940'da İstanbul'dan Bağdat'a ilk tren seferi yapıldı. 1892 yılının sonlarında İstanbul-Ankara arasında 600 km, 1896 yılına kadar Konya Ereğli'ye kadar 400 km, 1914 yılına kadar ise Ereğli'den Toros tünellerine kadar 200 km ray döşendi. 1936-1940 yılları arasında ise Bağdat'a kadar tren yolu tamamen döşendi.

ve o şekilde açlıktan öldüğünü, çocuklarının ise çevrelerindeki yardım ile hayatta kaldıklarını öğreniyor.

İngilizlerin unutmamaları gerekir ki, Avrupa'nın hepsi kendilerinden Boer Savaşı nedeniyle nefret ederken sadece Türkler, özellikle şu anda memleketi yöneten Jön-Türk Partisi'ne mensup aydın sınıf, İngilizlerle ilişkilerini sürdürmüşler ve bundan dolayı bazıları cezalandırılmışlardır.

Kara ordusu ve donanmaya ait birkaç genç subayla birlikte sivil halktan bazıları Britanya ordularının Güney Afrika'daki savaşlar da başarılı olmasını ümit ve temenni eden bir dilekçeyi Britanya elçiliğine götürürler. Bu olaydan haberdar olan saray, hafiyelerini bu kâğıttaki isimler hakkında suçlayıcı delil bulmak için görevlendirir. Söz konusu dilekçede imzası bulunanlar hapis haneye konmak veya sürgün edilmek suretiyle ortadan birer birer kaybolurlar. Bu genç subaylardan biri olan Siret Bey, kendisini tutuklamak isteyenlerin elinden kurtulur ve Britanya elçiliğine sığınarak orada bir süre aşçı olarak saklanır. Bu kişi halen Selanik'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen üyelerinden birisidir.

Bu korkunç hafiyeleşme sistemi ve tüm düşünce hürriyetlerine karşı yapılan baskı, Padişahın aydın Müslüman tebaalarına Hristiyan tebaalarından daha fazla uygulanıyordu. Hatta müstebit idare, vatansever Türklerden korktuğu kadar Rum ve Ermeni tebaalarından korkmuyordu. Bu nedenle Hristiyanlar o kadar ciddi takip edilmiyorlar ve belirli yer ve zamanlarda buluşma şansları daha çoktu. Kendilerine verilen imtiyazların sınırları içinde devlet tarafından kontrol edilmeyen okullar açmak Hristiyan tebaanın Müslüman Türklere kıyasla diğer bir avantajıydı. Buralarda Müslüman okullarda gerçekleştirmesi imkânsız olan çok liberal bir eğitim veriliyordu. Bütün bu olumsuz sebeplere bakarak, üst ve orta tabaka Türk vatanseverlerinin istibdat idaresinde nasıl aşağılara atılarak ülke yönetiminde sesini işittiremediğini ve başlarına memleketi felâkete sürüklemeye acele eden araçların konduğunu ve vatanseverlerin, Abdülhamid'i tahtan indirmeyi vadeden bir oluşuma hazır olduklarını kolayca anlayabiliriz.

Aynı biçimde, istibdat sırasında bazı eski hakları elinden alınan, önceden yapılmayan bir şekilde haysiyetsiz bir tebaa ve millet olarak muamele görüp sürekli olarak bir katliam ve suikast tehdidi altında yaşayan Hristiyanların dahi kendilerini Müslümanlarla eşit duruma sokacak olan bir ihtilâle iyi bakmaları rahatlıkla anlaşılır. Fakat nasıl oluyor da bu idare, Türk halkının büyük bir bölümünü oluşturan sabırlı ve dindar köylü halkı da -bunlar padişahlarını hem halifeleri hem de devletin başı olarak gördüklerinden körü körüne itaat ediyorlardı- isyana kıskırtıyordu.

İşte bu konu biraz açıklama ister: Kanaatkâr ve zor şartlar altında çalışan Müslüman köylü, yönetimin kötülüklerinden Hristiyan tebaa kadar acı çekiyordu. Bunlar aynı ağır vergileri ödüyorlar, Hristiyan komşuları gibi vergi memurları tarafından kandırılıyorlar, bazen kanunsuz şekilde cezaya çarptırılıyorlar ve sert muamele görüyorlardı. Taşradaki memurlar maaşlarını düzenli alamıyorlardı, aldıkları rüşvetle geçimlerini sağlıyorlardı. Zenginler rüşvet vererek vergilerinin tamamını vermekten kendilerini kurtarıyorlar ve hak etmedikleri birçok istisnalar elde ediyorlardı. Sonuçta birçok alanlarda, verginin bütün ağırlığı fakir fukaranın üzerine yüklenmiş oluyordu. Türk köylüsü, kendisinden zorla alınan paraların kendisine veya ülkesine hayırlı bir şey için harcanmadığını; fakat bu paraların iktidarda bulunan zümreyi zenginleştirdiğini ve İstanbul'da İmparatorluğun her tarafından toplanan çok miktardaki paraların çar çur edildiğini anlayacak derecede zeki idi. Türk köylüsü, nâzırların dolgun maaşlı birçok memuru ile birlikte şatafatlı saraylarda oturduğunu biliyordu.

Yapılan bu sorumsuzca harcamalar sonucu hiç bir tarafta yatırım görünmüyordu. Örneğin bir Bayındırlık Nâzırlığı olmasına rağmen, ne yollardan ne de sulamadan bir eser vardı. Bir Zaptiye Nâzırlığı vardı; fakat can ve mal emniyetinden bahsedilemezdi. Bir Âdalet Nâzırlığı vardı; ama adalet yoktu. Bir Harbiye Nâzırlığı vardı; fakat ordu açlık ve mahrumiyetten kırılıyordu. Bu kadar olumsuzluklara rağmen, şikâyet etmeden her şeye katlanan Türk köylüsünün Padişahlarına olan bağlılıkları son derecede yüksek olduğundan bütün bu kötülüklerden, Padişahu sorumlu tutmayı reddediyordu. Bunlardan

nâzırları sorumlu tutuyorlardı. Fenalıkların Padişahın bilgisi dışında geliştiğini kabul ediyorlardı. İstibdat ve adaletsiz vergi düzenlemeleri bizzat bu milleti isyana yönlendiremiyordu. Bu bakımdan, eğer Abdülhamid ülkesinin değerli köylü sınıfından oluşturduğu ordusunun sadakat ve sevgisini koruyup onları ihmal etmeseydi ki, bunu sağlamak çok kolaydı, Jön-Türk hareketinin başarı şansı çok az olurdu. Padişahın, şımarttığı Arnavut ve diğer alayları, kendi canını korumak için İstanbul'a, şehri tehdit ve istibdatı muhafaza edecek şekilde yerleştirdiğini açıklamıştım. Türk köylüsü bunların ücretlerinin düzenli verildiğini, iyi beslendiklerini ve temiz giydirildiklerini görüyordu. Fakat bu durumu ayrı tuttuğumuz da İmparatorluğun askeri idaresini, sarayın gözdeleleri olan kişiler tamamıyla ellerinde bulunduruyordu. Söz konusu şahıslar ise aç gözlülükleri ve vatanseverlikten yoksun kişilikleriyle, ülkenin savunması aleyhine kendilerini zengin ediyorlar ve emirleri altındaki insanların sıkıntıları karşısında vurdumduymazlıklarıyla orduyu sefalete sürüklüyorlardı.

Türkiye'de Müslüman halk dışındakiler askerlik yapamıyordu. Hristiyanlar bugüne kadar küçük bir bedel karşılığında sürekli askerlikten muaf tutulmuşlardı. Türk askerini, dünyanın en cefakâr olduğu kadar da en kahraman askerleri arasında zikretmek gerekir. Bunlar en büyük zorluklara hiç sızlanmadan katlanırlar; fakat direnme ve dayanmanın da bir sınırı vardır. Eski yönetim zamanında, çoğunlukla gamizon ve kışlalarda gördüğüm bu değerli askeri kıtaların böyle bir duruma nasıl getirildiğini anlamakta güçlük çekiyordum. Kıtalar günlük istihkaklarını tam olarak asla alamıyorlardı ve bazen aç dahi kalabiliyorlardı. Şiddetli kış günlerinde Balkanlarda sınırı beklerken bile giyimleri sıkı bir şekilde değildi. Çoğunlukla yırtık pırtık durumdaki üniformalarını toplayarak görev yapıyorlardı. Birkaç kuruştan ibaret maaşları da daima devletin borçları için bırakılıyordu. Eğitim görmüyorlardı, disiplinlerine önem verilmiyordu. Avrupa'nın en güçlü askeri gücü acımasız şekilde harcanıyordu. Subayların maaşları dahi düzensiz bir şekilde veriliyordu. Zorunlu ihtiyaçlarını sağlayacak güçte olmadıkları için, kirli ve perişan korkunç hafiyelik sistemi sonucu birbirine yabancı olmuşlardı. Emirlerine veril-

miş Türk ordusunun sürdürmekte olduğu ve seçkin bir özellik olan yüksek birlik ruhunu aşılacak şartlar içinde bulunmuyorlardı. Fakat bütün bu fenalıklara rağmen savaşmak zorunda kaldıklarında kendilerinin Türk askeri olduklarını hatırlayarak çok iyi savaşıyorlardı.

Türk askeri dört yıllık askerlik görevi süresince bütün bu durumlara, hatta kendisini isyana sürükleyen hallere dahi göğüs gerebilirdi. Fakat içinde bulunduğu ruhsal sıkıntı ailesi için de katlanamaz bir hâl alıyordu. Ordudaki adaletsiz işleyiş tarzı, askerliğini yaptıktan sonra da onu daha birçok yıl görevinde kalmasına zorluyordu, bu da onu mahvediyordu. Redifler dahi dönemsel olarak silahaltına alındıkları zaman çoğunlukla İmparatorluğun uzak bölgelerine gönderiliyorlar ve böylelikle askerliği tekrardan, sonu gelmez bir süre içinde yapmaya zorlanıyorlardı. Bu anlatılanlar içinde en kötü durumdakiler Hicaz ve Yemen'e gitmek için görevlendirilen alaylardı. Bu bilinmeyen diyarlarda sefalet içinde iyi donatılmamış kıtalar, tamamıyla ulaştırma imkânlarından yoksundular. Söz konusu sıkıntılar nedeniyle her zaman gıdası eksik ve genellikle yetersiz bir cephane ile donatılmış şekilde, isyankâr Araplarla uzun savaşlar yapmak zorunda bırakılıyordu. Kötü şartlar sonucu büyük mahrumiyetlere düşüyorlar ve neticede de Türkiye'yi idare edenlerin câniyane ihmalî yüzünden bazen yenilgiye ve katliama uğruyorlardı. Tıbbiyeli doktorlar bu seferî birliklere nadiren atanıyorlardı. Arabistan'da askerlikle ilgili yapmış eski askerler; bir er hastalandığı veya yaralandığı zaman, yürüyemez durumdaysa ve iyi olma şansı da yoksa kendisini taşıyacak bir vasıta da olmadığından, bu durumdaki kişilerin cahil, maaşı az, doktor rolündeki kimseler tarafından muayene edildikten sonra ölmek üzere olduğu söylendiğinde henüz canlı olan hastaların kuma gömüldüklerini, bana anlatmışlardır.

Genelde gerçekleşen şu ki, bu askerler, askerlikten kurtulduktan sonra -bunların askerliklerinin uygun görülmediği muhtemeldir- devlet gemileriyle yurda dönmek istemezlerdi. Parasız olduklarından dolayı da kaldıkları diyarda bulunan merhametli kişiler ki, Allah'tan bunların çoğunluğu Türk'tü, yardımlarına gelinceye kadar oradan ayrılamazlardı. Türk li-

man şehirlerinden birinde bulunan İngiliz konsolosluğuna henüz yeni atanmış olan bir dostum bana, kendi bölgesinde yaptığı titiz araştırma sonucunda Yemen'e gönderilen askerlerden ancak % 20'sinin ülkelerine geri dönebildiğini tespit ettiğini söylemişti. Yeni kura askerleri bu korkunç bölgelere gönderilmek üzere toplandığı zamanlarda, çok acıklı sahneler oluyordu. Ağlayan ve bağırان kadınlar, bir kere daha görmeyi ümit etmedikleri evlatlarını, yakınlarını götürecek gemi çevresinde onları son defa görmek ve "Güle güle Allah'a emanet olasınız" demek için toplanıyorlar, daha şimdiden onlar için ölmüşler gibi ağıt yakıyorlardı.

Genç nesil, askeri idarenin bu nefret uyandırıcı işleyişı altında harcanıyordu. Orduda ölüm oranı çok yüksekti. Askerlikten muaf tutulan Hristiyan halk hızla çoğalıırken, Avrupa'nın en temiz ve asil genç nüfusunun olduğı yerde kalmasının sebebi işte budur. Kura efradı yuvalarından koparılıp alındıkları zaman kendilerine muhtaç eşlerini ve ailelerini aralarında bırakıyorlardı. Bu nedenle de ordunun kötü idaresinden Müslüman halk hoşnutsuzdu ve acı çekiyordu. Çünkü o gençler kendilerinden en güzel bir parça idi. Ve sonunda öyle oldu ki, en sadık köylü bile sadakatini yitirdi ve yüksek tabakadaki Müslümanlar gibi onlar da isyana ve müstebit idareyi yıkmaya hazır hale geldi.

V. Bölüm

Doğu'da Milliyetçilik

Türkiye'de batı fikirlerinin etkisi, Türk edebiyatı, Türkiye'de modernliğe yönelik eğilim, Panislamizm, Müslüman dünyasının uyanması, Eğitimin yaygınlaşması

Japonların Ruslara karşı kazandığı savaştan bu yana, Doğu milletlerince şu ispat edilmiş ve gösterilmiştir ki, bir Doğu ülkesi ilerlemesine engel olan muhafazakâr geleneklerden kurtulabildiği takdirde kendisini dünyanın medeni büyük milletleri arasına sokabilir. Asya'nın tamamında küçümsenmeyecek derecede bir milliyetçilik hareketinin doğması, Avrupalı gözlemcilerin dikkatinden kaçmamaktadır. Batı'ya ilk zamanlar medeniyetini kazandırmış olan Doğu, şimdi siyasi fikirlerini Batı'dan almaktadır. Hindistan'da, Çin'de, İran'da ve Mısır'da ulusal partiler meydana gelmiş olup, bunların hedef ve gayeleri; ülkelerini mutlakıyet idarelerinden veya Avrupa himayesinden kurtulmak ve modern Avrupa'da bir model olarak kendini gösteren demokratik yönetim şeklini yurtlarına kazandırmaktır. Her ne kadar yukarıda bildirilen ülke halklarının uyanışı hakkında çok şeyler söylenmiş ve yazılmış ise de bunlardan Avrupa'ya en yakın olan Türkiye'de gerçekleşen ve göz kamaştıran 1908 Temmuz İhtilâli'ne kadar buradaki siyasi hareketler hakkında herhangi bir konuşma yapılmamıştır. Bu tarihte dünya, Makedonya'da beklenmeyen isyanın, Padişahı, ülkesine meşrutiyeti garanti etmeye zorladığını öğrendiğinde çok şaşırılmıştı.

Hatta Türkiye'yi çok iyi tanıyan Avrupalı devletlerin İstanbul'daki elçileri ve sakinleri, İmparatorluğun bir çok yerinde bulunan konsoloslukları dahil hepsi için, uzun süredir hazırlanmış ve mükemmel bir şekilde teşkilatlanmış olan bu Müslüman Türklerin ihtilâli bir sürpriz olmuştu. Bunlardan hiç birisi bağlı oldukları hükümetlerine gerçekleşen olay hakkında en küçük bir bilgi ulaştıramamıştı. Türkiye'deki hiç bir gazete muhabiri, Türkiye'nin sorunlarını yerinde görmek isteyen gezici parlamento üyeleri ve Balkan Komitesi elemanları, istibdatı ilk darbesiyle yok etmiş, geniş bir şekilde her yere yayılmış olan bu girişimden en küçük bir şüphede bulunmamışlardı. Gerçi uzun zamandır bilinen ve kendilerinden "Jön-Türk Partisi" diye söz edilen bir grup sürülmüş politikacılar vardı. Fakat bunların Türkiye'deki bütün aydın ve bilinçli kimselere yönelik tenkitlerinin, bu parti tarafından temsil edildiği bilinmediği için ciddiye alınmıyordu. Bunlara anarşistler veya hayalperest bir grup olarak bakılıyor ve böyle değerlendiriliyordu. Bir elçi bu hareketi "masumane" olarak tanımlarken, bazıları ise bu harekete "sahte" olarak bakıyor ve hatta bu vatanseverlerin samimiyetlerini bile inkâr ediyordu. Güvenilir bir eserde, bunlardan büyük bir kısmının tekrar geri döneceklerine dair verilen sözden sonra sürgüne gönderilmiş olduklarını, padişahın ulufesi ile yurda çağırılacaklarını yazmaktadır. Bütün hayatı Türkiye'de geçmiş olan bir İngiliz, bu konu hakkında fikrini şöyle açıklıyor:

"Jön-Türk Cemiyeti sahip olması gereken mali kaynaklardan yoksun olması yanında; beraberlik, kesin hedef ve yetenekli liderlerden de yoksun olduğundan, kendilerini kuvvetli bir teşkilât olarak gösterememişlerdir".

Bizim hümanist kışkırtmacılarımız bu hareketin hedefi hakkında tam bir anlayışsızlık içinde olup açık olarak, modern Türklerin çalışmalarından iyi bir sonuca varılamayacağına inanmaktadırlar. Ancak, Jön-Türkler bu gürültüde neyin hakkından, geleceklerini ne istediklerini ve bunu nasıl elde edeceklerini biliyorlardı. Yıllarca ihtilâli hazırlayan teşkilât bu hareketin önemini bizzat saray casuslarından gizleyecek şekilde çalışmıştır.

Sürekliliği olan bir başarıya ulaşılacaksa, bir büyük siyasi hareket birdenbire meydana çıkmaz. Her ne kadar en son patlayış bu hareketin dışındakiler tarafından sürpriz olarak karşılanırsa da bir milletin ihtilâli uzun bir kuluçka devrinin, bekleyişin ve fikirlerin gelişmesinin sonucudur. Bir asır önce tahta çıkmış olan II. Mahmud devrinden beri Türkiye'nin büyük ve vatansever devlet adamları hükümet sistemini ilerleme göstermiş Avrupa metotları ile uyumlu bir hale getirmek için çaba sarf etmişlerdir. Batı'nın fikirleri Avrupa Türkiyesi'nin tamâmında hissedilmeye, aydın sınıfların düşünceleri idealler ve toplumsal âdetler bakımından değişmeye başlamıştır. Bundan önceki bölümde açıkladığım gibi bu durum Türk edebiyatında kendini göstermişti. Yaklaşık kırk yıl önce his ve tarz bakımından Türk edebiyatı batılılaşmıştı. Edebiyat dili bir grup yazar tarafından modern hâle getirilmişti ki, bunlardan Namık Kemal Bey tarihçi, şair, filozof, dramatik eserler yazarı ve romancı olarak en önemlisi ve dahisi idi. Avrupa'da yayınlanmış eserlerinin Türkiye'ye girmesine Abdülhamid yönetimi tarafından izin verilmiyordu. Ancak önceden söylenmesi ölüm cezasını gerektiren vatan kasidesi Silistre, şimdi bile ihtilâlcî Türkler üzerinde "Marseillaise'nin" Fransızlarda meydana getirdiği coşkuyu oluşturmaktadır.

Bu günlerde, Türkler -onlardan çoğunlukla işitildiği üzere- Doğu ırklarının en güzelidir diye konuşulması az da olsa doğru olabilir. Türkler beş yüz yıldır Avrupa'dadırlar. Bu zaman zarfında Avrupalılarla kız alıp vermişler ve evlenmişlerdir. Şimdi onlar, Avrupa'nın tüm amaç ve hedeflerine rağmen eğer aralarındaki din ayrılığı nedeniyle konulan engel dikkate alınmazsa, aslında Avrupa kıtasındaki komşularından daha fazla Avrupalıdır. Şu halde Türkiye'deki modern hareketlerin, Doğu'nun uyanmakta olan milletlerinden daha fazla Batı'nın fikirleriyle temasta olduğu ortaya çıkıyor. Bu milletler ırk ve karakter bakımından Avrupalılardan farklıdırlar. Bunların uyanıp kendilerine gelmeleri Avrupalıların etkisine karşı bir düşmanlık ve onların baskısından kendilerini kurtarma şekline dönüşmüştür. Bundan başka Türk reformcuları Türk ırkını Asya'ya değil Avrupa'ya bağlamak istiyorlardı, onlar Doğu'ya değil Batı'ya

sempati besliyorlardı. Türkiye'nin Avrupa'nın modern memleketlerinden biri olarak bilinmesini istiyorlardı.

Diyebiliriz ki, kısmen bu düşünceden dolayı Jön-Türkler, Panislamizm'i kabul etmemişlerdir. Bu hareket; Doğu dünyasının bazı yerlerinde Müslüman milliyetçilerinin modern uyanış şekline bürünmüş olup, bütün ırklardaki Müslümanların Hristiyan milletlere karşı güçlerini birleştirmeleri demektir. Önceden açıkladığım gibi Sultan Abdülhamid bunun savunucusu idi. Panislamizm başarılı olduğu takdirde İslam'ın eski gücünü ve fetih yeteneğini ihya edebilirdi; fakat aynı zamanda dini taassup yeniden meydana çıkar ve modern hatlarıyla ilerlemeye engel olabilirdi.

Bu konu hakkında Jön-Türk Partisi'nin görüşleri kendi yayın organlarında şu şekilde izah edilmiştir:

"Biz Osmanlılar, hayalcilerin Panislamizm düşüncelerinin, sahip olduğumuz çok mukaddes menfaatlere aykırı düştüğünü anlayacak seviyede zeki ve pratik bir ırka mensubuz."

Jön-Türk, bir vatansever olup onun tek düşüncesi vatanıdır. O vatanının kurtuluşu ve ilerlemesi için çalışır. Vatanını tekrardan güçlü yapmayı ve milletler tarafından saygı görmesini arzular; fakat Panislamizm'i kendi haline bırakmıştır. Hatırlanacağı üzere Meşrutiyet'i ilan eden parti, Panislamik içeriğe sahip Mısırlı milliyetçilere cesaret vermemiştir. Jön-Türkler, kendi hareketlerinin dinsiz bir hareket olmadığını ve mutaassıp Müslümanların, kendilerinin Fransız devrimini gerçekleştirenlerin rasyonel görüşlerini benimsedikleri için iyi bir Müslüman olmadıklarına dair yaptıkları suçlamalardan dolayı adaletli davranmadıklarını belirtiyorlardı. Yazarlar, Jön-Türk Partisi'ni agnostik olarak tarif etmektedirler. Bu doğru bir hüküm değildir. Türk milleti, meşrutiyetin ilan edileceğine inanmakla birlikte bunun kısa ömürlü olacağına inanıyordu. Doğaldır ki, Paris ve diğer Avrupa devletlerinde sürgün olarak yaşayan Jön-Türklerden bazıları rasyonel görüşlere kapılmışlardır; fakat bunların çoğu gerçek Müslüman'dı. İngiliz Parlamentosu'nda da bazen agnostik düşünceli kimseler bulunmuştur; ancak buradan yola çıkarak İngiltere milleti dinsizdir demek doğru olamaz. Doğrusu Jön-Türk hare-

keti dinsiz bir hareket olmaktan uzaktır ve İslamî inançlarla vasıflanmıştır. Fakat daha yakın zamanda bir Fransız yazarın söylediği gibi, bu reformcularda İslamiyet bir araçtır bir amaç değildir.

Jön-Türk Partisi'ni oluşturan aydın Türklerin Müslümanlığı, dini konularda Türk'ün tamamıyla ve samimiyetle hoşgörüsü olmasından dolayı Arap'ın taassupkâr dar görüşlü Müslümanlığından çok farklılık arz etmektedir. Şaşkınlıkta kalan dünyanın gözleri önünde, İslamiyet kendi içinde diğer dinlere göre değişmez durumda olamayacağını göstermektedir.

Ortaçağ Hristiyanlığı dine karşı gelenleri yaktığı ve ilme şeytanın bir icadı olarak baktığı halde, nasıl bizzat modern fikirleri uyarlamış ise, aynı biçimde İslamiyet de sonuçta değişmez kabul edilen öğretilerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Aydın Müslümanlar kendi dinlerini, özgürlüklerini kazanmış milletlerin modern fikir ve ilerleyişleri ile uygun bir aşamaya getirmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Hindistan, İran ve Türkiye'deki aydın düşünceli âlimler, kabul edilmiş birçok yorumun aslında Kur'an'da yasaklanmamış olduğunu, söz konusu yorumların çeşitli müfessirler tarafından bu hâle getirildiklerini söylemektedirler. Bu düşüncedeki kişilerin öncülük ettiği İslami reform yönteminde, Avrupa'daki reformcuların Hristiyanlığa sonradan eklenen birçok yorumları atarak doğrudan doğruya İncil'e başvurmaları gibi aynı şekilde, birçok ön kabuller atılarak doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerim'e başvurulmaktadır. Yeni tefsirler yazan bu âlimler en mutaassıp Müslümanların vicdanlarına dahi meşrutiyyet fikrini yerleştirebiliyorlar. Müslümanlığın aslında liberal ve demokratik olduğunu, istibdat ve çökme nedenlerini yok etmenin Kur'an-ı Kerim'in ilkelerine uymak olacağını, Hristiyan ve Müslümanlara eşit hakları garanti etmenin -bu reform İslam dinine mensup birçokları tarafından kabul dışıdır- Peygamber'in hadislerine aykırı bir mana taşımadığını söylemektedirler.

İşte saydığım sebeplerden dolayı, Jön-Türk hareketi milliyetçi bir hareket olup Panislamîk değildi, bu reformcuların siyasi felsefeleri fırsatçılıktır. Bizzat kendileri liberal fikirlere sahip olmakla beraber Türkiye'nin, dünya üzerinde birçok

muhafazakâr ve mutaassıp Müslümanları idaresi ve nüfuzu altında tutmasından dolayı zorunlu olarak bazı gelenek ve âdetleri ilişkilerinde göz önünde tutmaya mecburdular. Bu genç insanların sürgüne gönderilmeleri kendilerine, şer'i ilimler almış olan Hintli ve diğer Müslüman kişilerle görüşmek imkânı sağladığından bunlardan çok istifade ettiler ve yardım gördüler. Türkiye'de mollaların ve Kur'an-ı Kerim müfessirlerinin başı ve temsilcisi olarak şeyhülislamın, Jön-Türk hareketinin şeriata uygun olduğu hakkında fetva verdiğini, reformun dinsiz bir hareket olduğunu açıklayan mutaassıpları lanetlediğini ve onların iğrenç dedikodularını durdurmaya mecbur ettiğini hatırlamak gerekir. Eğer bu destek olmasaydı inkılâbı yapmak imkânsız olurdu. Fakat şeyhülislamı doğru bir şekilde davrandığı hususunda ikna eden dini delillerin kendisine, Kral VII. Edward'ın dindar bir tebaası olan Hindistan sabık yüksek mahkemesi savcısı, Müslümanlık bilgi, düşünce ve geleneklerinde büyük bir âlim olan Emir Ali²⁰ tarafından hazırlanmış ve telkin edildiği, genellikle az bilinmektedir. Emir Ali, Hind Meclisi'ne yeni tanıtılmış birisiydi. Hükümet tarafından önerilen plana göre hakları olmasına rağmen meclislerde temsilcilik hakları verilmeyen Hind Müslümanlarının hakkını savunmak için Lord Morley'in yanına, onların temsilcisi göreviyle atanmıştı.

Hatta en muhafazakâr olan ilmiye sınıfı dahil Türkiye'nin uyanması; liberal düşüncenin büyümesi, aydın Türkler arasında bilgiye karşı duyulan susuzluk ve Abdülhamid'in de istibdat idaresi için çok tehlikeli olan bu fikir ve hareketleri ortadan kaldırmak için aldığı şiddetli önlemlerden cesaretlenmiştir. Saray tarafından kendilerinden şüphelenilen yetenekli insanlar, kendilerini menfur bir kâbus gibi sarmış olan hafi-

20 Seyyid Emir Ali (1849-1928): Hintli hukukçu, yazar ve Müslüman lider. Hindistan'ın, bağımsızlığını kazanma durumunda, Hindu egemenliğine girmesi yerine İngiliz yönetiminde kalmasını savunmuştur. Müslümanların Batı kökenli siyasi yöntemlerde deneyim kazanması ve çıkarlarının korunması amacıyla oluşturulan 1877 yılında Ulusal Müslüman Birliği'ni (NMA) kurdu. Halkına ilk kez 1909'da yerel düzeyde oy hakkı tanınmasını sağladı. Hukuk öğrenimini Kalküta Üniversitesi'nde tamamladı. 1873'te Inner Temple Barosu'nun çağrısıyla İngiltere'ye gittikten sonra mesleğini sürdürmek üzere Kalküta'ya döndü ve 1890'da Üst Mahkeme yargıcı oldu. 1904'te İngiltere'ye yerleşti, 1909'da Özel Danışma Kurulu Yargı Komitesi üyeliğine atandı. Yoksul Müslümanlara yardım amacıyla İngiliz Kırsal Derneği'ni kurdu.

yeliğin büyük korkusu içinde yaşadıklarından, birbirleriyle serbestçe buluşmak ve birlikte hareket etmekten men edilmiş olarak yaşamak zorunda olduklarından dolayı başka ülkelerde bulunandan daha fazla bir şekilde susuzluklarını, insanın zihni enerjileri için geniş hedef ve amaçlar bulunması nedeniyle tarih, felsefe ve hukuk konularında Türkiye'nin kara ve deniz sınırlarından kaçak bir şekilde İmparatorluğa sokulmuş matbu eserleri okumak suretiyle gideriyorlardı. Son günlerde Avrupa'daki sürgün Türkler Türkiye'ye her taraftan yasaklanmış neşriyatı toplu olarak sokmayı başardılarsa da ilk dönemlerde sokulanlar az olduğundan, bir kitap gizlice elden ele dolaştırılıyor yüzlerce kişi tarafından okunabiliyordu. Hatta okumaya susamış gençler, ödünç aldıkları ciltli kitapları kendi el yazıları ile kopya etme zorluğunu bile göze alıyorlardı. Çok iyi eğitim gördüklerini sanan birçok kimse, Jön-Türklerin arasındaki arkadaşlarından bazılarının İngiliz edebiyatı hakkındaki donanımları karşısında kendilerini mahcup hissettiklerini söylemektedirler. Padişah dahi, istemeye istemeye hiç niyet ve düşüncesinde olmadığı, bilakis onları yok etmek istediği halde, binlerce aydın İstanbul dışına, İmparatorluğun uzak eyaletlerine sürerek, bu aydın insanların nurlarının, hür düşüncenin ve memnuniyetsizliğin misyoneri yapmak suretiyle, bu etkilerin uzaklara yayılmasına yardımcı olmuştur.

Paris ve diğer Batı hükümet merkezlerinde sürgünde bulunanlar, modern düşüncelerin doğrudan doğruya etkisi altında olduklarından, Türkiye'deki arkadaşlarıyla haberleşerek kendi fikirlerini onlara aşıladılar. Böylelikle İmparatorluğun tamamı aşamalı bir şekilde Abdülhamid idaresinden hoşnutsuzluk rengini almış ve zemin, İnkılâp için hazırlanmıştı.

VI. Bölüm

Jön-Türk Partisi'nin Kurulması Oluşumu ve Gelişmesi

Kuzey Arnavutluk'ta heyecan, Cenevre'de Türk sürgünleri, Paris'te Jön-Türk teşkilatı, Türkiye'de propaganda, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ahmed Rıza Bey, Ermeniler amaç ve hedefe katılıyorlar, 1902 ve 1907 Paris Kongreleri

Yaklaşık kırk yıldan beri bir Jön-Türk Partisi'nden söz ediliyordu. Sultan Abdülaziz saltanatının ilk günlerinde verdiği sözleri tutmayarak kendisini despot yapmış ve II. Mahmud zamanında Türkiye'de uygun ortamı yakalamış olan liberalizmi yok etmişti. Bunun ardı sıra, aydın kişilerden bir kısmı ülkeden çıkarak Paris ve Londra'ya kaçmışlar ve kendilerini Jön-Türkler diye adlandırmışlardır. Jön-Türkler doğdukları ülkenin hükümetinde reformlar gerçekleştirmek istiyorlardı ve bunun için bir oluşum başlatmışlardı. Bunların aralarında meşhur Namık Kemal olmak üzere büyük değerdeki insanlar bulunuyordu. Eğer o dönemin Türk edebiyatında herhangi bir değer varsa bunlar bu "aydınlar" grubu tarafından oluşturulmuştur. Bunlar ismi *Hürriyet* olan bir gazete yayımlamışlardı ki, bu kelimenin Türkçe anlamı serbest ve özgür olmaktır. Bu gazetede fazlasıyla, padişahın danışmanlarının kokuşmuşluklarından, yeteneksizliklerinden ve içinde bulunmuş oldukları vatanseverlik zaafından bahsedilerek teşhir ediliyordu. Hürriyetin açık suçlamaları sarayı teyakkuza geçirmiş, kara listeye

alınan bu gazetenin ülkeye sokulması yasaklanmıştır. Fakat sözü edilen gazete kaçak yollarla yurda sokulduğundan büyük etkisi olmuş ve zaten hedefi olan bugünkü duruma karşı düşmanlığı yayma işini yerine getirmiştir.

Gördüğümüz gibi liberal düşünce Türkiye’de yolunu kısa bir devrede bulacak yeterlikte güçlenmişti. Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş, Midhat Paşa ve kendisiyle iş birliği yapan vatansever devlet adamları reformlarını gerçekleştirmeye başlamışlardı. Meşrutî devleti desteklemek için Jön-Türklerden bir kısmı Avrupa’dan dönmüş, bazıları şimdiki padişahın açmış olduğu kısa ömürlü parlamentoda bile yer almıştı.

Türkiye’yi sevenler meşrutiyetin en sonunda yeniden hayat bulacağı günün geldiğini düşünüyorlardı. Fakat Sultan Abdülhamid 1878 yılının ilkbaharında parlamentoyu feshedip Meşrutiyeti askıya aldığı anda, liberalizm acımasız bir şekilde felç edilmeye başlanınca, kısa zamanda hayal kırıklığına uğranıldı. Bundan dolayı Jön-Türkler bir defa daha dünyaya yayıldılar. Bazıları hapsedildi, bazıları İmparatorluğun uzak eyaletlerine sürüldü, bazıları ise Avrupa’ya kaçtılar. Türkiye’de tutuklanmadan kalmalarına izin verilenler ise tedbirli ve uyanık politikacı olarak hareket etmek zorunda olup, sanki her tarafta bulunan hafiyelerin uyku tutmaz gözleri altında bulunuyorlardı.

Bu tarihten itibaren yaklaşık on beş yıl Jön-Türk hareketinden hiç bir ses duyulmadı. Mevcut olan bir şey varsa o da küçük ve güçlü olmayan bir teşkilatla birlikte merkezinde kaldığı idi. Çoğu görüşlere göre Saray tarafından alınmış olan yok etme tedbirlerinin teşkilâtı, etkisiz hâle getirdiği anlaşıyordu. Avrupa şehirlerine dağılmış parti üyeleri birbirine rastlıyorlardı, bunların kimisi dil öğretmenliği, kimisi ise sahip oldukları başka yetenekler ile hayatlarını kazanıyorlardı. Aralarında Türkiye’nin dertlerine ilgi gösterecek kişilerin az olması sebebiyle yabancılara düşüncelerini, nadiren açıyorlardı.

Gerçi Jön-Türkler bir hayat eseri göstermiyorlarsa da ölmüş değillerdi. İstanbul’u ve diğer büyük Türk şehirlerini ziyaret eden Avrupalılar, ihtilâl sözünü kesinlikle işitmiyorlardı. Hürriyet sözü Türk sözlüğünden çıkarılmıştı. Bu sözün işitilecek şekilde söylenmesi, söyleyenin bir hain olarak nitelendirilmesine yetiyordu. Fakat İmparatorluğun uzak yerlerinde çok serbestçe konuşulabiliyordu. Reformcuların hafızalarındaki hatıralar taze-

liğini koruyordu. 1879 yılının sonbahar ve kışında Avrupa'nın en vahşi köşesi olan Kuzey Arnavutluk'a gitmiştim.

Doğrusu orada insanların rahatlıkla görüştüklerini ve konuştuklarını görmüştüm. Bunun sebebi o zamanlar hafiyelik teşkilatının oralarda tamamıyla kurulamamış olması ve kanun dışı eyalete erişememiş olması idi. Burada hükümetin fazla destekçisi olmayıp kendisine hürmet ve saygı oluşturmıyordu. Benim, ziyaret ettiğim dönemde, sonradan anlatacağım gibi, yeni yapılan inkılâpta çok büyük rolü olan Arnavutluk, tam bir kargaşa içerisinde bulunuyordu. Jandarmalar adeta grev halinde idiler. Aylardır ücretlerini almamış askerler subaylarına selam vermiyorlardı.

Diğer taraftan yerli halk mitinglerini garnizon şehirlerini camilerinde açıkça ve rahatsız edilmeden sürdürüyordu. Bu mitinglerde insanlar korkusuzca Babıâli'ye karşı isyana teşvik ediliyordu. Kendileriyle görüştüğüm ordudaki subaylar ülkelerinin durumundan ümitsizdiler. Bunlardan İstanbul'da bulunmuş olanları için, Türkiye'de Midhat Paşa karakterinde bir kişinin talimatlarıyla yönetilen bir idare ümidi kaybolmuştu. İşkodra'da bulunan ordu ve doktorlar -çoğu Ermeni idi- dahil çok açık konuşuyorlardı. Padişahın tahttan indirilmesini hatta öldürülmesini savunuyorlardı. Bunlardan birisi memleketin içine düşmüş olduğu durumu aşağıdaki şekilde anlatmıştı:

"Siz bu Türk hükümetinin ne kadar çürüdüğüne, kötüleştiğine dair bir fikre sahip değilsiniz. Saray bütün memleketi yemektedir. Devlet memuru olarak biz doktor ve askerler, halen aylıklarımızı alamamaktayız. İstedikleri zamana kadar bizleri hiç maaş vermeden çalıştırabilirler; fakat kendileri çok yeteneksizdirler. Benim durumum ise yürekler acısı, anlatayım da görün. Ben Osmanlı ordusunda kırk yıl doktorluk yaptım. Kırım Savaşı'nda, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm Asya eyaletlerindeki Türk ordusu hizmetinde bulundum. Dolgun bir emekli aylığını almam gerekiyordu. Ben her gün İstanbul'daki ilgili makamlara başvurarak durumumu arz ettim. Yetkililer benim işimi tatlı sözlerle ertelediler; ancak bunların ne anlama geldiğini bilmediğim için günlerce hep karşlarına çıktım. Oysa onlar benden o kadar usanmış olmalılar ki, beni başlarından defetmek için bir yol bulmaya karar vermişler. Bana bir gün "Arnavutluk'ta, Üsküp'te bir hastahanemiz var. Uzun hizmetinizi göz önüne alarak sizi bu hastahaneye başhekim olarak atadık. Görevinin ba-

şına vakit geçirmeden hareket et” dediler. Bütün bu yolları kendi imkânlarımdan sarf ederek gelmiş olduğum burada acaba ne bulduğumu düşünebiliyor musunuz? Daimi hastahane burada meğer uzun zamandır mevcut değilmiş. Söylenilen uydurma bir hikâye imiş ve İstanbul’da herkes durumdan haberdarmış. Ta-yin emrini alıp arkamı döndüğüm zaman, kendilerini rahatsız eden bu kişiden kurtulmak için akıllıca uyguladıkları planların-dan dolayı hiç şüphesiz katılarak gülmüşlerdir.”

Bu doktor bundan sonra kıtaların çektiği sıkıntılar hak-kında konuşmaya başladı. Bana kendinden emin bir şekilde, kıtalar yaradılıştan dindar ve itaatli iseler de kötü gidişata daha fazla dayanamayacaklarını, birkaç ay içinde istibdat sistemini yok edecek olan bir askeri isyanın oluşmakta olduğunu, be-yan etmişti. Doktor bey fikrinde yanılmıştı; çünkü onun kuv-vetle tahmin ettiği olay otuz yıl sonra gerçekleşiyordu. Bu şahıs bana İstanbul’da devam eden kısa ömürlü Meşrutiyet rejimi sırasında rastladığı Jön-Türk Partisi mensuplarından bahsetti. Onların hoşgörülü davranışlarını çok takdir ettiğini söyleye-rek, acaba İngiltere’ye iltica edenler, Türkiye’nin karışıklığını Britanya hükümetine açıkladıktan sonra, İngiltere hükümeti-nin Türklerin özgürlük davasının lideri olmasını düşünüp dü-şünmediğini bana sormuştu.

Ben Midhat Paşa’nın namuslu, dürüst ve vatansever bir devlet adamı olarak ününün bu yabancı ülkenin her tarafına yayılmış olduğuna şahit oldum. Ondan korkmuş olan padişah-ın, paşayı ortadan kaldırmakla Jön-Türk davasının ilk şehidi yapmış olmasına şaşmamalıdır. Müslüman Arnavutlar Midhat Paşa’ya yüksek saygı gösteriyorlar ve onu gelecekteki kurtarı-cıları olarak görüyorlardı. O sıralarda Arnavut Partisi olarak tanınan bir teşkilat kurmuşlardı ki, bunun birinci amacı Berlin Antlaşması²¹ gereğince Karadağ’a terk edilmesi gereken Gu-

21 Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878): Bu antlaşma, 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı so-nunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması’nın yerine geçmek üzere, Osmanlı Devleti, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Almanya arasında yapıldı. Avusturya dışişleri bakanı Kont Gyula Andrassy’nin 6 Mart 1878’de yaptığı resmi çağrı üzerine, 13 Haziran’da Berlin’de bir kongre toplandı. Alman şansölyesi Ottovon Bismardk’ın baş-kanlık ettiği bu kongrede Osmanlı Devleti’ni Müşir Mehmed Ali Paşa, Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey ve Nafia Nâzırı Aleksandır Karatodori Paşa temsil ettiler. Bir ay süren gö-rüşmeler sonunda kongre, antlaşma koşullarında İngiltere ve Avusturya-Macaristan’ın ı-ıkarları doğrultusunda değişiklikler yaparak, Ayastefanos Antlaşması’nın yol açtığı ulus-

sinje vilayeti ve bölgesinin terk edilmesine silaha sarılarak engel olmak, ikinci gayesi ise Padişahın baskısından kurtulmaktı. Bu Arnavut Partisi, söz konusu Osmanlı topraklarının düşmanlarına teslim edilmek üzere Babiâli'nin müzakereye göndermiş olduğu Mehmed Ali Paşa'yı²² öldürmeye karar verdi ve onu Gjakova'da öldürttü. Partiyeye üye Bosna'dan hicret etmiş olan yaklaşık 8000 Arnavut Müslüman, Osmanlı ordusundaki firarilerle birlikte Ali Bey'in komutasında Gusinje'yi tuttular. Bu sebeptendir ki, halen Gusinje vilayeti ve bölgesi Osmanlı toprakları içindedir. Burasını Karadağ'a bırakmış olan büyük devletler, bölgenin dağlar arasında bulunmasından dolayı gemilerle bombardımana tutarak burasını teslim olmaya mecbur edecek durumda değillerdi. Sonunda Karadağ eldekilerle yetinmek zorunda kaldı.

Ben, Üsküp ile Gusinje arasında uzanan dağları bir defasında, bir Rus casusunun başına geldiği gibi, kafamı yarmadan dikkatlice bir taraftan öteki tarafa geçtiğim de şu anda Arnavut Partisi'nde üye olan birçoklarını görmeye muvaffak olmuştum. Bunların liderlerinden birisiyle aramızda şöyle bir diyalog geç-

-
- lararası bunalıma bir çözüm getirdi. Buna göre Bulgaristan, bir bağımsız prenslik, özel koşullarla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Doğu Rumeli ve Makedonya vilayetleri olmak üzere üçe bölündü. Rusya, Doğubeyazıt ve Eleşkirt'i Osmanlı Devleti'ne geri verdi. Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlıkları bazı koşullara bağlı olarak onaylandı. Girit, Osmanlılara bırakıldı. Boğazlar'ın statüsü, 1856 Paris ve 1871 Londra antlaşmalarındaki ilkelele korundu. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesine olanak sağlandı. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ödeyeceği savaş tazminatı 802 bin 500 franka indirilerek taksitlere bağlandı. Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa gücü olarak varlığını sürdürmesine olanak sağlarken, Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'yla elde ettiği kazançları azalttı. Ama bu antlaşmada Balkanlardaki yeni oluşumlar yeterince dikkate alınmadığı için, ileride ortaya çıkacak bunalımlara ortam hazırlamış oldu.
- 22 Mehmed Ali Paşa ya da Ludwig Karl Friedrich Detroit (1827-1878): Alman kökenli bir Osmanlı paşasıdır. 1827 yılında o zamanlar Prusya Krallığı'nın sınırları içinde yer alan Brandenburg an der Havel kasabasında doğdu. 12 yaşında Hamburg'tan kalkan bir gemide çalışırken gemisi İstanbul limanında demirlediği sırada kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığındı. Osmanlı Devleti'nin önde gelen devlet adamlarından biri olan Mehmed Emin Âli Paşa'nın himayesine girdi. Harbiye'ye girerek Mehmed Ali adını aldı. 1853 yılında Osmanlı ordusuna katıldı ve Kırım Savaşı'nda savaştı. 1865 yılında paşalığa yükseldi. 18 Temmuz 1877 tarihinde Müşir olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Tuna Cephesi komutanlığını Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa'dan devraldı. Bu görevi 2 Ekim 1877 tarihine kadar sürdürdü ve Süleyman Hüsnü Paşa'ya devretti. Savaşın bitiminde Aleksandr Karatodorov Paşa ve Sadullah Paşa'yla birlikte Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni temsil eden 3 kişiden biriydi. Kongrenin kararlarından memnun olmayan Müslüman halkı yatıştırmak için Arnavutluk'a gönderildi. Kosova'nın Gjakova kasabasında halk tarafından linç edilerek öldürüldü.

mişti: “İstanbul’da hükümeti idare edenler bizler için ne yapıyorlar? Bize ne veriyorlar? Bizi savunabiliyorlar mı? Himaye edebiliyorlar mı? Asla! Onlar topraklarımızı Karadağ’a ve Avusturya’ya sattılar. Size şunu ifade etmek isterim ki, biz Arnavut Partisi mensupları aramızda artık Osmanlı’nın bulunmasını istemiyoruz. Arnavutluk bağımsızlığını kazanacak ve büyük devletler bunu tanıyacaktırlar. Eğer bunu yapmazlarsa tasalanmayız. Bizi yalnız bırakın biz kendimize yeteriz.” Bunları söyledikten sonra ansızın bana doğru dönerek sordu: “Siz İngilizler Midhat Paşa hakkında ne düşünüyorsunuz?” Kendisine ülkemde Midhat Paşa’nın saygı ve hürmetle karşılandığını söyledim. Bunu duymaktan memnun olduğunu ifade eder bir tavırla dedi ki: “Osmanlı Türkleri ona sahip çıkmak istemiyorlar; fakat biz ona sahip olmak istiyoruz. Bizim isteğimiz, başında bu iyi insan olmak üzere, bağımsız bir Arnavutluk Prensliği kurmaktır.”

Ben Arnavutluk’ta edindiğim izlenimlerimi anlatmakla otuz yıl önce Osmanlı Devleti’nin dış eyaletlerinde gelişmelerin nasıl şekillendiğini göstermek istedim. Her ne kadar Avrupa’da Jön-Türklerden bir haber yoksa da oralarda ettikleri tohumun çorak bir yere düşmediğini, Osmanlı halkının da büyük Midhat Paşa hakkında babalarının kendilerine söylediklerini hatırlayarak, onun öğrencileri ile aynı safa geçmek için nasıl hazır olduklarını ayrıntılı bir şekilde anlatmış oldum.

Meşrutiyetin askıya alındığı 1878 yılından 1891 tarihine kadar, nefret edilen bir idareden kurtulmak için arzu besleyen Türklerin sayısı yavaş yavaş artıyorsa da Jön-Türk teşkilatı görünürde yoktu. Asırlardır Cenevre, Kiliseye ve hükümete isyan etmiş insanlar için emin bir sığınak olmuştur. Cenevre’de o günlerde Rus anarşistlerinden oluşan ilginç küçük bir cemiyetin yanı sıra çeşitli fikirlere sahip muhalifler ve hayalciler bulunuyordu ki, bunlar her türlü komploları tezgâhlıyorlar, gerektiğinde anarşinin gözde silahı olan bomba bile imal ediyorlardı. İşte bu güzel şehirdedir ki, 1891 yılında, Osmanlı Türkleri mülteci ve sürgünlerinden oluşan bir grup kendilerini, sonradan “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak gelişecek bir cemiyetin içinde teşkilatlandırdılar. Doğrusu vatansever Türklerin bizzat atılım yaparak yurtlarını kurtarmak zamanı artık gelmişti. Zira yaklaşık olarak bu tarihlerdedir ki, tarihin

en büyük kritik devresi açılmış, Avrupa ve Asya'daki çeşitli olaylar, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalanmakla tehdit ediyordu. 1890 tarihinde eziyet gören Ermeniler isyan girişiminde bulunmuş sonrasında Padişah onları öldürerek bastırmıştı. On dokuzuncu yüzyıl başlarında Makedonya'daki Bulgarlar gizli gayelerle cemiyetler kurmuşlar, bunların önemsiz kalkışmaları giderek 1903 Bulgar İsyanı'nda en yüksek noktasına varmıştı. Burada da tıpkı Ermenistan'da olduğu gibi Osmanlı başbozukları bu isyanı katliam ve yağma ile bastırmışlardı. Gelişmeler sonucu Avrupa'da özellikle İngiltere'de itirazlar yükselmışti. 1903'de İngiliz hükümeti diğer Avrupa devletlerini, Avrupa'nın gözetimi altında güçlü bir Osmanlı hükümeti ile Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan tebaanın emniyetini sağlayacak olan reform taslağını Babıâli'ye kabul ettirmek için, kendisine katılmalarına yönelik şiddetli baskı yaptı. Fakat devletlerin aralarındaki rekabetten kaynaklanan kıskançlık herhangi bir sağlıklı çalışma yapmalarına engel oldu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin iki güçlü komşusu olan Rusya ve Avusturya'nın politikası bu İmparatorluğu ortadan kaldırmak, ona reform yaptırmamaktı. Bu nedenle de Britanya'nın plânı kabul edilmedi ve devletler tarafından alınan önlemler tamamıyla yetersiz kaldı. Makedonya'da anarşi daha fazla büyüdü ve anlaşıldı ki, er veya geç zorlayıcı ve üzüntü verici özellikteki bir dış müdahalenin yapılması ortaya çıktı. Bundan böyle, Jön-Türk programının birinci önceliği Osmanlı İmparatorluğu'nun korunmasıydı. Programlarının geri kalanında fırsatçı bir özellik taşımakta olan Jön-Türkler, Osmanlı topraklarının artık yabancı hegemonyası altına girmemesine karar vermişlerdi. Onlar biliyorlardı ki, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine yabancıların müdahalesi beraberinde, milli egemenliğin kaybedilmesi ve Osmanlı Türklerinin Boğaz'ın Avrupa yakasından kesin bir şekilde çıkarılarak atılması sonucunu doğuracaktı. Jön-Türkler, Makedonya'da yabancı devletler tarafından ırklar arasındaki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla oluşturulan girişimlere karşı koymayı düşünüyorlardı.

Onlar, Osmanlı Devleti'nin kendi ayakları üzerinde durması için gereken reformların dışardan değil içerden gelmesi inancını taşıyorlardı. Bu nedenle işlerin kötüye gittiği böyle bir

durumda, Osmanlı Devleti'nde kendi düşünceleriyle hemfikir aydın bir kitleye sahip olduklarını ve istibdatın halk kitlelerini hoşnutsuz bir hâle getirdiğini bildiklerinden dolayı, Cenevre'deki bu Türk vatanseverleri, hedefi Osmanlı hükümetinin taşıyacağı bir baskı oluşturmak ve Padişahı, çok ihtiyaç duyulan reformları çıkarması, bunları sağlayacak olan bir teşkilat kurması için zorlamaya karar verdiler. Padişahın onların düşüncelerini kabul etme konusunda direnç göstereceğini ve onu tahttan indirmeyi sağlayacak gücün kendilerinde olmadığını biliyorlardı. Bunları gerçekleştiremeyeceklerse de bu akıllı ve müstebit padişahın ölümü halinde, yerine geçecek olanın aynı zorba yollarla ülkeyi yönetmesine fırsat vermeyecek şekilde İstanbul'da işleri düzenlemeye karar verdiler ki, bu planlarının ilk aşamasıydı.

Teşkilatın merkez bürosu Cenevre'den Paris'e kaydırılmıştı. Ayrıca Londra'da ve diğer başkentlerde şubeleri vardı. Jön-Türklere yaşadıkları toplumdaki insanlar tarafından çok az dikkat ediliyordu. Çoğu onlara zararsız hayalperestler olarak bakıyordu. Fakat Padişahın kendisi onları çok iyi tanıyordu. Paris'teki elçilik teşkilatı bu insanları sürekli gözaltında tutmak için emir almıştı. Hafiyeler İstanbul'dan gönderilmişti. Bunların görevleri Jön-Türklere ilgili edindikleri tüm bilgileri Saraya bildirmektir. Osmanlı İmparatorluğu içinde hürriyetin boğulması için aktif metotlar uygulamaya konulmuş olduğundan hafiyelik sistemi her zamankinden daha fazla çekilmez hâl almıştı. Bunun sonucu olarak da rejim düşmanları çoğalmış ve İmparatorluğun en seçkin insanları Paris'teki komplocu grubun sayısını çoğaltmak için yurtlarından kaçmışlardı.

Bugüne baktığımız da ise artık bu insanlar Osmanlı Devleti'nde tamamıyla serbest olarak konuşabiliyorlar ve sürgün edildikleri yerlerden geri dönerek o karanlık günlerdeki garip ve romantik maceralarını anlatabiliyorlardı. Bir Osmanlı tebaası için ülkesini, işkenceci hükümetinin izni olmadan terk etmesi haince bir suç sayılıyordu.

Yaptığı bu kanun dışı hareketten dolayı mülküne el konuluyordu. Her giden gemi, görevlilerce sıkı bir şekilde arandığından deniz yolu ile İstanbul'dan kaçmak o kadar kolay

değildi. Karadan firar ise daha da zordu. Birçok defalar seçkin Türkler ülkelerinden kaçışlarında İngiliz dostları tarafından yardım görmüşlerdir.

Mesela konsoloslarımızdan birinin yardımı ile firar etmek isteyen bir paşa konsoloslukta gizlenmişti. Paşanın üstüne denizci elbisesi uydurularak tebdili kıyafeti sağlanmış, uygun bir zamanda da çok rahatlıkla İngiliz ticaret gemilerinden birinin kaptanın refakatinde hafiye tarafından dikkatle gözlenen konsolosluktan çıkarak rıhtımdaki görevlinin sorularını onu tatmin edecek şekilde cevaplandırıp, kendisini emniyet ve selamete ulaştıracak olan Britanya gemisine binmiştir. Kendisi geminin jurnaline aşçı olarak geçirilmiş ve onun bu yeteneğini kanıtlayan gerekli belgeler konsolosluk tarafından sağlanmıştı. Çoğunlukla Boğaz'dan geçen İngiliz gemileri makinelerini durdururlar ve karanlıktan istifade ederek sessizce filikasını indirip, önceden yapılan bir anlaşma ile kaçmak isteyen Türklerden bir kısmını ıssız bir koydan almak üzere gönderir ve onları zindana girmekten veyahut celladın ipinden kurtarır idi.

Saray, Jön-Türk Cemiyeti'ni ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarında, terörizmi, Osmanlı Devleti'ndeki rüşvet ve iltiması da Paris'te kullandı. Ödüller ve yüksek görevler verilmek suretiyle Cemiyetin bazı üyeleri Jön-Türk davasını terk etmeye ve Türkiye'ye dönmeye kandırıldılar. Takip edilen bu yol üzere bazıları hafiye olarak hizmet etmek için yeterli dayanak buldular. Bu suretle birisi ki, burada ismini açıklamamam daha iyi, Paris'teki Cemiyette önemli bir görevde çalışmayı başardı.

Cemiyet hakkında edindiği sırları İstanbul'a döndüğünde Padişaha iletliyordu. Ancak teşkilat bu baskı ve işkence altında da sürekli güçlenerek geliyordu. Vatansever Türkler tarafından teşkilata yapılan para yardımları propagandalarını sürdürmelerini sağlıyordu. Paris komitesi tarafından yayınlanan bir gazete ve risale, Abdülhamid idaresinin adaletsizliklerini ortaya koyuyor ve Padişahın tahttan indirilmesi için çağrıda bulunuyordu. Tüm bu neşriyat Osmanlı topraklarına çoğalan hafiye ordusunun uyanıklığına rağmen kaçak olarak sokuluyor ve her yere dağıtılıp okunuyordu. Cemiyetin İstanbul'daki

ajanları gece karanlığından istifade ederek şehirde ihtilâl afişleri asıyorlardı. Halkı isyana teşvik eden afişler bizzat sarayın duvarlarına bile yerini buluyordu. Sürekli bir korku içinde yaşayan Abdülhamid, önlemlerini arttırıyordu.

1901 yılında Abdülhamid, Paris'teki elçisi tarafından orada bulunan komitenin İstanbul'da büyük bir Jön-Türk mitingi yapmaya hazırlandığına dair bilgilendirildi. Paris ile Cemiyet arasındaki haberleşmeye engel olmak için o kadar telaşlandı ve endişelendi ki, çeşitli yabancı posta adreslerine postalanmış olan Avrupa'dan gelen mektup torbalarına bile el atmak ve açmak suretiyle, uluslararası anlaşmayı bozmuş oldu. Bu hareket üzerine tahrik edilmiş devletler ortak bir donanmayı İstanbul limanına göndererek bir gösteri yapılmasına karar vermişlerdi. Fakat bundan, Abdülhamid'in tevazuyla özür dileğinde bulunması ve ciddi sözler vermesi üzerine vazgeçildi.

Ahmed Rıza Bey²³, birkaç yıldan beri tüm dünyada ismi ünlenen Paris'teki Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bu

23 Ahmed Rıza Bey (1858-1930): 1858'de İstanbul'da doğan Ahmed Rıza Bey, Galatasaray Sultanisi'ni bitirdikten sonra bir süre Bâb-ı Âlî Tercüme Odası'nda çalıştı. Daha sonra Fransa'ya giderek Grignon Ziraat Mektebi'ni bitirdi (1884). Yurda dönüşte ilkin Ziraat, daha sonra Maarif Nezareti'nde görev aldı, Bursa Maarif müdürüken görevinden istifa etti (1887). 1889'da Fransız İhtilâli'nin yüzüncü yılı nedeniyle düzenlenen sergiye katılmak üzere Paris'e gitti ve karşı olduğu II. Abdülhamid yönetimine muhalefet edebilmek için burada kaldı. Çeşitli gazete ve dergilerde Osmanlı yönetimini eleştiren yazılar yayımladı. İstanbul'da kurulmuş olan İttihat-ı Osmaniye Cemiyeti üyeleriyle yazıştı. 1895'te İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan örgütün Paris şubesi başkanlığını üstlendi. Cemiyetin ilk resmi yayın organı olan Meşveret gazetesini ve Fransızca ekini çıkarmaya başladı. Ahmed Rıza Bey yurt dışındaki muhalefet hareketi içinde "devlet kurtarma" ana görüşü çerçevesinde pozitivizmden esinlenen bir görüşü temsil ediyordu. Hanedanın birleştirici rolünü önde tutarak düzenli ve sarsıntısız bir ilerlemeden yanaydı. Geleneksel yapıya akılcı ve bilimsel temeller getirmeyi gerekli görmekte birlikte, İmparatorluğun dağılmasını önleyecek seçkin otoriter bir yönetimi savunuyordu. Bu görüşleriyle "âdem-i merkeziyet" ilkesini savunan Prens Sabahaddin'den ayrılıyor ve bu iki görüş, yurt dışındaki muhalefetin iki farklı kanadını oluştuyordu. Kimi zaman ortaya çıkan kopmalara karşın Ahmed Rıza Bey Jön Türk hareketinin sürekliliğini sağlamada her zaman toparlayıcı ve saygın bir imge oluşturdu. Görüşlerinin yanı sıra ilkelere bağlı, mücadeleci kişiliğiyle de dönemin siyasal ortamında etkin bir rol oynadı. Ahmed Rıza Bey, II. Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a döndü ve "hürriyetin babası" sıfatı ile törenle karşılandı. Oybirliğiyle Medis-i Mebusan Başkanlığına seçildiyse de İttihatçılarla arası açıldığından 1920'da merkez komitesinden çıkarıldı. 1912'de Âyan Medisi üyesi, mütarekeden sonra Âyan Medisi başkanı oldu; ancak Damat Ferid Paşa'yla anlaşmazlığa düştü ve yönetime sert eleştiriler yöneltti. 1919'da Mustafa Kemal'in isteğiyle yeni kurulacak devleti tanıtmak amacıyla Fransa'ya gitti. Lozan Anlaşması'ndan sonra yurda döndü, siyasal yaşamdan çekilerek anılarını yazdı. Jön Türk hareketinin liderlerinden Ahmed Rıza Bey, tedavi görmekte olduğu Şişli Etfal Hastanesi'nde 26 Şu-

ismi vermek için, on sekiz yıllık sürgün hayatı boyunca çalışmış ve söz konusu teşkilatı iyi idare etmiştir. Bu kişi, Meşrutiyetin ilanından sonra geçen yıl yurda dönmüş ve hâlâ Meclisi Mebusan reisi veya sözcüsü bulunmaktadır. Bundan başka teşkilat, Abdülhamid idaresinin son birkaç yılında birçok yüksek dereceli seçkin Türkün Cemiyete kabul edilmesi ile kuvvetlenmişti. Bunlar güvenli ve uygun bir yerden bu harekete yardım edebilmek için İstanbul'dan Paris'e kaçmışlardı. Aralarında Padişahın akrabası Prens Sabahaddin²⁴ de vardı ki, bu şahıs kendisini kalben ve ruhen inkılâpçı oluşum içine atmıştı. Jön-Türklerden birçoklarının düşüncelerinden daha radikal hareket şeklini savunuyordu. Onun Liberalizmi son günlerde İngiltere'de Liberalizm hakkında konuşulanlarla kıyaslandığında tam bir tutucu olduğu görülür. Ahrar Partisi'nin²⁵ gerçek lideri Prens Sabahaddin ileri derecede insan yönetiminden

bat 1930'da öldü. Tarihi bir belge niteliği taşıyan anıları, 1988'de Medis-i Mebusan ve Ayan Reisi Ahmed Rıza Bey'in Anıları adıyla yayımlandı.

- 24 Prens Sabahaddin (1877-1848): Osmanlı Padişahı Abdülmecid'in kızı Seniha Sultan ile Damat Mahmud Celaleddin Paşa'nın oğlu. 1877 yılında İstanbul'da doğdu. Özel öğrenim gördü. 1899'da II. Abdülhamid yönetimini eleştirdiği için gözden düşen babasıyla birlikte Fransa'ya gitti. Paris'te, siyaset bilimciler ve toplum bilimcilerle ilişki kurdu. Yurtdışında Abdülhamid'e karşı mücadele edenleri bir araya getirmeye çalıştı. Birinci (1902) ve ikinci (1907) Jön-Türk Kongrelerini topladı. Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurdu. Terakki dergisini yayınladı. Özel girişimciliği ve yerinden yönetimi savunan görüşlerini açıkladı. II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a döndü. Osmanlı Ahrar Partisi'ni kurdu (1908). Merkezi otoriteye karşı çıkan görüşleri, İttihat Terakki'nin yönetim anlayışıyla çeliştiğinden İttihatçılarla arası açıldı. İstanbul'da düzenlediği siyasal toplantılar sırasındaki konuşmaları nedeniyle bir süre tutuklandı. Mısır'a gitti. Mısır'dan, I. Dünya Savaşı'nın sonunda döndü. Cumhuriyet döneminde Osmanlıları ülkeden çıkarılınca (1924) önce Fransa'ya, daha sonra İsviçre'ye yerleşti. 1948 yılında İsviçre'nin Neuchâtel kentinde öldü. Ölümünden bir süre sonra kemikleri Türkiye'ye getirilerek, Eyüp Mezarlığı'nda, babasının yanına gömüldü.
- 25 Osmanlı Ahrar Partisi: 14 Eylül 1908'de, Prens Sabahaddin'in önderliğinde «Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti» çatısında örgütlenen liberal Jön-Türk kanadı tarafından kuruldu. Prens Sabahaddin, kendisine önerilen parti başkanlığını kabul etmedi, ancak girişimi destekledi. Partiye resmi bir başkan seçilmedi. Parti programı, kurucu üye Nureddin Ferruh Bey tarafından hazırlandı. Programın hazırlanmasında Kont Léon Ostrogor yabancı parti programlarını tercüme ederek yardımcı oldu. Ahrar Partisi İngiliz siyasi parti geleneğini esas almıştır. Parti 1908 seçimlerine katıldı, ancak İttihat ve Terakki Partisi karşısında başarı gösteremedi, münhasıran bu partiden gösterilen adaylar meclise giremediler. İttihat ve Terakki karşıtı İkdam, Sabah, Yeni Gazete, Sadayı Millet ve Servet-i Fünun gazeteleri, Ahrar Partisi'ni desteklediler. 31 Mart Vakası, Ahrar Partisi'nin sonu oldu. Prens Sabahaddin ve kurucu üye Ahmed Fazlı Bey divanı harpte yargılandı ve suçsuz bulunarak serbest bırakıldı. Parti üyelerinin bir kısmı yurt dışına kaçtılar. Nureddin Ferruh Bey 1910'da ülkeye döndü ve partinin feshedildiğini belirten bir bildiri yayımladı. Partinin başlıca siyasi görüşleri liberalizm, girişim özgürlüğü, ademi merkeziyet ve bireycilik olmuştur.

alıyordu. Aşırı merkezîyetçi olan partiyi çoğunlukla Müslümanlar tehlikeli buluyordu. Fakat çalışmaları tabiatıyla Rumları hoşnut ediyordu.

Fakat bu Türkler akıllıca konuşmaları ve güzel tavırları ile Paris ve Londra salonlarında hüsnü kabul görüyorlarsa da Avrupa'da çok az kimse, Jön-Türk hareketinin sessizliğinden dolayı hedefine ulaşmasının uzak bir ihtimal olduğuna inanıyordu. Halbuki Rumlar, Bulgarlar ve Ermeniler kendi şikâyet ve isteklerini öyle yüksek sesle duyuruyorlardı ki, kendileri için büyük bir dinleyici kitlesi ve sempati kazanıyorlardı. Ancak Türk vatanseverleri yabancı devletleri yardımlarına çağırarak istemedikleri için Avrupa'da isteklerinin tanınmasına yönelik hazırlık yapmıyorlardı. Gerçi Ahmed Rıza Bey, 1904 yılında Londra'ya gelmiş ve hayatında ilk kez İngilizlerden oluşan bir topluluğa konuşmuştu. Bu konuşmasında temsilcisi olduğu Müslüman Türkler için destek istemiyordu. Bilakis Türkiye'ye dışarıdan yapılacak herhangi bir müdahale -bir hükümet veya bir hümanist cemiyet tarafından yapılmış olsa dahi- karşısında partisinin düşüncelerini dile getirmişti. Ahmed Rıza Bey konuşması esnasında istibdata karşı bir isyanın yerinde bir hareket olacağını açıklarken, Avrupalı dostlarını, hatalarla dolu ve samimiyetsiz bir şekilde Ermenileri ve Makedonyalıları isyana kıskırttıkları için suçluyordu. Onların böyle yaparak Panslavizm ajanlarının ekmeklerine yağ sürdüklerini, bilfiil İmparatorluğun Hristiyan halkı arasında isyanı kıskırtmak suretiyle, olaylar sonucunda yapılması muhtemel katliamdan az veya çok sorumlu olacaklarını söylüyordu. Resmi bir gazeten alınılan bilgiye göre miting son derece coşkulu geçmişti ve hatibin konuşması sık sık kesilmişti. Ahmed Rıza Bey'den sonra kürsüye gelen konuşmacılar kendisi ve Jön-Türkler hakkında kötü sözler söylemişlerdir. Bakın işte o mitingde bulunan nüfuz sahibi bir hümanistin nutkundan alınanlara:

"Ben bu beyin konuşmasına kızmadım; çünkü bize Osmanlı İmparatorluğu'nda Jön-Türkler Partisi tarafından gerçekleştirilecek herhangi bir reformu beklemek çok imkânsız görünüyor. Onlar yalnız kendilerini düşünüyorlar. Hristiyanların hürriyetleri, henüz yerine oturmuş olan hatibin düşünceleriyle hareket edecek bir padişah idaresinde, şimdi tahtta bulunan padişahın idaresi altında olduğu gibi emniyet altında bulunmayacaktır."

Aynı tarihlerde Ahmed Rıza Bey ve cemiyet üyeleri, Babîâlî'nin tebaası olan baskı altındaki Hristiyanlara hürriyet, adalet ve güvence getirmek amacı ile bir plan hazırlıyordu. Bu planın, çok defalar bu konuda devletlerin yürüttüğü tüm diplomasislerin ve buna ilaveten çok kereler Avrupalı hümanistlerin kötü yönetilen çabalarının açık bir şekilde başarılı olamadığı bir yerde, başarılı bir şekilde denenmesi kaçınılmazdı. Jön-Türkler, büyük müjdecileri Midhat Paşa gibi Osmanlı Devleti'nin dağılmaktan ancak, idaresi altındaki ayrı ırklara ve dini inançtakilere eşitlik vermek, hepsine aynı hakları tanımakla kurtulacağını anlamışlardı. Bu nedenle Osmanlı milletinin çeşitli unsurları ile bir iş birliği ve Paris'teki Ermeni, Bulgar ve diğer ihtilâlcî Müslüman olmayan komitelerle ortak bir dava için çalışmaya koyuldular.

Yapılan çalışmalarını duyanların bu plan hakkında söylediklerine göre çok hayalperest bir düşünce içindeydiler. Fakat Jön-Türkler ve dikkate aldıkları müttefikleri için yalnız bir ortak arzu vardı ki, o da istibdat idaresini devirmektir. Bunların idealleri gerçekte uzlaşamaz olarak gözüküyordu. Jön-Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü sürdürmesini ve İmparatorluğu güçlendirecek olan tebaasındaki halkların birleşmesini her şeyin üstünde tutuyorlardı. Müslüman olmayan ihtilâlcilerin ise İmparatorluğun bütünlüğü hususunda endişeleri yoktu. Büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nde reform yapılmasını değil bilakis onun parçalanmasını arzu ediyordu.

Kendi aralarında da birleşmeyi düşünmüyorlardı; çünkü çeşitli ırklardan oluşan Hristiyanlar birbirlerinden nefret ediyorlar ve karşılıklı olarak diğerine açgözlülükle bakıyorlardı. Bu nedenle Makedonya'daki Bulgarlar, Rumlar ve Sırlar bağımsız devletler kurulmasını veya ırk aidiyetine göre Makedonya'nın Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'a bağlanmasını hayal ediyorlardı. Keza Müslüman olmayan bazı komiteler anarşik ve sosyalist düşüncelerini önemli biçimde geliştirip dile getiriyorlardı ki, bunlarla muhafazakâr Türk reformcularının arası iyi değildi. Böyle uyuşmaz ve birçok yönlerden düşman olan unsurlarla herhangi bir şekilde ortak çalışma imkânı yoktu.

Fakat Jön-Türkler, çok ciddi, samimi, sabırlı ve ikna ediciydiler. Ortaya attıkları delillere kulak vermeleri için gayrimüslim komite liderlerini zorladılar ve onların mitinglerine dele-

geler gönderdiler. Bu tabii olarak ancak uzun bir zaman sonra, Türkiye'deki herhangi bir idarenin Hristiyan ve Musevilerle iyi geçineceği anlayışına varması güç olan insanlarla, bir sonuca varabilirdi. En sonunda, Paris'teki Jön-Türkler namuslu vatansever oldukları için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm ırk ve dindeki halkların, kanun nazarında tamamıyla eşit olduklarını, propagandalarının esas parçası olarak ileri sürmek suretiyle onları ikna ettiler ki, bu o günün şartlarında olağanüstü bir açıklamaydı.

Jön-Türk hareketi ile ilk anlaşılan Ermeni komiteleri oldu. 1903'te Paris'te aralarında yapılmış olan anlaşmaya her iki tarafta sadakatle uydu. Meşrutiyetin ilanından sonra iki milletin nasıl kardeş oldukları, Müslüman ve Ermeni din adamlarının merasim alaylarının başında kol kola yürüyüşleri esnasında dünyanın nasıl hayretler içinde kaldığı, Müslüman Türklerin ve Ermenilerin milletvekili seçimleri sırasında ne derecede beraber çalıştıkları hatırlanacaktır. Bu nihayetinde bir ittifaktı, şimdiki padişahın saltanatına kadar da iki millet arasında gerçek bir düşmanlık olmamıştır.

Ermeni katliamları Türkler tarafından yapılmamış, bu, saray divanının kışkırtmaları ile o bölgedeki dağlı Kürtlere yaptırılmıştır. 19. asırda bir Türk tebaası şöyle yazmaktadır:

"Tarihte çok az olay, Türklerden oluşan büyük bir kalabalığın, geçen Ağustos'ta, İstanbul'daki bir Ermeni mezarlığında, 1894 katliamı kurbanlarının kabirlerine çelenkler koymak ve kendi din adamları ile inançlarına göre dua etmek için yaptıkları ziyaret kadar dokunaklıdır."

Bundan başka Jön-Türk ve Ermeni ihtilâlcileri arasında anlaşmalarını engelleyecek çok az pürüzler vardı. Aralarındaki problem Makedonya'daki Yunan ve Slavların problemleri gibi değildi. Çünkü bu halklar, sınırlarında kendi milletlerinden bağımsız devletle sahip olduklarından onlara yanaşıyorlar, onlardan koruma ve belki kendilerini de ilhak etmeleri için medet umuyorlardı. Ermenistan'a baktığımızda ise bu halen yalnızca bir coğrafi tabir olup tarihteki eski Ermenistan, Osmanlı Devleti, Rusya ve İran arasında bölüştürülmüştü. Osmanlı hudutlarındaki kısım içerisinde de Müslüman Türklerin nüfusları Ermenilerden kat kat fazla bulunmaktadır. Sıraladığımız ne-

denlerden dolayı da Ermeni ihtilâlcilerin bir kısmı tarafından arzu edilmekte olan, bir Ermenistan prensliği meydana getirilmesi açık şekilde gerçekleşmesi mümkün olmayan bir plandı. Zeki olan Ermeniler iyice anlamışlardır ki, Türk idaresine karşı tek alternatif Rus idaresi ise de Osmanlı sınırı dışındaki ırkdaşlarının başlarına gelenler kendilerine, bu iki idareden Osmanlı idaresini tercih etmelerini gösteriyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bir dereceye kadar ırk özerkliğinden ve çeşitli imtiyazlardan yararlanmışlardır. Abdülhamid'in müstebit idaresi altında bunların çok tehdit edildiği gerçektir. Fakat Çar idaresi, kendi tebaaları olan halkları sürekli Ruslaştırma yoluna gitmiş olduğundan, kendilerine Osmanlı idaresinde sahip oldukları hakkı kesinlikle tanımayacaktı.

Bundan dolayı hoşnutsuz Ermenilerin mutedil olanlarının gayeleri Osmanlı idaresinde bulunurken kendi kişisel emniyetlerini, mülk emniyetini, kadınlarının ve kızlarının namusunu garanti altına almak için hesaplanmış medeni hürriyetlerinin ve kurumlarının sağlanması idi. Şimdi Jön-Türk programı bunları ve daha fazlasını vaat ediyordu. Bu sebeple Jön-Türk hareketinin başarıya ulaşacağı düşünüldüğünden Ahmed Rıza ve ihtilâlciler arkadaşlarıyla kaderlerini birleştirmeye karar verdiler.

Fakat düşünülen birleşme, Ermenilerin propaganda yöntemlerini terk etmesine kadar yapılmadı. Yıllardır Ermeniler, komiteleri vasıtasıyla Avrupa devletlerine başvuruyorlar ve Ermenistan'daki Hristiyan Osmanlı tebaalarına Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin vermiş oldukları ciddi sözler gereğince, Padişahın iyi bir hükümet kurulması konusunda sıkıştırılmasını istiyorlardı. Fakat Jön-Türkler bu hususta yardım için yabancı devletlere başvurulmamasını ve bundan böyle Ermenilerin kendi Müslüman Türk vatandaşlarına güvenmelerini söylediler. Başka karışıklıkları da davet edebilecek olan bazı kışkırtmaların arkasının alınması ve İstibdat tarafından baskı altında tutulan Osmanlı İmparatorluğu halklarının tamamını kurtaracak olan ihtilâlin patlamasını beklemeleri hususunda ısrar ettiler.

Bu anlaşmanın tarihi olan 1903'ten beri Ermenistan'da karışıklığa dair pek az haber işitildiği söylenmektedir. Liderler tarafından Ermeni propagandası, Jön-Türk hareketi engel-

lenmeyecek şekilde sınırlandırılmıştır. Bu şekilde Avrupa'nın dikkati şimdi Makedonya'daki anarşi durumuna dönmüş bulunuyordu. Jön-Türkler politikanın zorladığı zamanlar hariç sürekli gizli çalışmışlardır. Buna benzer bir nedendir ki, Ahmed Rıza Bey kendi partisi ve Ermeni komiteleri ile aralarındaki anlaşmadan kısa bir zaman sonra 1904'te Londra'ya gelmiş ve size anlatmış olduğum konuşmasında insafli İngilizlerin Ermeni meselesine karışmasını şiddetle protesto etmiştir. Bu kişinin aynı zamanda İngiliz-Ermeni politikasını idare edenleri de etkilediği ve kendi iddia ve düşüncesinin onların dahi güvenini kazandığı apaçık ortadadır. Ermeni komitesinin yoğun faaliyetinin birdenbire durmasının nedeni de budur.

Ahmed Rıza Bey ve arkadaşları Osmanlı İmparatorluğu ordusundaki genç subaylara kendi fikirlerini aşlamak için ajanlar gönderiyorlardı. Din adamlarını da Kur'an-ı Kerim tefsirlerinde telkin edildiği üzere reform ruhu ve hoşgörü-lükle, gelmekte olan ihtilâlın temelini hazırlamak için görevlendiriyorlardı. Fakat bu faaliyetlerinin tamamını kendi arkadaşlarından bile gizli bir şekilde yürütüyorlardı. İhtilâl planı o kadar mükemmeldi ki, siyaset ile ilgisiz ve matbuatla ilişkisi olmayan sade bir hayat sürdüren, ama tek bir fikir heyecanı ile kendilerini amaçlarına adanmış son derece vatansever olan bu reformcular, kendileriyle Paris'te görüşen İngilizler için bile bir sürpriz olmuştu. Şunu açıklayayım ki, 1904 yılından beri Doğu Meselesi Cemiyeti'nin resmi görevlileri, güçlü ve bağımsız bir Osmanlı Devleti'nin halklarının sivil idaresinde Jön-Türklerin esas faktör olacağı fikrini ve görüşünü daima savunmuşlardır. Bu cemiyet mensupları, Ahmed Rıza Bey'le dostça ilişkilerde bulunmuş, kendisini Paris'te iken ziyaret etmiş ve Jön-Türk Partisi'nin kuvvetli destekçileri olmuşlardır. Rusya ve Avusturya'nın Makedonya'da kallesçe sürdürdükleri politikalarını şiddetle eleştirmişler ve reddetmişlerdir.

Jön-Türkler Ermenilerle bir anlaşmaya varmışlardı. Sonra-dan aralarında yapılan anlaşmaya göre; vakti geldiğinde, Jön-Türk Cemiyeti Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslümanlara isyan etmeleri için işaret verdiği zaman, Ermeniler de mutlaka ayaklanacaklardı. Artık anlaşılmıştı ki, Padişah güçten başka hiç bir şeye boyun eğmeyecekti. Ve ancak şiddetli bir isyanla

ki, bu belki de çok kanlı olacaktı, Osmanlı Devleti'nin kurtarıcıları hedeflerine ulaşabilirlerdi.

Artık Jön-Türkler Müslüman olmayan diğer ihtilâlciler komitelerin kendi gayelerini benimsemeleri için çalışmaya koyuldular. Musevilerle yapılan anlaşma sürecinde, vatansız bir millet olmalarından dolayı ulusal bağımsızlık planları tasarlamamaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun iyi bir idareye kavuşması arzu ve düşüncelerini taşıdıkları için, oldukça az zorluklarla karşılaşıldı. Makedonya'daki Bulgar, Yunan ve Sırp'ların ise ancak en sonuncu idealleri, vatansever Osmanlı vatandaşı olmaktı. Jön-Türkleri halledilmesi çok zor olan sorunlar bekliyordu. Bu nedenle de ikna etme çalışmaları yapıldı.

Söz konusu ihtilâlciler için daha gerçekçi açıklamalarda bulunmak gerekiyordu. Bunlar herhangi bir dış devletten yardım görmeksizin, Padişahın ordularını yenerek elinden bağımsızlıklarını kılıçlarıyla almayı ümit edemezlerdi. Eğer birbirinin rakibi olan büyük devletler Makedonya'ya müdahale ederlerse de bu en küçük bir ihtimalle Hristiyan halkların siyasal istekleri lehine gelişmeyecekti ve dış müdahaleyi çağırmanın çok tehlikeli sonuçları olacaktı. Bundan başka Makedonya'nın büyük bir kısmının Avusturya ve Macaristan'a bağlanmasından -bu hususun reddedilmesi hakkında Balkan hükümetlerinin tamamı hemfikirdi- ihtilâlciler komiteler sorumlu tutulacaklardı ve bu durum bölgede anarşi ortamı yaratabilirdi. Kısacası Makedonya Hristiyanlarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma fikrini terk etmeleri ve Jön-Türklerle katılmalarının kendi menfaatleri gereği olacağı onlara empoze edilmeye çalışıldı. Jön-Türklerin amacı, İmparatorluğu hep birlikte tutmak ve halklarının tamamına eşit haklar vermektir.

Söylendiğinde inanması güç; ama Paris'teki Makedonya komiteleri en sonunda ikna edildiler ve Jön-Türklerle talihlerini ve yazgılarını birleştirdiler. Bu kararı belki yarı kalbi ve zihni bir ihtiyatla verdiler. Onlar Avrupa'dan en küçük bir yardım alamayacaklarını iyice anlamışlardı. Abdülhamid idaresini yıkmak için Jön-Türklerle birlikte çalışmayı arzu ediyorlardı. Başarılı bir ihtilâlden sonra hâlâ gönüllerinde yatmakta olan ulusal bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlayacak bir şeyler belki gerçekleştirebilirlerdi. Şayet böyle bir gayeleri yoksa bile Jön-Türkleri desteklemiş olmalarından dolayı kendilerine söz ve-

rilmiş olan eşit hakları istemek cesaretinde olabilirlerdi. Fakat çeşitli grupların alevlendirdiği menfaatlerin çatışması ve bazı çete liderlerinin vazgeçemedikleri metotlar, tamamıyla ayarsız ve birbirine uymayan bu kişilerin uzlaştırılmasını çok zor hale sokuyordu. 1902 yılında Paris'te toplanan komite, ayrılık belirlilerinin bitirilmesi sonucuna varmıştı. Ancak 1907 yılına kadar bütün komiteler hepsi tarafından kabul edilen bir programı yürürlüğe koyabildiler. İşte tam bu sıralardadır ki Jön-Türkler Makedonya'da gizli cemiyetlerini kurdular ve kuvvetli Türk ordusunun bağlılığını kazandılar ki, bu ordunun iş birliği olmaksızın -bu hususu Makedonya'daki bütün Hristiyanlar çok iyi bilir- ihtilâlin başarıya ulaşma şansı olamazdı.

1907 yılı Aralık ayında Türk ihtilâlcilerinin kongresi Paris'te toplandı. Bu kongreye Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ermeni, Bulgar, Yahudi, Arap, Arnavut ve diğer komiteler katıldı ve delegelerin hepsi aşağıdaki prensipler altında anlaştı. Sultan Abdülhamid tahttan indirilecekti, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü korunacaktı, çeşitli ırk ve inanıştaki Osmanlı halklarının kanun önünde mutlak eşitliği sağlanacaktı, parlamento kurumlarının Midhat Paşa'nın meşrutiyet ilkelerine göre tesis edilmeleri sağlanacaktı.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, hâkim ırkın ve ihtilâlin savaşçı kuvvetlerinin temsilcisi olduğundan doğal olarak liderliği üzerine aldı. Az bir sayıdaki gayrimüslim üyeleri ihtilâlin teşkilatçıları ve diğer komitelerin temsilcisi olarak bulunuyorlardı.

Yeri gelmişken belirtmeliyim ki, kongre kararlarının Makedonya'da tarafların anlaşması konusunda hiç bir etkisi olmamıştır. Burada gerçekte işler daha da kötü durumda idi; çünkü Yunan ve Bulgarlar hâlâ Osmanlı Devleti'nin parçalanacağı ümidini taşıyorlardı. Sahip oldukları bu düşünce nedeniyle de silahlı birliklerini böyle bir durumda Yunan ve Bulgar menfaatleri için Makedonya'ya göndermişlerdi. Makedonya'nın tamamında şiddet, cinayet ve soygunculuk hâkim bulunuyordu. 1907 yılında büyük devletlerin, "Makedonyalı ırklardan hiç biri kendi komitesinin icraatıyla herhangi bir toprak avantajı elde edemez" anlamında yayınladıkları beyannameleri artık etkisizdi.

VII. Bölüm

İhtilâlcî Parti Makedonya'yı Kendine Üs Ediniyor

Dış müdahale korkusu, Ordu içinde memnuniyetsizlik, Makedonya'da ırkî mücadele, Rumlar ve diğer Ortodoks Piskoposlar, Selanik'in gizli cemiyetin üssü olarak seçilmesi, Selanik'te Farmasonluk

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1906 yılında teşkilatını Osmanlı topraklarına taşımanın vaktinin geldiğine karar verdi. Ve oradan istibdat idaresine karşı mücadelelerinin hazırlıklarını yapmayı düşünerek Makedonya'yı harekâtının başlama noktası olarak seçti.

Osmanlı Devleti'nin bu bölgesinin kendilerince stratejik bir üs olarak seçilmesinde birçok mantıklı nedenleri vardı. İlk başta, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını çabuklaştırmayla tehdit eden özellikle faal güçler buradaydı. Jön-Türkler anlamışlardı ki, burayı kurtarmaya gelmemeleri halinde çok geç kalınmış ve Makedonya kaybedilmiş olacaktı. Osmanlı Devleti'nin düşmanları tarafından desteklenen siyasi çetelerin katil sürüleri tarafından istila edilmiş olan Makedonya'nın şimdiki hâli ile ülkenin içinde bulunduğu kötü şartlar halen, Türk vatanseverleri tarafından bir zillet kabul edilmekte olan büyük devletlerin müdahalesi için uygun zemin oluşturunuyordu. Bu devletler Padişahı güç ile tehdit ederek, Makedonya'nın sivil idaresini milletlerarası bir mali komisyon tarafından denetlen-

mesine ve yabancı subaylar tarafından eğitime tabi tutulacak ve kumanda edilecek milletlerarası bir jandarma teşkilatı kurmaya razı ve mecbur etmişlerdi. Yeri gelmişken söylemem gerekir ki, bu işte, Türk askerinin karakteriyle diğer devletlerin askerinden daha uyumlu olmalarından dolayı İngiliz subayları tartışmasız bir şekilde daha fazla başarılı oldular. Ancak vatan-sever Türkler her ne kadar Avrupalı subaylara kişisel olarak sempati beslemişlerse de ve onlar da buna güveniyorlarsa da yabancıların müdahalesine nefretle bakıyorlardı. Abdülhamid idaresine karşı çok nefret besliyorlardı. Çünkü onun kötü idaresi beraberinde Türkiye üzerine bu zilleti getirmişti. Ve dünya Osmanlılara hasta bir millet gözüyle baktığından kendi işlerini uzun zaman idare edemeyecek diye düşünüyordu.

Menfaatçi bir ülke olmayan İngiltere tarafından yapılan reform önerileri diğer büyük devletler tarafından kabul edilmişti. Dış müdahaledeki bu durum özellikle Jön-Türkler açısından tehlike çanlarının çalınması demekti. Türklerin en hain düşmanları olarak baktıkları Rusya ile Avusturya'ya, kendi reform programlarını Makedonya'da uygulamak için manda yetkisi verilmişti. Türkler hatta tarafsız gözlemciler bu iki devletin reform için düzenlenmiş olan bu programı tamamıyla etkisiz hale koyduklarını ve bunların temsilcilerinin Hristiyan halk arasında karışıklığı çıkaracak, Avrupa Türkiye'sinin dağılması planlarını ileri sürecektikçe çalıştıkları üzerinde ısrarla durmuşlardı.

Eğitimli olsun köylü olsun, sivil olsun asker olsun, bu dış müdahalenin izleri Makedonya'daki halka bir ibret olmuş ve onlar anlamışlardı ki, Osmanlı hükümetinin metotları geliştirilmedikçe yabancıların bölgelerindeki varlığı, bağımsızlıkları yok oluncaya kadar sıklaşıp devam edecektir. Bu nedenden dolayı, Makedonya'nın tamamında işlerin mevcut durumu ve düzeni hususunda oluşan derin bir hoşnutsuzluk, ihtilâl için zemin hazırlamıştır.

Jön-Türkler orduyu kendi yanlarına çekmeyi birinci hedef edinmişleri. Makedonya'da bulunan kıtalar İmparatorluğun diğer bölgelerindekilerden daha fazla hoşnutsuz durumda ve ihtilâle hazır görüldüğünden ihtilâlin ilk harekât bölgesi ola-

rak burası çok iyi seçilmişti. Yıllardır kötü giydirilmiş ve teçhiz edilmiş, iyi beslenmemiş ve nadiren maaşları verilmiş olan bu kıtalar, Hristiyan asilere karşı düzensiz bir gerilla savaşına sokulmuştu. Onlar açısından bir polis görevi olan bu uğraşı bir şeref getirmediği gibi bir asker için hoşla gitmeyen durumdu. Böyle bir mücadele için askerleri bölge içinde küçük müfrezeler halinde yaymak gerekiyordu. Böylelikle bir ordu için esas olan birlik ruhlarını kaybetmişlerdi. Ayrıca milletlerarası Jandarma birliklerinin şık, mütekebbir halleri, mükemmel nişanları, disiplinleri, iyi giyinmiş ve teçhiz edilmiş durumları (güçlerinin görünmesi için), iyi beslenişleri, düzenli maaşlarını almaları onların bu memnuniyetsizliğini artırıyordu. Bu jandarmaların durumu ile kendilerinin yırtık pırtık içindeki tezat halleri, düzenli ordudaki subaylar ve askerler arasındaki saygıyı karşılıklı zedelemişti. Bütün bunlardan kokuşmuş saray ekibini sorumlu ve hatalı buluyorlardı.

Askeri hafiye sisteminden ve Osmanlı kuvvetlerinin subayları arasındaki diğer memnuniyetsizlik nedenlerinden önceden bahsetmiştim. Makedonya ordusunu tahsilli ve açık görüşlü genç subaylar oluşturunuyordu. Bunlar askeri okullardan ve akademilerden mezun olmuş oralarda yabancı öğretmenlerden ders görmüşlerdi. Makedonya'da nefret uyandıran idarenin yurtlarını bir harabeye hızla nasıl sürüklediğini görebiliyorlardı ve bu nedenle doğal olarak Jön-Türk hareketine ilgi duymaya başlamışlardı. Bundan başka kişisel şikâyet nedenleri de Hamid rejimine karşı nefretlerini körüklüyordu: Hafiyelik sistemi Osmanlı ordusunun şüpheli bu kısmında, bu sıralarda diğer yerlerdekinden daha gözetleyici ve sıkıcı vaziyet almıştı. İdaresi altındakiler acı çeksin diye hiç bir askeri başarisı olmayan silik saray kölelerini, Osmanlı savaşlarında kendini göstermiş ve yıllarca Makedonya dağlarında asi çetelerle savaşmış buna rağmen hakları olduğu halde terfi ettirilmemiş kıymetli subayların başına kumandan olarak göndermek sarayın âdeti olmuştu.

Bundan başka Makedonya'nın bu elverişli yeri, payitahtın ve sarayın binlerce hafiyeleri gözünden ve istibdata sadık kalacaklarına güvenilen iyi beslenen ve teçhiz edilen, maaşları

düzenli ve dolgun verilen birliklerinden yeteri kadar güvenli bir uzaklıkta bulunduğu için ihtilâlcilerin planına uygun idi.

Müslüman halk ve ordu açısından Makedonya isyan için şartları gelişmiş idi. Hristiyan köylüler ise yıllardır bu güvenli ve düzensiz memlekette maruz kaldıkları öldürme ve yağmadan yorgun düşmüş halde, barış ve sükûneti getireceğini vadeden yeni düzeni memnuniyetle karşılamaya hazırды.

Makedonya'da ihtilâli teşkilatlandıran gizli cemiyetin harekâtını anlamak için o zamanlardaki Makedonya'nın içinde bulunduğu durumu göz önüne getirmek gerekir. Makedonya'daki Hristiyan köylüler, Osmanlı'nın herhangi bir isyan belirtisini anında yok etmek için kullanmış olduğu acımasız metotlardan ciddi bir şekilde acı çekmişti. Abdülhamid rejiminin son yıllarında ise şimdiye kadar olanlardan daha fazlasını çekmek zorunda kalmışlardı; çünkü kendi aralarında birbirini yiyen korkunç savaşılara girişmişlerdi. Makedonya'yı oluşturan çeşitli milletler uzun zamandır kendi ulusal propagandaları ile ilgileniyorlar.

Makedonya sınırlarındaki Yunan, Bulgar ve Sırp devletleri, beklemekte oldukları Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması kargaşasında topraklarını genişletmek düşüncesiyle, Makedonya'da Osmanlı idaresi altındaki Yunanlılarla, Bulgarlarla ve Sırplarla dirsek teması içindeydiler. Ancak Makedonya'da sadece Yunanlıların, Bulgarların ve Sırpaların oturdukları şehirler yoktu.

Söz konusu bu milletlerin, birbirine karışmış vaziyette aynı şehirde Türklerle de beraber oturduklarını görmeleri gerekiyordu. Sonuç olarak yukarıda zikredilen üç devletten her biri kendi ırkından olan millet tarafından oturan toprakların kendisine verilmesini şiddetle talep ettiğinden ve aşağı yukarı birbiri içine giren hak iddiaları bulunduğundan verilmesi istenen başkasına ait bir bölgede nüfuz kazanmak ve orada kendi ırkından olanların sayıca üstünlüğünü arttırmak istiyorlardı. Bunu yaparak, büyük devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sorununu ele aldıkları zaman ellerindeki kazanımları, ilhak etmek için kanuni ve meşru bir zemin olarak kullanmak istiyorlardı ki, bu üç devletin de politikası idi.

İrk üzerinden yapılan bu rekabet dini taassupla daha da alevlendirilmişti. Rum Ortodoks Kilisesi önceden Makedonya'daki Yunanlı halkla kullandığı özel nüfuzu aynen Bulgar halkı üzerinde de uyguluyordu ve hepsi Patriği kendi ruhani lideri olarak tanıyorlardı. Bulgarların, Yunan kilisesinin zorba gücünden korkusu aralarında dini bir ihtilafı meydana getirdi. Bu ihtilaf dönemin padişahı Sultan Abdülaziz tarafından bilerek büyütüldü ve sonuçta Padişah Bulgarlara Yunan kilisesinden ayrılarak kendilerine ayrı bir patrik tayin etmelerini önerdi. Rum patriği, birinci patriği ve ona bağlı olan kişileri aforoz etmişti. İşte o zamandan beri Rum Ortodoksları ile Bulgar Ortodoksları arasında bir nefret vardır. Makedonya'daki Bulgarlardan bazılarının Ortodoks Kilisesi'ne sadık kalmasına rağmen çoğunluk yeni patriğin yanında olup Bulgar patriğinin ruhani liderliğini kabul etmişti. Şimdi ise Osmanlı Devleti'nde halklar, ırklarına göre değil, dinlerine göre mütalaa ediliyorlardı. Ortodoks Yunan Kilisesi'ne bağlı olan bir Bulgar, nüfus sayımında bir Yunanlı olarak mütalaa ve kabul ediliyordu. Bu nedenle politik olduğu kadar dini sebeplerle de Yunanlılar ve Bulgarlar yekdiğerinden, Bulgarların bulunduğu herhangi bir bölgedeki okulların ve kiliselerin kontrolünü elde etmek için şiddetli bir şekilde mücadele ediyorlar ve halka, mezheplerini değiştirmeleri için şiddet ve akla gelmesi zor her türlü işkence biçimlerini kullanıyorlardı.

Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'da silahlandırılmış eşkıyalar ve çeteler, Makedonya'ya bu toprak düşkününü devletlerin birbiriyle çakışan menfaatlerini ileri sürmek için gönderilmişlerdi. Bulgar çeteleri Yunan köylerini, Yunan çeteleri Bulgar köylerini yakıyorlardı. Birbirlerinin papazlarını katletmeleri en bariz propagandalarındandı. Şu veya bu ırk üzerinde tahakküm kurma düşüncesi ile bu kanun tanımaz silahlı çeteler kadınları ve çocukları öldürüyorlardı. Osmanlı başıbozukları tarafından yapıldığında Avrupa'nın öfkesini taşıracak olan bu barbarlıkları ne yazık ki, barış yanlılarımızın korudukları Hristiyanlar birbirine karşı uyguluyorlardı. Makedonya'nın her tarafına silahlı ve bıçaklı propaganda şiddetle yayılmıştı. Yunanlılar şehirlerde Bulgarlara boykot ilân etmişlerdi. Çeşitli işkence metotları ile Bulgarları, gözlerine kes-

tirmiş oldukları denize yakın yerlerden sürmek için çaba sarf ediyorlardı. Yunan papazları ve din görevlileri taassubkâr bir faaliyete koyularak dindaşlarının Bulgarlara görev vermesini yasaklamakla kalmamışlar, aynı zamanda Bulgar dönmelerinin katledilmeleri gereğini bildiren listeleri hazırlamaya kadar vardırırmışlardı ki, bu durumdan dolayı Yunan eşkıyasının yapmış olduğu gaddarlıklardan büyük derecede sorumlu olmuşlardı. Ama Bulgarlar da bir yıl kadar önce bir Yunan din adamını kilisesinden kaçırarak diri diri yakmışlardı. Bulgarlar buna benzer misillemelerle çoğunlukla Yunanlılardan intikamlarını almışlardır.

Anlatılacak birçok hikâye dışında Makedonya'daki çetelerin metotları hakkında ipucu vermesi açısından bir tanesini size aktarayım: 1907 yılı Kasım'ının on altısında, 60 kişilik bir Yunan çetesi Zelenitche köyünü kuşattıktan sonra içinde evlenme töreni yapılan Bulgar Styen Gateff'in evine zorla girerek erkek, kadın ve çocuk on üç kişiyi öldürüp kalanlarını da yaralamışlardır.

Bütün bu öldürme, yağmacılık ve şiddet hareketleri devam ederken ırklarından kaynaklanan kahramanlıklarla Osmanlı Türk çeteleri ortaya çıkmıştı. Bunlar da bir taraftan Müslüman köylüleri Hristiyanlara karşı korurken, köylerini yağma edip yaktıklarından ve öldürmedeki paylarını yerine getirdiklerinden bunları da diğerleriyle birlikte zikretmek gerekir. Halbuki yarı aç ve çıplak, maaşı verilmemiş askerlerden oluşan Osmanlı ordusu, Hristiyan köylerinde saklanmış silahları aramak üzere görevlendirildiklerinde bu perişan Hristiyan köylerinde geçimlerini sağlıyorlar ve köylüler onların bütün ihtiyaçlarını giderme hususunda yardım ediyorlardı.

Balkanlarda her yerin kalın bir kar tabakası ile örtüldüğü kışlar hariç, Yunanlılar ve Bulgarlar arasında kesinlikle bir ateşkes söz konusu değildi. Ancak bazen Yunan çeteleri ile birleşen Sırp çeteleri Bulgarlara karşı saldırırdı. Bu şekilde teşkilatlanmış çeteler yerleşim yerlerini baskı altında inletiyor, para ve yiyecek darlığına düşünce de kozlarını paylaşıyorlardı. Şantaj yaparak kendi ırkından olanları bile soymakta çekinmiyorlar istekleri yerine getirilmezse köylerini yakıyorlardı. Hristiyan

halkın büyük bir kısmının biraz da can sıkıcı olarak, yırtıcı kardeşlerinin vahşetinden kaçarak, kurtuluşu Jön-Türklerin barışçı programlarında bulduklarına ve onun gelişini memnuniyetle karşılamaya hazır olduklarına şaşmamak lazımdır. Hatırlanacağı üzere geçenlerde Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettiği zaman Makedonya'daki Bulgar köylüleri mitingler düzenleyerek prensliği tanımadıklarını ve Ferdinand'a gönderdikleri bir memorandumda kendi icraatı nedeniyle eğer başlarına bir kötülük gelirse bundan kendisini sorumlu tutacaklarına dair uyarıda bulundular.

Bu propagandacı çetelerin tamamının içerisinde Bulgarlar cesur ve samimi bir millet olduklarından Avrupa'ya kendilerini çok sempatik bir şekilde göstermişlerdir. Bulgarların, Yunanlardan nefret etmelerini gerektiren birçok gerçekçi neden vardır; çünkü Yunanlar onlara sürekli eziyet etmişlerdi. 1903 yılında Makedonya'daki Bulgar patrikleri yüzer kişilik küçük silahlı çetelerle Osmanlı Devleti'nin düzenli kıtalarına karşı cesurca fakat ümitsiz bir çete savaşına giriştikleri vakit Makedonyalı Yunanlılar tarafsız olmakla kalmamışlar, Yunanlıya özgü bir davranışla Hristiyan kardeşlerinin aleyhine çalışmışlardır.

Osmanlılara Bulgar isyancıların yerlerini birdirmişler ve ispiyonlamışlardır. Yunanlılar, son siyasi düşüncelerini ileriye saklayarak patriklerini kovan ve Yunanlı olmayı kabul etmeyen Bulgarların Türkler tarafından yok edilmesi karşısında memnun olmuşlardı. 1904 yılından itibaren Yunan düzenli ordusu subayları tarafından komuta edilen çeteler sınırı aşarak yalnız Bulgar patriklerinin çetelerine karşı değil, aynı zamanda Yunan patriğinin onlara zor gelen üstünlüğünü üzerlerinden atmayı arzulayan, içlerinde kendi ana dilleriyle eğitim görecekları okul ve kiliseleriyle, Bulgarlar gibi bir patrikleri olmasını arzulayan Wallach sakinlerine karşı da savaşmak için Makedonya'ya girdiler.

Çeşitli mezhepteki Hristiyanların sürekli birbirleriyle çatışmasını fırsat olarak değerlendiren Padişah, bu mezhebin yürüttüğü kendi planlarını besleyen kardeş kavgasını durdurmak için gerçek bir çaba ve gayret göstermiyordu. Şimdi

o, Wallach çetecilerine, Yunan ve Sırp çetecileri gibi İmparatorluğun bütününe tehdit etmediklerinden dolayı cesaret veriyordu. Çünkü çok uzakta bulunan Romanya'daki Wallach Krallığı'na, Makedonya'daki Wallach bölgelerinin katılımı söz konusu edilemezdi.

Bu ırk çatışmasında Bulgarlar kendilerinin cesur bir millet olduklarını ispatlamışlardır. Ancak Yunan çeteleri sayıca fazlaydı. Hem de Atina'daki zengin Rumlar kendilerine cep-hane ve gıda konusunda çok büyük destek sağladığından mükemmel bir şekilde silahlanmışlardı. Yunan çeteleri özellikle savunmasız köylere saldırıp silahsız köylüleri öldürmek suretiyle boy göstermişlerdir. Bir defasında yarım düzine Türk Jandarması bu çetelerden en güçlüsünü bozguna uğratmaya yetmişti. Bütün tarafların çetelerince düşman gözü ile bakılan talihsiz Türk köylülerinin bu çetelerden çok acı çektiklerini söylemeye ihtiyaç duymuyorum.

Ülkenin durumu gittikçe kötüye gidiyordu. 1907 yılında Osmanlı kıtalarıyla Yunan ve Bulgar çeteleri arasında 133 çatışma olmuştur. Aynı biçimde birbirine rakip çeteler arasında da haklarında kayıt bulunmayan çok sayıda çarpışma gerçekleşmiştir. Yunan ve Wallach, Yunanlı ve Bulgar, Bulgar ve Sırp, Arnavut ve Sırp çeteleri karşılıklı olarak birbirine rakip çetelerdi. Çeteler ovalara inmeyi ve yiyeceklerini özellikle Selanik'in dışına taşımayı âdet edinmişlerdi. Yunan çetesinin Selanik çevresindeki kasabalara gönderdiği beyannamede sakinlerine, şayet Ortodoksluğa dönerek Patriği ruhani liderleri olarak kabul etmez ve kendilerini nüfus sayım kâğıtlarına Yunanlı olarak kaydettirmezlerse, ölüm cezasına çarptırılacakları emrediliyordu. Padişahın meşrutiyeti ilân etmesinden kısa bir süre önce Selanik'teki garnizon topçusu, çetecilere sığınak teşkil eden şehrin yakınındaki sazlıklara, onları oradan çıkarıp atmak için ateş etmek zorunda kalmıştı.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik şehrinde, Makedonya'da ihtilâlin oluşmasını hazırlamak üzere gizli cemiyetin karargâhını kurmaya karar vermişti. Selanik, buradaki Türk vatanseverleri tarafından özgürlüklerinin beşiği olarak sayıldığından eskiden beri aziz bir yer olarak kabul edilmiştir.

Selanik dünyanın büyük ihtilallerinden birine sahne olmaya layık bir şehirdi. Avusturya'nın ele geçirmek için ısrar ettiği muhteşem limanı, her bir ziyaretçiyi manzarası ile duygulandırmış ve tarihi ile kendisine özel asalet hissi oluşturmıştır. Ona denizden Selanik Körfezi'nin 50 mil açığından yelkenli ile yaklaşmak çok güzeldir: Sağ tarafta Cassandra'nın dalgalı çayırılı arazisi, dizi dizi ağaçlanmış kıyıları ta ötelerdeki ovaların bereketini kanıtlayan ufuk hattındaki yel değirmenleri, sol tarafta Thessallia dağ silsilesi, her bir okul öğrencisinin isimlerini bildiği tepeleriyle güneyde Pelion'un ardı sıra Ossa ve biraz sonra Körfezin başladığı küçük yükseklikler üzerinde denizden 10000 ayak yükseklikteki karlı tepeleriyle eski ilâhların yeri olan Olympos dağı, küçük yükseklikler üzerine bir dağ kitlesi olarak kule gibi yükseliyor.

Selanik'in hareketli limanının mavi suları arasından Olympos'un karları, klasik Yunanistan'ın tepelerinin ve vadilerinin fevkalade güzel uzak manzaraları gözüktür. Özellikle Selanik'e denizden bakıldığında pırıl pırıl beyaz evleri ve minareleriyle eski kale ve tabyalarına tırmanan koyu yeşil servi ormanlarıyla güzel bir şehir panoraması karşılar bizi. Ben, burada Perslerin, Atinalıların, Makedonyalıların, Romalıların, Sicilya Normanlarının ve Saracenlerinin; Roma ile Doğu arasındaki belli başlı bu şehrin meşhur limanını birbirinin ardı sıra zapt ederek elde bulundurmalarından, Selanik'in eski devirlerde oynadığı büyük rolden, onun kaderinden ve birçok kanlı savaşlarından söz etmek istemiyorum. Nasıl ki, eski Selanik çok önceleri yapılmış savaşlarından dolayı hüznü, yarı unutulmuş Yunan, Roma ve Bizans tarih kalıntıları ile bu şehirde Saint Paul'un vaizlerini verdiği ve Makedonya sanatkârlarıyla birlikte elleriyle çalıştığı taçlanmış bir şehir olmuş ise, şimdiki Selanik de bir kere daha dünya tarihinin şeklini değiştirmek için ön safa geçiyor ve onun ilham ettiği ümitlerle Osmanlıların özgürlüğü doğduğundan dolayı, sakinleri mağrurca yürüyorlardı.

Selanik'in atmosferi sanki onu büyük bir ihtilâlin doğum yeri olacak uygunluklar barındırıyordu. Onun geniş rıhtımında, temiz güzel kaldırımli caddelerinde herhangi bir kimse, kendisini adeta hapseden İstanbul'un dar daima çamurlu yolla-

rındakinden daha fazla özgür hissediyordu. İklimi, yılın büyük bölümünde çok iç açıcudur ve bu beyaz şehirde oturanlar her zaman çok çalışırlar, çok canlı ve faaldirler. Selaniklilerin payitahttakilerden daha aydın, çalışkan ve zeki oldukları söylenmektedir.

Eski idarenin kötü zamanında bile Selanik'te kamu işleri güzel bir şekilde düzenlenmişti. Belediye çalışanları bazı güzel işleri düzensiz verilen maaşlarına ve bunları yarım olarak almalarına rağmen yerine getirmişlerdi ki, caddelerinin görünüşü bunu gösteriyordu. Bundan başka Selanik'te bir dereceye kadar var olan özgürlükten huzur duyuluyordu. Burada kişiler İstanbul'da yapılırsa kendilerinin hemen cezalandırılmalarına sebep olacak birçok şeylerle uğraşıyorlardı. Mesela hangi nedenle olursa olsun mitingler saray tarafından yasaklanmış ise de bir kimse iki veya üç arkadaşını akşam yemeğine izinsiz davet yapamazsa da Farmason olmaktan sanık olmanın cezası ölüme mahkum olmak tehlikesini gerektiriyorsa da Farmasonluk (Fransız, Büyük Doğu, İspanyol ve İtalya) Selanik'te hızla geliyordu. İstibdat yılları boyunca genellikle locaların belli yerleri bulunmamasına ve gerektiği zamanlarda herhangi bir evde veya açık arazide, ıssız mahallerde, kendilerince emin görülen yerlerde buluşmalarına rağmen yine de şehirde Masonlara ait beş loca vardı.

Türklerden, Yunanlılardan, Musevilerden, Arnavutlardan, Bulgarlardan ve birçok karışık ırklardan oluşan Levantenlerden meydana gelmiş, çeşitli dillerde konuşan halkı ile Selanik'te bir kimsenin tam anlamıyla izini bulmak zordur. Hiç bir şehirde böyle canlı bir pazaryerine ve sokaklarında buradaki kadar birbirinden farklı milletlere ve onların değişik elbiselerine rastlanmaz. Museviler -burada 50000 kadardır- Shakespeare'in zamanındaki Venedik'in Yahudileri gibi serbestçe, erkekleri gabardin elbiseler içinde, kadınları ise İspanya'dan Ferdinand ve Isabella zamanında kovuldukları zaman sırtlarında ne varsa o şekilde giyinmiş, o elbiseler içinde hâlâ kendi aralarında yabancı bir İspanyolcayı konuşarak dolaşıyorlardı. Bayron'un şiirlerinde terennüm ettiği meşhur milli elbiseleri içinde gösterişli Arnavutlar, güçlü Bulgar köylüleri, yakındaki Athos dağı keşişleri ve Rus rahipleri dahil her mezhepten papazlar ki, bunlar 1000

yıldan beri hiç bir kadın hatta dişi bir hayvanın ayak basmasına izin verilmemiş olan kutsal dağın ajanlarıydı. Burada binlerce rahip Tibet'te dağlara tünemiş Lamaseriesler gibi yaşarken diğer taraftan en vahşi ve yaklaşılmaması mümkün olmayan arazi kesimlerinde ve noktalarında dünyadaki tarikatların çilehaneleri bulunuyor. Çilekeş mübeşşirler Saint Anthony tarzına göre tam bir sessizlik içinde yaşıyorlardı.

İşte böyle bir şehirde gözetlenmeden gizli cemiyetleri teşkilatlandırmak mümkün olduğundan, Selanik şehri Makedonya'daki Jön-Türk hareketinin tabii merkezi olmuştu. Önceden de orada gizli siyasi teşkilat vardı. Nitekim Bulgaristan İhtilâl Partisi'nin dahili teşkilatının 1895 yılından beri Selanik'te genel merkezi vardı.

VIII. Bölüm

Gizli Cemiyet

Gizli cemiyete kabul edilme metodu, Merkezi Komite, Propaganda metodu, Karşı casusluk, Türk kadınlarının İnkılâba katımı, Ordu inkılâbın amaç ve hedefi için nasıl kazanılmıştı, Sivil idare nasıl güvenilmez ve işlemez hale getirilmişti

1906 yılının yazında Jön-Türk hareketi Selanik'te gizli bir cemiyet içinde olgunlaştı. O kadar hazırlıklı bir teşkilattı ki, uluslararası casusluk şebekesine rağmen amacını yerine getirdi. İstibdat yönetimi İmparatorluğun her tarafındaki milletlerde o kadar nefret uyandırmıştı ki, casus sürüleri ve eski rejimden nemalananların dışında, liderlerini yönetime ispiyonlayacak yaradılıştta çok az kişi bulunduğundan Jön-Türk hareketinin çalışması doğal olarak kolaylaşıyordu. Harekete mensup olanların çoğu gizli ve tehlikeler içinde çalışarak hayatlarını hatta servetlerini kaybediyordu. Fakat buna rağmen kendi propagandalarını yayarak, daima daha güçlü olmayı başarabildiler. Ordunun büyük kısmının ve din adamlarının önemli desteğini elde ederek, Osmanlı İmparatorluğu için özgürlüğü kanısız denecek bir şekilde sağladılar. Avrupa'nın tamamı için bir sürpriz yapmış olan bu insanların icraatı bütün detaylarıyla söylenebilmiş olsaydı çok güzel bir hikâye olurdu.

Söz konusu bu gizli cemiyet büyük ölçüde Farmasonluk-tan esinlenmişti ve ilk katılanların büyük bir çoğunluğu (bü-

yük kısmı Türk, birkaç Musevi) Selanik'teki Mason localarının üyeleri idi. Buna rağmen Farmasonluğun işleyiş tarzı, propagandayı yürütmek için doğrudan doğruya kullanılmamıştı. Localar bu siyasi hareket hakkında bilgi alamamıştı. Böylesine gizli bir cemiyetin Masonlara ait bir toplantıda tartışılması, burada bulunanlardan biri tarafından ispiyonlanması halinde yok edilmesini beraberinde getireceğinden apaçıktır ki, çok tehlikeli olurdu. Bir üyenin yalnız iki veya üç üye ile tanıştırılması ve bunlardan başkalarının açıklanmama ilkesinde olduğu gibi, İtalyan Mason cemaatlerinin yöntemleri yeni teşkilatın talimatını belirleyenler tarafından kabul edilmiştir. Fakat böyle olmakta beraber amaçların gerçekleşmesi için Farmasonluk yine de büyük bir kolaylık sağlayabilirdi. Çünkü bir Mason gizli cemiyet üyesi cemiyete yeni üye sağlama görevini yürütürken Mason olmayan herhangi bir kişiden daha fazla bir istekle bir Mason biradere yaşayabilirdi. Mason olmanın bu en belirgin niteliği Jön-Türklerin gayelerine ulaşmaları açısından sempatik olma özelliği taşıyordu. Aynı zamanda bir Mason kardeşliğinde sır ve sadakat hissi son derece fazlaydı.

Gizli cemiyet ilk önce kendisini "Hürriyet Komitesi" olarak tanınmıştı, fakat oluşumundan kısa bir zaman sonra Paris'teki "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" ile birleşti ve o teşkilatın çalışma merkezi oldu. O tarihten başlayarak "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti"nin kendi gizli merkezi Selanik'te idi. O sıralarda Ahmed Rıza Bey ve çalışma arkadaşları amaçlarını birçok yollardan yürütmeye imkân sağlayacak olan bir cemiyet yapılanmasını oluşturmak için Paris'te, yabancı bir başkent in güvenilir mabedinde kaldılar.

Selanik'te Komite umumi merkez inin tesisinden bir yıl sonra, 1907'de Paris kolunun ısrarı üzerine yukarıda açıklamış olduğum Türk ihtilâlcilerinin kongreleri toplanmıştı. İmparatorluğun muhtelif ırklarını temsil eden komiteler kongrede Jön-Türklerle işbirliğini onayladılar.

Gizli merkez komite mitinglerini Selanik'te yaptı ve Üsküp, Manastır, Yanya ve diğer şehirlerdeki kollarla teması sürekli korudu. Sonlara doğru da küçük mahalli komiteler Makedonya ve Arnavutluk'un hemen hemen her kasabasında

açıldı. İhtilâlin olmasından kısa bir süre önce Cemiyet şubelerini İmparatorluğun Asya'daki önemli şehirlerin tamamında açmıştı. Şahsen Selanik komitesinin çoğu üyesi ile buluştum, bunların hepsi yüksek ve orta tabaka diye adlandırdığımız kişilerdendi. Bunlar, Askeri okullarda bulunmuş, Baron von der Goltz'un²⁶ konusundaki üstün zekâsı ile orduda uygulanan mükemmel eğitim sisteminden yararlanmış, Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya minnettar olması gerekli tek şey olan genç subaylardan oluşuyordu. Hükümet dairelerinde çalışan genç memurlar, toprak sahibi Makedonya beyleri, müderrisler, kadılar, müftüler, doktorlar ve ilmiye sınıfından bazıları, büyük rütbeli subaylardan ve sivil idarenin büyük makam sa-

26 Colmar von der Goltz (1843-1916): Doğu Prusya'nın Bielkenfeld (şimdi Rusya'da Iva-novka, Kaliningrad) kentinde doğdu. Von der Goltz 1861 yılında Prusya ordusuna katıldı. Subay olarak değişik birliklerde bulunduktan sonra, 1878-1883 arasında Berlin'deki askeri akademide hocalık yaptı. «Silahlanan Millet» adlı kitabını 1883 yılında bastırdı. Haziran 1883'te Binbaşı rütbesindeyken askeri müşavir olarak Osmanlı ordusuna katıldı. 1878'de Osmanlı İmparatorluğu'nun hezimetleriyle sonuçlanan 93 Harbi'nden sonra, Sultan II. Abdülhamid Rus yayılmacılığına karşı Osmanlı ordusunun modernleşmesi gerektiğini anladı ve bu yayılmacılıktan etkilenen bir diğer ülke olan Almanya ile işbirliğine karar verdi. Baron von der Goltz da bu vesileyle II. Abdülhamid döneminde başlayan orduyu modernleştirme çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla bir Alman askeri heyetiyle İstanbul'a geldi. Von der Goltz, askeri okullarda köklü reformlar gerçekleştirdi. Ordunun von der Goltz tarafından yeniden yapılandırılmasıyla birlikte Osmanlılar, Krupp ve Mauser gibi Alman şirketlerine ilk kapsamlı silah siparişlerini verdiler. Von der Goltz, Almanya'nın ve Osmanlı Devleti'nin Doğu'daki nüfuzunu garantilemek için Bağdat tren yolunun inşa edilmesini de destekledi. Bu fikir, yeni pazarlar bulmak için tren yollarının yapılmasını destekleyen Alman ekonomisinin çıkarlarıyla da örtüşüyordu. 1888 yılında Sultan II. Abdülhamid, Bağdat tren hattı inşası lisansını, Alman Bankası Deutsche Bank tarafından yönetilen bir Alman konsorsiyumuna verdi. 1897 yılında Korgeneral rütbesiyle Almanya'ya geri dönen Goltz Paşa, 1908 yılında tekrar Osmanlı ordusuna döndü ve 1911 yılında Mareşal rütbesini alarak Osmanlı ordusunun Kurmay Başkan Yardımcılığına kadar yükseldi. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ağustos 1914'te Almanya'ya döndü ve işgal edilen Belçika'nın askeri valiliğine tayin edildi. Sivil nüfusun direncinin kırılması görevinden memnun olmayan Goltz, isteği üzerine Kasım 1914'te Sultan 5. Mehmed'in kurmay başkanı olarak İstanbul'a gönderildi. Mısır'daki İngiliz ordusuna karşı Osmanlı ve Alman ordularının birlikte hücum etmesi fikrini Harbiye Nâzırı Enver Paşa ve Osmanlı Orduları Komutanı Otto Liman von Sanders'e kabullendiremeyen Goltz Paşa'ya Irak'taki 6. Ordu komutanlığı verildi. Sir Charles Townshend'in komuta ettiği İngiliz Mezopotamya ordusunu 22 Kasım 1915'te Basra'nın kuzeyinde Tesiphon harabeleri yakınında durduran 6. Ordu, 8 Aralık'ta bu kuvvetleri Kut'ül Amere'de kuşatma altına aldı. Bu orduyu kurtarmak için gönderilen İngiliz birliklerini de püskürten Halil Kut Paşa komutasındaki Osmanlı 6. Ordusu, 143 gün süren kuşatma sonunda Britanya İmparatorluğu'nun Mezopotamya Ordusunu 29 Nisan 1916'da teslim aldı. Bu olay, İngiliz tarihçileri tarafından kendi tarihlerinin en büyük askeri hezimetisi olarak değerlendirilmektedir. Mareşal von der Goltz, planladığı zaferi göremeden, 19 Nisan 1916'da Bağdat'ta tifüs nedeniyle oluşan yüksek ateş sonucu öldü.

hiplerinden kimsecikler yoktu. Çünkü bunların çoğu Sarayın yalakaları idi. Onlardan Jön-Türklerin gayelerine ilgi duyanlar ise bulundukları görevleri gereği Yıldız hafiyeleleri tarafından sürekli olarak takip ediliyorlardı. Bu nedenle de Jön-Türk hareketinde aktif bir görevde bulunamıyorlardı. Gizli cemiyet üyelerinin çoğunun yaş ortalaması ortanın altında idi. Üyelerin sıkı ve düzenli çalışmaları dikkatleri çekmekte olup kendileriyle görüşebilen her bir yabancı üzerinde saygı ve hayranlık hissi uyandırıyorlardı.

Bu inkılâp tabandan, şehrin değersiz kuru kalabalığından veya cahil köylüden gelmiyordu; fakat üstten Osmanlı Devleti'nin en mükemmel ve aydın olanlarından geliyordu. Bu nedenle kendi çıkarlarını arayan dalkavukların bunda bir rolü yoktu. İstibdatı yıkmak için hayatlarını tehlikeye atmış olan bu insanlar namuslu ve vatansever Osmanlı Türkleri'nin orta tabakasını temsil ediyorlardı. Bunlar ki, vatanı kendi şahsi çıkarlarının üstünde tutuyorlardı, milletin doğal liderleri idiler. Kıtalarla hükmetmiş bir soyun çocukları olan hareket mensupları insan yönetimini iyi biliyorlardı. Bu konu ise birçok idari bilgilerden daha önemli bir özellik idi.

Geçtiğimiz yılın Kasım'ında Selanik'te bulunmuştum. Ben oradayken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin belli başlı üyelerinden bazıları bana korkusuzca, güvenlerini kazanmış olan herhangi bir İngiliz'e yaptıkları biçimde, başlangıçtaki gizli teşkilatla ilgili bilgi verdiler. Fakat bu günlerde tehlike hemen hemen kalmamış olduğundan Meşrutiyetin garanti edilmesinden önce uygulamak zorunda oldukları metotların tamamıyla bilinmesinin gerektiğini düşünüyorlardı. Tarif etmek için çabamı samimiyetle anlamak ve Cemiyet tarafından yapılması emredilmiş bazı cinayetlerin ne kadar yerinde olduğunu bilmek için son rejimin korkunç doğasını akılda tutmak gerekir.

Tek işleri şüphelendikleri kişileri Saraya jurnal etmek olan binlerce hafiye, ülkenin her tarafına dağılmıştı. Bir daha hiç dönmemek üzere çok sayıdaki mükemmel insan eşlerinden ve ailelerinden ansızın uzaklaştırılmışlardır. Padişahın istibdatına karşı bir sınır koymayı düşünenler için işkence ve ölüm cezaları uygulanıyordu.

Bana cemiyetin iyi tanınmış bazı kurucuları, bu olağanüstü gizli cemiyetin işleyişini, Meşrutiyetin garanti edilmesine öncelik eden üç yıl boyunca tehlikelerle dolu olan faaliyetlerini çok mükemmel nasıl yaptığını ve ancak gerektiğçe çalışmasını merhametsizce; fakat daima adilane bir şekilde yerine getirdiğini, açıklamıştır.

Cemiyetin bir üyesinin ikili propaganda vazifesi vardır. Bunlardan birincisi deliller, açıklamalar ve cesaretlendirme kullanarak Osmanlı halkının bütün sınıfları içinde amaca katılmalarını sağlamak. İkincisi ise, kendisinin ilişki içinde olduğu insanlar arasından özenle seçilmiş bazı kimseleri ve çok güvenilen arkadaşlarını cemiyete üye yapmak, bu işi çok büyük titizlikle yapmak zorunluluğu vardı. Bu suretle A ile isimlendireceğimiz cemiyetin bir üyesi arkadaşına yaklaşır, belki de Mason biraderi B diye isimlendireceğimiz bu kişinin hakseverliğini vatanseverliğini bilmektedir. Bu kişinin istibdat yönetiminden nefret etmesi gereklidir, bu konularda dikkatle araştırma yapılır, onun ağzını aranır, gerçek bir vatansever olduğundan ve ülkesinin kurtuluşu için büyük fedakârlıklara katlanacağından emin olununca A, B'ye derki: "Sana büyük gizlilik isteyen bir sırrımı açıyorum; sana söylediklerimi kimseye açmayacağına dair yemin eder misin?" B'den istenen yemini aldıktan sonra ona kendisinin bizzat üyesi bulunduğu çok güçlü gizli bir cemiyet bulunduğunu bu cemiyetin hedefinin mevcut hükümet sisteminin yıkılması olduğunu, bundan sonra da bir vatansever olarak cemiyet üyeliği kardeşliğine katılmak isteyip istemediğini sorar.

Aynı zamanda aşması gereken ciddi aşamalar ve karşılaşılabilecek büyük tehlikeler hakkında onu uyarır. B'nin olumlu cevabı üzerine ondan ayrılır. Birkaç gün sonra B'ye iki haberci gelir ve arkadaşı A adına kendilerini izlemesini isterler. Haberciler B'yi ıssız bir yere götürürler ve orada gözlerini bağlarlar. Oradan da kendisi için cemiyete giriş yeri olarak seçilmiş olan kimsenin olmadığı bir eve veya bir ormanın تنها bir köşesine götürülür. Burada gözleri örtülü olduğu halde ayağa kalkması söylenir, bundan sonra iki veya daha fazla sayıdaki belâgatı düzgün konuşmacı istibdatın kötülüklerini katilminin gözleri önüne serer. Çok ateşli bir üslupla Osmanlı

İmparatorluğu'nu mutlak olarak yok olmaya iten kokuşmuş hükümetten, birçok arkadaşlarına ve akrabalarına çektirilen büyük acıların sorumlusu olan saray hafiyeliğinden, her bir iyi Osmanlı'nın Osmanlı Devleti'nin kurtulması konusunda elinden gelen bütün çare ve metotlarla çalışması gerektiğinden bahsederler. Türkler genellikle müthiş bir söz söyleme sanatına sahiptirler. Anlatmış olduğum üye kaydına tabi tutulan cemiyete yeni alınacak adayların, bu etkili konuşmalar karşısında ağladıkları konusunda ikna edilmişimdir. Bu konuşmalardan sonra üye adayı Kuran-ı Kerim ve kılıç üzerine²⁷ el basarak sır saklayacağına, sadık kalacağına ve cemiyetin emirlerine sorgusuz sualsiz itaat edeceğine dair yemin eder. Yapılan bu ritüeller sonrasındır ki, kendisine resmen gizli cemiyetin üyesi olduğu bildirilir. Çok ender rastlansa da eğer gizli cemiyete üye olacak olan Müslüman değilse bu takdirde yemin merasimi o kişinin dini inanışına göre yapılır.

Bundan sonra yeni üyenin gözündeki bağ çözülür. Üye, karşısında uzun hırkalar giyinmiş beş maskeli kişiyi görür, bunlardan birisi tekrardan adaya hitap ederek; cemiyetin büyük varlığı için birinci öncelik olduğundan sır emniyetinin muhafazasını ve hıyanet işlemeye zorlayan tedbirleri açıklar. Saray casuslarının cemiyetin çevresinde dolaştıklarını hatta cemiyetin içinde bulunmaları ihtimali olduğundan bahsedilir. Kendisine, şu anda konuşanların maskeli bulunduklarından ve bunlarla daha önceden asla görüşmediğinden dolayı sesleriyle teşhis edilmelerinin imkânsızlığı dile getirilir. Sözcü bundan sonra adaya görevlerini ve sorumluluklarını söylemeye başlar. Adaya cemiyetin yalnız ona hıyanet edenlere değil aynı zamanda emirlerine itaat etmeyenleri de ölüme mahkum edeceğini hatırlatır. Ve ona üstüne basa basa Allah ve Muhammed adına verdiği yemin hatırlatılarak, Osmanlı İmparatorluğu kurtuluncaya kadar hayatının amaç ve hedefe vakfedildiğini, beden ve ruhunun cemiyete ait olduğunu, dünyanın hangi kısmına gönderilirse gönderilsin gitmesi gerektiğini, cemiyet kendisine hangi görevi verirse versin, hatta bu kendi

27 Bilindiği üzere söz konusu giriş yemini, bayrak üstündeki Kur'an ve tabancaya el koyup "vatani kurtarmak ve yükseltmek için icabında hayatını feda etme" sözünü içerir. Yazar kanaatimizce yanlışlıkla tabanca yerine kılıç kelimesini kullanmıştır.

öz kardeşini öldürmek olsa da bunu yerine getirmesi gerektiğini söyler. Bu törenin sonunda B'nin tekrardan gözleri bağlanır ve iki haberci tarafından oradan uzaklaştırılır.

Cemiyete giriş tarihinden birkaç hafta veya ay sonra B bir deneme dönemine tabi tutularak bazı emirler ona gizli yollarla iletilir. Onun bunlara itaat etmesi gerekir. Fakat kendisi cemiyetin üyesini görmez. A'yı tanıştıran onun sadakâtinden sorumludur ve eğer B, cemiyet tarafından ölümle cezalandırılacak şekilde bir yanlış harekette bulunmuş ise ona ölüm şerbetini içirecek arkadaşı olan A'dır. Tabi tutulduğu sınavlar sonucu B, kendisinin güvenilir olduğunu ispatlayınca haberciler yine onu gizli cemiyetin bir mitingine davet ederler. Birinciye benzer bir törenden sonra cemiyetin bölünmüş olduğu gruplardan birine üye kaydı yapılır. Bu gruplardan her biri 150'şer üyeden oluşmaktadır. B kaydolduğu grubun yalnız dört kişisine tanıtılır; çünkü kaydolanların buluşacakları daire dört kişiliktir. Bu şekilde herhangi bir casus üyenin beş arkadaştan fazlasını ispiyonlaması da engellenmiş olur. Dördü kendi dairesinden birisi de kendisini cemiyete sokan üyeden oluşan beşli dairelerden her birisinde bir üye, grubun başka gruplarla, diğer dairelerle ve merkez komite ile bağlantısını sağlamaktadır.

Bu gizli komiteden biraz söz etmek istiyorum. Çünkü şimdi her ne kadar istibdat idaresi kalkmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti meydana çıkmış ve herkes onların kimler olduğunu biliyorsa da onlar hâlâ gizli bir merkezi komite seçiyorlar. Bu gizli merkezi komitenin üyeleri hakkında kimse sizinle konuşmaz. Aynı zaman da çok az kimse bunları bilmektedir. Komitenin başkan ve liderlerinin bulunmadığı, komite içinde herkesin eşit olduğu, her bir mitingde ayrı bir reis seçildiği, bu seçimlerde de şahsi hırs sahibi olmanın hoş görülmediği bilinmektedir. Burada gayenin, egoist olmayan bir bağlılıkla, tanınmadan, herhangi bir minnettarlık arzusu beklemeden, ülkeleri için çalışan bir kardeşler topluluğu oluşturmak olduğu söylenmektedir. Merkezi komitenin çalışmasını düzenleyen talimat vasıtası ile merkezi komite içinde herhangi hâkim bir grubun veya hizbin oluşumu mümkün değildi.

Meşrutiyet ilanının hemen öncesinde sadece Makedonya'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üye sayısı elli bindi. Tahmin edileceği üzere üyelere her birisinin halkın her tabakasından konuşarak propagandayı yaymak gibi çok zor ve tehlikeli bir görevi vardı. Bunların çoğu, hapsedilmek veya öldürülmek üzere hafiyelelerin ispiyonları sonucunda tutuklanırlardı. Yakalananlardan çoğu saraya götürülür ve orada kendilerinden bilgi almak için büyük rüşvetler verilir; fakat alınan bilgiler doğru çıkmadığı takdirde işkenceye uğratılırlardı. Ama bunun hiç bir etkisi olmuyordu. Cemiyetin bir üyesinin kendi cemiyet arkadaşını ispiyonladığı konusunda bir olaya rastlanmamıştır.

Bu hayret uyandıran gizli cemiyetin teşkilatlanması çok mükemmeldi. Her üye gelirin tespit edilen belli miktarını komitenin masraflarını karşılamak için sandığına yardım etmek mecburiyetinde idi. Diğer taraftan zengin üyeler bu ödenğe ek olarak para istendiği zaman cömertçe bağışta bulunuyorlardı. Silahlar ve cephane gizlice alınmıştı. Hayatlarını ve hürriyetlerini amaçları için çalışırken kaybedenlerin ailelerine yardım etmek için her yıl büyük bir miktar para ayrılıyordu. Çeşitli masraf ve görevler üyelere taksim ediliyordu. Haberciler vardı ki, bunlar kıyafet değiştirerek çeşitli yollarla sözlü raporları ve talimatları, cemiyetin ilgili birimlerindeki görevli kişilere ait emirleri, posta ve telgraf servislerinin güvenilir olmaması nedeniyle İmparatorluk içinde gelip gitmek suretiyle ulaştırıyorlardı. Bazı üyeler komitenin ölüme mahkûm ettiklerini öldürmekle görevlendirilmişti. Söz konusu öldürülecek kişiler, tehlikeyi göze alıp harekete karşı çalışan devlet memurları ve izleri tespit edilmiş olan hafiyelelerdi. Amaç ve hedef yararına dış ülkelere casus olarak gönderilen üyeler de vardı. Karşı casusluk öyle mükemmel bir durum almıştı ki, saray hafiyeleleri şaşkına dönmüşlerdi. Sarayın kendi hafiyesi olarak ücret ödediği kişiler çoğunlukla gizli cemiyetin sadık ajanları idi. Devletin her bir dairesinde, sivil servislerde, Harbiye Nezâreti'nde, Gümrük Dairesi'nde, Posta ve Telgraf İdaresi'nde hatta İstanbul'daki ve diğer büyük şehirlerdeki yabancı posta idarelerinde Cemiyetin ajanları vardı. Bu sayede resmi muhaberat açılıyor, okunuyor ve sarayın çok gizli niyet

ve maksatları komitece bilinmiş olduğundan önleyici tedbirler alınıyordu. Cemiyetin dış memleketlerde bulunan Osmanlı Devleti elçiliklerinde, nüfuzlu paşaların vekilharçları arasında, Yıldız Sarayı'nın içinde de casusları vardı. Mesela bir muhbir Selanik'ten *Times*'a gönderdiği bir yazıda, eskiden Padişaha mensup prenslerden birinin doktorluğunu yapmış olan ve Rusya sınırına sürülen Dr. Bahaaddin Bey'in²⁸ olayını bildiriyor. Kaleme alınan yazıda bu kişinin gizlice payitahta döndüğü ve ihtilâlden önceki üç ay zarfında ortaya çıkarılmadan sarayda kalarak komiteye birçok faydalı bilgiler sağladığı belirtilmektedir. İhtilâlin patlamasından birkaç gün önce kendisi hakkında şüpheler arttığını fark edince de kaçarak canını kurtarmış ve Selanik'teki komitenin aktif bir üyesi olmuştur.

Bunlardan sonra, tehlikeli olan propaganda işleriyle vazifeli İmparatorluğun dört bir tarafına yayılmış komite üyeleri vardı. Halka vergi verdirmemek, genel bir ayaklanma için hazırlamak, askerleri ihtilâlin iyiliklerine inandırarak bir iç kar-

28 Dr. Bahaddin Şakir (1877-1922): 1874'te İstanbul'da doğan Bahaddin Şakir, Askeri Tıbbiye'yi 1896'da tabip yüzbaşı olarak bitirdi. 1900'de aynı okulun tıbbi kanuni muallim muavinliğine getirildi. Bu görevine ek olarak Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin özel hekimliğini de yapıyordu. Bu arada Ahmed Celeleddin Paşa'nın maiyetine girdi. Ahmed Rıza ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri ile ilişki kurdu. Ahmed Celeleddin Paşa'nın muhafefete katılmasından sonra İttihatçılarla ilişkisinden ve meşrutiyeti savunuyor olmasından dolayı Erzincan'a sürgüne gönderildi. Cemiyete gönderdiği yardımın ortaya çıkması üzerine tutuklandı, ardından da Trabzon'a sürüldü. 1905'te Mısır'a, oradan da Paris'e kaçtı. Paris'te ve bir ara gizlice geldiği İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarının canlandırılmasında Ahmed Rıza ile birlikte etkin rol oynadı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a ve Askeri Tıbbiye'deki eski görevine döndü. Daha önce Kahire ve Paris'te çıkan Şura-yı Ümmet gazetesinin yayımını İstanbul'da sürdürdü. Bu arada «Ali Kemal Davası» ve «Kanuni Esasimizi İhlal Edenler» adlarıyla imzasız olarak yayımladığı kitaplarında karşıtlarını sert bir dille eleştirdi. 1909'da askeri ve sivil tıbbiyelerin birleştirilmesi ile kurulan Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde adli tıp müderrisi oldu. Ertesi yıl tıp fakültesi ikinci reisliğine seçildi. Balkan Savaşı'nda Edirne'nin Bulgarlar tarafından kuşatılması sırasında oradaki hastanede başhekim olarak çalıştı (1912). Edirne'nin işgali üzerine tutsak düştüyse de bir süre sonra serbest bırakıldı. 1913'te Teşkilatı Mahsusa'nın siyasi bölüm şefliğine getirildi. Aynı yıl Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi'ne bağlı olarak kurulan Tababet-i Adliye Müdürlüğü'ne ve Tababet-i Adliye Encümeni reisliğine getirildi. I. Dünya Savaşı yıllarında Erzincan ve yöresinde Teşkilat-ı Mahsusa yöneticisi olarak görev yaptı ve Ermenilerin sürgün edilmesinde etkin rol oynadı. Mondros Mütarekesi'yle birlikte savaş suçlusu ilan edilince 2 Kasım 1918'de Enver Paşa ve Talat Paşa ile birlikte bir Alman savaş gemisiyle Sivastopol üzerinden Berlin'e kaçtı. Eylül 1920'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na katıldı. 1920'de İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın Bakü temsilcisi oldu. 1921 ilkbaharında bu örgütün Moskova'da yapılan kongresine katıldıktan sonra Almanya'ya döndü. 17 Nisan 1922 günü Berlin'de Cemal Azmi Bey ile birlikte Ermeni suikastçılar tarafından öldürüldü.

gaşa yaşandığında kendi halkına karşı savaşa girmemeleri hususlarında onlardan söz almak bunların çalışmaları arasında idi. Türk subayları bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere kışlalara kolayca girmek için kendilerini koyun veya mücevher satıcısı kıyafetine veyahut askerlere şerbet ve incik boncuk satan seyyar satıcı kıyafetine sokuyorlardı. Torbaları içine de propaganda yaptıkları ihtilâl hakkında hazırlanmış risaleleri saklıyorlardı. Çok iyi tanınmış bir Türk subayı bana uzun süre Bağdat'ta bir berber dükkânı açtığını ve buraya gelen müşterilerine gizli cemiyetin ve ihtilâlin öğretilerini anlattığını söylemiştir. Sürgüne gönderilmiş olan Dr. Nazım Bey²⁹, alayları kendilerine çekmek için bazı zamanlar seyyar satıcı kılığında, bazı zamanlar hoca kıyafeti ile on sekiz ay Anadolu'da dolaşmış ve subaylar arasından birçoklarını cemiyete üye kaydetmiştir. Görüştüğü kişiler üzerinde çok etkili olmuştur. Onlarla öyle görüşmeler yapmıştır ki, eski rejimin son zamanlarında

29 Dr. Nazım Bey (1872-1926): 1872 Selanik doğumlu Nazım Bey, Mahalle mektebi ve rüştiyeye devam etti. İstanbul Askeri Tıbbiye İdadisi'ne girdi. Askeri Tıbbiyeyi Şahane'ye devam ederken İttihadi Osmanî Cemiyeti'ne girdi. Örgütün Avrupa'da yayın yapmasının daha rahat olması nedeniyle seçilen bazı üyeler Avrupa'ya yollanıyordu. Nazım da Paris'e kaçtı. Burada Sorbonne Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kaydoldu. Paris'te Ahmed Rıza ile birlikte Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni (sonradan İttihat ve Terakki) kurdu. Başkanlıktan kaçındığı için cemiyetin başkanı Ahmed Rıza oldu. Örgütün yayın organı olan Meşveret'in ilk sayısını 1 Aralık 1895'te yayımladı. Aynı yıl, fakülteden jinekolog doktor olarak mezun oldu. Paris hastanesinde göreve başladı. II. Abdülhamid'in 1896 yılında İttihat ve Terakki örgütünün darbe yapacağına ilişkin istihbarat alması üzerine, Osmanlı hükümetinin baskılarıyla Paris hükümeti Doktor Nazım ve arkadaşlarını sınır dışı etti. Belçika'da eylemlerine devam eden örgüt, yine II. Abdülhamid'in ısrarlarıyla sınır dışı edilerek İsviçre'ye geçti. Burada, Tunalı Hilmi, Abdullah Cevdet gibi isimlerin de aralarında bulunduğu aydınları örgüte kazandırdıktan sonra, kaçak olarak Paris'e gitti. Osmanlı muhalefetine ilk kongresi sayılan 4-9 Şubat 1902 Paris Kongresi'nde Prens Sabahaddin'ci grupla düşünsel ayrılığa düştü. Kongreden sonra, İngiliz desteğini savunan Sabahaddin'ci grup partiden ayrıldı. Aynı tarihlerde İstanbul'da hakkındaki ilk idam kararı verildi. Doktor Nazım yeni kurulan hükümette, istememesine karşın Maarif Bakanı oldu. 31 Mart İsyanı sırasında örgütün genel sekreteriydi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın iktidar olmasıyla başlayan ittilatçı avı sırasında 9 Kasım 1912'de Yunanistan'da yakalandı. Babıâli baskınının ardından iktidara gelen ittilatçıların çabalarıyla serbest bırakıldı ve yurda döndü. 1920 li yıllarda Fenerbahçe başkanı idi ve Mustafa Kemal'e suikasttan tutuklanarak 1926'da idam edildi.

Padişah Anadolu ordusundan birçok taburu Makedonya'daki askeri isyanı bastırmak için gönderdiği vakit bu kıtalar arka-
daşlarına karşı ateş açmayı reddetmekle kalmamışlar, onlara
katılmışlardır.

Yapılan propaganda da Türk kadınlarının payı, çalışma-
lara ayrı bir karakteristik özellik kazandırmaktadır. Örneğin
Türk kadınları Cemiyete ait mesajların teslim alınmasında,
teslim edilmesinde ve belgelerin taşınmasında büyük ölçüde
faydalı olmuşlardır. Çünkü bir komite üyesinin hanımının di-
ğer komite üyesi hanımlarına yapacağı ziyaretlerin hafiyele-
r tarafından gözetilmeden yapılması mümkündü. Türkiye'de
kadınlara karşı gösterilen saygı onların aranmalarını engelli-
yordu. Bir Türk evinde kadınların sadece kendilerine ait ayrı
bölümleri vardır. Görevli bir kişi çok önemli bir neden olma-
dıkça bu mukaddes örf ve âdeti bozamaz kendinde bu cesa-
reti göremezdi. Aşağıdaki olay durumu ispatlamaktadır. İhtilal
yapılmış, Cemiyet Türkiye'nin gerçek idarecisi olmuştu.
Kısa bir zaman sonra bazı genç subaylar aldıkları görev ge-
reği karşı ihtilâl hazırlayan bir parti üyesi olduğundan şüphe
edilen bir paşayı evinde ziyarete giderler, paşayı tutuklarlar;
fakat onu suçlayacak delilleri elde etme girişimleri boşa çıkar.
Arama sona erecekken gizlendiği belli olan bir sandığa tesadü-
fen rastlarlar ve artık aradıklarını bulacaklarından emindirler.
Tam bu sırada paşanın hanımı ortaya çıkarak sandığın içinde
mücevherleri ve çeyizinin bulunduğunu söyler. Bunun üze-
rine subaylar sandığı açmaktan vazgeçip hanımefendiyi se-
lamlayarak konağı terk ederler.

Cemiyetin önünde birinci ve en önemli görev olarak çok
doğaldır ki, Makedonya Garnizonu'ndaki III. Ordu kıtalarını
amaç ve hedef hakkında ikna etmek vardı. Nedenlerini yu-
karıda açıkladığım üzere, bu kıtaların memnuniyetsizlikleri
bazı yerlerde kendisini açık bir başkaldırma şeklinde göster-
miş ve makamlarını sarayın iltiması ile elde etmiş olan bazı
üstsubayların yeteneksizliği ve rüşvet olayları hem genç su-
bayları hem de astsubay ve erleri artan derin bir acı ve hüzne
boğmuştu. Yavaş yavaş bir kısım genç subay Cemiyete üye
olmuşlar ve Cemiyetten diğer astsubayları amaç ve hedefleri
için kazanma emrini almışlardı. Bulgar çeteleriyle mücadele

ederken küçük müfrezeler halinde hareket etmeleri bu işlemi çok kolay bir hale koymuştu. Çünkü gizli görevlerini yerine getirirken amirleri tarafından kontrol edilemeyen alay subayları erlere siyasi bilgi verebiliyorlar ve hafiyelerin dikkatini çekmeksizin kendi aralarında buluşabiliyorlardı. Bölük komutanları erlerine تنها yerlerde ders verme usulünü kullandıklarından buralarda herhangi bir yabancı rahatlıkla dikkatlerini çeker ve saray hafiyesi derhal tanınabilirdi.

Eğer bir hafiye ortaya çıkarılırsa, Cemiyete sadakat yemini etmiş olan askerlere bu gibileri öldürme emri verilmiş olduğundan onu derhal ortadan kaldırırlardı. En sonunda Make-donya ordusunun tamamı Jön-Türklerin amaç ve hedeflerine benimsedi. İmparatorluğun diğer kısımlarında kıyafet değiştirmiş subayların yoğun gayretleri sayesinde garnizonu Edirne’de bulunan II. Ordu’da da harekete karşı sempati besleyen çok sayıda subay ve erat kazanılmıştı. Bu şekilde istibdata düşman olan kıtalar payitahtı kuşatmış bulunuyorlardı. Aynı biçimde Dr. Nazım Bey ve birçok subay tarafından, Boğaziçi’nin doğu kenarından başlayarak Osmanlı İmparatorluğu’na en mükemmel askerlerini veren Anadolu’daki köyler de amaç için hazırlanmıştı.

Bu askerler ki, padişahlarına sadece kendilerinin padişahı olduğu için değil, daha çok hak dinlerinin halifesi, müminlerin serdari, dünya üzerinde Allah’ın gölgesi olduğu için körü körüne itaat ediyorlar ve kutsuyorlarken, memnun olmadıkları zaman bazen başkaldırmaya hazır olmuşlar ve bazen de subaylarına karşı isyan etmişlerse de apaçık hedefi Sultan Abdülhamid’in müstebit idaresinin yıkılması olan bir harekete katılmaları hususunda ikna edilmiş olmaları, Türk ordusu hakkında kulaktan dolma bilgiye sahip olan İngilizler için büyük bir sürpriz olmuştu. Asker ancak baştaki zalimin dini açıdan da defedilmesi gerektiğine ikna edilirse o zaman amaç için kazanılır. 1876 yılında şeyhülislamın Sultan Abdülaziz hakkında, Tanrı’nın kendisine emanet ettiği devleti kötü yönetmekten ve kutsal yemini bozmaktan dolayı artık müminlerin halifesi olamaz ve onun tahttan indirilmesi gerekir mealindeki fetvayı nasıl çıkardığı hatırlanacaktır. Genç subaylar da amaç ve hedeflerinde aynı usulü izleyerek basit kelime-

lerle faziletli, namuslu sadık askerlerine istibdat ve gaddarlığı lanetleyen Kur'an'ın âyetlerini ve Peygamberin hadislerini konu ettiler.

Padişah memleketine sadakatle hizmet etmediğinden dolayı, Allah'ın kendisine emanet ettiği insanları yitirdi. Avusturya ve Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu toprakları boyunca inşa edecekleri demiryolu imtiyazını garantilemeleri, teklif edilmiş olan Selanik ile Avusturya demiryolu irtibat hattını sağlayacak olan Yenipazar demiryolu hattı ile Almanların inşa etmeyi düşündükleri Haydarpaşa-Bağdat demiryolu hattı, askerler için Sarayın memleketi parça parça yabancılara sattığına dair delillerdi.

Propaganda çalışmalarının ilk günlerinde, vaizlik yetenekleri dolayısı ile rahatlıkla kışlalara kabul edilen Cemiyete üye olan hocalarla, hoca kılığına girmiş subaylar, öğretilerini vaaz ediyorlar, savunuyorlar ve askerlerin ihtilâl hakkındaki dini kuşku ve kaygılarını ortadan kaldırıyorlardı. En nihayetinde şeyhülislamın da meşrutiyet taraftarı olduğunu bildiren açıklaması askerlerin yüreklerinde genç subaylarını izlemeye dair hiç bir dini kuşku ve şüphe bırakmamıştı.

Bu hakikatin bir özü olarak, Halil Halid Bey "*Bir Türk'ün Hatıra Defteri*" adlı kitabında; "*Hiç bir padişah kötü icraatı ile dinine bu kadar utanç getirip İslam'ın en büyük düşmanı olmamıştır*" diyerek Abdülhamid'i göstermektedir. Onun hayatını yakından tanıyan herhangi bir kimse icraatlarının şeriat ilkelere tamamıyla ters olduğunu anlar. Ayrıca Türk asker, gıdaları ile ilgilenen binbaşılara, yüzbaşılara ve kendisiyle sempati kuran okuldan yeni çıkmış genç teğmenlerine karşı sevgi besliyordu. Türk askerinin o bakımsız ve perişan haline acıyan bu subayların tamamı onlara kendi paraları ile veya Cemiyet tahsisatından yavan ekmeğine katık alıyorlar, onun ufak tefek ihtiyaç ve rahatını sağlıyorlardı.

Bir subay olarak ilk isyan bayrağını çeken Niyazi Bey'in³⁰ yayımlanmış olan mektuplarından Makedonya'daki propa-

30 Ahmed Niyazi Bey (Resneli Niyazi) (1873-1913): 1873 yılında bugün Makedonya sınırları içerisinde kalan Manastır ili yakınlarındaki Resne kasabasında doğmuştur. Bu nedenle Resneli Niyazi Bey olarak anılır. İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden olup

ganda metotlarını detaylı bir şekilde öğreniyoruz. Bu mektuplarda, şimdiye kadar hafiyelik sistemi tarafından yaratılan karşılıklı şüphelenmeler sonucu, birbirine karşı yabancılaşan genç subayların kendi önlerinde açıklanan vatanseverce ümitlerle nasıl cesaretlendiklerini ve ortak bir sırda sahip olmakla bir kardeş kitlesi oluşturdıklarını, karşılıklı güven ve sevginin her gün nasıl fazlalaştığını açıklıyordu. Hatta gizli Cemiyetin üyesi olmayan ve onun sırlarını bilmeyenlerin bile onun üyesi olan kardeşlerinin vasıtası ile Cemiyetin adil ve kuvvetli olduğuna, onun vatanın bütünlüğü için, kutsal özgürlük için çalıştığına nasıl kanaat getirdiklerini, kalben harekete ilgi duyduklarını, ihtilâlcilerle iş birliğine hazır olduklarını öğreniyoruz.

Cemiyet, İmparatorluğun askeri idaresini olduğu gibi sivil idaresini de sürekli olarak tehdit ediyordu. Bir Cemiyet üyesinin bana açıkladığına göre, Cemiyet iyi düzenli bir hükümet gibi çalışıyordu. İçerisinde tüm yüksek dereceli devlet memurlarının isimlerini, çalıştıkları branşları, huy ve özelliklerini ihtiva eden kitaplar yani dosyalar hazırlanıyordu. Bu şahıslardan eğitilmiş, sağlam fikir ve düşünceli olanlar Cemiyetin amacı için kazanılmışlardı, diğerleri ise yakından takip ediliyordu. Genel valiymiş, genel müfettişmiş veya bölge valisiymiş özetle hangi makamı işgal ederlerse etsinler bu devlet memurlarının emirlerini yerine getirecek kişilerin hemen hemen tamamı Cemiyete bağlı olmaları nedeniyle otoriteleri etkisiz hale getirilip, moralleri çökertilmişti.

II. Meşrutiyet'in ilanına yol açan ayaklanmanın lideri olarak ün yaptı. II. Abdülhamid'in Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmasından sonra Selanik'e döndü. 17 Nisan 1913'te Arnavutluk'un Avlonya limanında İstanbul'a gitmek üzereyken koruması tarafından öldürüldü.

IX. Bölüm

İhtilâl Nasıl Hızlandırıldı?

Düvelimuazzamaya karşı Cemiyet politikasının ilan edilmesi (manifesto), Reval Mülakatı, Sarayın ihtilâl hareketini parçalamak için çaba ve gayreti, Hafiye komisyonu, Cemiyet saray ajanlarını ölüme mahkum ediyor, Nazım Bey gizli Cemiyeti meydana çıkarmaya teşebbüs ediyor, İsmail Paşa Komisyonu, Küçük Asya'dan (Anadolu) bir ordu gönderilmesi

Jön-Türkler tarafından büyük atılımların 1909 yılı sonbaharından önce yapılamayacağı hesaplanmıştı; fakat Makedonya'ya karşı dış müdahale tehdidinin fazlaşması ve Cemiyete karşı saray tarafından 1908 yılı başlangıcında girilen gerçek mücadele, ihtilâli hızlandırdı. Ümitleri karartan, hatta Cemiyeti bile parçalanma sürecine getiren ve reform taraftarlarının ümitlerini zedeleyen olaylar aniden ortaya çıktığı zaman ihtilâl hareketinin iyi olarak gelişmekte olduğu propagandası hızla yayılmıştı.

Cemiyet, Britanya hükümetinin, Makedonya'da reformlar konusunda apaçık bir şekilde başarısız olan Avrupa devletlerine verdiği desteği çektiğini ve İngiltere ile Rusya'nın şimdi hangi din ve ırktan olurlarsa olsunlar Makedonya'daki eşkıyanın tamamının seyyar kıtalar tarafından kovulmasını içeren çok etkili bir reform planını uygulamak için birlikte çalışmakta oldukları haberini aldı. İngiltere ve Rusya'nın ni-

yetlendikleri bu işbirliği Cemiyeti telaşlandırdı. Çünkü Cemiyet liderlerinin fikirlerine göre böyle bir müdahale sonuçta, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını beraberinde getireceği gibi Makedonya'ya ani bir yabancı hakimiyeti, hareketin kalesi olan ve ileriki yıllarda ihtilâlin üssü olarak düşünülen bu bölgede Cemiyetin rahatlıkla görevini yerine getirmesini imkânsız kılardı.

Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılı Mayıs'ında Selanik'te gizli mitingler yaptı, artık Avrupa devletlerine gerçek varlığının anlamının ve etkisinin açıklanması lüzumu doğmuştu. Aynı zamanda zikredilen devletlere özellikle İngiltere'ye -amaç ve hedefi dürüsttü; çünkü Rusya tarafından aldatılmıştı- sadece Cemiyetin Makedonya'ya sükûnet getirebileceği ve çeşitli makul düşüncelerle Avrupa'nın bu değersiz reform planlarını bırakarak Makedonya'nın kendi kurtuluşunu sağlamak için yalnız bırakmaları gerektiği hususu belirtildi.

Bu düşüncelerle Cemiyet bir beyanname yazdı ve birer kopyasını her bir Avrupa devletinin kabinelerine gönderdi. Bu belgeler, Selanik'teki bazı Avrupa devletlerine ait posta idarelerinden Cemiyetin üyeleri tarafından postalandı. Bir dostum, bu beyannamelerden birisini belli bir yabancı posta servisine vereceği sırada az da kalsın nasıl yakalanacağını ve oradan kaçma hikâyesini bana anlatmıştı: Bahsi geçen ofise girince zarfı tatlı su frengi bir memura teslim eder. Memur zarfın başlığını okuduktan sonra kendisine alışık olmayan sorular yönelterek "Bu mektubu kimden getiriyorsun" diye sorar. Hazır cevap olan arkadaşım "Mr. Snider'den" getiriyorum diye cevap verip oradan hemencecik ayrılır. Anlaşılyordu ki, bu kâtip bir saray hafiyesi idi. Çünkü dışarı çıkarak, başka bir hafiye bulup arkadaşı takip ettirme düşüncesiyle sokağın aşağısına yukarısına bakınmıştır. Şükürler olsun ki, arkadaş takip başlamadan önce kurtulmuş ve sonraki günlerde bu posta ofisinden daima kaçınmıştır.

Manifesto uzun bir beyanname halindedir. Benim yaptığım Türkçe aslının kelime kelime tercümesidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti adına ele alınan bu manifesto, çok doğal olarak gizli bir cemiyet tarafından açıklanması nedeniyle de hiç bir imza taşımamaktadır. Manifesto şöyle başlıyordu:

"Bizler, Türkiye denilen vatanın çocukları olup, -Makedonya, o vatanın bir parçasıdır- doğduğumuz yer olan bu ülkeye taşımakta olduğumuz aşkla harekete geçmiş olan bizlerin isteği, onun barış ve sükununu, huzurunu sağlamak için uyumlu bir şekilde çalışmaktır. Dileğimiz ise bizce bilinen (İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin) sözde birkaç kişiden ibaret olduğu ve hedeflerimizin zararlı olduğu izleniminden sizleri kurtarmaktır. Şimdi aşağıdakileri Makedonya'nın hangi kötülüklerden dolayı inlediğini açıklamak için yazıyoruz ve size gerçek çözümün ne olduğunu göstermek ve Avrupa'yı birçok boş gayretlerden ve kaçınılması mümkün güçlüklerden kurtarmak istiyoruz."

Manifesto bundan sonra, Avrupa devletlerinin Makedonya'daki reform gayretlerini sadece başarısızlıklar beklemediğini, bölgeye yapılan müdahalelerin durumu önceki halinden daha kötü bir hale soktuğunu, şimdiye kadar uygulanan çarelerin yalnız liberallik pozisyonu omuzlamış yabancılar tarafından Makedonya'ya sokulduğunu; fakat Avrupalıların, Osmanlıların kendi ülkelerini daha iyi tanımaları gerçeğine kulaklarını tıkadıklarından Osmanlılar tarafından yapılamadığını ispat için şöyle devam ediyor:

"Bize Avrupa reformlarının amaç ve hedefinin Makedonya'nın huzurunu sağlamak olduğu söylenmişti. Buna cevaben ciddi olarak iddia ediyoruz ki, bütün çabalarına rağmen bu hedeflerine ulaşmada başarısız oldular ve asla da başarılı olamayacaklardır. Müdahale, Avrupalılar için faydasız, Osmanlılar için ise adaletsiz olmuştur. Bilakis büyük devletler kendileri tarafından alınan önlemlerin işe yaramadığını kabul ettiler ve şimdi ise bu işten şerefle çekileceklerine öyle görünüyor ki, Makedonya'yı deneme tahtası haline koymak ister görünüyorlar."

Daha sonra beyanname, Britanya ve Rusya tarafından teklif edilen planları tartıştıktan ve bunlar uygulandığı takdirde Osmanlı Devleti'nin parçalanıp bağımsızlığının elinden alınacağını gösterdikten sonra:

"Milli ve dini taassup etkisi altında olmayan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ismi altında birleşmiş olan biz Müslüman ve Hristiyanlar yurdumuzu yabancı müdahalesinden kurtarmak ve mevcut hükümetten şahsi ve siyasi özgürlüğümüzü elde etmek için birlikte çalışıyoruz. Bizler kesinlikle ve şiddetle belirtiriz ki, İngiltere ve Rusya'nın bu planları Makedonya'yı Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayıracaktır. Bu nedenle İmparatorlu-

ğün parçalanmasıyla sonuçlanacak olan teklif ve tedbirleri kabul edemeyiz. Bizler doğal haklarımızı elde etmek için tüm çarelere başvurmayla ve onları kullanmayla kararlıyız.”

Açıklamalarıyla devam ediyor ve topraklarına katmak amacıyla, katliam ve yağma yapmak üzere Makedonya'ya çetelerini göndermiş olan Bulgaristan'ın Yunanistan'ın ve Sırbistan'ın sadece kendi çıkarları doğrultusundaki çabalarının, memlekette mevcut olan anarşinin ana nedeni olduğunu belirtiyordu. Bu açıklama, yalnız Hristiyanlara sevgi besleyen bizim vicdan sahibi insanlarımız için bir şamar niteliğinde idi. Cemiyetin genele ait ilk beyannamesi olan bu dokümanın önemi büyüktü.

Hemen belirtmeliyim ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti bu muhtırasına karşı büyük devletlerin herhangi birinden bir cevap almamıştır. Bu devletlerin hükümetleri, amaç ve hedefi dost bir ülkenin hükümetini devirmek olan bir teşkilatla iyi bir dostluk kuramaz ve onunla iletişim kuramazdı. Muhtemelen muhtıranın gönderildiği memleketlerden bazıları bunu küçümseyen bir tebessümle okumuşlardır ve iki ay içinde o zamana kadar tanınmayan insanların oluşturduğu bu Cemiyetin bir imparatorluğun hakimi olacağını düşünememişlerdir. Hiçbir yorum yapmadan muhtıranın bir veya iki gazete tarafından kısa özetinin yayımlanmış olması hariç, Jön-Türk Partisi, ihtilâl emri gerçekleşinceye kadar dünya tarafından ciddiye alınmamıştır.

10 Haziran'da -bu tarih komitenin beyannameyi yayımlamasından bir hafta kadar sonraki tarihtir- İngiltere Kralı VII. Edward, Rus Çarı ile Reval'da görüşmüş³¹ bundan bir süre

31 Reval Mülakatı: 9 Haziran 1908 sabahı Finlandiya Körfezi'nde Baltık kıyısındaki Reval'de bu günkü Estonya'nın başkenti Tallin'de İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikola bir araya geldiler. İngiltere ve Rusya, Almanya'ya karşı duydukları ortak korkudan dolayı git-tikçe birbirlerine daha da yakınlaşmaktaydı ve bu nedenle her iki ülkenin devlet adamları aralarındaki sorunların bazılarını çözmeye çalışıyorlardı. İki hükümdarın katıldığı Reval Görüşmesi'nde İran, Afgan hududu, Girit, Balkan demiryolları ve Makedonya gibi çeşitli konular masaya yatırıldı. Ayrıca Almanya ve Avusturya'ya karşı izlenecek politika da görüldü. Görüşmeler hakkında net bir açıklama yapılmaması «Osmanlı devletin parçalanacağı düşüncesini» güçlendirdi. Jön Türkler, bu görüşmede sultanın pasif politikasından dolayı imparatorluğun paylaşıldığı yönünde yoğun bir propagandaya başlamışlar ve bu propagandanın sonucunda İkinci Meşrutiyet'i ilân ettirip, İkinci Abdülhamid dönemini resmen olmasa da fiilen sona erdirmişlerdi.

sonra da Makedonya'nın asayışı ve daha iyi bir şekilde yönetilmesi için İngiliz-Rus planının detayları devletlere bildirilmişti. Yaşanan bu gelişme Cemiyetin elini çabuk tutmasını gerektirdi. Osmanlı'nın özgürlüğünü getirecek darbe bir an önce indirilmeli idi, aksi halde çok geç kalınmış olacaktı; fakat ihtilâli çabuklaştıran ve Makedonya'daki subayları kendilerini savunmaya yönelten esas mesele, saray hafiyelerinin bu sıralarda yoğun olarak yürüttükleri çalışmalardır.

1908 yılı başlarında Saray, Makedonya garnizonlarından gelen raporlarla alarma geçmişti. Bu ana kadar kıtaların hoşnutsuzluğunun ihtilâlcı özellikte olmadığı bir gerçektir. Askerlerin bütün kışlalarda yapılan içtimalarda, kanunlar gereği verilmesi gereken haklarını, ödenmemiş maaşlarını, erzak ve tayınlarını istemeleri gibi daha birçok neden hükümeti tehdit etmiyordu. Fakat disiplin ve düzen çok fazla zedelenmişti. Hatta Makedonya'daki bir kısım redif askeri Hicaz'a gitmeyi reddedecek kadar bu durumu ileri götürmüştür. Saray bu sırada, askerin bu hoşnutsuzluğundan bir kısım genç subayın ihtilâl lehine istifade ettiğini öğrenmişti.

Jön-Türk hareketinin hızla yol alması ve güvenilir ajanları tarafından Cemiyet öğretilerinin köyler ve şehirler yolu ile geniş bir şekilde yayılmış olması tam bir sır saklamayı imkânsızlaştırıyordu. Sarayın adamları her ne kadar bu ihtilâl hareketinin liderleri hakkında bir işlem yapamıyorlarsa da oluşan esrarengizlik nedeniyle korku ve büyük bir tehlike ile karşı karşıya bulunduklarını hissediyorlardı. İçinde bulundukları korkularını, sürekli bir tedirginlik içindeki efendileri önüne serdiler.

O da bu komployu tamamen yok etmek için şüphe edilen subayların tutuklanmasını ve bunların İstanbul'a gönderilmesini, ordu mensuplarına askere alınırken yaptıkları yemin hakkında konuşmalar yaparak özellikle "Tanrı'nın gölgesi, müminlerin başı olan halifeye karşı sadakatten ve ona itaat-ten vazgeçmenin İslam dinine göre günahların en kötüsü olduğu" konusunda uyarılmaları için emirler verdi.

Mart ayı içinde Mahir Paşa'nın³² başkanlığı altında bir araştırma komisyonu Selanik'e gönderilmişti; fakat birçok suçlamalara, ikramiyelere, tutuklamalara ve işkencelere rağmen çok az delil toplayabildi. Kendilerini harekete adanmışlar içinde hainler bulunmadığından söz konusu komplonun merkezine girmek tamamıyla başarısız olmuştu. Ancak komisyon Saraya, Makedonya'da rejim için çok tehlikeli, güçlü bir gizli cemiyetin şüphe götürmez bir şekilde bulunduğunu ve Makedonya'daki kitalara hükümeti destekleyeceği hususunda güvenilmemesi gerektiğini rapor etti.

Komisyonun çalışmaları İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni harekete geçirdi. Cemiyetin birçok işe yarar üyeleri tutuklanmışlardı. Cemiyete üye olmuş olan genç subaylar tehlikede olduklarını anlamışlardı. Birbirini izleyen tutuklamalar sonrası, amaç ve hedeflerini ciddi bir şekilde tehlikeye sokmadan önce isyanın vakit kaybetmeden başlatılmasının uygun olacağı sonucuna varmışlardı. Bu nedenle Cemiyet esas olarak düşünülen tarihten bir yıl önce 3 Temmuz'da Resne'de Niyazi Bey'le çok önemli bir adım attı. Niyazi Bey açıkça Padişah'ına karşı bağlılığını reddetti. Müslüman komutasındaki bir kısım kıta ve sivillerden oluşan çetesi ile dağa çıkarak tüm vatanseverleri hükümeti yıkmak üzere birleşmeye çağırdığı beyannamesini dağıttı. Ben, dağa çıkmış olan Niyazi ve Enver Beylerle diğer isyan bayrağını çekmiş olan liderlerin yaptıklarının hikâyelerini, subay ve askerlerin etraflarına nasıl toplanmış olduğunu, Bulgar çetelerini kendileriyle birleşmeye nasıl ikna ettiklerini, en sonunda bütün Makedonya ordusunun nasıl adeta Cemiyetin ordusu olduğunu ve o tarihi hadiseden sonra üç hafta içerisinde Resne'de isyan bayrağının çekilmesini, ihtilâlin zafere nasıl ulaştığını ve istibdatın artık bir mazi olduğunu sonra hikâye edeceğim. Bu aşamada, Saray ve Cemiyet arasında son olarak gerçekleşecek mücadeleyi çabuklaştıran hadiseler zincirini açıklayacağım.

32 İsmail Mahir Paşa: II. Abdülhamid'in çok güvendiği yaverlerinden ve hafiyelerindendir. İsmail Mahir Paşa emrine verilen beş kişilik bir heyet ile Nazım Bey'in yaralanması olayını ve ordu mensupları arasında gittikçe yayılan gizli cemiyet çalışmalarını soruşturmakla görevlendirildi. Şemsi Paşa'nın akrabası İsmail Mahir Paşa, 1909 yılında Sultanahmet meydanında öldürüldü.

Düşmanlarının faaliyetleri üzerinde düşünen Cemiyet gizli toplantılarında, yapılacak hareket için çok tehlike arz eden saray taraftarlarının ve Makedonya ordusunda casusluk yapan komutan ve hafiyelerin öldürülmelerine karar verdi. Kararlar bir an önce faaliyete geçirilecekti. Bu sayede sonlara doğru, verilen yüksek ücrete rağmen saray lehine casusluk yapmak için insan bulmak çok güç olmuştu. Eğer söz konusu öldürmeler yapılmıyorsa gizli hareket başarısız kalmaya mahkumdu. Bu birkaç hayat karşılığı Osmanlı Devleti kurtulmuş ve kindar saray tarafından en iyi evlatlarının öldürülmesi engellenmişti. Ölüme mahkum edilmiş olanların cezaları üniformalı subaylar tarafından her zaman alenen ve kalabalık sokaklarda yapılmış ve öldürülmeleri sırasında bunlara kimse engel olmamıştır.

Yetenekli bir asker olan Makedonya ve Arnavut İsyanlarını bastırmakta büyük katkıları olan Şemsi Paşa³³ bu başkaldırmayı da bastırmak için gönderilmiş; fakat 7 Temmuz'da güpegündüz Manastır'da cadde ortasında bir genç subay tarafından öldürülmüştü. Ardı sıra, Sarayı destekleyen Serez kumandanı ve diğer subaylar öldürüldüler. Kışlalarda hafiye olarak faaliyette bulunan Manastır'daki topçu alayının imamı da İstanbul'a topladığı bilgileri götürmek üzere demiryolu istasyonuna gitmekte iken 10 Temmuz'da Selanik'te cadde ortasında öldürülmüştü. Aynı gün Selanik'te sorgu komisyonu üyesi olan Haki Bey'in hayatına da son verildi. 12 Temmuz'da Selanik'ten İstanbul'a hareket etmekte olan vapur üzerinde Sadık Paşa öldürüldü. Artık Cemiyetin boğazına geçmiş olan ilimle savaştığını söylemek ne kadar doğru olur bilmem; ama tehlikeli gördüklerini yaşatmak istemiyordu. Başarı ve başarısızlık şansları henüz çok belirsiz olması nedeniyle çalışmaları, Jön-Türk amaç ve hedefine zarar getirecek olan kişileri ortadan kaldırıyordu.

Saray hareketin tehlikesini iyice anlamıştı; fakat dış dünya bundan habersizdi. Oluşan bu tehlike, hallerinden memnun

33 Müşir Şemsi Paşa: 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda büyük kahramanlıkları görülen Kolağası Niyazi Bey'in isyanı üzerine İstanbul tarafından, ayaklanmayı yayılmadan bastırmak amacıyla görevlendirilmiştir. Manastır'da postane çıkışı Mülazım Atır Bey tarafından vurularak öldürülür.

olmayan kıtaların alelade bir başkaldırması değildi. Padişaha çok sadık olan subaylar, ayaklanmayı bastırmak için gönderildikleri zaman, komutaları altındaki askerlere, asi Osmanlı askerleri üzerine ateş açtıramıyorlardı. Bazı zamanlar bizzat kendileri askerleri tarafından öldürülüyorlardı. Tarihte ilk defadır ki, dindar Osmanlı askerine padişah adı artık hürmet ve saygı göstermeyi telkin edemiyordu. Artık saray tamamen teyakkuza geçmiş bu Jön-Türk komplosunun ortadan kaldırılması gerektiği sonucuna varmıştı ve bu amaca ulaşmayı sağlayacak olan hiç bir tedbir unutulmamıştı. Diğer tedbirler arasında başkaldırmanın gerçek merkezini elde etmek ve hafiyelerin şüphelendikleri üzere Selanik'te faaliyette bulunan merkezi komiteyi boğmak için çok faklı bir çalışmanın yapılmasına karar verilmişti; çünkü isyancıların başları ve merkezi teşkilat yok edilebilirse isyan başsız kalır ve parçalanabilirdi.

Bu plan çerçevesinde Padişahın yaverlerinden, istibdat idaresinin en çok nefret edilen ve korkulan adamlarından Albay Nazım³⁴ Selanik'e bir hafiye kafilesinin başında gizli komiteyi ortaya çıkarmak için gönderilmişti. Nazım Bey Sarayın tipik bir yalakası idi. Kaba ve cahil Catilina³⁵ gibi her zaman borçlu, avucundakiler hususunda müsrif, diğer kişilerin varlıkları üzerine müthiş şekilde göz dikmiş ve istekli, akıllı, her ne kadar tasasız görünse de her an ihtiyacı olan parayı elde etmek için canını bile vermeye hazırdı. Kendisi Selanik şehrine saray kumandanı olarak tayin edilmişti. Jurnallere karşılık yüklü paralar ödendiğinden birçok subayı, meslek sahibini ve öğrenciyi gerçek suçluları elde edemediğinden haksız

34 Albay Nazım: II. Abdülhamid tarafından Selanik Merkez Komutanı olarak atandı. Kainbiraderi Enver Paşa tarafından yapılan suikasten yaralı olarak kurtuldu (11 Temmuz 1908). Daha sonra İstanbul'a gitti.

35 Lucius Sergius Catilina (M.Ö. 108– M.Ö. 62): Daha çok Roma Cumhuriyeti'ni yıkmayı amaçlayan Catilina Tertibi ile tanınan, M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış Romalı politikacı. Roma tarihinin en gizemli figürlerinden biri olan Catilina, çağdaşı tarihçilerin ağır hakaretleri altında özellikle görmezden gelinmiştir. Hakkındaki bilgilerin en önemli iki kaynağının onu en kötü şekilde tasvir etmek için yeterince nedeni vardır. En dişli politik düşmanı olan Marcus Tullius Cicero özellikle Catilina Söylevleri adlı eserinde onu suçlamaktan çekinmezken, tarihçi Gaius Sallustius ise Bellum Catilinae adlı ahlaki monografisinde ona karşı en aşağılık suçlamalardan bazılarını isnat etmiştir. Böylece, insan kurban ettiği yolundaki suçlama da dahil pek çok suçlamanın eserlerin yazarlarının kendi uydurması olduğu aşıkardır. Ancak Catilina'nın tertibi, Roma Cumhuriyeti'nin karmaşıka dolu son yıllarında meydana gelmiş en önemli olaydır.

yere, olur olmaz nedenlerle jurnal ediyordu. Günün birinde otuz sekiz genç subayı İstanbul'a postaladı. Bunlar oraya varır varmaz tutuklandılar. Ancak birçok hallerde, tutuklanmaları emredilen kişiler serbest bırakılıyor, polis yahut diğer dairelerde bulunan memurların yardımı ile kaçırılıyordu; çünkü bunlardan çoğu önceden açıkladığım gibi Cemiyetin gizli üyeleriydi. Albay Nazım, efendisini nasıl memnun edeceğini çok iyi bildiği için Selanik'teki amirlerinin hareket tarzları ile ilgili raporları da gönderdi. Büyük karargâhın seçkin generallerini ve diğerlerini tembellik, particilik ve Jön-Türklerle gizli sempati duymakla suçluyordu ve bunların neticesi ödenekleri daha da arttırılıyordu. Bu kişi saray tarafından o kadar kuvvetle destekleniyordu ki, şehirde kendisinin en büyük otorite olduğunu sanarak böbürlenir hale gelmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Albay Nazım'ı ölüme mahkum eden kararını kendi askerlerinden biri imzaladı. Genç bir piyade teğmeni verilen kararı infazı üzerine aldı. Yaşanılan gelişmelerden dolayı Albay Nazım'ı bir korku aldığından 11 Temmuz'da Selanik'ten kaçmayı düşündü. Faytonu ile istasyona giderken vuruldu; fakat hafif yaralandığından İstanbul'a gidip ve Padişaha ihtilâl ile ilgili topladığı bilgileri rapor etti.

Nazım Bey'in endişe uyandıran raporu sonucu başka bir inceleme heyeti daha İstanbul'dan Selanik'e gönderildi. Heyet üyelerinin başkanlığını Tümgeneral İsmail Mahir Paşa yapıyordu. Paşanın karşı bir ihtilâlin lideri olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından ortaya çıkarılınca geçen Aralık ayında bir genç subay tarafından vurularak öldürmüştür. Bu komisyonda İsmail Mahir Paşa'dan başka Yusuf Paşa, Recep Paşa ve Sadık Paşa'da bulunuyordu. Komisyonun bilinen görevi tersaneleri ve askeri depo ve ambarları teftiş etmektir; ancak komisyon üyeleri söz konusu işlerini yapmak için hiç bir girişimde bulunmamışlardı. Kaldıkları yer Selanik'in belli bir oteli idi. Halen Osmanlı İmparatorluğu'nda neşredilen önemli gazetelerden birinin başyazarı olan dostum otele yerleşerek bu komisyon üyelerini gözetlemek üzere Cemiyet tarafından görevlendirilmişti. Arkadaş, bu kişilerin çok seyrek olarak dışarıya çıkma cesaretini gösterdiklerini; fakat sadece teslimini

istemmiş oldukları insanların tüm hal ve işlemlerini yakinen denetlemek için gözüktüklerini söylemişti.

Bunlara karşı Cemiyet tarafından yürütölen karşı casusluk faaliyetleri, planlarını büyük boyutlarda karıştırdı. Hatta suçlama bilgisi getirmek üzere komisyon tarafından kullanılan kişilerin çoğu gizli Cemiyete ayak bile basmamışlardı. Gerçi komisyon gizli Cemiyetin merkezine girmemişti; ama büyük faaliyet gösterdi. Saraya yaptığı dayanaksız bildiriler çoktu ve diğer hafiye komisyonlarında olduğu gibi suçlamak için gizli cemiyet kurma delilleri bulmasına gerek yoktu, o kişinin namuslu ve vatansever olarak bilinmesi yetiyordu. Komisyonun Makedonya'nın içlerinde de kolları vardı. Manastır'da, Pirlepe ve sair garnizon şehirlerinde belli bazı subaylar komisyonun üyesi oldular. Lakin bunların çoğu Cemiyet tarafından ortaya çıkarıldığından kaçmak zorunda kaldılar, bazıları ise Manastır Polis Komiseri Sami Bey dahil Cemiyetin ajanları tarafından ortadan kaldırıldılar.

Makedonya'da idarenin bütün otoritesi öyle bir şekilde yok olmuştu ki, komisyon üyeleri için ispiyonlananların tutuklanmalarını gerçekleştirmek güçtü. Bu nedenden dolayı Cemiyetin liderlerini Sarayın pençesine düşürmek için artık çok haince metotlara başvuruldu. Padişah şuna inanmıştı ki, bu dünyada her kişinin bir değeri vardır. Önceki olaylarda terörizmin işlemediğı yerde rüşvet yedirmenin başarılı olacağına inanmıştı. Makedonya içerisinde ihtilâl davasını apaçık bazı başarılarıyla kanıtlamış ve ileri götürmüş olan Enver Bey ve bazı genç subaylara övgü dolu mektuplar gönderildi, saraya davet edildiler. Kendilerine yalnız affedilmeyecekleri aynı zamanda parasal olarak da çokça mükâfatlandırılacakları ve paşalığa terfi ettirilecekleri vadediliyordu. Midhat Paşa ve birçok temiz kalpli insanlar da bu gibi çok adi vaatlerle kandırılarak bir dereceye kadar emin olan yerlerinden dışarı çıkartılıp yok edilmişlerdi. Böyle bir sonucun kendi başlarına da geleceğini sezen Enver Bey ve arkadaşları bu daveti duymazlıktan geldiler. Aynı zamanda daveti kabul etmemenin tehlikesini anlayarak dağa çıktılar, komiteler kurdular ve alenen isyan ederek istibdadın mukadder akıbetini çabuklaştırdılar. Saray tarafından diğer asayiş metotlarına da başvuruldu. Acele olarak borç

alınan yüklüce bir para, kıtaların kalmış maaşlarının ödenmesi için Selanik'e gönderildi. İstanbul'daki yetkililer, Harbiye Nezareti'nde tutuklu bulunan Selanik ordusundan gönderilmiş olan otuz sekiz genç subaya herhangi bir kötü ve haksız muamele yapılmasını önledi. Bu biraz da söz konusu subaylar 21 Temmuz'da af edilmedikleri ve serbest bırakılmadıkları takdirde Cemiyetin Makedonya'daki paşaların hepsini öldüreceğine dair tehdidi ön görülerek yapılmıştı.

İsmail Paşa ve komisyonundakiler İstanbul'a döndüler, gayretleri; kökünden sökmek için gönderilmiş oldukları şeylerin daha da yayılmasıyla sonuçlanmıştı. Saray bu buhranın devamı boyunca "Allah yok etmek istediğinin ilk önce aklını başından alır" hakikatinin misali oldu. Bundan dolayı her önlemi çok geç aldılar ve öyle bocaladılar ki, sahip oldukları şanslarını da yok ettiler. Şimdi yapmaya karar verdiklerini birkaç ay önce yapsalardı Jön-Türk hareketini parçalayabilirler ve Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu'nun tartışmasız efendisi olarak kalabilirdi. Avrupa'daki asi kıtaları bastırmak için Anadolu'dan büyük bir ordu göndermeye karar verildi, kırk sekiz taburdan az olmamak üzere bu kuvvetin derhal Selanik'e gönderilmesi gereği için emirler verildi. Fakat istibdat idaresi tarafından yapılan bu son davranışın başarısızlığa uğrayacağını anlatmadan önce, Makedonya'da Niyazi Bey'in 3 Temmuz'da isyan bayrağını çekeli beri neler olduğunu bilmek ve bir genel ayaklanma için her şeyin nasıl hazır duruma geldiği hakkında düşünmek için biraz geriye dönelim.

X. Bölüm

Niyazi Bey ve Askeri Hayatı

Resne bölgesinde isyanı başlatmaya karar veriyor, Niyazi bir kıta oluşturuyor, Fedailer ve görevleri, Niyazi'nin hükümete manifestoları, Niyazi isyan bayrağını çekiyor, Niyazi ve birliği dağlara çıkıyor, Adamlarına konuşması

Niyazi Bey'in 1908 Temmuz'unda dağa çıktığı zaman Makedonya'daki durum şu şekilde özetlenebilir: Bulgar, Yunan, Sırp, Wallach ve Arnavut eşkıyalar bölgenin tamamında birbirlerine karşı soykırım yapıyor ve her biri diğerinin malını gasp ediyordu. Manastır, Ohri, Resne, Pırlepe ve diğer şubelerini oluşturan İttihat ve Terakki Cemiyeti propagandasını bütün bölgede, düzenli yaymaya koyulmuştu. Makedonya ordusu genç subaylarından büyük bir kısmı Cemiyete üye olmuş veya Cemiyet amaç ve gayesinin taraftarı, birer sempatizanı yapılmıştı. Bunlara karşı Saray önlemlerini almıştı. Öyle ki, devletin hafiyesinin veya gizli ajanının bulunmadığı bir kent veya bir alay yoktu. Ajanlar, devlete karşı yapılan komplo çalışmalarını ortaya çıkarıyorlar, şüphelenilenleri suçlu sayıp tutukluyorlardı.

İhtilâlin ilk bayrağını çeken Niyazi Bey, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu tehlikeli dönemde sayıları gittikçe artmakta olan eski Osmanlı Türklüğüne, soyunun şaşmaz faziletlerine, şiddetli derecede vatansever, yurtlarının dertleriyle dertlenen, acı acı düşünen, kurtulması için bir çare ve plan ara-

yan ve bunları bulunca da sabit bir fikre kapılıp aşırı derecede hassaslaşarak heyecanla hedefini elde etmek için kendilerini o yola adayan insanlara bir örnektir. Bu insanlar kendilerini düşünmüyorlardı. Onların kutsal bildikleri yüce bir arzuları varsa o da şehitlik payesiyle ölmektir. Bu kişiler iş güçlerini, ailelerini mal ve mülklerini amaç ve hedef için feda etmeye hazırlanmışlardı. Göreceğimiz gibi Niyazi Bey kendisiyle birlikte ordudan kaçmış küçük grubu ile başarı şansı az; ancak güzel olan ümidini ortaya attığı zaman onlardan her biri Osmanlı Devleti özgürlüğüne kavuşuncaya kadar eşleri ve ailelerinin yanına dönmeyeceklerine dair yemin etmişler, gitmeden önce sevdiklerine elveda demişlerdir, onlar için ya zafer veya ölüm vardı. Bir Müslüman Türk için vatan sevgisi dininin bir parçasıdır ve o dininin bu şerefli taassubuna sahiptir. Bir ülkede yeteri sayıda bu yaradılıştaki insanlar bulunduğunda zorba idarenin günleri orada sayılı olur.

Bu ruh Niyazi Bey'in yayımlanan mektuplarında ve günlük hatıralardan oluşan defterinde esmektedir. Mektuplarında düşünceleri hakkında açıkça çok şeyler söylemektedir. Bizleri fazla ilgi çekici ve insanî bir doküman sahibi yapmaktadır. Hatıratını o kadar serbest ve çok kere de duygularını aktararak şairane kelimelerle yazmış olması, Türkün özelliklerinden birisinin ketumluk olduğunu her zaman ıstıtmış olan İngilizler için bir sürpriz olmuştur. Türk kendini az anlayan Avrupa ile ilişkilerinde ağzı sıkı davranır. Fakat Türkler edebiyatlarının tamamınca kanıtlandığı gibi, zayıflığın değil lakin kuvvetin kaynakları olan hislerle hassas ve heyecanlıdırlar. Türk, kalbini arkadaşına güvenilir bir safiyetle açar, bu bir İngiliz'e sadık ve boşboğazlık gibi gözüktür. İngilizlerin çoğu, eşleri veya dostları hakkında besledikleri sevgilerinin ortaya çıkmasından mahcup gözüktürler. Ancak biz kendimiz, geçmiş zamanın hatıralarının gösterdiği gibi, Nelson denizlerde zaferler kazandığı zaman heyecanlarımızı saklamak için o kadar dikkat ve özen göstermedik. Bu nedenle yapmacık mahcubiyeti olmayan Niyazi Bey kendisini sevene en iyisini yaptığını kabul ettiği için de kahramanlıklarını, şairane düşüncelerini, muhabbetlerini hiç saklamadan anlatıyor. Şunu da söylemek gerekir ki, Niyazi Bey kendisini her ne kadar yüksek ideallere

vakfetmişse de hayalperest, nazari, pratik olmayan aceleci bir ihtilâlcı değildi. Kendi hemşehrileri gibi bir soğukkanlılığa sahipti. Kahramanca ve cüretli maceraları boyunca Homeros'un Odyseia'sının zekâ ve becerisini sergilemiştir.

Niyazi Bey Resne'de doğmuştur, kendisi Arnavut asıllıdır, ailesi toprak ağası Müslüman sınıfındandır. Resne, Manastır'la Ohri arasında bereketli vadilerin, meyve bahçelerinin, buğday tarlalarının, otlu yamaçlar ve ormanlarla kaplı dağların, yalçın Balkan tepeleri ve boğazların, büyük göllerin toplandığı Avrupa'da bulunması çok zor güzel manzaralı bir bölgede bulunmaktadır. Niyazi Bey, bu bölgeyi çocukluk çağından beri öğrenmiş ve tanımıştır. Onun bütün şehirlerinde ve köylerinde arkadaşları vardı, bundan ötürüdür ki, burası ihtilâlin patlama yeri olarak karar verildiği zaman kendisi bu isyana lider olarak çağırılacak mükemmel bir kişi idi. Niyazi Bey çok genç yaşta orduya girmiş, Yunan Savaşı'nda büyük başarılarıyla sivrilmişti. Bundan sonra kendi ülkesine gönderilmiş ve ihtilâle öncelik eden beş yıl zarfında avcı taburu ile dağlarda çeşitli eşkıya takiplerinde görevlendirilmiştir. Resne bölgesinde asi Bulgar eşkıyasını geçici olarak ortadan kaldırdığından ve bölgedeki Müslüman halkın can ve mallarını vatansever bir şekilde bizzat kendisi koruduğu için bunlar arasında şöhreti artmıştı. Yeraltı nüfuz ve kudretini uygulayan İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisinin binbaşılığa terfiini, Resne'deki karargâha tayinini sağlamıştı. Çünkü bu görevde Cemiyetin amacına çok güzel şekilde hizmet edebiliyordu. Niyazi Bey bu esnada, meslektaşı olan ve yeni şöhrete kavuşmuş Enver Bey ile Cemiyete üye oldu. Eşkıya ile yaptığı mücadele boyunca müstebit idarenin ve onun hükümetinin değil, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir organı olarak vazife gördü. Bu zaman içinde Niyazi Bey'in faaliyet hikâyesi, Makedonya'nın durumu üzerine yeni bir umut ışığı yakmaktadır. Kendisi Resne'ye hareket ettiği zaman Bulgar ve Arnavut çeteleri el ele vermiş o bölgede terör estiriyorlardı. Niyazi Bey'in vazifesi Müslüman olmayan çete liderlerini yakalamak ve bizzat çeteleri dağıtmaktı. Uyguladığı metotlar gaddarca ve intikamcı olmamasına rağmen bu görevinde başarılı oldu. Buna neden kendisinin dediği gibi bu adamları öldürmekten

ve takip etmekten üzüntü duymasıydı. Çünkü onlar da kendileri gibi nefret edilen istibdata karşı savaşıyorlardı. Niyazi Bey Hristiyan âyanlarını da toplamayı âdet edinmişti, bunlar kendisini çocukluğundan beri tanıdıklarından kendisine güvenirlendi. Onlara ayrılma rüyalarının hiç bir zaman gerçekleşmeyeceğini, bu kan dökenleri getirenleri Atina'daki, Sofya'daki, Belgrat'taki kışkırtıcıları reddetmelerini, Müslüman hemşehrileriyle kardeşçe birleşmelerini söylüyordu; çünkü onların hükümetten olan şikâyetleri de kendileri kadar çoktu. Niyazi Bey'in sözleri Hristiyanlarca samimi kabul ediliyor ve onlar üzerinde çok iyi etki bırakıyordu.

Niyazi Bey'in tavsiyesi üzerine, bazı bölge halkı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin idaresi altında bulunan ve kendileri tarafından bizzat oluşturulan bir komite kurdular. Komite bölgenin her tarafına giderek köyleri ırk ve din gözetmeksizin korumayı ilke etmişti. Bu minval üzere bu komite bir defasında Bulgarların bir köyünü Sırp çetecilerine karşı ve başka bir defa da Sırpların bir köyünü Bulgar çetelerine karşı kurumuştur. Yeni komite mükemmel şekilde disiplinliydi. Herhangi bir şekilde ifrata kaçmamış ve müsadere de bulunmamıştır. Bir Makedonya komitesine göre o kadar şövalye ruhu ile idealist bir şekilde sevk ve idare edilmiştir ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Arnavutların teveccühü kazanıldı ve Arnavutlar Ohri ve Manastır'a kafileler halinde ihtilâl liderlerine sadakat yemini vermeye geldiler.

Ancak Niyazi Bey'in ve Cemiyetin çalışmaları bölgenin asayişini ne kadar çabuklaştırdıysa, aynı çabuklukla hükümetin kötü idaresi, evhamlarıyla kanunsuzları cesaretlendirmesi ve korkunç baskılar yaparak bunu yok etmesi de o kadar çabuk olmuştur. Kokuşmuş mahkemeler satın alınacaktı. Bu durum üzere Niyazi Bey'in emri altındaki takriben yüz kişilik bir grup, tüfek ve bombaları bulunduğu gerekçesiyle mahkemeye sevk edildiler. Mahkeme yirmi kadar fakir köylünün mahkumiyetiyle, şans icabı zengin şehirlielerin berati ile sonuçlandı. Bu öyle bir adli hataydı ki, Niyazi Bey ve kader yoldaşları subayları gülünç hale getiriyordu. Doğal olarak Hristiyan çetecilerin zararlı faaliyetlerine de bu neden oldu.

Diğer taraftan hükümet Pirlepe'ye isyanı bastırmak için sert mizaçlı bir subayı göndermişti. Bu subay bölgenin örf ve âdetlerini veya dilini bilmediği için halkın güvenini kazanamamakla kalmayıp onlara işkence de yaptı. Halkı dövdü ve insaniyete yakışmayacak şekilde öyle davrandı ki, sonunda büyük devletler konu hakkında gerçeklerin aydınlatılmasını hükümetten talep ettiler. Avrupalılar tarafından yapılan baskı sonucu subay tutuklandı ve uzak bir yere sürgün edildi. Dış müdahalenin hükümeti böyle küçük durumlara düşürdüğü zamanlarda, bunu fırsat bilen Bulgar çeteleri eşkıyalıklarını ileri dereceye vurduyorlardı. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti için Rus konsoloslğunun varlığı bölgede tehlikeli bir durum oluştuyordu. Konsolosluk, Niyazi Bey'in başarıyla çalıştığı bölgeden geri alınmasını sağlamak için nüfuzunu kullandı. Bunun üzerine Niyazi Bey Selanik'e çağrıldı. Kumandan paşa tarafından azarlandı, ancak cezalandırılmadı ve ülke için bir şans eseri olarak Resne'ye görevi başına dönmesine izin verildi. Rusya hükümeti bu sıralarda İngiltere hükümetiyle Makedonya'ya yapacakları ortak müdahaleyi düzenliyorlardı. Söz konusu bölgede asayişteki herhangi bir düzelme ve gelişmenin böyle bir müdahaleyi gereksiz kılacağından hiç şüphe yoktu. Rusya tarafından buna bir felaket olarak bakılacaktı.

Tam da bu sıralarda eskilerin asi bir çete lideri olan Keremle Metre affa uğramış ve devletin bir subayı olarak muhabere görevinde çalıştırılıyordu. Rus entrikası sonucu bu kişi emekliye sevk edildikten sonra ölüme mahkum edilmişti. Hükümet tarafından değerli bir kişinin böylesine alçakça hıyanete uğratılmış olması Makedonya ordusunda derin bir hoşnutsuzluğun oluşmasına neden oldu. Bu, yalnız orduda değil, Müslüman sivil halk arasında da rahatsızlık meydana getirmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile kader birliği yaparak ortak noktada buluşma nedenlerinin en önemlilerinden biri olmuştu. Yaşanan olay Müslümanlara, hükümetin şeriata, dine, Osmanlılık ideallerine ters hareket etmiş olmakla onun ne kadar ahlaksız olduğunu gösteriyordu. Bizzat Niyazi Bey Kemale Metre Efendi'yi Manastır'a götürmek emrini almıştı. Kendi hayatı pahasına onun hayatını kurtarmaya karar verdi. Ve onu tevkif

ettikten sonra kaçmasına göz yumarken bir yandan de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ajanları etrafı yatıştırdılar. Vatandaşlarının İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yardımı ile kurtarılması bölgedeki Bulgar köylüleri arasında büyük etki uyandırdı. Ve en sonunda ülkede adaletle idare eden bir güç doğdu diye düşünmeye başladılar. Bu andan itibaren Bulgar ihtilâlcileri, Niyazi Bey'in *"Müslümanlar ve Hristiyanlar aynı vatanın evlatları olduğundan adaleti ve eşitliği temin edecek olan bir hükümeti kurmak için birlikte çalışma zorunluluğundadırlar"* mealindeki fikirlerini artan bir saygı ve ilgi ile dinlediler.

Bulgar, Yunan ve Sırp Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanacağını düşündüklerinden, Makedonya'da kendi ırkî taleplerini şiddet hareketleriyle savunurken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin idaresi altındaki Müslüman Türkler, ülkelerinin kurtarılması için düzenle ve sabırla çalışıyorlardı. O kadar gizli metotlar kullanıyorlardı ki, dış dünya hareket hakkında hiç bir şey bilmiyordu. Halkın bel kemiğini oluşturan Müslüman Türklerin gelişen olaylara kayıtsız kaldıklarını düşünmekle yanıılıyorlardı.

Avrupa devletleri, İngiltere ve Rusya'nın Makedonya'ya müdahalesini kınayan muhtırayı dikkate almamışlardı. Vatanseverler, müdahalenin ve saray casuslarının yoğun faaliyetlerinin başarı şansı olan hareketi çok geç bırakacağını düşünerek bunlardan önce ortaya çıkma ve hürriyet için darbeyi indirme zamanının geldiğini anladılar. Haziranın sonuna doğru genel bir isyanın başlatılması için bir kıvılcıma ihtiyaç vardı. Cemiyet üyesi olan bazı genç subaylara ordudaki görevlerini bırakarak çeşitli bölgelerde çeteler oluşturarak dağa çıkmaları, Müslüman ve Hristiyan halkın ortak isyanını organize etmeleri söylenildi.

Açıktır ki, Niyazi Bey bu fikri ilk düşünen kişidir. O, sabit bir fikre saplanmış bir âşık gibidir. Bize, Reval Mülakatı sonuçlarını öğrendikten sonra üç gece gözüne uyku girmedini anlatıyor. O planını hazırlamıştır. Resne bölgesi halkı çoğunlukla Müslüman'dı. İttihat ve Terakki Cemiyeti şehir ve çevresinde teşkilatını tamamlamıştı. Dağlık ve ormanlık olan bu bölgede bir Müslüman çete, taraftar bir köylü kitlesi ta-

rafından desteklendiği takdirde gerektiğinde devlet kuvvetlerine aylar hatta yıllarca kafa tutabilir. Düşüncelerini arkadaşları olan Resne Belediye Reisi Cemal Bey'e Polis Komiseri Tahir Efendi'ye ve diğer hemşehrilerine açmıştı. Bunun sonucu olarak 28 Haziran'da Hacı Ağa'nın evinde Cemiyete girmiş olanlar tarafından bir toplantı yapılmasına karar verilmişti. Bu toplantıda yaklaşık elli kişi bulunuyordu. Cemiyet tarafından yayımlandığı üzere takip edilecek hareket hatları raporunun bir özeti aşağıda bildirildiği gibidir. Niyazi Bey mutat selam faslını yerine getirdikten sonra arkadaşlarına şu şekilde hitapta bulundu:

"Köylü komiteciler ve siz hemşehrilerim, arkadaşlarım sizler Cemiyetin emir ve komutalarına riayet edeceğinize ve hailerin elinden vatanımızı kurtarmak için ahenk içinde birlikte çalışarak canınızı ve malınızı feda edeceğinize dair Allah'ın birliği üzerine yemin etmişsiniz; böyle değil mi?"

Oradakilerin hepsi birden bağıldılar: *"Evet, evet."* Niyazi Bey devamla:

"O mukaddes andı yerine getirmek için şimdi artık vakit geldi çattı; vatanınızın sizin fedakârlığınıza ihtiyacı vardır; hain hükümetimiz gayesi vatanımızı parçalamak ve onu düşmanlarımızın ellerine teslim etmek olan Reval'de, Rusya Çarı ile İngiltere Kralı arasında kabul edilen anlaşmaya ilgisiz kalmaktadır. Avrupa'nın zalimce planları yalnız akıtılacak millet kanı ile başarısızlığa uğratılabilir. Bu yüz kızartıcı anlaşma karşısında başını eğen bu alçak hükümete karşı bir millet olarak isyan etmek mecburiyetimiz Cemiyet kararıdır. Resne'de ilk isyan çıkaranlar Bulgar'dı, böylece bu felaketi üzerimize getirmeye sebep oldular, bundan dolayıdır ki, Rense de ilk isyan bayrağımız kalkacaktır. Din ve ırk ayrımı yapmaksızın müstebit hükümete karşı umumi bir isyan başlayacaktır. Ben her şeyi hazırladım, iki yüz kişilik bir komiteyi teşhiz etmek için her şeye sahibim; para, tüfekler, mühimmat, kütüklüklü palaskalar, sandallar. Benim yalnız heyecanlı ve görevine bağlı arkadaşlara ihtiyacım vardır; ancak onlardan ben vatanın kurtarılması için ailelerini rahatlıklarını ve hayatın tatlılıklarını bütün dünya münasebetlerini ve dünya sevgisini hiçe sayan bir fedakârlık istiyorum. Şayet vatanın kurtuluşu kazanılamazsa o takdirde beni takip edenler ölüme en büyük bir mükâfat olarak bakmalıdır, hürriyet kuvvetlerinin öncülerinden ne denli yüksek bir mefkure ile kendini feda etme-

sini gerektiğini hatırlattığım için beni affetmenizi rica ederim. Sizi kendim gibi bildiğim için içinizde görevden kaçacak birini düşünemiyorum. Size amacımı açıklayacağım: Bilirsiniz ki, iç işlerimize karışılması Hristiyanların şikâyetleri üzerine olmuştur. Onlar, istibdat idaresi altında biz Müslümanlardan daha az ıştırıp çekiyorlardı. Hükümetin aczi ve alçaklığı, bu müdahaleye meydan vermiş, Osmanlı Devleti'ni diğer millet ve devletler arasında "her şeye rağmen kötüdür" darbı meseline dayanak yapmıştır. Şimdi bizler bu ihtilâlde dünyaya, Hristiyanları sevdiğimizi, aynı yurdun çocukları hemşehrilerimiz olduklarını, onları kendimizle her konuda eşit gördüğümüzü, şeref ve haysiyetlerinin emniyetini kendilerimizinkiler gibi kabul ettiğimizi, canlarını kendi canlarımız gibi, mal ve mülklerini kendilerimizinkiler gibi saydığımızı bütün dünyaya bilfiil açıklayabiliriz. Bu ihtilâl şahıslara karşı değil; fakat hükümet sistemine karşı bir ihtilâl olup o hükümet yalnız çeşitli ırk ve mezhepteki insanlar arasında karışıklıklar çıkarmakla yetinmemiş, biz Müslümanları da birbirine karşı düşman yapmıştır. Bu ihtilâl özgürlük, eşitlik ve kardeşlik adına yapılan bir ihtilâldir. Halka adaleti getirmek için dağları, hayatımızı feda etmiş olana kadar aşacağız. Ben zevcemi (Niyazi Bey evleneli dokuz ay olmuştu ve ona çok bağlı idi) ve yetim yavruları ile hemşiremi benden başka kendilerine bakacak kimsecikleri olmadığından Manastır'a gönderiyorum. Oradaki akrabalarım onları korurlar. Bu mübarek kişilere ebedi olarak Allahaismarladık diyerek kapımı kapayacağım. Aranızda ruh ve kalbi ile beni izleyecek kişiler var mı?"

Bu konuşma üzerine toplantıda bulunanlar tek bir ses halinde "*Sizinle beraber ölmeyi şeref ve saadet biliriz, hepimiz hazırız*" diyerek karşılık verdiler. Gelecek cuma günü, Resne halkını isyana çağırma tarihi olarak tespit edildi, aynı gün sabah namazı vaktinde iki yüz kişilik vatansever bir komitenin kışla çevresinde toplanması konusunda anlaşıldı. Merkez Komiteyi, Niyazi Bey'in planından haberdar etmek ve kararı yerine getirmek için izin almak amacı ile Cemal Efendi Manastır'a gönderilmişti. Daha sonra, gözlerindeki sevinç ve dua yaşlarıyla birbirini kucaklayan kişiler, hafiyelerin dikkatini çekmemek için ikişer üçerli gruplar halinde toplantıdan ayrıldılar.

Cemal Efendi iki gün sonra Manastır'daki Merkez Komiteden istenilen izni almış olarak geri döndü. Niyazi Bey kararlaştırılan o cuma günü için bütün hazırlıklarını yaptı. O bu şekilde meşgul iken kendi inanç ve düşüncesine göre, şansına

büyük derecede yardım edecek olan bir olay gerçekleşti. Fer-yatlar içinde ve gözyaşlarıyla, meşhur Bulgar ihtilâl liderinin hemşiresi Christe kendisine müracaat etti. Daha yenilerde ailesinden birini öldüren Sırp çeteleri bu kez de zavallı kadının çocuğunu dağa kaldırarak kendisinden ödenmesi imkânsız bir fidyeye istemişlerdi. Niyazi Bey kadına çocuğunu kurtaracağına dair söz verdi ve yemin etti. Dağa çıkarken Resne Sırp okul müdürünü rehin olarak beraberinde götürdü. Niyazi'nin kısa bir süre içerisinde çocuğu kurtarmaktaki başarısı Bulgarların güveninin kazanmasına yardımcı oldu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde hizmet edenlere karşı ve Cemiyetin iyi niyetleri konusunda olumlu düşüncelerini güçlendirdi.

Komitenin harekete geçeceği günü gecesi Niyazi Bey, çeşitli beyannameler ve mektuplar yazdı. Bunları, şehirden çık-tığı ve hafiyelelerin takibinden kurtulduğu zaman, amaçlarını her tarafa anlatmak için kaleme aldı. Saray başmabeyncisine göndermiş olduğu mektup ve beyannamesinde, Selanik'te genel müfettişlik vazifesinde bulunan Hilmi Paşa³⁶ (halen sadrazam) ve Manastır valisine gönderdiği beyannamelerde; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin memleketin tamamını temsil ettiğini ve çok güçlü olduğunu, Cemiyetin hedefinin medeni ülkelerde olduğu gibi doğru dürüst bir hükümet şekli kurmak ve İmparatorluğun bütününe korumak olduğunu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin vatanserverleri korumak için önlemler aldığını ifade ve iddia ediyor, hükümet tarafından, Selanik'e ülkelerinin hayrı için yapılan çalışmaları yok etmek için gönderilmiş olan hafiyelelerin miktarları hakkında bilgi veriyordu. Kararlaştırılan gün geldiğinde mavzer tüfekleriyle donanmış üç subayın ku-

36 Hilmi Paşa (1855 - 1922): 1855 yılında Midilli'de doğdu. Orada Rüşdiye'yi bitirdi ve bir süre medrese eğitimi gördü. Bu arada çeşitli hocalardan fıkıh ve Fransızca dersleri aldı. 1874'ten sonra Tahîrat Kalemî'ne girdi. 1897'de kısa bir süre Adana valiliği, daha sonra 1902'ye değin Yemen Valiliği görevlerinde bulundu. Aynı yıl Selânik, Kosova ve Manastır vilayetleri genel müfettişliğine atandı. II. Meşrutîyet'in ilanından sonra Rumeli'deki çalışmalarından hoşnut olan İttihat ve Terakki yönetiminin isteğiyle, 30 Kasım 1908'de kurulan Kâmil Paşa hükümetinde Dahiliye Nâzirliği'na getirildi. 22 Nisan 1909'da Tefvik Paşa'nın istifasından sonra yeniden sadrazamlığa getirildi. Kısa bir süre Gazi Ahmed Muhtar Paşa hükümetinde Adliye Nâzirliği yaptıktan sonra, 15 Ekim 1912'de Viyana sefiriğine atandı. Bu görevi I. Dünya Savaşı sonuna değin sürdürdü, savaştan sonra da Viyana'dan ayrılmadı ve 1922 yılında orada öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Beşiktaş'ta Yahya Efendi Dergahı'nda toprağa verildi.

mandası altındaki iki yüz fedainin Resne'den yürüyüşe geçeceğini, aynı biçimde diğer taraflarda halkı temsil eden başka çeteler oluşturulduğunu, bunların mensup oldukları orduyu, kendilerini hor gören hain hafiyeleri cezalandıracaklarını bildiriyordu. Komite hafiye paşalarla yardımcılarının vakit geçirmeden İstanbul'a özel bir trenle sevk edilmelerini istiyordu. Komite Kanun-ı Esasi'nin derhal yenileştirilmesini ve Meclisi Mebusan'ının uygun bir fırsatta toplanmasını talep ediyordu. Eğer hükümet bu istekleri garanti etmeyi reddederse, milletin bunları güç kullanarak elde edeceğini bu takdirde de dö-külen kanın sorumluluğunun hükümetin yüksek derecedeki memurlarının omzuna yükleneceğini bildiriyordu.

Bundan sonra Manastır'daki jandarma alay komutanına, Resne'deki jandarma teğmenine ve saraya kendini satmış olan diğer bazı subaylara mektuplar gönderildi. Mektuplarda; kendilerini İttihat ve Terakki'nin iki yüz fedaisi adına ciddiyetle uyararak, şayet askeri üniformalarının şerefini, arkadaşları hakkında hafiyelik yaparak ve kendilerini hükümetin ve yabancı subayların dalkavuğu yapıp, vahim şekilde yaralı arslan misali can çekişmekte olan vatanlarına kötülük yapmaya devam ederek düşürmeye devam ederlerse ve derhal durumlarını düzeltmezlerse, milletin birliği aleyhine çalışmaya devam ederlerse, ölümün, komite tarafından kendilerine mükâfat olarak verileceği yazılıydı. Komitenin boş tehditler savurmaya-çağını bildikleri için bu mektupların alıcılarından birisi o kadar dehşete kapılmıştı ki, şuurunu kaybetmişti.

Çok fazlasıyla önemli olan (1908 yılı 3 Temmuz) günün ilk ışıkları ortalığı ısıtmaya başlamış, Niyazi Bey hazırlıklarını tamamlamak için erkenden kalkmıştı. Onlara bağlı olmayan subayların içerisinde bulunduğu büyük bir garnizon bulunurken, çetesinin Resne dışına çıkması tabiidir ki, akla uygun olmazdı. Bundan dolayı şehri kendisine karşı çıkacaklardan temizlemek için bir kurnazlık düşündü. Önceden kararlaştırılan bir anlaşma ile bazı komite üyeleri Resne'ye geldiler ve Bulgar çetelerinin İsmailova yakınındaki yolda yürüyüşte olduklarını haber verdiler. Bu bölge, Niyazi Bey'in kendi komitesini sevk etmeye düşündüğü yönün tam aksi bir istikamette idi. Bu yaraları desteklemek için birkaç silahlı kişi de tepelerden ateş etti-

ler. Çok şükür bu plan sayesinde garnizonda mevcut kıtanın tamamına yakını sözde çeteye saldırmak için büyük bir hızla harekete geçti. Sadece az sayıda subay ve er şehirden yaklaşık bir buçuk mil uzaklıktaki bir tepe üzerindeki kışlaları korumak için kalmıştı.

Daha sonra Niyazi Bey üniforması üzerinde olduğu halde kışlaya doğru ilerledi. Bu esnada fedailer ikişerli ve üçerli gruplar halinde etrafta toplanmışlardı. Resne'nin Müslüman memurları ve Müslüman halkı cuma namazı kılmak için camiye girer girmez Niyazi Bey kışlanın kapısından içeri girdi ve kılıcı ile önceden kararlaştırdıkları işareti fedailerine verdi, bunun üzerine 150 fedai kışlaya doldu. Oradaki nöbetçiler Niyazi Bey'in halen Bulgar çetesine karşı yapılmakta olan harekâta katılmak amacıyla bir kısım Müslüman sivil silahlandığını düşündüğünden karşı koymadılar.

Fedailer Niyazi Bey'in emirlerine uyarak cephane ve tüfek sandıklarını açıp kendilerini silahlandılar. Komiteye sonradan katılacakların da silaha ihtiyacı olur düşüncesiyle fedailerden birçoğu iki silah aldı. Niyazi Bey kasayı açarak içinde bulunan bütün paraları aldı ki, yaklaşık 500 sarı lira kadardı. Bir pusula hazırlayarak bu parayı nerelerde kullanabileceğini yazıyordu. Bundan sonra grup düzenli ve heyecanlı bir şekilde kışladan dışarı çıktı. Hâlâ Niyazi Bey'in Bulgarlara karşı bir müfreze oluşturduğunu düşünen dokuz acemi asker de gönüllü olarak gruba katıldılar. İki saatlik bir yürüyüşten sonra otlak bir yamacın üst tarafında bulunan bir yol ayrımına geldiklerinde Niyazi Bey'in bu küçük kıtası, önceden hesaplandığı üzere Teğmen Osman Efendi'nin Pirlepe fedailerinden müteşekkil müfrezesiyle birleşti. Müfreze bir teğmen, dört asker ve otuz sivil den ibaretti.

Burada dinlenme ve yemek molası verildi. Yürüyüş başlamadan önce Niyazi Bey askerleri etrafına topladı, onlara amaçlarını, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendisini yürütmekle görevli kılmış olduğu sıkı disiplin ve itaatten bahsetti. Onlara vatanlarının kurtuluşu için hayatlarını Allah'ın birliği üzerine yemin ederek ortaya koyduklarını hatırlattı. *"Millet sizlerden örnek teşkil edecek bir fedakârlık ve Osmanlı'ya yakışır bir kahramanlık bekliyor, vatanın kurtuluşu sağlanıncaya"*

kadar yuvalarınızı tekrar görmemeye, vatan için seve seve ölmeye hazır mısınız?" diye sordu. "Evet evet, ya ölüm ya kurtuluş" diyerek karşılık verdiler. Bunun üzerine Niyazi Bey konuşmasını şu şekilde sürdürdü: "İçinizde önümüzdeki kötü hayat şartlarına dayanamayacak bedeni güce sahip olmayan, uzun yaya yürüyüşlere, susuzluğa, açlığa, üst baş perişanlığına, sıcaklığa ve soğuğa göğüs geremeyecek bulunabilir, eğer böyleseleri varsa köylerine dönmelerine izin veriyorum, onları orada bizlere dua etmeleri için bırakıyorum." Sözlerine karşı bir cevap alamayınca görevinin öneminden, vatan için kendilerini fedaya hazır fedailerin uyması gereken sıkı hareket nizam ve ilkelerden söz etti. Düşmanlarının çok olduğunu, kendilerine muhakkak iftira ve karalamada bulunacaklarını, ancak kendilerini tenkide maruz kalmayacak şekilde akliselim ile idare etmeleri gerektiğini belirtip devam etti: "Meşrutiyetin temeli olan Hazreti Muhammed'in kutsal kanununa itaat ederek, İslamiyet ve Osmanlılığın şan ve şerefini yükselere çıkarılması ile bağlanmış olan faziletli hayatlarınızla örnek olmak, sizlere düşmektedir. Meşrutiyet ırk ve din gözetmeksizin Osmanlıların hepsine eşitlik ve adalet getirmektedir. Meşrutiyetin evliyaları olacak olan sizler, bu eşitlik ve adalet için örnek olmalısınız. Müfrezemiz bölgede dolaşırken oralarda yaşayanların şeref ve haysiyetlerine kendinizinkine baktığınız gibi bakmalısınız. Onlarla olan ilişkilerinizde iyi davranmalısınız, hiç bir gasp fiili ile suçlanmamalısınız, aç kalsanız bile hiç bir şeyi izinsiz almamalısınız ve hepsinin başında da bölgedeki bütün kadınlara saygı göstermelisiniz, iffet ve namuslarına riayet etmelisiniz. Beraber bulunduklarımızdan herhangi biri zikredilen kötü fiillerden birini yaparsa ona verilecek tek bir ceza vardır o da öldürülmesidir; çünkü vatanın kurtuluşu bunu gerektirmektedir."

Niyazi Bey kendilerinin zaruri ihtiyaçlarını sağlamaları için önlemler aldığını, ailelerine destek olmaları için her birine üçer sarı lira ve sigara parası olarak ikişer mecidiye vereceğini, gıda ve elbiselerini sağlamayı üzerine aldığını ve "Bunlar hizmetin en önemli şartlarıdır" diyerek konuşmasına son verdi. "Bütün bunları kabul ediyor musunuz, eğer kabul ediyorsanız Allah'ın birliği üzerine kalben ve ruhen kabul ettiğinizi yemin ediniz" dedi. Fedailer heyecanlı ve yüksek bir sesle "Vallahi

Billahi” diye karşılık verdiler. Bunun anlamı “Allah’ın adına evet” demekti.

Resne’den, Bulgar çetesine karşı mücadeleye gidiyoruz düşüncesi ile müfrezeyle katılan dokuz acemi askerden dördü, geriye gönderilmeleri için izin istediler. Niyazi Bey askerlerin silahlarını geri aldı ve bunların kendi durumlarına aldandıklarından dolayı suçsuz olduklarını, bu nedenle cezalandırılmamalarını bildiren bir tezkere ile Resne Avcı Tabur kumandanına gönderdi. Müfrezeyle katılan sivillerden yalnız birisi korkaklık gösterdi. O kişinin de evine dönmesine izin verdi. Kendisine önceki gece yazmış olduğu mektup ve beyannameleri nahiye müdürüne götürmek üzere talimat verdi. Müdüre tehdit içerikli ayrı bir mektup yazarak göndermiş olduğu mektup ve beyannameleri adresleri yazılı çeşitli kişilere teslim etmesini emretti.

Daha sonra boru çalındı; fedailerden oluşan bu küçük grup tekrardan Balkanların bu güzel bölgesinde, güzel yaz havası içinde kendilerince meçhul kaderlerine doğru yürüyüşe başladı. Karşılarına çıkacak olan istibdatın hafiyelerini acımadan öldürmek hariç, hiç bir kimseye zarar vermemek için mukaddesatları üzerine yemin etmişlerdi. Hangi ırk ve dinden olurlarsa olsunlar, zayıf olanları zulüm görenleri koruyan adalet ve eşitliğin âyetlerini söylüyorlardı. Onları kardeşleri gibi görüyorlardı.

Bu zamana kadar Balkanlarda faaliyette olan çeteler ırkî propagandaları, öldürmeleri, gaspları, kadınlara tecavüzleri ile halkı yıldırılmış iken, Niyazi Bey’in bu komitesi herkesin güvenini kazandı ve köylerde hoş karşılandı. Vakıa bu fedailer grubu başıboş bir krallar kumpanyası gibiydi; ancak bunlar yel değirmenlerine karşı hücumla kalkmaya hazırlanan Donkişotlar da değildi. Fedailerin bütün amaçları müstebid ve kokuşmuş saltanatı başlarından defetmekti. Niyazi Bey’in komitesi, İttihat ve Terakki’nin onu örnek alan diğer komitelerinde de göreceğimiz gibi sadece bölgedeki bütün Müslüman halkı ihtilâl lehine kazanmakla yetinmedi, yıllardır birbirini boğazlayan çeşitli din ve ırkları birleştirmek suretiyle Makedonya’nın, tüm milletlerini istibdata karşı koymak için bir araya getirmede başarılı oldu.

XI. Bölüm

Bulgaristan'da Ayaklanma

Şemsi Paşa'nın Niyazi'nin çetesini yok etmek için teşebbüs ve gayretleri, Cemiyetin çaba ve gayreti, Niyazi'nin harekâtının Debre bölgesinde gelişimi ve ilerlemesi, Niyazi Bey'in Bulgarlara bildirisi, Enver Bey dağa çıkıyor, Şemsi Paşa'nın öldürülmesi

Niyazi Bey ve komitesinin Resne'den ayrılışından sonra birkaç saat içinde Yıldız'ın yüksek memurları ayaklanmanın patlak verdiğini telgrafla haberdar edildiler. Padişah danışmanlarıyla bir istişare yaptıktan sonra o sıralarda kuzey vilayeti Metroviçe'de komutan bulunan Şemsi Paşa'ya bir telgraf gönderildi. Bu kişi önceki bir bölümde açıkladığım gibi kendisine güvenilen bir kişi olduğu kadar, Makedonya ve Arnavutluk isyanlarının bastırılmasında da kimse onun kadar tecrübe sahibi değildi. Kendisine gelişmeler anlatılarak, vakit kaybetmeden en kısa sürede Metroviçe'den Manastır'a gerekli kuvvetleri hareket ettirmesi, halktan gönüllüleri toplaması, bu suretle nankör ve hain Niyazi'nin, subayların, memurların, gönüllü askerlerin ve desteçisi olan sivillerin kuşatılarak yakalanmaları emrediliyordu. Bundan başka paşaya, zatişahanelerinin kendilerine bağlılık ve sadakatlerini, bu adi kişileri diğer asi kişilere açık bir ibret dersi vermek suretiyle ispatlamalarını bekledikleri söyleniyor ve ismi geçen İmparatorluk bölgesini bu hayduttan temizleyeceği ve isyanın yayılmasına en sert önlemlerle engel olacağı inancını taşıdıkları bildiriliyordu.

Kötü talihli Şemsi Paşa sadakat ve hamiyetini Niyazi Bey ve komitesinin yok edilmesi için gece ve gündüz çalışarak göstermişti. 6 Temmuz'da beraberindeki iki taburla birlikte özel bir trenle Manastır'a gelmişti. Diğer taburlar kendisini yakından takip ediyordu. Geri kalan 7 tabur ise isyan çıkan bölgelere doğru yürüyüş halinde idi. Kıtaların ilerleyişini desteklemek amacıyla, Sarayın çok sevdiği bilindik hilelere başvuruldu. Bu yolla Müslümanlık taassubu tahrik edilerek, kişilerin gönüllü olarak hizmet etmelerini sağlamak amacıyla devamlı olarak Hristiyanların Müslümanları öldürmek için ayaklandıkları söylentileri yayıldı. Fakat bunların etkisi önemsizdi. Öte yandan köylere ve kentlere giderek halka, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce istenen, savunuculuğunu Niyazi Bey'in emrindeki komitenin ve diğer komitelerin yaptığı meşrutiyetin ilkeleri, kadınların peçesiz dolaşmalarını önerdiği için İslam dinine aykırıdır, meşrutiyetin esasları kadınların peçesiz dolaşmalarına izin verecek niteliktedir, diyorlardı. Saray, Niyazi Bey ve komitesinin yok edilmeleri için mahalli hükümet memurlarına girişimde bulunmalarını ve onu öldürecek olanlara rütbe ve para verileceğini söylüyordu.

Durumun gelişimi hakkında saraya rapor veren Şemsi Paşa, gerek askeri otoritelerden, gerekse validen isyanlar hakkında herhangi güvenilebilir bilgi alabilme imkânının bulunmadığını, hiç bir kimsenin kendisine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nerede bulunduğunu veya üyelerinin isimlerini söylemediğini ifade ediyordu. Hafiyelerin tümü, bölge halkından söz sahibi olanların ayaklanma fikri ile dopdolu ve birçok önemli şahsiyetin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olduklarını, isyanın görünüşte yaygınlaşmakta olduğunu biliyordu. Kurmay Binbaşı Enver Bey rütbesini atarak isyancı komiteye girmek için görevinden ayrılmıştı. Bununla beraber Şemsi Paşa bu şiddetlenen baş kaldırmayı kökünden kazıyınca ve son nefesine kadar halife zatışahaneleri için savaşaacağına dair söz veriyordu. Arnavut beylerine mesajlar gönderdiğini, çağırısına cevap olarak binlerce kahraman Arnavut'un isyana müsait bölgelere akmaya başladığını, dinlerine ve Padişahlarına ihanet işleyen bu kişileri cezalandırmaya hazırlandıklarını rapor ediyordu. Raporunda ayrıca iki taburun derhal Resne tarafına

yürüyeceğini ve komplonun bastırılması konusunda inancının tam olduğunu bildiriyordu.

Yardımlarına güvendiği Arnavut beylerinden çoğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olurlarken, Niyazi Bey'i kuşatmak için gönderdiği iki taburun subayları ve astsubayları da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sadakat yemini etmeleri nedeniyle Şemsi Paşa'nın güveni boşa çıktı. Şimdi artık Şemsi Paşa'nın şüpheleri vardı. Çünkü o, Manastır âyânlarına kendisiyle beraber getirdiği Rumeli kıtalarına güvenmediğini, hükümetten kendilerine, güvendiği tam donanımlı bir tümenlik Anadolu kıtasını Anadolu'dan göndermelerini sabırsızlıkla beklediğini itiraf etmişti. Manastır'da jandarma subayı olan ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye bulunan Şemsi Paşa'nın kayınbiraderi onu, Cemiyetin gizliliğinden uzak tutmakla beraber, boşuna Müslüman kanı dökülmesinin önüne geçmek ve hayatını kurtarmak için Resne ve civarındaki kıtaların Niyazi Bey'in komitesine karşı ateş etmek emri alırlarsa vereceği bu emrini dinlemeyecekleri konusunda uyararak engel olmak istedi. Bu gürültüde, telgraf memurları ve Cemiyetin gizli üyeleri olan hükümet memurları, Yıldız Sarayı ile Manastır'daki askeri otoriteler arasında devam eden haberleşmeyi takip edebildiklerinden, İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümetin bütün planları hakkında mükemmel bilgiye sahip bulunuyordu.

Cemiyet hükümetin planlarını etkisiz hale getirmek için yoğun bir şekilde çalışıyordu. İstibdat ajanları tarafından dağıtılan yalan raporları aynı şekilde hareket ederek onları etkisiz bırakmak için, Şemsi Paşa'nın gelmesinden bir önceki gece Manastır'ın bütün duvarları ilan tahtası haline getirildi. Buralara asılan beyannamelerde Cemiyetin amacının otuz yıldır halkı çürüten, şimdi de onu yabancılara satmakta olan hükümet hainlerinden Türkiye'yi kurtarmak olduğu açıklanıyordu. İstanbul'dan yeni gönderilmiş olan hafiyelerin ortadan kaldırılması için çağrıda bulunan üyeler, hafiyeler tarafından ispiyonlanmış olan kişilerin, kanunsuz şekilde Yıldız'daki Engizisyon Mahkemesine ve payitahttaki merkezi polis idaresine gönderilerek ortadan kaldırılmalarından dolayı protestoda bulunuyordu.

Cemiyet ayrıca bölgenin çeşitli yerlerinde birçok gruplar oluşturdu. Bunlarla hükümetin akli karıştırlarak kuvvetleri bölünecek ve Niyazi Bey'e karşı ortak bir taarruz engellenmiş olunacaktı. Niyazi Bey'le sürekli temasta bulunarak onun, düşmanlarının hareketi hakkında mükemmel bir şekilde bilgilendirilmesi sağlandı. Cemiyet Niyazi Bey'e kendisine karşı gönderilmiş olan kıtalarla temastan kaçınması için talimat veriyor; fakat bu imkânsız olunca hükümet kuvvetlerine büyük kayıp verdirecek olan kesin bir savaşa mecbur olacağı hususunda emir veriyordu. Cemiyetin amacı Osmanlı halkının tamamını birleştirmek olduğundan daha ilk günlerde, bir iç savaş, eğer Müslüman kıtalar ile Müslüman halk arasında bir mücadele şeklini alırsa bu çok büyük bir felaket olurdu. Ancak hükümet hafiyeleri hakkında böyle bir endişe yoktu. Cemiyet köyler ve kasabalarda dolaşarak haber toplayan ve meşrutiyete karşı halkın zihnini bulandıran saray hafiyelerinin öldürülmeleri gereğine karar vermişti.

Artık Niyazi Bey'i ve faaliyetlerini anlatmaya geri dönebiliriz. Hareket gününün öğle sonrası bir yol ayrımında verilen mola sırasında Teğmen Osman Efendi'nin Pirlepe fedailelerinden oluşan grubu ile takviye edilen komite, Niyazi Bey'in amacı için en elverişli hâl aldı. Yürüyüş bir Müslüman köyü olan Labcha'ya kadar devam etmişti. Köy halkının çoğu kendisini ve emri altındaki kişileri çok iyi tanıyorlardı. Fedailer köye "Allahu ekber" ve "Lailahe İllallah" sesleriyle girdiler. Bunun ardı sıra Niyazi Bey köyün ihtiyar heyeti aracılığı ile tarlalarda çalışmakta olan köylüleri çağırttı ve onlara konuşma yaptı. Burada zemin ve ortam iyice hazırlanmıştı, Niyazi Bey'in ve arkadaşlarının boyunlarına sarılan, kucaklaşan köylüler arasında meşrutiyetin kurulmasını istemeyen bir kişi bile yoktu. Onlar vatani kurtaracaklarını artık açık bir şekilde görüyorlardı ve bu yüce amaç için çalıştıklarından dolayı mutluydular.

Önceden orduda çavuş olan köy halkından ihtiyar bir kişi komiteye katılmak için "Beni bu mutluluğumdan mahrum etme. Çünkü bunda başarısız olsak bile şehitlik rütbesini kazanırız." diye ricada bulundu. Bu sözlerle karşı Niyazi Bey şu cevabı verdi: "Kalbim sizinle beraber olmak istiyor; fakat si-

zin burada kalmanız gerekir. Bu köyün sizin varlığınıza ihtiyacı vardır. Ben Labcha'yı, kendimiz için üs ve sığınma yeri yapmak istiyorum. Bundan dolayı, bize katılarak yapacağınız hizmetten fazlasını siz, burada kalmakla yapmış olacaksınız." Geçen bu diyalog sonrası eski çavuş Labcha'da kaldı. Onun buradaki hamiyeti, sadakati ve iyi niyeti çok faydalı oldu.

Daha yakın zamanda bu köyde gelişen bir olay, komiteyi kendi gerçek idarecileri olarak kabul etmiş olan şehirlerde, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından konulmuş olan kendi kendini yönetme sisteminin nasıl işlediğini göstermesi açısından, dikkate değer örneklik sunmaktadır. Yukarıda konusu geçen çavuşun kız kardeşi, Resne'li olan kocasına komite temsilcilerinden bazılarının Labcha beylerine uyguladıkları yemin hakkında bildiklerini söyler. Deli dolu olan bu kişi üye olanların isimlerini bildirir ve elindeki sırdan dolayı böbürlenerek dolaşır. Bunu duyan eski çavuş köylüleri toplandıya çağırır ve çenesi düşük kişinin karısından hemen boşanarak cezalandırılmasını ister. Karı ve kocası bu başıbozukların kurduğu mahkeme karşısına çıkarılır. Buradaki mahkemenin kararlarına devlet mahkemelerinin kararlarından daha büyük bir şekilde itaat etmek mecburiyeti vardır. Bunlar af edilmeleri için yalvarınca kendilerinin ayrılmasını isteyen kararın iptal edilmesi sağlanır. Hadise bu köyde ve bazı şehirlerde esas görevleri gizli boşboğazlıkları kontrol etmek olan kadın polis teşkilatının veya örf ve âdetlerin kontrolü için komitelerin kurulmasına yol açmıştı.

Labcha'da olduğu gibi çevredeki diğer köylerde de herkes komitenin gerçek taraftarlarıydılar. Niyazi Bey, komitesi için buralarda yapacak fazla iş olmaması nedeniyle kumanyalarını satın aldıktan ve dinlendikten sonra fedaileriyle beraber geceleyin tekrardan yürüyüşe koyuldular.

Ertesi günü öğleden sonra bir Arnavut şehri olan Ohri yakınına geldiler. Burada Sarayın birçok hafiyesi vardı ve güçlü bir garnizon bulunuyordu. Bu nedenle komitenin şehir içine girmesi mümkün gözüküyordu. Ancak şehirde İttihat ve Terakki Cemiyetinin güçlü bir kolu vardı, halkının büyük bir kısmı da Cemiyetin ilkelerine kalben bağlıydı. Bu durum

karşısında Niyazi Bey, müfrezesini tepelerdeki kiraz ağaçlarının içerisinde ordugâha soktu. Kendisi gece karanlığında şehre girdi. Eski dostu olan Binbaşı Eyüp Efendi ve diğer komite üyeleri hep birlikte güvenilir bir evde buluştular. Niyazi Bey'e canı gönülden hoş geldiniz denildikten sonra iki askeri birliğin, komitesini kuşatmak üzere Resne'yi terk ettiği haberi verildi. Buradakiler ordugâhtaki Niyazi Bey'in adamlarına tulumlar içinde su ve diğer acil ihtiyaç maddelerini gönderdiler, kendisine büyük moral verip cesaretlendirdiler. Niyazi Bey burada Arnavut Komitesine bir beyanname göndermek fırsatını kaçırmadı. Nitekim bu beyanname daha sonra Niyazi Bey için çok iyi sonuçlar doğurdu. Niyazi Bey'in doğduğu yer Arnavutluk sınırına yakındı. Aslında kendisi de Arnavut soyundan olduğundan Arnavutluk'ta çok dostları vardı ve onlar tarafından çok saygı görüyordu. Aynı biçimde Bulgar eşkıyalarının meşhur lideri eski hasmı olan Cherchis'e de mektup yazdı. Bu mektubunda Cherchis'e amaç ve hedefini açıklıyor ve ona diyordu ki: "Vaktiyle senin eşkıyanı çok şiddetle takip etmiş olan ben, sana şimdi dostluk elimi uzatıyorum." Cherchis'in teklif edeceği herhangi bir şart altında, hükümete karşı ortak harekete geçmek için bir plan yapabilme amacı ile görüşme istiyordu, ona "sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar" atasözünü hatırlatıyordu. Niyazi Bey'in arkadaşları onu arka yol ve patikalardan komitesinin bulunduğu ordugâha götürdüler. Komite bu tehlikeli bölgeyi terk ederek kuzeye doğru diğer bir uzun yürüyüşe geçti, yürüyüş hedefi Kara Drina'daki Debre idi. Halkı içinde komiteye katılacakların çok olduğu bir bölgenin merkezi olan bu şehir, ormanları ve yalçın dağlarıyla Niyazi Bey'e, emniyetle geri çekilme fırsatı ve kolaylıkla savunabileceği mevzileri bahşediyordu. O artık genel bir isyan için daha yoğun faaliyete koyulmuştu. Onun maceralarının hikâyesi burada tamamıyla anlatılamaz; fakat onun kullandığı usullerin bazılarını açıklayabilirim. Onun niyeti, ilk olarak harekâtını Müslüman kentlerde yapmak, bundan sonra bunu halkının diğer unsurlarının bulunduğu kentlerde sürdürmektir. Çok zaman aynı gün içinde birçok köyleri ziyaret ederek onları teşkilatlandırıyor, büyük bir enerji ile çalışıyordu. Halk üzerinde güven uyandırmak için grubundan

küçük bir öncü birliği bir subay komutasında köye gönderir, bunu yaptıktan sonra beraberindeki kalanlarla kente girerdi. Bu sayede ziyaret edilen köylerdeki Müslüman köylülerinden çok azı hariç hepsi fedaileri çok büyük bir heyecan ve sevinçle karşılamışlardı. Niyazi Bey açısından, köy halkının İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılması için gereken yemin işlemlerinin yerine getirilmesi güç olmuyordu. Niyazi Bey köy halkını bir toplantıya çağırır veya beraberindekiler ile birlikte namaz kılmaya gider, namaz bitince oradakilere dokunaklı cümlelerle konuşur ve kendilerine isyanın ve hareketin amaç ve hedeflerini açıklardı. Köyün ileri gelenleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin emrettiği sadakat yeminini etmek üzere birer birer çağırılır, bunlardan sonra da diğer köylüler sabırsızlıkla yemin etmeye gelirlerdi. Bu şekilde komiteye girenler arasında birçok asker kaçakları da bulunmakta idi ki, bunlar aileleri tarafından gizleniyorlardı. Niyazi Bey, yeni kayıtlarını yaptırmış olan üyelere bundan böyle aynı yüksek amaca hizmet etmek için kardeşlikle birleşmiş olmakla aralarındaki ayrılık ve anlaşmazlıkların tamamını atmaları gerektiğini ve uğradıkları haksızlıkları unutmalarını telkin ederdi. Amaç ve hedefleri, aralarındaki kan davalarının son bulmasını gerektiriyordu. Bu bölgenin her tarafında ve özellikle Arnavutluk'un bazı muntıkalarında kişiler ve aileler arasında acımasız bir şekilde süregelen kan davaları çoktu. Ve kan davası sonucu öldürülmeye, insan yaşamının tabii bir sonucu olarak bakılıyordu. Ancak şimdi, genel bir barışmanın şaşkınlık veren manzarası ile karşı karşıya bulunuluyordu. Nesiller boyu birbirini öldürmüş kişiler ortak bir amaç için hayatlarını vakfetmiş olarak, herkesin gözleri önünde kucaklaşıyorlardı. Diğer taraftan bazı eski cinayetlerin intikamı alınmadığından evlerinden dışarıya çıkmaya cesaret edemeyen ihtiyar kişiler, bir kere daha özgür olarak korkusuzca dışarı çıkabiliyorlardı.

Fedailere Türkiye'nin kurtarıcıları gözüyle bakan bölge halkı çok kere, Niyazi Bey'in komitesine canı gönülden verdikleri gıda ve diğer zaruri ihtiyaçlar için kendilerine ödenmek istenen parayı kabul etmiyorlardı. Niyazi Bey ise peşin olarak yapamadığı bu ödemeler için kendilerine birer makbuz vermekte ısrar ediyordu. Köylülere, aldıkları makbuzları yet-

kililere göstererek bunun tutarını devlete verdikleri vergiden düşülmesi gerektiğini söylemelerini talimat veriyordu. Aynı zamanda mahalli müdür ve diğer hükümet görevlilerine beyan-nameler göndererek, bu makbuzları bir ödeme belgesi olarak kabul etmeyen tahsildarların öldürüleceğini bildiriyordu.

Bir köyün sakinleri yemin ettikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından belirtilmiş olan bazı ilkelere göre “teşkilatlanmış” oluyor ve isyanın mükemmelen tertiplenmiş bir parçası haline geliyordu. İlk olarak hükümet ve onun memurlarının otoriteleri tanınmıyor, zorbalığa karşı, halktan oluşturulmuş olan bir kardeşler komitesi ile engel olunuyordu. Meşrutî hatları ile bölgesel bir hükümet şekli ortaya çıkıyordu. Bunları gerçekleştirmek için köyler hükümete herhangi bir vergi vermeyi kabul etmeyerek pasif bir direniş gösteriyorlardı. Eğer tahsildarlar bir tepki verirlerse bu takdirde aktif bir direniş oluşuyordu.

Karşılıklı destek amacı ile bir bölgedeki çeşitli şehirler arasında ilişkiler kurulmuştu. Halk gizlice bir çeşit milis teşkilatı kurmuştu. Niyazi Bey tarafından oluşturulan bu teşkilat, şu andan itibaren onları sadece en büyük eşkıyaya karşı kendilerini koruma imkânını vermekle kalmıyor, aynı zamanda hükümetin kendilerini zorladığı davranışlarına karşı koyma fırsatı da veriyordu. Savunma için yapılan genel hazırlık bölgeye, yıllardır özlenilen barış ve huzuru getirdi. Özellikle Müslümanlar İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin emirlerine itaat ederek oluşabilecek saldırgan hareketleri engellediler. Kendilerini oluşturan insanlar köylerine döndüğünden dolayı dağlardaki eşkıya da tümüyle dağıldı. Niyazi Bey bütün Cemiyet mensuplarına amacın gerçekleşmesi için her şeyden önce önemli olanın, Müslümanların, Hristiyan çeteleriyle veya hükümet kıtalarıyla herhangi bir mücadeleye girmekten kaçınmak olduğunu söylüyordu. Çünkü Cemiyet genel bir isyan emrini verinceye kadar sıkı bir şekilde savunmada kalmaları gerekiyordu.

Niyazi Bey Balkanlarda nerede dolaşırsa dolaşsın uygulmuş olduğu bu politikalarla Müslüman toprak ağalarını ve köylülerini, birçok hükümet memurunu ihtilâlin amaç ve hedefi

lehine kazandı. Beyannameler ve mektuplarla da halk arasındaki Bulgarların güven ve desteğini elde etti. Makedonya’da Bulgarlarla aralarındaki çatışmanın kesilmemesine rağmen Türklerle yiğit ve cesur Bulgarlar arasındaki temas Balkan Yarımadası’nda bulunan diğer ırklardakinden daha fazla idi. Türkler önceleri birçok kez Bulgar patriklerini korumuşlardır. Şimdi de aynı şekilde onları Yunanların taassupkâr işkencelerine karşı yine korumuşlardır. Bundan dolayıdır ki, Niyazi Bey’in Avrupa Türkiye’sinde diğer Hristiyan milletlerden önce Bulgarlarla işbirliği araması gayet normaldi.

Niyazi Bey’in faaliyette bulunduğu bölgede birçok Bulgar köyü bulunuyordu. Buralardaki Bulgarlar Müslüman halkta meydana gelen bu değişimlere ilk önceleri şüpheyle bakmışlardı. Çünkü uzun yıllar sorunlarına karşı ilgisizlerdi. Şimdi ise Hristiyanların kalben destekledikleri ayrılma istekleri olmaksızın, bilinçlenmiş görünüyorlar ve ilerdeki büyük dönüşümler için umutlu gözüküyorlardı. Başlangıçta tedirgin olan Bulgarlar sonunda anladılar ki, Müslümanları hangi duygu harekete getirmiş olursa olsun bunda Hristiyanlık aleyhine bir düşünce yoktu ve kendilerine karşı gelişen bir şey söz konusu değildi.

6 Temmuz’da Niyazi Bey Bulgarlara yönelik önemli beyanamesini yayımladı. Bu beyannamede onlara, yıllardır vatani tahrip etmiş olan kötülöklere ve artık tahammöl edilmez hale gelmiş olan istibdata karşı bir darbe indirmenin zamanı gelmiş olduğunu ilan ediyordu. Bütün suçları hükümete yüklüyor; fakat Osmanlı Hristiyanlarının da fenalıkların giderilmesi konusunda yanlış bir yol takip ettiklerini açıklıyordu. Onların, Makedonya’nın sözde özgür olmasını isteyen; ancak gerçekte sadece kendi çıkarları için çalışan, tek hedeflerinin bölgeyi ele geçirmek ve halkını esir etmek isteyen Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan gibi komşu küçük devletlerin yanlış fikirlerine fazlaca önem verdiklerini söylüyordu. Bu devletlerin aralarına nifak ve anlaşmazlık tohumları ektiklerini ve vatani kana boyadıklarını açıklıyordu. Beyannamede Hristiyanlara teminat vererek, “Eğer bu küçük devletler bu kafa ile daha otuz yıl da çalışsalar amaçlarına gene de asla ulaşamazlar, vatan bizim ve ebediyen bizim olacaktır” diyordu. Bundan sonra, namuslu

ordu subayları, sivil devlet memurları, kentliler ve köylülerin oluşturduğu Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amaç ve hedefinin, bir hükümet sistemi kurarak ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin Osmanlıların hepsine özgürlük ve adalet vermek olduğunu, bu suretle ortak vatanlarında barış ve huzur içinde yaşayacaklarını açıklıyordu. Silahlı fedailer komitesinin görevinin bu ilkeleri şehir ve köylere yaymak olduğunu söyledikten sonra, İmparatorluğun yok olmasını hızlandıran çekişmelere ve iç savaşa dur demek için milletin bütün halkları arasında kötü niyetli çeteleri dağıtarak kendi komitesine katılmalarını, Bulgaristan veya diğer küçük devletler yerine Osmanlı'nın özgürlük ve adaleti için çalışmalarını istiyordu. Açıklamaları dikkate almayacak olan çetelere çok sert cezalar verileceği ve eğer tüm bu uyarılardan sonra bunlara cesaret veren bir şehir olursa oranın ileri geleninin idam edileceği bildiriyordu. Kendileriyle birlikte herkesin Osmanlı olması sebebiyle, özgürlük ve eşitlik veren, her bir ırk, din ve dili koruyan Meşrutiyeti kurmak için el birliği yapmaları gerektiğini vurguluyordu.

Bu beyanname büyük bir etki oluşturdu. Bulgar halkı Niyazi Bey'in boş laflar söylemediğini biliyordu. O yapamayacağı şeyleri ilan etmiyordu. Bulgarlar, iç savaş başladığı takdirde Makedonya'daki bütün Müslüman halkın ve Arnavutluk'un İttihat ve Terakki Cemiyeti yanında yer alacaklarını, anlamışlardı. Ayrıca Niyazi Bey'in bildirilerinde ve sözlerinde tamamiyle samimi olduğunu biliyorlar, çoğu büyük bir hayranlıkla fedailerden oluşan komitesinin adil ve şerefli hareketlerini görmüşlerdi. Karşılarında, beş yıl süreyle Bulgar çetelerini şiddetle ve amansız bir şekilde takip etmiş, şimdi ise kendilerine hemşeri ve kardeş diye hitap eden bir Türk subayı vardı. Nerelere harcandığına dair kendilerine en küçük hesap verilmeyen çok ağır vergiler ödedikleri ve kendilerine köpek muamelesi yapan bir hükümetle, idaresi altında adaleti görmeye başlayacaklarını ve bir insan gibi muamele edileceklerini düşündükleri yeni bir idarenin karşılaştırmasını yapıyorlar ve haklarına kavuşacaklarına güveniyorlardı.

Halkta oluşan bu düşünlerden dolayı beyannamenin dağıtımından birkaç gün sonra Niyazi Bey'e, Resne, Ohri, Pir-

lepe ve diğer bölge Bulgarlarının düzenledikleri toplantılarda, böyle yüksek amaçları olan bir komiteye canları ve malları ile hizmet etmenin kendileri için şeref olacağına dair kararların alındığı haberleri geldi. Cherchis bizzat arkadaşlarıyla birlikte gelerek İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmeyi arzuladı.

9 Temmuz'da Niyazi Bey artık zamanın geldiğini düşünüp ilk defa olarak, halkı tamamen Bulgar olan bir köye komitesiyle birlikte girdi. Burası 350 haneden oluşan büyük Velijon köyü idi. Arkasındaki Balkan silsilesinin, sarp bir şekilde vahşi ve yüksek zirvelerine doğru uzanan tepeciklerinden birinin yamacında, gerisinde büyük bir orman bulunan Velijon, stratejik faydalarından dolayı, Bulgar çetelerince önemli bir ikmal merkezi olarak seçilmişti. Niyazi Bey'in öncü birlikleri köye girdiğinde halk alarına geçerek dükkânlarını kapamış, hepsi evlerine sığınmıştı. Fakat biraz sonra Niyazi Bey komitesinin geri kalanı ile köye girince köy meclisini çağırarak durumunu açıklamış ve şehir halkının şüphelerini dağıtmıştı. Kısa zaman içinde kibar ve sıcakkanlı subaylarla bu komitenin büyük bir kısmını oluşturan seçkin siviller arasında dostça diyaloglar gelişmişti. Bunun sonucu olarak da papazı, köy meclisi ve köyün sakinlerinin hepsi kutsal kitaplarına ellerini basıp komite için bağlılık yemini yaparak onun bütün emirlerini yerine getireceklerini bildirmişlerdi. Komitenin amacı ve hedefi için gerekirse silahlı olarak yardım yapacaklarını kabul etmişlerdir. Akşam serinliğinde komite köyü terk ederken dost Hristiyanlar, fedaileri uğurlamak için bir müddet onlara refakat ettiler ve onları "Güle güle, Tanrı işinizde yardımcı olsun" dualarıyla uğurladılar. Yaşanan gelişmelerden kısa bir zaman sonra Niyazi Bey Debre çevresindeki dağlarda bulunan eşkıyalarla görüşerek barış yapma fırsatını elde etmişti. Burası ihtilâl ve isyan hareketi için mükemmel bir yer olmuştu.

Yaklaşık olarak bu sıralarda Manastır'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezinden, Niyazi Bey'e büyük cesaret veren bir mektup ulaşmıştı. Mektupta kendisine ve Resne'nin kahraman fedailerine başarmakta oldukları muhteşem görevden dolayı teşekkür edilmekte idi. Makedonya'da kendini ispatlamış, zeki bir kurmay subayı olan arkadaşı Enver Bey'in de askerlik görevinden ayrılarak, fedailerden oluşan bir komitenin

başına geçerek Tikosh bölgesindeki halkı yoğun bir şekilde isyana hazırlamakta olduğu, aynı biçimde diğer subayların da komiteler kurarak dağlara çıktıkları bildiriliyordu.

Niyazi Bey bu mektuptan, Şemsi Paşa'nın Manastır'da 7 Temmuz günü gündüz saatlerinde kalabalıkta öldürülmüş olduğunu öğrenmişti. Paşa, Saraya durumun gelişimi hakkında raporunu verdikten sonra telgrafhaneyi terk etmiş, faytonuna binip Niyazi Bey'in komitesini kuşatacak olan iki taburun yanına giderken üniformalı bir subay tarafından vurularak öldürülmüştü. Bu sırada etrafında 1500 kişilik bir kalabalık bulunmasına rağmen aralarından hiç birisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin emrini yerine getirmiş olan bu kişiyi yakalamak için bir hareket veya istekte bulunmamıştır ve vuran subay da rahatlıkla oradan sıvışmıştır. Kara bahtlı Şemsi Paşa enerjik bir komutan idi. Şüphe yok ki, eğer öldürülmeseydi, kendisine sadık kalmış kıtalarla İttihat ve Terakki Cemiyeti komiteleri arasında birçok kanlı savaşlar olurdu. Şemsi Paşa gururu, ahmaklık derecesine varan kendisine olan güveni ve düşmanını hakir görmesinden dolayı emrindeki kıtaları felakete sürükleyebilirdi. Ona karşı yapılan bu suikast zorunlu yürüyüş yolunun bulunduğu cadde üzerinde hazırlanmıştı. Şimdi artık Niyazi Bey sarp dağlık bir bölgede çete savaşlarında ustalaşmış halkla birlikte mevziini, hükümetin kendine karşı gön-dereceği kuvvetlere karşı süresiz bir şekilde tutabilirdi.

Hiç şüphe yok ki, Şemsi Paşa'nın öldürülmesi, Cemiyetin amacına büyük zararlar verecek ve onun bütünlüğünün temin edilmesine büyük önem vermiş olduğu genel efkârı ikiye ayıracak olan muhtemel bir iç savaşı engellemiştir. Şemsi Paşa'nın öldürülmesinden itibaren, hükümetin aczi ve ordunun teşkilat bozukluğu nedeniyle Sarayın, ülkeyi iç ihtilafların hengâmesi içine zorla sokmaya yönelik düşünceleri felce uğratılmıştı.

XII. Bölüm

Çetelerin Başarıları

Arnavutlar Cemiyeti destekliyor, Bulgarların dostane durumları, İstibdat idaresinin son gayreti, İsyanı bastırmak için Anadolu kıtalarının gönderilmesi, Manastır valisi sarayı uyarıyor, Saray Rumlarla dolap çeviriyor, Cemiyetin Rumlara bildirisi

Şimdilerde genel bir ayaklanma için hazırlıklar hızlı bir şekilde ilerlemişti. İstanbul'a döndüğü takdirde paşalığa terfi ettirileceğine dahil birçok hile dolu teklif ve vaatleri kabul etmiş olan Enver Bey, fedailer komitesini dağlar boyunca sevk ve idare ederek birçok köyü ihtilâlin yanına çekmişti. Bu genç subayın kıyafet değiştirerek Selanik'ten kaçışı, vahşi yerlerdeki maceralarının hikâyeleri, vatan için yaptığı kahramanlıklar ülkedeki tüm halk tarafından konuşuluyordu. O artık bir halk kahramanı olmuştu. Kendilerini vatanlarının kurtarılması için adanmış olan genç subaylar arasında kıskançlığın zerresi bulunmadığından kendisine büyük saygınlık duyuluyordu. Bu vatansever hareketlerin onlara zevk ve haz veren bir niteliği vardı. Niyazi Bey, Enver Bey hakkında aşağıdaki şekilde yazıyordu: *"Tasalı ve ümitsizlik zamanımızda bizleri ateşli sözleri ve ciddi hareketleriyle cesaretlendiren ve takviye eden Enver Bey'in eşine nadiren rastlanır."* Selahaddin Bey, Hasan Bey ve diğer subaylar da Makedonya ve Arnavutluk'ta komiteleleriyle dolaşıyorlar, toprak sahipleri ve köylüler arasında bin-

lerce kişiyi Cemiyete kazandırıyorlardı. Aynı zamanlar içinde diğer subaylar da kıtalarındaki rütbeli ve rütbesiz askerleri eğiterek, bölgede konaklamış, kıtaların büyük bir kısmını, hatta kendi arkadaşlarına karşı olsa bile, emredildiği takdirde savaşa hazırlamışlardı.

Niyazi Bey büyük bir başarı kazanarak Batı Arnavutluk'taki Müslüman halkın büyük bir kısmını kendi düşüncesine kazandırmıştı. Bu mutaassıp kabile insanların nasıl oluyor da bütün insanların kardeş olduğu fikrini, Hristiyan ve Müslümanlara eşit hakların uygulanacağı vaatlerini sempati ve sabbıyla dinleyebildiklerini anlamak, mutaassıp Arnavutları bilen herhangi bir kimse için çok zordu. Niyazi Bey belli ki, gür sesi, kuvvetli hatipliği, apaçık samimiyeti, güçlü karakteri, cazip şahsı, gösterişli hâli ve birçok Arnavutlar gibi iri ve kuvvetli fiziki ile insanlara lider olmak için dünyaya gelmişti. O sadece Arnavutları kendi düşüncelerine çekmekle kalmamıştı. Kendilerinden silahlı yardım isteninceye kadar bu alingan savaşçıları yerinde tutmuş, onların kabileler ve aileler arasında süregelen kan davalarına da merhem olmuştu ki, bunlardan çoğu asırlardan beri devam ediyordu. Ayrıca III. Ordu'nun birçok genç subayı Arnavut asıllı olduklarından bunların hemşerilerini İttihat ve Terakki Cemiyeti lehine kazanma yetenekleri vardı.

Niyazi Bey ve komitesi bu dağlık bölgelerdeki yirmi günlük tarihli dolaşmalarında ana yollardan kaçınmışlar, birerli kollardan sarp dağ geçitlerini aşmışlar, birçok tehlikelere göğüs germişler ve büyük yoksulluklar çekmişlerdi. Bazı zamanlar kendilerini takip eden hükümet birlikleriyle karşılaşmışlar, sık olmamakla beraber, halkı tarafından kendilerine düşmanca davranan kentlere girmişlerdi. Bir defasında, aç, susuz ve bitkin bir halde tek kumanyaları olan ekmek, peynir ve su ikmali için bir köye yaklaştıkları zaman, Sarayın bir görevlisi tarafından zihinleri Cemiyete karşı doldurulmuş, tamamen silahlanmış ve korkunç şekilde tahrik edilmiş olan köy halkı, komiteyi ateş açmakla tehdit etmişti. Yaşanan kritik bir durumdu, Niyazi Bey'in karşısında yalnız bir köy yoktu; çünkü yakınlarında bulunan Bosnalı bir subayın komutası altındaki büyük bir müfreze arkasını kesmek için gönderilmişti.

Bu nedenle komite, gıdasız ve yorgunluktan bitkin bir hâlde emniyetini sağlamak için dağın en yüksek yamacına tırmanmak zorunda kaldı. Niyazi Bey yorulmak bilmez bir insandı. Köyü ya İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amacı lehine çevirecek veya bu köye iyi bir ders verecekti. Birkaç gün sonra köy halkı yaptıkları hatalardan pişmanlık duyduklarını ilettiler. Kendilerinden iki gün yetecek miktarda ekmek ve peynir ikmalini yaptı, köy halkı verilen bedeli kabul etmedi. Ayrıca Şemsi Paşa'nın Manastır'da öldürüldüğünü duyan Bosnalı subay Niyazi Bey'i takip etmekten vazgeçerek, komutası altındaki müfreze ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmak üzere Ohri'ye hareket etti.

Niyazi Bey 12 Temmuz'da Ohri'ye İttihat ve Terakki Cemiyeti ile görüşmek üzere çağrılınca komitesiyle birlikte kendisine herhangi bir karşı konulmasından korkmadan Ohri'ye hareket etti. Çünkü hükümet otoritesi iyice çökmüştü. Burada Cemiyet üyeleri kendisine diğer komiteler hakkında bilgi sundular. Ortak önemli bir hareketin yapılması yakın olduğundan, onlarla irtibat kurması için kendisine talimat verdiler. Öldürülen Şemsi Paşa'nın kendisine karşı görevlendirildiğini, Bulgar icra komitesi tarafından tüm Bulgar köylerine Müslüman ihtilâlciler komitelerine karşı misafirperver ve saygılı olmalarını; ancak başka emir olmadıkça silahlı yardım yapılmaması hakkında talimat gönderildiğini söylediler. Niyazi Bey'e ayrıca Cemiyet emriyle İmam Mustafa Efendi ve diğer saray hafiyelelerinin öldürüldüğü haberi de verildi.

Niyazi Bey'in komitesi işi bittikten sonra şehrin dışına çıktı. Büyük Ohri gölünün kumsal kıyısını takip ettiler. Burada Bulgar balıkçı köylüleri tarafından kendilerine hararetle bir şekilde hoş geldiniz denildi. Niyazi Bey komitesinin yürüyüş hedefi İstarova idi. Söz konusu istikamete doğru, güzergâhtaki köylere komiteye bağlılık yemini ettirerek, hükümetin nüfuzunu alaşağı ederek, idari seçim esaslarını oluşturarak ve halkı ezen tahsildarları, hükümet memurlarını veya Sarayın uşağı olarak tanınmış kişileri görevlerinden alarak, yollarına devam ediyordular. Bir bölgede 400 kişilik bir takip müfrezesi tarafından sıkıştırılmış olduğundan, Niyazi Bey komitesini küçük kısımlara ayırarak ana yolu çevreleyen taşlı tepeler üzerindeki

hakim mevzilere yerleştirdi. Fakat daha sonra bu müfrezenin ihtilcilere ilgi duyan genç bir subay olan Yüzbaşı Ziya Bey'in komutasında olduğunu öğrenmişti. Ziya Bey ve bazı subaylar Niyazi Bey'in bulunduğu yere çıka geldiler. Hizmetlerine ihtiyaç olduğunu öğrendiklerinde Cemiyete katılmak için teklifte bulundular ve civardan mfrezeyi geri çektiler. Bu sıralarda Niyazi Bey'i takip eden başka bir müfreze de vardı; fakat bu müfreze bilerek yanlış bir yöne sevk edilmişti.

Niyazi Bey'in amacı, önemli bir bölgenin merkezi olan İstarova'yı bir süreliğine kendisine karargâh yapmaktı. Komite bölge boyunca başarılı bir yürüyüş yaptı. Köylülerin hepsi Cemiyete bağlılık yemini vermek için çok istekliydiler. Bir köyde Niyazi Bey adaletsiz davranan tahsildarın öldürülmesini emretti. Kamayı başaran bu kişinin koyunları komite yeleri arasında paylaştırıldı. Bu suretle kendilerine bir ziyafet çekmiş oldular. Niyazi Bey İstarova'ya girmeden önce buradaki belli başlı hükümet memurlarına, kaymakama, namuslu ve şerefli genç kişilere mektup gönderdi. Bölgedeki köylüler, yetkilerini kullanırken adaletli olan kaymakam hakkında kendisine överek bahsetmişlerdi. Klasik zellikler taşıyan bu mektupta Niyazi Bey, bölgedeki Müslüman ve Hristiyan halkın hepsinin Cemiyeti desteklemeye yemin ettiklerini açıkladıktan sonra kaymakama -geri adil bir idareci olmasından dolayı kendisi için büyük bir itibar besliyorsa da- önemli bir konu hakkında ihmalkr davrandığından dolayı teessüf ediyordu. Nedeni ise bu kadar büyük bir bölgede tek bir okulun bulunmaması idi. "Bu milletin en büyük talihsizliği cahil bırakılmasıdır" diyerek kendisinden eğitimin sağlanması ve ilerletilmesi için elinden geleni yapmasını ısrarla talep etti.

16 Temmuz'da komite İstarova'ya girdiğinde hoş geldiniz sesleriyle karşılandı. İhtiyaçları olan istirahatı gerçekleştirdiler. şehir halkı, kendilerine sigara ve kahve ikram ederek morallerini yükselttiler. Dostlarının yanında olduklarından her zamanının aksine güven içinde uyudular; çünkü 100 köyden oluşan 30000 nüfuslu bu bölgede herkes İttihat ve Terakki Cemiyeti ile beraberdi. Sorun olabilecek, onları takip için gönderilmiş olan müfrezeler ise İttihat ve Terakki yanlısı subayları tarafından buradan uzaklara ynlendirilmişlerdi. Niyazi

Bey İstarova'ya geldiğinde şehir halkına Cemiyete bağlılık yemini ettirdi. İdare heyetini seçip emniyeti oluşturduktan sonra camide meşrutiyet idaresinin değişmez yüksek ilkeleri hakkında konuşma yaptı. Yeni atanan idare meclisinin başkanlarına okullar açmalarını, halkı eğitmelerini, camilerini tamir etmelerini tavsiye etti ve yapılacaklar için komitesi namına iki adet beşbiryerde verdi.

Kaymakamın kendisi özellikle, Niyazi Bey'i aradı ve buldu. Niyazi Bey'in yüzüne karşı, kendisinin bir kahraman ve halka adalet getiren bir kişi olduğunu söyleyerek onu övdü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amaç ve hedeflerini kabul ettiğini ve Niyazi Bey'in emri altına girdiğini beyan etti. Kaymakamın katılımı sayesinde Niyazi Bey, kendisiyle görüşmeye gelen kişilerin hepsini etkiliyordu.

Ertesi gün Niyazi Bey yine İstarova'da bulunmak zorunda kaldı. Çünkü kasabayı, çevredeki köylerin hepsinden yemine susamış binlerce köylü ile Niyazi Bey'e katılmak için tüfekleriyle beraber garnizon ve karakollardan firar etmiş askerler doldurmuştu. Girişilen hareketin başarılarından dolayı Niyazi Bey'in sevinmeye çok hakkı vardı. Resne, Ohri, Pirlepe, Debre, Malis ve şimdi de İstarova komitelerin çabalarıyla ihtilâl ateşinin içine sokulmuşlardı. Artık Niyazi Bey anlıyordu ki, zamanı geldiğinde bir sözle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin isteğini yerine getirmek için çağrı yapabilecek büyük bir silahlı kuvvete sahipti.

Yıldız Sarayı'nın kötü atmosferini anlatmak ve hareketi yok etmek amacı ile son faydasız çabalarını izlemek için, şimdi bir süreliğine dağları ve onların kahraman fedailerini bir tarafa bırakalım.

Her ne kadar resmi ağızdaki gazeteler garnizonlardaki isyan gösterilerini hafife alarak bahsediyorsa da Padişahın danışmanları, Makedonya'dan kendilerine gönderilen raporlar sebebiyle endişeliydiler. Avrupa Türkiye'deki şehirlerde yüksek dereceli devlet memurları içinde Saray'a gerçek durumu bildirmek cesaretinde olanları vardı. Bunlar arasında bulunan Manastır valisi dikkate şayandır. Sadrazama (sanırım 17 Temmuz tarihli) göndermiş olduğu resmi raporlarında ce-

saret ederek açıkça, ihtilâlcî hareketin istibdata karşı çok kuvvetli olduğunu, daha fazla cezai tedbirlerin başarısızlıkla sonuçlanacağını, bunların faydasız yere kan dökülmesine neden olmaktan başka bir işe yaramayacağını, milletin iradesine ve arzusuna boyun eğerek Meşrutiyetin garanti edilmesinin iyi olacağını açıklıyordu. O devirde Meşrutiyet sözüne atıfta bulunmak bile çok zor olduğundan son telkin şüphesiz ki, dolambaçlı bir şekilde ifade edilmişti. Bazı tekrarlar ve önemsiz ayrıntılar çıkartılarak, söz konusu raporun tercümesi aşağıda sunulmuştur:

“Bir irade-i seniye ile Niyazi Bey ve avanesinin tutuklanması buyruluyordu. Kuvvetli İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin mevcudiyeti, aldığı hareket hattının şiddetiyle denenmiştir. O yalnız başına ayakta durmamaktadır, resmi raporlarda önceden beyan edildiği gibi ordu subayları katiyetle İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin isteklerini destekleme hususunda birleşmişlerdir. Keza halk dahi Cemiyet ile karşılıklı yardım halindedir. Niyazi Bey’in takip problemini bir tarafa bırakırsak, hiç bir kişinin sorgu yapma görevini omuzlama cesaretini göstermediğini açıklamama müsaade buyurun. Tahkikatın yapılması için Şükrü Paşa’nın riyasetinde kurulmuş olan komisyon üyeleri kendilerine yöneltilmiş olan gizli tehditlerin sonucu olarak görevlerini bırakmak zorunda kalmışlardır. Hükümet tarafından, mıntika boyunca dolaşarak köylülere nasihat etmek için gönderilmiş olan hocalar İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından bu çalışmalara devam ettikleri takdirde öldürülecekleri konusunda uyarıldıkları için görevlerini bırakarak geriye dönmüşlerdir. Ben dahil hükümet memurlarının hepsinin hayatları tehlikededir. Cemiyetin tehditlerini yerine getirecek kudrette olduğu görülmüş ve anlaşılmıştır. Burada Manastır’da Osman Hidayet Paşa subaylarını içtima ettirmiş, onlara halifeyi risaletpenah padişahımızın iradelerini tebliğ eden telgrafı okurlarken paşa, bir subay tarafından bütün diğer subayların gözleri önünde üç el ateş edilerek vurulmuştur. Bu subay tutuklanmıştır ve isminin ne olduğunu öğrenmek dahi mümkün olmamıştır. Polis ve adliye mensupları, eğer görevlerini yerine getirmeleri konusunda ısrar edilirse canlarını kurtarmak için istifa edeceklerini düşünmektedirler. Hizmetkârınız olan bendelerine gelince ecdadımın dört yüz yıldır saltanata sadık bulunmuş olmaları bizzat acizleri, muhtelif yetenek isteyen görevlerde son kırk dört yıldır hizmet etmiş olmamdan dolayı benim için bu karışık zamanda görevimin başından ayrılmayı bir nankörlük olarak mütalaa ederim, bu nedenle ben ve ailemin tehlikeye ma-

ruz bulunmasına rağmen, görevimin ifasına devamla, amaç ve hedeflerini şüpheye yer vermeksizin paylaştıkları ordu subayları ile halk arasındaki canlı işbirliğini önleyen ve meneden çareleri bulacağım. Size ayrıntılarıyla gerçek durumun olağanlarını sunmak mecburiyetini bir görev ve sadakatimin bir delili olarak mülahaza ve mütalaa eylemekteyim. Şu anda arz etmekte olduğum hissiyat gönüllü efrat üzerinde kuvvetli bir şekilde tutunmaktadır, destek kazanmaktadır. Resne'ye gönderilmiş olan altı tabur orada atıl bir şekilde bulunmaktadır, komutanları iktidarsızlıklarını itiraf ediyorlar. Niyazi Bey'i takip için bir teşebbüse girişmek icap ettiği zaman asker Niyazi Bey'e ve çetesine karşı ateş açmayı reddediyorlar. Buna bir delil olarak bildirmeliyim ki, burada Şemsi Paşa öldürüldüğü vakit onun Arnavutlardan müteşekkil artçı büyük kısmı Jandarmalar ve diğer askerler, öldüren subayı takip etmeleri için emir verildiği vakit, tüfekleriyle havaya ateş ederek ona kaçması için fırsat vermişlerdir. Almış olduğum özel bir malûmata göre Anadolu'dan getirtilen kıtaların silahlarını arkadaşlarına karşı kullanmayı reddedeceklerine inanılmaktadır. Bu bölgenin şartlarına ait sözünü ettiğim konuların Selanik ve Kosova vilayetleri için dahi varit olacağı şeklinde haberdar edildim.

Bu karışıklık sebebinin müstaciliyeti ve hükümet tarafından dikkat nazarına alınan bu hareketin kuvvet kazanmak, fevkalade bir hızla yayılması sebebiyle sadakatimden ilham alarak artık herhangi bir ikna veya zor şiddet tedbirleri sarfının geçmiş olduğunu ve keza daha da beter hallerin önlenmesi için diğer çok daha etkili tedbirlerin zamanlara göre çok uyarlı olan daha müessirlerin alınması gereğini arz ve teklif eder emirlerinizi beklerim."

Sarayın planı, isyanı Anadolu'dan getirilecek büyük bir kuvvetle bastırmaktı. Ama doğru ve aşîkar metotlar özellikle Padişahın danışmanlarına asla yeterli gelmediğinden yeraltı çareleri de kullanıldı. Makedonya'daki önceki hadiselerde ve fırsatlarda Yunanlı unsurların, Bulgar isyanlarının bastırılmasında Osmanlı hükümeti ile işbirliği yapmaya istekli olduğu anlaşılmıştı. Bu nedenle Paris'te birçok yıllar elçilik yapmış olan Münir Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen Müslüman ve Hristiyan çetelere saldırmak için Yunan çetelerinin oluşumunu düzenlemek amacı ile Atina'ya gönderilmişti. Saray, aynı zamanda ordu subaylarını aflar, hediyeler ve terfilerle ihtilâlcî hareketten ayırmak, bu şekilde teşkilatı bozulmuş bir İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve taraftarlarını ken-

dilerine karşı gönderilen kuvvetler tarafından kolaylıkla yenilecek bir duruma getirmek amacıyla teşebbüse geçti. Selanik'te yakalanarak payitahtta hapsedilmiş olan 38 genç subay serbest bırakılarak affedildiler. Orduda ve donanmada binlerce subay aniden terfi ettirilince şaşırmuşlardı. Bol keseden madalyalar dağıtıldı. Saray her kişinin bir fiyatı olacağını yani herkesin para veya hediye vesaire karşılığı elde edileceği inancına delice bel bağlamıştı. Ancak bütün bu yapılan cömertliklerin zerre kadar faydası yoktu ve bunlar sadece tüm dünyaya maybeyn ricalinin kudretsizlik ve kabiliyetsizliğini, paniğe kapılmış olduğunu gösteriyordu.

Kırk sekiz taburdan az olmamak üzere bir kuvvetin, isyan etmeye meyilli Makedonya ordusuna baskın çıkmak amacıyla, Anadolu'dan sevkine karar verilmişti. Sadakatini ispatlamış olan bu kıtalarla korkunç şekilde kan dökülecekti. Bu taburlardan yirmi yedisi İzmir'den Selanik'e deniz yolu ile sevk edildi. Buradan 16 Temmuz'da karaya çıktılar. Bunlar Anadolu'yu terk etmeden önce Nazım Bey ve Jön-Türk Partisi'nin diğer ajanlarının çabaları ile büyük bir ölçüde, ihtilâlcilerle aşırılmışlardı. İzmir'de gemilere bindirilmeleri anından itibaren, Cemiyetin gönderdiği ajanlar bunların aralarında faaliyette idiler. Bu ajanlar İttihat ve Terakki Partisi'nden olan subayları denetliyorlar ve askerleri ikna edici delillerle yönlendirmeye çalışıyorlardı. Selanik'e varınca bu taburlardan bazıları Manastır'a ilerlemeyi reddetti. Bunlar diğerlerinden uzaklaştırıldı. Sorunsuz taburlar Manastır'a doğru hareket etti. Fakat şerbet satıcısı ve saire kılığına girmiş askerlerle birlikte olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup subaylar da ihtilâl gâyesi için çalışarak daha fazla taraftar kazandılar. Kıtaların çoğunun subay ve askerleri, kendileriyle savaşmak için gönderildikleri kıtalara karşı sempatileri vardı. III. Ordu'nun arkadaş ve kardeşlerine karşı savaşmayacakları ve ateş etmeyecekleri anlaşılmıştı. Manastır'a giren bu taburlar kısa zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlılık yemini etmek hususunda ikna edildiler.

Durum Temmuz'un üçüncü haftasında aşağıdaki şekilde özetlenebilir: Hükümet hâlâ Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerinde hükümran ise de otoritesi çok zayıflamıştı. Askeri

merkezlerin başı olan Manastır'da kumandan olan Osman Paşa kıtalarının düşünce ve hislerini bildiğinden başkaldırmayı bastırmak, kesin harekete geçmek için tereddüt ediyordu. II ve III. Ordu ve Anadolu'dan gelen alaylar ya İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı idiler veya hükümete itaatkâr olma hususunda kararsızdılar. Kıtanın az bir miktarının bile saray için savaşma ihtimali çok zayıftı. Kendilerine İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından silah dağıtılan Türk ve Bulgar köylüleri isyana katılmak için emir bekliyordular. On bin Arnavut baştan aşağı silahlanmış, istibdatı koruyanların üzerine atılmak için sabırsızlık içindeydiler.

Halk içerisinde, kendilerinden şüphe edilen bir unsur olarak sadece Yunanlılar bulunmakta idi. Belliydi ki, Münir Paşa Atina'ya, Makedonya'da bir afet olarak kullanılmış olan Kral George'un³⁷ haydut çetelerini oluşturmak için kullanılan entrikacı tebaalarının yardımını aramak amacıyla gönderilmekle kalmamış, Saray aynı zamanda Manastır'da bulunan Osman Paşa'ya bölgesindeki Yunan çetelerini rüşvet veya diğer vasıtalarla ikna etmesi, Niyazi Bey'i ve diğer isyancı liderleri takip ve esir etmesi için talimat göndermişti. Bu safhada Yunan çeteleri kiralık Müslüman kanun kaçaklarının yardımı ile büyük bir faaliyet içindeydiler. Yunan kilisesi ise Bulgar patriklerine karşı şiddetli bir katliam sürdürüyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, barış içinde yaşamaya başlayan bölgede ortalığı karıştırmakta olan bu unsurla da ciddiyetle meşgul oldu. Örneğin komite, Vodina Rum Metropolit'i'ni rehin olarak dağa kaldırdı ve üç gün içinde Rum eşkıya ve çetelerinin hepsinin bu bölge ve civarından çekip gitmemeleri takdirde Metropolitin öldürüleceği bildirildi.

22 Temmuz'da, bahsedeceğim gibi Padişah'tan tahtından inmesi veya meşrutiyeti ilan etmesi için Jön-Türk liderleri cesaretle ortaya atıldılar. Manastır'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti

37 Kral I. George: Otto döneminin sona ermesinden sonra İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan Garantör Devletler, Danimarkalı Holstein-Glücksbourg hanedanından Prens Christian Wilhelm Ferdinand Adolphus George'u, Kral I. George unvanıyla Yunan Kralı olarak işbaşına getirdi. 1864'te tahta çıkan ve yaklaşık elli yıl tahtta kalan Kral George'la birlikte ikinci bir anayasa hazırlanarak yürürlüğe sokuldu. Yunanistan'ın ikinci kralı da gayriresmî olarak Yunanistan'a bağlanmış olan Selânik'te 18 Mart'ta bir sosyalist Rum öğretmeninince öldürüldü.

bir beyanname yayımladı. Bunun kopyaları Atina'daki Yunan çetesine, Manastır'daki Rum toplumunun ruhani liderine ve bölgedeki çeşitli Rum çetelerinin şeflerine gönderildi.

"Yıldız, halkın isteğine karşı çıkarak, Yunanlılar ve Patrik'le bir ittifak yapmak suretiyle Jön-Türk hareketine karşı bir sap-tırma yapmaya teşebbüs etmiştir. Bu amaçla Yunanistan'da in-sanların duygularını İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı tahrik etmek için Münir Paşa'yı göndermiş, bu plandan bazı başarı-lar beklemektedir."

ifadelerini içeren manifesto aşağıdaki şekilde devam edi-yordu:

"Bilirsiniz ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Devleti'ndeki çeşitli inanç ve ırka mensup bütün insanların mutluluğu için gizli bir şekilde çalışmış olmakta iken, şimdi artık milletin saa-deti için özgürlüğü kazanmak olan amacını alenen ilan etmek üzere ortaya çıkmaktadır. İşkenceci hükümet, başkaldırma to-humları ekti, ülkedeki çeşitli ırk, din ve mezhebe mensup olan-lar arasında ihtilaf ve kan dökme meydana getirtti. Hepimiz kardeş olduğumuzdan memleketin kurtarılması ve huzuru için beraber çalışıyoruz. Size soruyoruz Yunanlı hemşerilerimiz, size ki, ırk ve mezhep ayrılığını, kan dökmek için bir bahane olarak uzun zamandır kullandınız, şayet sizlerin gerçek hedefi eşitlik, huzur ve özgürlük kazanmak ise, bizimle birleşiniz, dışarıdan nasihat aramayınız. Bulgar kardeşleriniz gibi olunuz, onlar ki, samimiyetleri ve çalışmalarıyla büyük amaçlarımıza olan bağlı-lıklarını göstermişlerdir. Eğer bizimle birleşmek istemiyorsanız, hiç olmazsa tarafsız kalmanızı sizden istiyoruz. İnsaniyet na-mına bu kan dökmeye bir son vermenizi talep ediyoruz. Sizi Helenizm'in tehlikelerinden uyarırız. Eğer siz Rumlar, Manastır vilayetinde Yunanlılık kışkırtmalarına bir son vermezseniz, siz-lerden daha çok olan Anadolu'daki kardeşleriniz olan Rumlar bizzat sizler gibi ıstırap çekeceklerdir. Yıldız ve Patrikhane ara-sındaki gizli anlaşmalar mutluluğunuza değil, kaybınıza ve yok olmanıza sürükleyecektir. Yunanlı kardeşlerimize Yıldızın çoğun-lukla başvurduğu ve uyguladığı bu utanç verici yapmacıklar ve entrikalarla aldatılmamanızı tavsiye ederiz. Rum çetelerin sa-dece ırk ve mezhep hamiyeti uğruna kan dökmek için burada şurada uzun uzadıya dolanmamalarını talep ederiz. Çeteleriniz-deki Yunanlıların Yunanistan'daki yuvalarına dönmeleri için on-ları bırakın, çeteleri dağıtın. Bizim tahammül edemediğimiz asıl konu da bu çetelerde gaddarlık yapan paralı, aşağılık Müslü-manların bulunmalarıdır. Eğer bu mayası ve sütü bozuklar çe-

telerinizi terk etmezlerse araştıracadıız ve onları geberteceğiz. Sizlerden bu tiynetsizleri uzaklara defetmenizi talep ediyoruz, aksi takdirde akıtılacak kanlardan sorumlu tutulacaksınız, medeni dünyaca mahkum edileceksiniz. Çok sevgili vatandaşlarımız olan Rumları amacımız olan Meşrutiyetin tesisi ve herkes için eşitliği elde etmek için bizimle birleşmeye davet ederiz. Hiç şüphe etmiyoruz ki, hepimizi yaratan Yüce Allah, yalnızca insaniyet ve medeniyet için çalışanlara başarıyı ihsan edecektir.”

XIII. Bölüm

Niyazi Acele Ohri'ye Çağırılıyor

Önemli bir görev, Cemiyet darbeye karar veriyor, Fedailerin toplanması, İki binlerin Ohri üzerine yürüyüşü, Bir maskot, Manastır bir gece baskını ile ele geçiriliyor, Kan-sız bir zafer, Osman Paşa Cemiyetin bir esiri

Ve artık, Niyazi Bey'in ihtilâli son noktaya erdirerek istibdatı kartondan yapılmış bir ev gibi yıkacak olan kutsal girişimi yapması için çağırılacağı vakit yaklaşıyordu. 17 Temmuz'da İstarova'yı terk eden Niyazi Bey ve fedailer komitesi Resne'ye yürüyüşe geçmişti. Dağlar üzerinden ve arasından yorucu bir yürüyüşten sonra -yürüyüş esnasında birçok dost Müslüman ve Hristiyan köylerine geçici idare kurulmuştu ve bir avcı taburu ile çatışmaktan kaçınmak amacı ile bazen dolambaçlı yollar tercih edilmişti. Bu taburların subay ve askerleri bölge halkından ve Cemiyet üyesi olmadıklarından dolayı tehlikeli bir durum ortaya çıkabilirdi- Labcha'ya vardı. Hatırlanacağı üzere burası, Niyazi Bey Resne'den hareketinden önce ziyaret ederek teşkilatlandırdığı ilk yerd. Labcha'da da İstarova'da olduğu gibi fedailer, sadık dostları arasında bulunduklarından, rahat bir uyku çekmek imkânını yakaladılar. Dışarıda karakollar kurma ve nöbetçiler bulundurma gereğini görmediler. Emniyet işleri bizzat köylüler tarafından yapıldı; çünkü onlar dinlenmekte olan bu vatan kurtarıcılarını korumaktan dolayı şeref ve gurur duyuyorlardı. Burası ayrıca bir askeri müfreze

tarafından da korunuyordu. Müfrezenin subay ve askerleri, tıpkı diğer üç şehirdeki küçük garnizon kıtaları gibi isyan etmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yemin ederek katılmışlar, onun yeminli üyeleri olmuşlardı.

19 Temmuz günü Labcha'da dağlılar, çobanlar, asker kaçakları ve diğerlerinden oluşan büyük bir halk kitlesi toplandı. Kalabalık Niyazi Bey'i ve fedailer komitesini görmek ve Cemiyet için silaha sarılmak için gelmişti. Niyazi Bey bunlara hitaben, kendisinin ve diğer komitelerin görevlerini ne derece başarılı şekilde yerine getirdiklerini, kum saatindeki bütün kumların akacağı zamanın hemen hemen gelmekte olduğunu temin etti. İstibdatın alt, özgürlüğün üst olacağı günün çok yakın olduğunu söyledi. O mutlu gün gerçekten, Niyazi Bey'in tahayyül ettiğinden de çok yakındı; çünkü aynı gece, Ohri'deki İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi'nden Niyazi Bey'e bir haberci tarafından mektup getirilmişti. Bu mektupta Cemiyet kendisini Manastır'dan alınmış olan çok önemli ve ciddi istihbarattan haberdar ediyordu. Kendisine, komitesi ile birlikte hemen Ohri'ye hareket etmesi emrediliyordu. Fedailer komitesini adı geçen kentin varoşlarında bırakarak, yalnız olarak Komite ile görüşmek ve kendine ait talimatı almak için oraya gidecekti.

Niyazi Bey bu mektubu okur okumaz adamlarını topladı. Onların hepsi yerine getirecekleri görevi öğrenme konusunda sabırsız olduklarından bütün gece cebri yürüyüş yaptı. 20 Temmuz'da şafak sökmeden önce Ohri'nin varoşlarına varılmıştı. Niyazi Bey fedailer komitesinden ayrılarak şehre girdi, kardeşinin evine vardı. Orada Cemiyet üyeleri kendisiyle görüştüler. Kendisinin ve Eyüp Bey'in³⁸ Ohri ve Resne'den top-

38 Eyüp Sabri Akgöl (Ohri'li Eyüp Sabri) (1876-16 Ağustos 1950): 1894 yılında Harp Okulu'nu bitirdi. Dördüncü Ordu emrinde Balkanlar'da çete savaşlarına katıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Padişah Abdülhamid ve saraya karşı özgürlük mücadelesini başlattı. Komutanı olduğu Ohri Redif Taburu, Resne Tabur Komutanı Niyazi Bey ile birlikte binlerce vatanseveri silahlandırdı. 23 Temmuz 1908'de Müşir Tatar Osman Paşa'yı, Manastır'daki karargâhını basarak Ohri'ye götürdü. 13 Nisan 1909'da 31 Mart Olayı'nı bastırmak için Selanik'ten İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nda yer aldı. 10 Mayıs 1910'da ordudan istifa etti. İttihat ve Terakki'nin genel merkez üyeliğine seçildi. 1914'te Teşkilât-ı Mahsusa görevlisi olarak gönderildiği Rumeli'de Fransızlar tarafından tutuklanıp Malta'ya götürüldü. Serbest bırakılınca Eskişehir'e yerleşti. Birinci TBMM'ye Eskişehir milletvekili olarak seçildi. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurucularından birisi

ladıkları 2000 kişi ile iki komite oluşturmaları ve gecikmeden Manastır'a hareket etmeleri söylendi. Ne yapacakları hususundaki detaylı bilgi ve talimat Manastır'a girmeden önce kendisine verilecekti.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin büyük hamlesini yapmaya karar vermiş olduğunu Niyazi Bey sonradan öğrenmiş oldu. Plan, müşterek bir zamanda Manastır'da meşruiyeti ilan etmek, Padişaha meşruti bir hükümet için tahttan inme veya kanlı bir iç savaştan birini seçmesini gerektiren bir ultimatomu göndermekti. Cemiyet için öncelikle hükümetin Makedonya'daki askeri kuvvetinin karargâhı olan Manastır'ın elde edilmesi gerekiyordu. Buradaki kıtalar üzerinde selefi Şemsi Paşa'dan daha büyük bir etkisi olan Osman Paşa, halen kumandan olarak görev yapıyordu. Kendisi Manastır'da bulunuyordu, Manastır'daki kıtaların büyük kısmı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne gönülden bağlı idi. Ancak Osman Paşa'nın emirlerini yerine getirmeye hazır pek çok kıta vardı. Eğer Osman Paşa ortadan kaldırılsa bu takdirde hükümeti destekleyenlerin morali de bozulmuş olurdu. Sonuçta Cemiyet kan dökmeksizin otoritesini nasıl yerleştirebileceğini iyice anlamıştı. Müslüman askerlerin birbirini öldürmesi kaçınılmazı imkânsız bir belayı beraberinde getirirdi. Bundan dolayı Niyazi ve Eyüp Beylere, Osman Paşa'nın karşı koymak için bir plan yapmaya fırsat bulmadan mümkün olduğu kadar çabuk ve sessizce Manastır'dan kaçırılması özel görevi verildi.

Gerekli iki bin kişiyi toplamak zor bir iş değildi. İlk olarak, Niyazi Bey ve fedaileri komitesini Resne'de isyan bayrağını çektikten sonra takip etmiş olan nizami kıtalardan büyük miktarda kullanılmasına karar verdiler. Askerler Ohri bölgesinin redif taburuna mensup idiler. Bu tabur, isyanın elebaşı Niyazi Bey'i başarısız bir şekilde takip ettiği için dağıtılmıştı.

oldu. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1923'te Medis dışında kaldı. 1926'da Atatürk'e karşı düzenlenen İzmir Suikastı'yla ilgili olarak bir kısım eski İttihatçılarla birlikte İstiklal Mahkemesi'nde yargılandığı da suçsuz bulundu. Akgöl soyadını alan Eyüp Sabri Bey, 1935-1950 arasında (V., VI., VII. dönemde) Çorum milletvekili olarak Medis'te yer aldı. Bir kısım anılarını, "Bir Esirin Hatıraları", "Gaziantep'te İngiliz Teca-vüzünün Başlangıcı ve Türk Üserâsına Zulüm ve İşkenceler" adıyla yayımladı. 16 Ağustos 1950'de İstanbul'da yaşamını yitirdi. Abide-i Hürriyet'in arkasındaki Atf Kamçıl'ın mezarının yanına defnedildi.

Çünkü o zamanki otoriteler bunların çoğunun İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olduklarından şüphelenmişlerdi. Dağıtılan erat silahlarını teslim etmemiştir. Birkaç haberci, bu redif taburunun Ohri dışında belirlenmiş bir yerde toplanmalarını isteyen bildirilerle gönderildi. Niyazi Bey kendi fedailer komitesiyle birlikte Resne, Pirlepe ve Labcha'da insan toplamak için yürüyüşe geçti. Ayın yirminci gecesi ve sonraki gün boyunca kendine üçer üçer, dörder dörder ve arada bir kırk veya elli kişilik gelen yeni gönüllülerin katılımıyla sürekli olarak çoğalarak dağlık bölgeleri aştı. Kendisi ve komitesi her şehirden geçişinde çok büyük bir heyecanla karşılanıyor, yöre halkı her bir askere Niyazi Bey'in gerekli olduğunu açıkladığı iki günlük kumanyalarını tamamlayacak miktarda ekmek ve peynir ikram ediyordu.

21 Temmuz sabahı Eyüp Efendi, dağıtılmış rediflerden ve diğer kıtalarla oluşan Ohri komitesiyle birlikte tümü bin kişi olarak Labcha'da Niyazi Bey'in komitesiyle buluştu. Artık bu iki komitenin birleşmesinden meydana gelmiş olan bu yürüyüş kolu Manastır istikametine doğru yürüyüşe geçmişti. Hava karardıktan sonra önceden tespit edilmiş olan mola yerine yaklaşırlarken ilginç bir olay gerçekleşti ki, Arnavut dağlıklarının örf ve âdetlerini göstermesi açısından önemlidir. Gecenin sessizliği yol üstündeki dağ yamacından gelen tüfek atışı ile birdenbire bozulmuştu. Bunun üzerine Niyazi Bey ne olup bittiğinden emin olmak için o tarafa keşif kolu gönderdi. Anlaşılan şu idi; aralarında yıllardır kan davası bulunan Faragas ve Quaprisler içlerinden yüzer kişilik komiteleri Eyüp Bey'in birliğine katılmak üzere göndermişler. Bunlar dağda birbirine rastlamışlar. Daha sonra ne olduğu, Niyazi Bey'in kendi sözlerinden güzel bir şekilde anlaşıyor:

"Aralarında derin düşmanlıklar bulunan bu iki kabile insanların buluşması; fakat onların şimdi tek bir kalp olarak aynı ideal için beraberce ölmeye hazır oluşları görülmeye değer bir manzara idi. İki asırdır birbirinin yüzlerini görmekten veya sesini duymaktan nefret eden, birbirini öldürmek için peşlerine takılıp takipte bulunan bu iki kabile insanları şimdi dağın yamacında karşılaşınca tüfek ateşleriyle selamlaşıyorlardı ve askerce dimdik durarak vatan hainlerine ve düşmanlarına karşı silahlarını kullanmak amacıyla sabırsızlanıyorlardı."

Yürüyüş kolu geceyi Gauchar kentinde geçirdi. Burada ci-
var köylerden birçok gönüllü Niyazi ve Eyüp Beylerin tabur-
larına eklendi. Böylelikle mevcutlarını ikişer binin üzerine çı-
kardılar. Fədaileri şereflendirmek ve meşrubat ikram ederek
onları ağırlamak üzere, kent sokaklarını gece boyunca kala-
balık tutmak için çevre yerleşim yerlerinden insanlar getiril-
mişti. Tüm bu halk patlaması kaçınılmaz sanılan bir iç harbin
tehlikelerine karşı koymak için hazırlanıyordu.

22 Temmuz sabahı yürüyüş kolu, kavurucu bir güneş al-
tında Pelister dağının uçurumlu sislilerinde yer alan zikzaklı
yollardan yürüyüşüne devam etti. Aynı gün saat on buçukta
Eyüp Bey komutasındaki Milli Ohri Taburu ve Niyazi Bey
komutasındaki Resne Milli Taburu yoklama nizamında top-
lanmışlardı. Tümü 20 bölük veya komiteden ibaret olup içle-
rinde bir yarbay, bir çok binbaşı yüzbaşı, bir tabip doktor dahil
yirmi komutanın emri altında bulunuyorlardı. Ayrıca Make-
donya ve Arnavutluk toprak sahipleri, lider kişiler de vardı.
O ana kadar bu milli kuvvetlere gidecekleri yer hakkında
veya yürüyüşün hedefi hakkında herhangi bir bilgi verilme-
mişti. Bu nedenle Eyüp Bey kendi taburuna durumu aydın-
latır iken Niyazi Bey de kendi komutası altındakilere vaziyeti
anlatıyordu. Ülkenin kurtarılması için çalışmakta olan İttihat
ve Terakki Cemiyeti'ne yardım amacıyla kendi komitesinde-
kilerin büyük bir arzuyla rahatlarını, eşlerini ve ailelerini ge-
ride bırakarak canlarını fedaya nasıl hazır olduklarını onlara
açıkladı. Ancak şimdi bu karışıklıklar ve mahrumiyetler ya-
kında mazi olacak ve amaçlarını iyi bir şekilde sonuçlayacak-
lardı. Sözlerine devam etti:

“Zaferi bahşeden Tanrı'ya ve onun Peygamberinin sözle-
rine iman ederek şimdi bizler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çok
önemli bir emrini yerine getirmek için Manastır karargâh şeh-
rine doğru yürümekteyiz. Birkaç saat içinde eğer başarılı olur-
sak yurdumuzu ıstıraptan kurtarmış olacağız. Başındaki saçla-
rından bir tekine dokunmadan Müşir Osman Paşa'yı, Cemiyet
ve vatan hakkında düşündüğü kötülükleri ve kan dökülmesini
engellemek için, oturduğu yerden kaldıracacağız. Yüce Mevlâ biz-
leri, bu görevi eksiksiz bir şekilde yerine getirmemiz için kadir
kılınsın. Bundan dolayıdır ki, arkadaşlar alacağınız emirleri harfi
harfine ve kesin bir itaatle yerine getirmeniz gerekir. Düzen ve
disiplin sıkı bir şekilde korunmalıdır.”

Askerler ne amaçla çağırılmış olduklarını öğrendiklerinde mutlu oldular. Aşırı yorgunluklarına rağmen tekrar yürüyüşe geçme emri verilince, ikişerli kolla sarp dağ yolları boyunca Manastır'a mümkün olan en kısa zamanda varmak için hevesle ilerlemeye başladılar. Yürüyüş kolu yoluna devam ederken çok kere maskot olarak kabul edilen bir geyik yavrusu, gruba katıldı. Bu yavru yarım düzine kadar başıbozuktan ibaret bir grupla beraberdi. Bunlar Manastır İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait bir mektubu taşıyorlardı. Mektupta kendilerinin Niyazi Bey'in komitesine katılımları emrediliyordu. Gruptakiler bu yavruyu tepede bulmuşlardı. Gerçi bu kişiler kaba saba görülen başıbozuktular; ama tamamı Türk olduklarından hayvanları çok seviyorlardı. Daima onlara karşı merhametli ve şefkatli olduklarından bu hayvancığı da sevmişler, okşamışlar ve o derecede güvenini kazanmışlardı ki, yavru yolları boyunca kendileriyle birlikte gelmişti. İşte şimdi bu geyik yavrusu yürüyüş kolunun sevgilisi olmuştu, grubun en başında yürüyordu. *"Bu yavru adeta bir kılavuzluk görevi yerine getiriyordu. Çünkü içgüdüleriyle, sürekli gitmek zorunda olduğumuz yöne doğru hoplayarak zıplayarak ilerliyordu."* diyen Niyazi Bey'in bu cümleleri, Türklerin samimi düşüncelerine ve dini hislerine mükemmel bir örnektir. Kendisi şöyle devam ediyor:

"Askerler geyik yavrusunu o kadar sevdiler, okşadılar ve kutsadılar ki, tüm hâli ile bizi büyüleyen bu yavruyu gönderdiğinden dolayı Ulu Tanrılarına şükür, hamd ve sena eylediler. Bizler bu hayvancağızın ortaya çıkmasına, olağanüstü bir olay ve girişimimizin tasvip edildiği hakkında ilahî bir işaret olarak bakıyorduk."

Akşamleyin yürüyüş kolu olağanüstü bir zor yürüyüşten sonra Manastır'a çok yakın bir köye vardı. Askerin yemek yemesi ve dinlenmesi için bir mola verildi. Onlar burada iken, önceden kararlaştırıldığı üzere Mülazım Osman Efendi Manastır'dan geldi. İçerisinde planın tatbiki için İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından detaylı bir talimatın yazılı bulunduğu mühürlü bir mektubu Niyazi Bey'e verdi. Niyazi Bey bir kere daha sükûnet, sebat ve itaat ihtiyacını eratına kuvvetle anlattı. Yürüyüş için emir verilmişti, ateşli fedailer hızla yola

koyuldular, ayakları çanklı olduğundan hemen hemen hiç gürültü çıkarmıyorlardı. İkişerli kol nizamında, varacakları yerle aralarındaki birkaç mili kısa zamanda aldılar. Yürüyüş kolu Manastır'ın varoşlarına vardığı zaman gecenin saat on biri idi, sokaklarda sadece birkaç kişi vardı. Komitenin büyük bir kısmı burada kaldı. Sekiz yüz kişilik bir grup ise çeşitli kollara ayrılarak İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin liderliği altında şehri muhtelif yollardan geçti. Hükümet konağına, başkomutan karargâhı binasına ve Osman Paşa'nın resmi ikametgâhının bulunduğu yere hızlı ve sessizce yaklaşarak kuşatıldılar. Aynı zamanda Cemiyet ajanları Paşa'nın Yıldızla veya kendi karargâhı ile irtibatla bulunmasını engellemek için telgraf hatlarını kestiler. Paşanın ikametgâhını beklemekte olan nöbetçilerin silahları, hızlıca ellerinden alınmıştı. Aralarından sadece birisi direndiyse de silahını ateşleyip alarm vermeden önce elleri ve kolları bağlandı. Daha sonra Niyazi Bey'in komitesinden iki subayla birkaç er, Osman Paşa'nın uyumakta olduğu odaya zorla girdiler. Paşa uyandığı vakit kendisini ihtilâlcilerin esiri olarak görünce doğal olarak çok üzölmüş, hiddetlenmiş ve kızmıştı. Geri kalan askerler de kurmay başkanını, bölge komutanını ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne düşman olan diğer subayları meydana çıkardılar ve tutukladılar.

Osman Paşa'yı tutuklayanlar rütbesine uygun hitap ederek kendisine, hayatının tehlikede olmadığını söylediler. Aldıkları talimat gereğince, bütün hürmet ve saygıyı gösterek Resne'ye kadar refakat edeceklerini, orada kısa bir zaman için İttihat ve Terakki'nin misafiri olarak kalacaklarını açıkladılar. Kendilerine İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yazılmış olan mektubu uzattılar. Mektup bilindik saygı ifade siyle başlıyordu:

"Çok affedici ve rahim Allah adına. Müşir Osman Paşa hazretlerine. Yüce Allah, sizi huzura ve mağfiretine mazhar etsin, hemen Huda bize ve size rehber olsun".

Bunun ardı sıra mektup, o kadar kibar ve saygı dolu ifadelerle devam ediyordu ki, acaba Cemiyet kendisiyle alay mı ediyor diye insanı düşündürüyordu.

“Tanrı zât-ı âlilerinize cesaret ve kabiliyeti, vatan düşmanlarını yenmek için kullanacağınız orduları sevk ve idare etmek için ihsan etmiş olup asla millete karşı kullanmak için vermemiştir. Maalesef zât-ı âlilerinizin resmi tayinleri ve kendilerine Yıldız tarafından verilen büyük salahiyetler ve talimat, hiç şüphesiz, kendi vicdanlarının sesine rağmen, vatan için hakkaniyetsizliklere ve Erzurum’da (Ermeni katliamları) vukua gelmiş olan teessüfe şayan hadiseler gibilerinin yapılmasına ikna edilmesi için hesaplanmıştır. Zât-ı âlilerinin hayatları, memleket için çok değerlidir. İstibdat idaresi meşruti idareye dönüştüğü vakit ordunun reformu ve yeniden teşkilatlanması için hizmetlerinize ihtiyaç hâsıl olabilir. Bir netice Cemiyet zât-ı âlinizi içinde bulmakta olduğunuz sıkıntılı durumdan kurtarmayı ve kendilerinden İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin şeref misafiri olması için istirhama cesaret eder. Cemiyet inanmıştır ki, kendileri şimdi bulundukları duruma kendileri hakkında gösterilmiş bir saygısızlık olarak bakmamaktadırlar, yüksek mertebenizi koruyacak, rahatinizi sağlayacak her şey düzenlenmiştir. Kendilerine hatırlatmalıyız ki, Cemiyetin isteğine mukavemet faydasızdır. Zira ikametgâhınız kuşatılmış size muti subayların hepsi tutuklanmış, diğer taraftan vilayetteki tek mil kıtalar ve halk Cemiyete mensupturlar.”

Osman Paşa bu mektubu ve içindekileri hiç bir tenkit ve itiraz etmeden okudu ve bitişikteki odaya geçerek elbiselemini giymek istedi. İki subay intihar etmeye teşebbüs etmesinden korktuklarından, paşa giyinirken yanından ayrılmadılar. Bundan sonra paşa ikametgâhını terk etti. Bir ata binerek Niyazi Bey ve bin kişilik milli taburun refakatinde yola koyularak gece Resne’ye vardılar. Bir beyin evinde hürmete şayan bir esir gibi onu ağırladılar.

Aynı gün 25 Temmuz’da Makedonya ve Arnavutluk istibdat idaresini yıkmıştı. Niyazi Bey ve beraberindeki askerler esirleriyle birlikte Resne’ye doğru yürürlerken ta uzaklardan gelen top sesleri Manastır’da Meşrutiyeti selamlıyordu. Niyazi Bey ve fedaileri yurtları özgürlüğe kavuşmadıkça evlerine dönmeyeceklerine dair önceden söz vermişler, bunun için yemin etmişlerdi. Şimdi ise yeminlerine sadakat göstermiş bu kişilerden çoğu, Resne’de sevinç içindeki ailelerine kavuşmuşlardı. 24 Temmuz boyunca Rense, Türkiye’deki diğer şehir ve köyler gibi olağanüstü bir manzara gösteriyordu. Halk

heyecan ve büyük bir neşe içinde idi. Türkler, Bulgarlar, Rumlar, Arnavutlar ve Wallachların hepsi kardeş gibiydiler. Bulgar çetelerinin en korkuncu Cherchis'in bizzat kendisi başta olmak üzere birçok Bulgar ve Rum çeteleri, o gün halk tarafından düzenlenen eğlencelere ve kardeşlik gösterilerine katıldılar. Ellerde taşınan pankartlarda "hürriyet, eşitlik, kardeşlik, adalet" ifadeleri vardı, arkalarında sayısız milli bayraklar dalgalanıyordu. Gün boyunca halk kendi dilleriyle veya Türkçeyle "Millet çok yaşa", "Ordu çok yaşa", "Cemiyet çok yaşa" diye avazları çıktığı kadar bağınıyorlardı. Niyazi Bey Resne'de vermiş olduğu mola süresince; Hristiyan çete başlarını kabul ile bunların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılma törenlerini idare etmek ve halkın toptan baş kaldırması halinde uygulanacak olan düzenlemeleri yapmakla -Padişahın boyun mu eğeceği yoksa yurdu tehlikeye mi sokacağı hususunda kararsız olduğu için- meşgul oldu. Resne de 24 saatlik bir moladan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin emri üzerine, kendi grubundaki esas fedailerden oluşan iki yüz kişilik bir müfrezeyle birlikte Cherchis ve diğer Hristiyan çete liderlerini de yanına alarak gerisingeriye Manastır'a döndü.

Burada Niyazi Bey hikâyenin dışında kalıyor. Görevi sivil halkı ihtilâle katılmasını sağlamak olan kişinin, ülkenin tamamında yapmış olduğu işlerin içeriğini açıklamak için onun maceralarını aşağı yukarı bütünüyle anlatmış bulunuyorum. Aynı zamanda düşünüyorum ki, sayacağım faziletler olmaksızın bir millet hiç bir bakımdan büyük veya kıymetli bir ulus olamaz: Vatanseverlik ve yüksek bir ideal uğruna canını feda etmeye hazır oluş. Müslüman Türkler bu meziyetlere yüksek derecede sahip bulunuyorlardı.

Niyazi Bey dağa çıkan ilk genç subaydı. Onun payına en önemli görevlerin yapılması düşmüştü; fakat ayaklanmayı gördüğü üzere bu kadar yaygın hale getirmek için diğerlerine de ihtiyaç hasıl olmuştur. Enver Bey ve diğer düzinelerle genç subay Niyazi Bey'in yaptığı görevlerin aynısı yurdun diğer bölgelerinde benzer başarılarla yapıyorlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mahalli komiteleri şaşılacak bir şekilde iyi teşkilatlanmış, çok yetenekli, tek bir amaca kilitlenmiş vatanseverler tarafından idare edilmekte idi. Bu kişiler sürekli perde arka-

sında kalmışlar, isimleri tanınmamış, zafer kazanıldığı zaman bile halkın sevinç gösterilerinde kendilerini göstermemişlerdir. Buna benzer Üsküp ve Yanya komiteleri, sıkı faaliyetli propagandaları ile aynı tarihlerde Kuzey ve Güney Arnavutluk'u tıpkı Niyazi Bey'in Batı Arnavutluk'u katması gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sadakat yemini ile bağlamışlardır. Niyazi Bey esasında sade ve tam bir asker olup politikacı değildi. Bu nedenle, vatanının yok olma tehlikesi zamanında üstüne düşen görevi başarıyla yapması üzerine, bizim milis askerlerimizin dediği gibi, kendisini cehenneme gitse bile peşini bırakmayacak olan askerlerinin yanından, askerliğini sakın bir şekilde yerine getireceği, kendi memleketine dönmüştü.

XIV. Bölüm

Cemiyet Manastır'ın Sahibi Oluyor

Manastır'da Meşrutiyetin ilan edilmesi, Cemiyetin Sultan'a ultimatomu, Hilmi Paşa durumu saraya açıklıyor, Sadrazamın azledilmesi, Eski rejimin son devlet şurası, Sultan Türkiye'ye meşrutiyetini yeniden veriyor

22 Temmuz gecesi, Osman Paşa tutuklanır tutuklanmaz Manastır İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri bölgedeki hükümeti ele geçirmek ve Niyazi Bey tarafından kazanılmış olan durumu muhafaza etmek için harekete geçtiler. İlk olarak Cemiyet Padişahın bizzat kendisine bir telgraf gönderdi. "Mukaddes Halifemiz zâtışahanelerinin huzuruna" başlığını taşıyan telgrafta; kendilerinden, mutavaat ve bağlılıklarının zedelenmemesi maksadı ile Kanunu Esası'nın (1876 Meşrutiyeti) bilfiil uygulanmasına irade buyrulması istirham ediyor ve kendilerine önümüzdeki 26 Temmuz pazar günü Meclis-i Mebusan'ın açılmasını emreden bir irade çıkarılmadığı takdirde zâtışahanelerinin arzularına ters hadiselerin vukua gelebileceği, bildiriliyordu. Daha sonra telgraf şu cümlelerle bitiyordu:

"Manastır vilayeti içindeki bütün mülki memurlar, ordu subayları, erat, şeyhler ve ilmiye sınıfı, her türlü din ve ırktaki üst ve alt tabaka halkın cümlesi tek bir gaye için çalışmak maksadıyla, Allah'ın birliği üzerine yemin etmiş olarak emir ve iradelerinizi bekliyoruz."

Diğer bir telgraf Cemiyet'in Selanik'teki genel karargâhındakileri ihtilâlin başarı ile yapıldığından haberdar ediyordu. Aynı gece genç subaylar Selanik şehrinin duvarlarına, halkın Cemiyet ile iş birliği yapmasını ve istibdatı kovmasını isteyen beyannameleri asıyorlardı.

23 Temmuz sabahı Manastır halkı, hükümetin otoritesini vurgulayan bütün izleri ortadan kaldırmıştı. Cemiyetin vilayetin tartışmasız efendisi olduğunu görerek ve bularak uyanmışlardı. O gün delice ve çılgınca sevinç günü idi. Bu şehrin elli bin kişilik halkı ile civardaki köylerden gelen on binlerce insan kentin caddelerini sevinç ve özgürlük şarkıları ile çınlatmışlardı. Bazı zamanlar, dar bir yolda yürüyen sık kalabalıklar, Anadolu kıtalarının sevinç içerisindeki bölüklerinin ilerlemesi ve kararlaştırılmış bir halde Allah'ın birliği üzerine Cemiyete bağlı olduklarını bildiren yemini etmeleri için, onlara yol veriyordu. Veya halktan bazıları Türkiye'nin kurtarıcıları olan fedaileri, Türk Cemiyet mensuplarını yani günün kahramanlarını omuzlarında taşıyorlardı.

Ve sürekli olarak "Cemiyet çok yaşa" sesleri yükseliyordu. Halk, fedailer gibi onları da çılgınca alkışlamak, kendileri için şeref yürüyüşü yapmak için Cemiyet üyelerini arayıp bulmak istiyordu; fakat sırra kadem basmış Cemiyeti hiç bir yerde bulamıyorlardı. Halkı bitmez tükenmez bir merak almıştı. Kendi kendilerine, acaba Cemiyetin icra heyetinde çalışan kişiler kimlerdi? Beyannameleri ve emirleri yayımlayan gizli liderler kimlerdi? İsyanı bu kadar beceri ve cesaretle teşkilatlandıranlar kimlerdi? diye soruyorlardı.

Fakat merak edilen bu sorulara herhangi bir cevap vermek imkânsızdı. Padişahın meşrutiyeti garanti etmesinden birkaç gün sonradır ki, Niyazi Bey'e Selanik'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin icra kısmını oluşturanların isimleri bildirilmiş ve ancak bundan sonra Niyazi Bey bu kişiler arasında çok yakın dostlarının bulunduğunu öğrenebilmiştir.

Önemli bir gün olan 23 Temmuz'da Cemiyet yöneticileri olağanüstü çalışmalarının yoğunluğu nedeniyle, ortaya çıkacak ve yapmış oldukları birçok işlerden dolayı hak etmiş oldukları iltifatları alacak durumda değillerdi. Cemiyet, istek-

lerine karşı padişahın cevabını beklemedi, Manastır'da aynı gün Meşrutiyeti ilan etmeye karar verdi ve bu bildiriye yapacak en uygun şahsiyet olarak da Manastır Askeri Valisi Hıfzı Paşa'nın kendileri uygun görüldü. Vali, bundan önce açıkladığımız gibi, Saraya Makedonya'daki durum hakkında bütün gerçekleri birkaç gün önce bildirecek kadar cesur olmuştu. Sadrazam bu uyarıya karşı kendisini hamiyet yoksunluğundan dolayı azarlamış ve bazı talimatlar içeren telgraf çekmişti. Vali aldığı telgraf üzerine, verilen emirlerin icrası sebebiyle dökülecek kandan ve doğacak şiddetten dolayı sorumluluk kabul etmeyeceğini açıklayarak istifasını sadrazama iletmışti. Cemiyet, valinin çok doğru ve namuslu bir insan olduğunu biliyordu. O istibdattan ziyade özgürlük yanlılarına muhabbet ve ilgi duyuyordu.

Aynı yirmi üçü sabahı vali alenen ihtilâl partisi olan Cemiyete katılmıştı. Padişaha ve sadrazama telgraflar göndererek Osman Paşa'nın tutuklandığından onları haberdar ediyordu. Manastır'daki askeri birliklerin tamamının ve halktan 3500 silahlı kişinin yeminli olarak Cemiyete katıldıklarını ifade ediyordu. Öğleden sonra vali Cemiyetin meşrutiyet ilanını, coşkunluk içindeki on binlerce Müslüman ve Hristiyan halkın ve Manastır garnizonu mensuplarının karşısında okudu. Okunan bildiri sonrası gürleyen top sesleri civar bölgelere ve kentlere Türkiye'nin sonunda meşrutiyete kavuşmuş olduğunu müjdeliyordu.

Aynı gün Selanik'teki Merkezi Komite ve diğer şehirlerdeki Cemiyet şubeleri, sarayın saltanatının son bulduğunu halka apaçık bir şekilde göstermek amacıyla ortaya çıktılar. Resne, Debre ve Makedonya ile Arnavutluk'ta da Manastır'da hürriyetin ilan edildiği aynı saatte meşrutiyet ilan edilmişti. Selanik'te kendi tarafını tutan garnizona ve ona bağlı bir hükümete sahip olan Merkezi Komite, bir iç savaş veya barışa dair kararsızlık devresinin mümkün olduğu kadar kısa süreli olmasının ihtilâl amacına uygun düşeceğine karar verdi. Özgürlük düşmanlarına hazırlanma yahut hile yapma fırsatı vermemek gerekiyordu. Bundan dolayı 23 Temmuz'un erken bir saatinde Cemiyet ultimatoomunu padişaha telgrafla iletti. Bu telgrafta kendilerine, yirmi dört saat içerisinde Meşrutiyeti ka-

bulu garanti etmedikleri takdirde II ve III. Orduların İstanbul'a yürüyecekleri bildiriliyordu. Cemiyet -daha geçen Şubat'ta sadrazam olan- Genel Müfettiş Hilmi Paşa'ya, Makedonya'daki en yüksek rütbeli devlet görevlisi olmalarından dolayı halka meşrutiyeti ilan etmesi için istekte bulunmak amacıyla yavaşmaya çalıştı. Hilmi Paşa padişahın güvenini kazanmış iyi bir saray adamı idi. Fakat kalben çürümüş Saray ve onun tutumlarından nefret ediyordu. Yola getirmek için talimat aldığı Jön-Türk hareketinin ve amacının haklılığını biliyordu. Bundan dolayı hareketi o kadar baştan savma bir şekilde takibata uğratmıştır ki, Sadrazam Ferid Paşa³⁹ tarafından azarlanmasına neden olmuştu. Gelişmelerden haberdar olan Cemiyet için Hilmi Paşa'nın durumu cesaret verici ve güvenilir idi. Paşa, Jön-Türk Partisi'ne karşı sempatisi olsa da kendileri halen Padişahın hizmetinde bulunduklarından dolayı, Padişah kendilerine bu yolda bir emir vermedikçe meşrutiyeti ilan edemeyeceğini Cemiyete bildirdi. Bunun üzerine Cemiyet, 24 saat içerisinde meşrutiyeti ilan etmedikleri takdirde kendilerinin idamla cezalandırılacaklarını, telgrafhanenin emirleri altında olduğunu, verilen mühlet içerisinde halkın isteğine karşı gelmesinin faydasız olacağını, zatışahanelerinin tahtlarını sadece meşrutiyeti yeniden kurmak suretiyle korumasının mümkün

39 Mehmed Ferid Paşa (1851-1914): 1851 tarihinde Arnavutluk, Yanya'da doğdu. Avlonyalı Mutasarrıf Mustafa Nuri Paşa'nın oğludur. Yanya Rum Lisesi'nde okudu. Özel öğretmenlerden yedi yıl Arapça, Fransızca, İtalyanca ve Rumca dersleri aldı. 1867 yılında babasının Resmo Mutasarrıflığı'nda, Resmo Cinayet Medisi Başkâtipliği görevi ile memuriyete başladı. 1889'da vezirlik rütbesi ile Konya Valiliği yapmış, 1903 yılında, Rumeli Islahat Komisyonu Reisliği görevinde bulunduğu sırada, sadrazam olmuştur.

Konya Valisiyken önemli başarılar kazanmış, padişaha sadakatle hizmet etmiştir. Bir ara Konya'yı ziyaret eden Alman elçisinin güvenini kazanıp, onun tarafından padişaha met-hedildiği ve nihayet saray mensuplarından İzzet Paşa'nın güvenini kazanmış olduğu da söylenir. Devlet işleri daha da ağırlaşmadan Sadrazam Said Paşa'nın azline gerek görül-düğünden İstanbul'a davet edilmiş, kendisinden sadakat senedi alınarak sadrazam tayin edilmiştir.

Mehmed Ferid Paşa, Kanun-u Esasi'nin tekrar ilan edilmesi zorunluluğu ortaya çıkınca azledilmiştir. Azl nedeni olarak da; Rumeli'de çıkan olayları yatıştırnamaması, padişaha meşrutî yönetimin kabul edilmesi tavsiyesinde bulunması ve Meşrutiyet için İttihat ve Terakki'ye yardım ettiği iddiaları vardır. Esas neden ise, Kanun-u Esasi'nin tekrar ilan edilmesinde yeni bir sadrazama ihtiyaç duyulmuş olmasıdır. Ayrıca yeni dönemde deneyimli bir sadrazam atanarak başta İngiltere olmak üzere Düvel-i Muazzama'nın desteği-nin alınması düşünülmüştür. İttihat ve Terakki ile mücadele döneminin Sadrazam Mehmed Ferid Paşa'nın görevinden alınması, sorumluluğun da ona yüklenmesi anlamına geliyordu. 1914 İtalya, San Remo'da ölmüştür.

olacağı hususunu, Padişaha telkin edilmesi görevinin paşaya düştüğünü, söyledi.

Bu nedenle Hilmi Paşa olup bitenleri tüm gerçekleriyle açıklamak için Saraya telgraf üstüne telgraf gönderdi. Telgraflar da; eski rejimin koz olarak tutulmasından katiiyetle ümit kesilmesini, Padişahın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yok edeceklerine güvendiği Hilmi ve Osman Paşaların Cemiyet tarafından tutuklandıklarını, isyanı bastıracak olan Anadolu kıtalarının Cemiyetin yeminli taraftarları olduklarını, II ve III. Orduların Cemiyetin ordusunu oluşturduklarını, Saray Muhafız Birlikleri hariç, başta İstanbul'daki I. Ordu'nun özellikle şüpheli tutumda bulunduğunu, Jön-Türklerle karşı Arapların ve diğer Asyalı halkın taassubunu kıskırtmak için zamanın kalmadığını, Selanik'e getirilmiş olan Anadolu alaylarının durumunun Anadolu'daki orduların da reformcularla ittifak halinde olduğunu ispatladığını söylüyor ve sözlerini, *"İmparatorluğun her yerinden gelen haberlerden, eyalet valilerinin ve diğer yüksek derecedeki devlet memurlarının da saray hükümetini meşruti parti için terk ettikleri anlaşılmaktadır"* diye bitiriyordu.

Aynı gün Türkiye halkı tekrardan kavuşulmuş olan özgürlük için bayram yapıyordu. Fakat barış mı yoksa bir iç savaş mı olacağı bir ihtiyar adamın kararına bağlı olduğunu bilen insanlar için bu yirmi dört saatlik zamanda belirsizlik ve sıkıntı vardı. Cemiyetin ultimatomu ve Hilmi Paşa'nın telgrafları Padişaha, dehşet içerisinde kalmış olan başmabeynci tarafından sunulmuştu. Ancak sarayın mabeyn odalarında hemen hemen son ana kadar hükümetin kabul edeceği hareket tarzı hakkında şüphe ve fikir çatışmaları vardı. Aralarında İzzet Paşa'nın⁴⁰ da bulunduğu saray kabinesinde öyleleri vardı ki, bunlar her ne pahasına olursa olsun Cemiyetin isteklerine karşı direnmeyi savunuyorlardı. Çünkü bu kişiler, şimdiye kadar yaptıkları kötü hareketlerinden dolayı biliyor-

40 İzzet Holo Paşa: «Arap İzzet» diye de bilinen İzzet Holo Paşa, Şam'da 1852'de doğdu. Çok iyi bir tahsilden sonra 1890'lı yıllar da Abdülhamid tarafından 'saraya alındı. Padişahın en güvenilir adamı olduğundan onun dış dünya ile temasının sağlanması, memlekette olup bitenler hakkında haberdar edilmesi ve devlet birimleri arasında koordinasyon gibi işlerin hepsinden sorumlu oldu. 31 Mart olayı sonrası Türkiye'yi terk etti. Önce Avrupa'ya gitti, oradan Mısır'a geçti. 1924'te, Kahire'de öldü

lardı ki, Meşrutiyet onlar için yok olmak, sürülmek ve belki de idam edilmekti.

Bu sıralarda padişah Sadrazam Ferid Paşa'yı azletmiş, saraya Said⁴¹ ve Kâmil Paşaları çağırmişti. Paşaların her ikisi de yaşlı, çok tecrübeli ve saltanatının en sağlam devlet adamları idi. Bunlar Sarayın tutumunu ve metotlarını tasvip etmemelerine rağmen sadrazamlık yapmışlar, padişahın kaprisleri ve adi saray başmabeyncilerin çekememezlikleri sonucu dönem dönem gözden düşmüşler ve öldürülme tehlikeleriyle karşılaşmışlardır.

Şimdi ise Padişah Said Paşa'yı Ferid Paşa yerine sadrazam olarak atamıştı. Bütün gün boyunca Yıldız Sarayı'nda korku, öfke ve şüphe hakim olmuştu. Gecenin saat yirmi üçünde nâzırların hepsi saraya çağırılmış ve eski rejimin meşhur son kabine toplantısı yapılmıştı. Uzun ve sıkıntılı bir müzakere yapılmış, kabine ve Padişah arasında baş musahip ve mabeynciler mekik dokuyarak zâtişahanelerini müzakere ve tartışmanın gelişimi hakkında bilgilendiriyordu.

Saray adabı gereği bu durum daha çok bir şekil ve gösteriden ibaretti. Çünkü bilindiği üzere Padişah, istişare ve müzakere halindeki nâzırların bulunduğu divan odasındaki perdenin diğer tarafında yer alan odada oturuyor ve konuşulanların her birini duyabiliyordu. Gece bitmiş, sabah yakındı; ama nâzırlar hâlâ müzakere ve tartışmada devam ediyorlardı. Said ve Kâmil Paşalar boyun eğmenin gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Onları tasdikleyen başkaları da vardı; fakat Abdülhamid başmabeyncilerini o kadar çok korkutmuştu ki, bunlardan hiçbiri, bu kadar yıldır söylenmesi yasaklanmış "Meşrutiyet" kelimesini ortaya atacak ilk kişi olmak istemiyordu. Bu keli-

41 Mehmet Said Paşa (1838-1914): II. Abdülhamid saltanatında yedi kez ve II. Meşrutiyet döneminde iki kez olmak üzere, toplam dokuz dönemde dokuz yıla yakın sadrazamlık yapmıştır. Çok kısa olan boyu nedeniyle bazen Küçük Said Paşa olarak anılır. Sürekli rakibi Kâmil Paşa ile birlikte II. Abdülhamid istibdadının iki simge isminden biri iken, Meşrutiyet'ten sonra yine Kâmil Paşa ile birlikte, iki rakip siyasi zümreden birinin liderliğini üstlenmiştir. Son iki sadrazamlığında Said Paşa'yı Medisi Mebusan'daki İttihat ve Terakki grubu desteklemiş, ve son sadrazamlığı 1912'de İttihat ve Terakki'ye karşı verilen bir askeri muhtıra ile sona ermiştir.

meyi işiten Padişahın, öfke anında neler yapabileceğini bildikleri için korkuyorlardı. Söz konusu problem, Doğuluların nasıl kullanılacağını çok iyi bildikleri dolambaçlı tarzda tartışılmıştı. En sonunda divan odasına yani nâzırların toplandığı odaya, Padişahın saygı duyduğu daha geçenlerde ölmüş olan müneccimbaşı Arap Ebulhuda yatalak olduğu için bir sedye ile getirilmişti. Müneccimbaşı cesaretle herkesin düşüncelerini anlaşılır kelimelerle ortaya koydu.

Bundan sonra Said Paşa nâzırlara meşrutiyeti garanti etmesi için Padişaha teklifte bulunulması kararında olup olmadıklarını sorduğunda bunlar bir karşılık vermediler ve nâzırlar bakışlarını kendisinden kaçırdılar. Oluşan bir sessizlik sonrası Said Paşa bizdekinin dengi olan "Sükut ikrardan gelir" darbı meselini tekrarladı. Padişah nâzırlarının kararından çabucak haberdar edildi. Abdülhamid herkesin arzu ettiği şekilde hiçbir zorluk çıkarmadan meşrutiyeti yeniden kuracağını kabul etti. Zaten zeki olan Padişah, gidişatı şimdiye kadar çok iyi anlamıştı ve karar vermişti.

Bu suretle 24 Temmuz sabahı, bu büyük haber Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesine telgraflarla bildirildi, her yerde şenlikler yapılıyordu. İstanbul'da Müslüman, Hristiyan ve Musevilerin oluşturduğu büyük kalabalıklar padişahı alkışlamak için Yıldız Sarayı önünde toplandılar. Padişahın bu kararından, kendisi hakkında verilen ölüm fermanının geri alınması anlamını çıkaran Hilmi Paşa, Selanik'in geniş rıhtımı üzerinde meşrutiyet ilanını on binlerce kişiye okuyordu.

Padişah, meşrutiyet için söz vermişti. Şimdi geriye kalan, bu sözlerini teyit edecek olan iradei seniye yayımlaması ve meşrutiyete bağlılığı için yemin etmekten ibaretti. Aradan birkaç gün geçmesine rağmen zat-ı hazretpenahileri bu gerekli formaliteleri yerine getirmek için hiç bir davranışta bulunmadılar. Öte yandan daima uyanık bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti daha fazla gecikme olmaması için tertibat alarak emirlerini yayımladı. Makedonya'daki bazı birlikler vakit kaybetmeden İstanbul'a getirildi. Boğaziçi'nde bir harp gemisi toplarını Yıldız Sarayı'na çevirmiş olarak demirledi. Getirtilen bu kıtalar Yıldız Sarayı'nın dışına yerleştirildi. Daha sonra Cemiyete

mensup bazı genç subaylar, Padişahla resmi bir görüşme talep ettiler. Yapılan görüşmede kendilerine, meşrutiyeti kabul ettiğine dair iradeyi hemen çıkarmalarını aksi takdirde Makedonya birliklerinin Saray Muhafız Kıtalarını bertaraf ederek zat-ı şahanelerini tutuklayacaklarını, beyan ettiler. Padişah dileklerini kabul ederek iradei seniyyeyi çıkardı. Kısa bir zaman sonra da şeyhülislam Sultan Abdülhamid'e, otuz yıl önce feshettiği meşrutiyet idaresini tekrar kuracağına ve ona sadakatle riayet edeceğine dair yemin ettirdi.

XV. Bölüm

İhtilalden sonra

Sürgündekilerin dönüşü, Gösteri ve kardeşlik, Makedonya komitelerinin dönüşleri, Hapishane kapılarının açılması, Halkın Cemiyetin otoritesine itaat etmesi, Gemilere kömür yükleyen hamalların grevinin ortadan kaldırılması, Avusturya ticaretine boykot, Hristiyan halkın durumu

Zafere ulaşılmıştı, Jön-Türk Partisi muzafferdi, Osmanlı halkı hürriyetini kazanmıştı. Kişi özgürlüğü ve basın özgürlüğü sağlanmıştı. Artık hafiyelerin maksatlı hane ziyaretleri ve baskınlar yoktu. Kısacası bir nesil boyudur en korkunç doğu istibdatı altında inleyen Osmanlı halkı bir gün içinde, İngiliz milleti gibi hatta onlardan fazlaca serbest ve özgür olmuştu. Uzun zamandır acımasız ırk kinlerinin adeta bir cehennemi olan bu çalkantılı ülkede barış aniden gelmişti. Herkes emniyete kavuşmuştu. Köylüler, bizzat kendi mahsullerini toplayacaklarına inanarak ekip biçme yeteneğine sahip olmuşlardı. Bu ihtilâl diğerlerine benzemiyordu. Çünkü kısa bir süreliğine ülkede kanun ve hükümet kalmamıştı; fakat anarşi de artık yoktu. Taşkınlıklar yoktu, halkın tamamının tutumu takdire şayandı.

Bu ihtilâlciler diğer ülkelerin ihtilâlcilerinden farklı olarak, bir istibdattan kurtulur kurtulmaz demokratik zorbalığın, çok sinir bozucu zincirlerini vurmak için acele etmediler.

Bunların hepsi Türkiye'nin aydın ve yurtlarının en iyi kişileri idi. Bu nedenle başlangıcından itibaren ihtilâlin en güvenilir adamları olmuşlardır. Gerçekleşen devrimde sosyalizmden veya anarşiden hiç bir eser yoktu. Önceden açıkladığım gibi, Jön-Türklerin, cemiyetin yeniden kurulması hakkında teorileri yoktu. Onların halkın bir sınıfını soyarak diğer bir sınıfı zengin etmek gibi planları yoktu. Onlar bir insanın diğerleri gibi iyi ve mesut olması gereğine veya insanlara verilen seçim hakkının beraberinde altın bir yılı getireceğine inanmıyorlardı. İngilizlerin 1688 İhtilâli gibi, bu devrim alttan değil üstten geliyordu. Cahil kitlelerin devrimin idaresini gasp etmelerine izin verilmemişti ve devrimin mutlakıyet kudretinin tekrar tesisi için kullanılmasına da göz yumulmamıştı. Biz İngilizler politik ve sosyal nazariyeler diye adlandırılan veya daha açık bir şekilde kendilerini yanlış yollara sevk etmiş olan zararlı demagog görüşleri kabul ettiğimiz halde, Türkiye elde ettiği bu şansı, devrimini ekonomik ve sinai gelişme ve inkişaf safhasına varmadan önce yapmış olmasına borçludur. Türkiye'de nefret edilen halk tabakası yoktur. Büyük şehirlerde hoşnutsuz insan toplulukları meydana getiren büyük imalat sanayii yoktur. Bundan başka cahil ve dindar Türk köylüsünün zihnini bulandıracak zirai problemler de yoktur.

Meşrutiyetin ilanından sonra Avrupa ve Amerika'dan Osmanlı mülküne dönen 70000 sürgün içerisinde doğaldır ki, Rus anarşistleriyle, sosyalistleriyle ve diğer politik uçlarla karşılaşmış ve onların görüşlerini benimsemiş kişiler vardı. Ancak bunlar azınlıktaydılar, önemli ve etkili bir konumda değillerdi. Aynı şey zengin olan diğer bir grup sürgünler içinde söylenebilir. Bunlar yıllarca Paris işsiz takımının uydusu olarak Türklere ait olan erdemlerin bazılarını kaybetmişler, zayıf birer vatansever kalmışlar. Şimdi ise birer amatör politikacı olarak geri dönmüş bulunuyorlardı. Bunlardan bazıları, Osmanlı Devleti'nin çeşitli ırkları için en iyisi olduğunu iddia ettikleri bir idare sisteminin savunucusu geçinen bir partiye katılıyorlardı. Akıllı düşünen bazı Türkler ise bu parti tüzüğünün muhakkak surette İmparatorluğu dağılmaya götürecek bir politika olduğunu anlamışlardı.

Fakat ben bu bölümde politikacıların durumundan değil özellikle milletin durumundan söz etmek istiyorum. Tüm din ve ırktaki Osmanlı halkı kendilerini özgürlük içinde buldular. Aşırı bir sevinçle, yeni bir kardeşlik hissiyle, ülkeyi kurtaran İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı derin bir şükran hissi taşıyorlardı. Oluşan bu hissiyat, Cemiyetin emirlerine şartsız olarak itaatini yerini alarak asayişin korunması için fazla zorluk yaşanmamasını sağladı. Yurdun tamamında heyecanlı ve iyi niyetli kalabalıkların büyük tezahüratlar eşliğinde sevinç gösterileri vardı ki, bunlara şahit olan yabancılar gördüklerinden dolayı duygulanmışlardır. Hatta içlerinden en kötümserleri bile onları sempatik bulmuşlardır. Payitahttaki sokaklarda, kahvelerde, atlı tramvaylarda bir zamanlar birbirinden şüphelendikleri için yekdiğerini sessizce karşılamayı âdet edenmiş insanlar, birbirine yabancılaşmışken şimdi ortak bir sevinçte birleşerek serbestçe ve dostça konuşuyorlardı. Bu adeta dünya çapında, yaygın bir dostluğun hüküm sürdüğü bir durumdu. İnsan doğasının hoşlandığı şeyler en yüksek noktasına varmıştı. Avrupalı gözlemciler, çeşitli din ve ırka mensup bu insanların şaşılacak derecedeki kardeşliğini; Türkler, Ermeniler, Bulgarlar ve Musevilerin payitahtın caddelerinde barışı ve insanlar arasında iyi niyeti nasıl dile getirdiklerini; sempatik kalabalıkları; istibdat idaresi altında bulunurken Hristiyanların öldürülmeleriyle meşhur olan Beyrut'ta bile Hristiyan papazların sarıklı hocalarla kardeş gibi Müslüman ve Hristiyan kalabalıkların önünde nasıl kucaklaştıklarını; yine aynı şehirde Türk komutanının subay ve kıtaları ile beraber öldürülen Hristiyan vatandaşları için yapılmakta olan bir matem merasimine nasıl katıldıklarını; aynı amaç için İstanbul'daki Müslümanların Ermeni mezarlığına gelerek, Sarayın emriyle öldürülmüş olanlar için dualar edip mezarları üzerine çelenkler koyduklarını, anlatmışlardır. İçinde çeşitli Hristiyan din ve mezheplerin bulunduğu Kudüs'te de durum aynıydı. Şimdiye kadar Müslüman askerlerin süngüledikleri kişiler artık dost olmuşlardı. Müslüman ve Museviler gösteri yapan topluluklara katılıyorlardı.

İhtilalin karargâhu olan Selanik'te Avrupalıları hayretler içerisinde bırakan son derece büyük milli sevinç devam edi-

yordu. Bulgarlar, Rumlar ve diğ er çete liderleri; Arnavut tu-
gayı ve Ő efleri; bütün bunların dağlardaki kanun ka ağ ı avenesi
ve yandaşları ki, bunların kelleleri yıllardır satılığ a çıkarılmıştı
-getirene m     at vardı-; çocukluklarından beri birbirinin Ő e-
hirlerini yakan ve birbirinin kadınlarını   ld ren çeşitli  rklara
mensup bu insanlar Cemiyete Ő ukranlarını sunmak yekdiğ e-
riyle barışmak ve Müslüman Türklerin dostu olmak için ka-
labalıklar halinde Ő ehre gelmişlerdi. Dağların kralı ve Bulgar
Çete liderlerinin en g    s  olan Sandansky'nin bizzat kendisi
gelmiş ve kalabalığ a hürriyet, kardeşlik ve adalet üzerine ko-
nuşma yapıyordu. Kendisi çok büyük bir heyecanla karşılan-
mıştı. Makedonya ve Arnavutluk'un tümünde terör yaratmış
bu savaşçı insanların tamamı, Avrupa'nın en vahşi ve bilin-
meyen bölgelerinin görülmeye değ er kıyafetleriyle, iç savaş-
larını ve kan davalarını unutmuş olarak yekdiğ erleri ve Türk
askerleriyle birlikte yeri göğü inleterek söyledikleri özgürlük
şarkılarıyla kentin caddelerinden aşağı doğ ru yürüyorlardı.
Kahvelerde fincan üstüne fincan kahveler şerefe içiliyor, ba-
zen de rakılar yuvarlanıyordu. Birbirini kucaklıyorlar, kardeş
olacaklarına dair yemin ediyorlardı.

Osmanlı Devleti özgürlüğüne kavuştuktan dört ay sonra
Selanik'te bulunuyordum. Milli bayram sevinci daha henüz ya-
vaşlamamıştı, her yerde zafer şenlikleri devam ediyordu. Bu-
rada, birçok ırkların bulunduğ u bu Ő ehirde, kendimi yeni elde
edilen özgürlüğün büyük sevincinin rahatlık veren atmosferi-
nin içinde buldum. Kaldığ m otelin penceresinden faaliyetteki
rıhtıma ve Olympos'un karlarına doğ ru uzanan mavi denize
baktım. Ő ehirdeki hareketlilik  oğ nlukla bu rıhtım boyunca
sürer. Belli aralıklarla karşıma çıkan herhangi bir şey bana
devrimi ve halkın azmini hatırlatmıştı. şimdi vatansever çar-
kaları söyleyerek tramvay istasyonu yolunda, İstanbul'a hare-
ket edecek olan yeni seçilmiş temsilcilerini uğ rlayan büyük
bir kalabalık; şimdi de Makedonya ordusu kıtalarından b -
yük bir yürüyüş kolu, kendilerini kurtarıcı olarak alkışlayan
kalabalık arasından yürüyor. Yine işte İstanbul'a gitmek üzere
gemiye bindirilmeden önce bir paşa tarafından uğ rlanmak
için rıhtımda resmigeçit vaziyeti almış bir tabur. J n-Türkler
o sıralarda güvendikleri kıtalardan bir oğ unu payitahta yol-

luyorlardı. Çünkü eski yönetim güçlerinin kaybettiklerini tekrar elde etmek için karşıdevrimci hareketlerinden korktuklarından dolayı hazır olmaya kararlıydılar. Şimdi deniz yolu ile istibdat devrinin bazı sürgünlerinin yıllardır göremedikleri arkadaşlarına ve akrabalarına geri dönme zamanı idi. Böyle bir günün sabahı, yeni gelmiş bir gemiden indirilen bayraklarla donatılmış bir filikanın karşımdaki iskeleye, Bağdat'taki sürgünden serbest bırakılmış olan Arnavut Mehmed Paşa'yı çıkarırken gördüm. Kendisi Arnavutlardan oluşan büyük bir kalabalık ve evine kadar refakat edecek olan halktan diğerleri tarafından haykırışlar ve el çırpmaları ile karşılandı. Hürriyetin o ilk günlerinde ders alınacak daha birçok görüntüler vardı. Siyasi tutukluların serbest bırakılacağına dair emir çıktığı zaman hapishanelerin kapıları ardına kadar açılmıştı. İstibdatın binlerce tutuklusunu, çok duyulan ve merak eden sevenleri tarafından karşılanmak için dışarıya fırlamışlardı. Bu talihsiz insanların çoğu yıllardır 12 metre karelik hücrelerde hapsedilmişlerdi. Şimdi açık havada ve güneş ışığında Dickens'in meşhur hikâyesindeki Bastille'nin mahpusları gibi şaşırmış ve kararsızdılar. Sevenleri ve arkadaşları tarafından evlerine götürüleceklerdi. Şurada bir karı ve kocanın yıllardır devam eden ayrılıktan sonra birbirleriyle sevinç gözyaşları içinde kucaklaşmalarını; beri tarafta fakir ve sefil birini; başka bir köşede uzun yıllar azap gören ruhunu adeta kaybetmiş ve oraya buraya şaşkınlıkla gelip giderken kendisini aramaya gelen birinin gelmediğini ve kendisi hapisteyken olabilecekleri aklına getirince de acı bir şekilde gözyaşları döken garibanı, görüyorsunuz.

Jön-Türk liderlerine karşı halkta var olan güven ve inancı görmek huzur veriyordu. Onlar hürriyet ve adalet için ne kadar fedakârlıkta bulunmuşlardı. Selanik halkının vatanseverliği, çeşitli şekillerde beliriyor ve sergileniyordu. Kış süresince Osmanlı Devleti'nin düşmanları tarafından gelecek olan bir saldırıya karşı görev ve nöbette bulunan kıtaların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çok miktarda paralar toplamışlardı. Aynı biçimde kent içerisinde bir hareket başlamıştı ki, eğer bu heyecan ülkenin uzaklarına yeteri kadar yayılır ise hükümet zorlukların bazısından kendini kurtarabilirdi. Garnizon

subayları ve her derecedeki sivil memurlar tam takır kalmış devlet hazinesini ve borçların ağır yüklerini hesaba katarak, alacaklı durumda oldukları maaş ve ücretlerinin ödenmesi için şikâyetlerini kesmişlerdi; çünkü açıkladıkları gibi ülkenin paraya ihtiyacı vardı. Mebuslar dahi yolluk almaktan vazgeçmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nin eski yönetimini bilen bir kimse için, memlekette meydana gelmiş olan büyük değişikliğin belirtilelerini İstanbul'da görmek mümkündü ve kendisini birdenbire geniş bir özgürlüğün sevinci içinde bulmuş olan bir halkın durumunu fark ve not etmek çok ilgi çekici idi. Birçok ülkede halk, böyle bir devrimden sonra kavuştukları yeni özgürlükleri ile zehirlenmek istenmiştir. Başboş kuvvetler serbest bırakıldığı için belli bir süreliğine de olsa anarşi ortamı oluşmuştur. Fakat İstanbul diğer Avrupa başkentleri gibi değildi ve İstanbul yapılan devrimi iyi bir şekilde kavramıştı. Bütün eski rejime ait yasaklar kaldırılmıştı. Ancak özgürlük aşırı gidilerek zedelenmemişti. Her ne kadar kısa bir zaman matbu eserler için bir sansür mevcutsa da Türk basını mükemmel bir itidal tavır göstermiştir. İlk olarak içlerinde büyük kişilerin karikatürize edildiği mizahi gazetelerin yayınlanması serbest bırakılmıştı. Fakat bunlardan bazıları gazete bayilerin vitrinlerinde teşhir edildikleri zaman, bu karikatürlerde can sıkıcı bir durum yoktu. Payitahtta büyük kalabalıklar siyasi mitinglere katılıyorlardı. Bununla beraber barış ve asayiş bozucu karışıklıklar olmuyordu, böylelikle polisin veya askeri kıtaların bulunmasına ihtiyaç duyulmuyordu. Bazı gerçek ve hayali şikâyet nedenleri giderilmedikçe asla memnun olmayan Rumların, seçimler sırasında yaptıkları yürüyüşler bundan istisna tutulmalıdır. Halk şimdi dernek kurma hakkından istifade ediyordu. Buna rağmen anarşik dernek kurdukları işitilmemişti. Bu yeni özgürlüğün açık olarak ilk neticesi mutedil ıslahat taraftarlarının Kayseri'de, tüm anarşik hareketlerden uzak durma cemiyeti kurmak suretiyle yararlanmış olmalarıdır.

Tahmin edileceği üzere, eski rejimin baskıcı kanunlarının ve hafiye ordusunun ortadan çekilmesiyle, Jön-Türkler tarafından polisin ve sair devlet dairelerinin, yeniden teşkilatlandırılmaları arasındaki geçiş döneminde cahiller ve çeteler bir

dereceye kadar meydanı boş bulmuşlardır. Devrimin başlangıcında katiller dahil tutukluların hepsi, hapisanelerden ve zindanlardan serbest bırakılmıştı. Çok muhtemeldir ki, bu şekilde davranmalarının nedeni, hapsedilmiş olan bir kişinin siyasi mi yoksa adi bir suçtan mı mahkum edildiğinin emin olunmamasından ileri geliyordu. Bundan başka, ateşli silah satışı ve taşınmasındaki yasakların kaldırılmış olması, on binlerce tabancanın şehir içerisine sokulup hemen satılması sonucunu doğurdu.

Halkın büyük bir kısmı tabanca taşıyordu. Hatta bazıları sokaklarda atış talimi yapıyordu. Sık sık kazalar oluyordu. Şehrin bazı semtlerinde bilhassa fakir Rum mahallelerinde âdet haline gelen gece yapılan düzenli tüfek atışları, bir evin yanmakta olduğu haberini vermek için oluyordu. Devrimden sonra sokaklarda gasp ve soygunlar muhakkak ki artmıştı. Ancak hakkaniyetle baktığımızda bunlara rağmen İstanbul'da herhangi bir saatte dolaşmanın tehlikeli olduğunu söyleyemeyiz. Gerçekte bir milyonu aşan kozmopolit nüfusuyla bu şehirde ne adilikte suçların olabileceği dikkate alındığında can ve mal emniyetinin fazlalığı şaşırtıcıdır.

Çok cahil ve fakir Türk halk tabakalarının meşrutî hürriyetten, herkesin istediğini yapmakta serbest olduğu anlamını çıkartarak bunun etkisi altında kalmış olmaları doğaldır. Yarıdılıştaki kanunlara karşı itaatkâr olan bu milletin, zihinlerindeki bu ortak hata Jön-Türk idaresi tarafından çok önce sökülüp atılmıştır. Birçok kimse, meşrutîyetin ilanından önce yapmış oldukları borçları ödeme sorumluluğunun ortadan kalktığını düşünüyordu. Ülkede köylüler uzun zaman vergi ödemeyecekleri inancına kapılmışlardı. Şehirlerde kaçakçılar kaçak tü-tünlerini açıktan satıyorlardı. İstanbul'da halkın özgürlük anlayışı gülünç sonuçlar doğuruyordu.

Odun satıcılarının, kalabalık ana caddelerin ortasında kütük ve odunlarını rahatlarını hiç bozmadan sattığı görülü-yordu; yaya kaldırımları seyyar satıcıların eşyalarıyla tıkanmıştı; diğ-er esnafta işlerini alenen yürütüyordu. Öyle oluyordu ki, dar kalabalık caddeler, Galata Köprüsü ki, zaten eski rejim döneminde bile geçilemeyecek derecede zor olan bu yerler, şimdi

geçit vermez olmuştu. Vermiş olduğum örnekler geçiş devrinin sıkıntılarını özetlemekte idi. Bu devrimin nasıl bir devrim olduğunu hatırdan çıkarmazsak anlattıklarımız şaşılacak derecede az ve önemsiz kalır.

Jön-Türkler için yeniden polis teşkilatını oluşturmak ve idari reformları yapmak parlamento toplanıncaya kadar elbette çok zordu. Buna, görevlerine geçici olarak atanan nâzırların doğal olarak sorumluluk almaktan kaçınmaları neden oluyordu. Fakat bu ara dönemde küçük ve önemsiz konularda bazı küçük aksaklıklar varsa da halkın, Cemiyetin küstahlıklara karşı koyacağına olan güveni tamdı. Bu konu, meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra gemilere kömür yüklemekle görevli işçilerin grevi sırasında ispatlanmıştır. Önceden grev yapmış ve isteklerini elde etmiş olan bu adamlar yeni ilan edilmiş olan meşrutiyette de canlarının istediklerini elde edeceklerini ve halka korku vereceklerini düşünmüşlerdi. Sahip oldukları düşünceden yola çıkarak limanın ticarete kapanması sonucunu doğuracak olan, kabulü imkânsız bir yevmiye için grev yapmışlardı. Jön-Türkler kritik bir zamanda bulunuyorlardı, kendilerinin sınav zamanıydı. Hareketleri düşmanları tarafından aleyhlerinde kullanılabilirdi. Eğer düzeni koruma konusunda bir başarısızlığa uğrarlarsa, halk arasında itibarları zedelenmiş ve hedefleri kaybedilmiş olurdu. Burada söz konusu olan şeyin sadece bir grev meselesi olmadığını hatırlamak gerekir. Yapılacak bir hata, Avrupa'nın müdahalesini gerektirecek muhtemel bir ayaklanmaya neden olabilirdi. Çünkü Galata da gemilere kömür veren işçiler, Saraydan verilecek küçük bir işaret üzerine Ermenileri ve diğer Hristiyanları öldürmeye hazır vaziyette bulunan kavgacı yaradılıştaki ayaktakımı Kürtler ve Türk olmayan Müslüman Osmanlı tebaaları idi.

Anlattığımız şartlar gereği Jön-Türklerde bu insanları idare etmek zorunda oldukları kanısı oluştu. Onlar bu düşüncelerle hareket ettiler. İki genç subay tehlikeli grevci kalabalığın içrisine doğru cesaretle ilerlediler. Azimli ve kararlı tavırlarıyla onları kendilerini dinlemeye mecbur ettiler. İlk önce ikna etmeyi deneyerek, grevcilere hitaben; "Siz bu hareketinizle daha birkaç gün önce yürekten alkışladığınız hürriyetin amacına zarar verirsiniz" diye açıklama yaptılar; fakat bunlar ikna olmak

istememediler ve işlerine dönmeyi reddettiler. Bunun üzerine durumlarını değiştiren iki subaydan birisi tabancasını çekerek bunlara: “Eski rejim altında iken askerler sizleri denize dökmek veya hapse atmak için gönderilmiş olurdu. Sizler kendilerinizi eski rejimin dostu olarak gördüğünüze göre o şekilde muamele göreceksiniz” dedikten sonra “Yarın buraya geleceğim, işlerinize derhal başlamanızı isteyeceğim, bunu kabul etmeyenleri elimle vuracağım. Kalarlarını denize veya hapis-haneye atacağım.” Tehdidiyle sözlerine son verdi. Ertesi sabah iki subay bir süvari kıtasıyla beraber rıhtıma doğru ilerliyorlardı. Grevciler söylenenleri çok iyi anlamışlar ve süratle işbaşı yapmışlardı. O gün bugün bu tiynetteki kişiler artık karnışıklık çıkarmamaktadır.

Hakikaten Cemiyet, davranışı ve adaletiyle artık halkın güvenini ve sevgisini kazanmıştı, millet sonunda onun emirlerine sorgusuz sualsiz itaat etmeyi anlamıştı. Biraz önce anlatmış olduğum olayın bir benzeri, Cemiyetin Avusturya ile ticaretle sıkı boykot uygulanmasını önerdiği zaman gerçekleşti. Boykot sırasında Avusturya tebaalarının tahkir ve taciz edilmelerini yasaklamış olmakla çok güzel bir durum sergilediler.

Avusturyalılar tam bir emniyet içerisinde dolaşabiliyorlar, mağazaları açık kalabiliyordu; lakin ucuz satmalarına rağmen bunlardan kimse alış veriş yapmadı. Hayatlarını Galata’da gemilere kömür yükleyerek sürdüren cahil Kürtlerin yanı sıra mavnacılık ve hamallık yapan kişilerle birlikte Selanik’te aynı işleri yapan fakir Musevilerin de boykota katılımları istenmişti. Boykot, onun zaten az olan kazancını bir miktar daha eksilterek ailesine de yansıyacak ortak bir darlığı beraberinde getirecekti. Yaşanacak olan sıkıntıya rağmen İstanbullu bir kayıkçı bir Avusturyalıyı kayığına almıyor veya onu gemiden kıyıya varınca karaya çıkarmıyordu. Bu gemiler, yolcularını gemiden sahile veya sahilinden gemiye taşımak için kendi kayıklarını kullanırlardı. Yasaklanmış kayıklarla yolculuk yapan kişi, bazen kendisini perişan hâlde bulurdu; çünkü hiç bir hamal eşyasını taşımak istemezdi. Ancak geçen şubatı Türkiye Avusturya ile arasındaki ihtilafı giderince İttihat ve Terakki Cemiyet boykotun kaldırılacağı sözünü verdi. Bu emirden sonradır ki, bir saat içerisinde boykot kalktı, kayıkçılar, hamallar, mavna-

cılar ve Osmanlı mülkündeki her limanda bulunan dok işçileri birden Avusturya için çalışmaya başladılar.

Şehirlerde ve iç bölgelerde her şeyin Jön-Türkler lehinde olduğu görülüyordu. Fakat uyumlu bir şekilde başlayan ve gelişen yeni rejimin önceden bağdaşmaz gözüyle bakılan çeşitli din ve ırktaki insanlar arasındaki şaşılacak derecedeki kardeşliğine tanık olan yabancılar "Bu yaygın ve kuşatıcı kardeşlik ne kadar uzun sürebilir; acaba Türklerin, Ermenilerin, Bulgarların ve diğerlerinin birbirinin kollarına girmelerinin nedeni, bu alışılmamış özgürlük şarabının neşeleri coşkuya getirmesinden daha derin ve devamlı bir his midir?" diye birbirlerine soruyorlardı. Aynı tarihlerde Türkiye'deki diğer İngilizler gibi ben de Jön-Türklerin tam manası ile samimi oldukları kanısına vardım. Şöyle ki, onlar iç çekişmeleri gidermeyi, milletin bütün unsurlarına eşitlik vermeyi, Müslüman olmayan vatandaşların da barış ve dostluk içinde yaşamalarını ciddi olarak istiyorlardı. Ermeni ve Museviler sözlerindeki samimiyetlerini parlamento seçimlerinin devamı boyunca ve o zamandan beri Jön-Türklerle iş birliği yaparak ispat etmişlerdi. Makedonya'daki Hristiyanların çoğu kan dökülmesinden usanmıştı. Karşılıklı zorbaca anlaşmazlıklar halka acıdan ve yokluktan başka hiç bir şey vermemişti. Birbirine karşılıklı hürmet gösteren Bulgar çetelerinin kuvvetli liderleriyle onların eski düşmanları olan Türk subayları arasında meydana gelen dostlukta bir samimiyetsizlik yoktu. Makedonya'daki iç savaş Saray adamları tarafından onun entrikasıyla kasten canlı tutulmuştu. Onlar ve Bulgar, Sırp ve Yunan entrikacıları için böl-yönet ilkesi ideal devlet idaresi doktrini idi. Yalnız bırakıldıkları takdirde bu milletlerin birlikte barış içinde yaşamaları için bir neden yoktur. Bugünlerde bir molla halka hitaben şöyle konuşuyordu. *"Adülhamid'in saltanatından önce Müslüman ve Hristiyan anneler birbirinin çocuklarına sütanesi oluyorlardı."* Fakat bu Makedonya halkları, sarayın kıskırtıcı memurları tarafından, güçlü ve bağımsız bir Türkiye'nin yaratılmasını menfaatlerine aykırı bulan büyük devletler tarafından yalnız bırakılmamışlardır.

Çok tabiidir ki, meşruti hükümetin Makedonya'daki dini ve ırki kavgalara hemencecik bir son vermesini ümit etmek

-beklenemezdi. Makedonya'daki Rumlar kısa bir zaman önce böyle bir zannın yanlışlığını gösterdiler. Rumlar diğerleri gibi Meşrutiyeti sevinçle karşılamışlar ve Osmanlı vatandaşlarıyla kardeş olmuşlardı. İçinde bulundukları durumun heyecanı ile kardeşlik gösterilerinde samimi olabilmişlerdi. Ancak aynı zamanda sahip oldukları kötü düşüncelerden de şüphe duymak gerekir. Bu kanaat dolayısıyla onlar için hatalı bir hüküm verilmiş olsa bile sonraları ortaya koydukları hareketler ve yapılan neşriyat haklarındaki olumlu düşünceyi çürütmektedir. Milli bayram saatlerinde onlar çatlak bir ses çıkarmışlardı. Jön-Türklerin herkes gibi onlar için de kazandığı özgürlüğü, ilk olarak Selanik'teki Bulgarlara karşı boykot yapmakla ve onlara hakaret etmek suretiyle kullandılar. İç bölgedeki Yunan din adamları bir kere daha Bulgar patriklerine baskı ve işkence yaptılar. Öldürülmeleri istenen Bulgar liderlerinin listelerinin hazırlandığını bildiren haberler geliyordu. Makedonya halkının Rum unsurları beklendiği üzere Jön-Türklerin politika ve idaresinden memnun olmadıklarını ilk ifade edenlerdir. Bulgarlara kendi dillerini kullanmayı yasaklamakta olan İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nin müsamahasız ve zararlı çalışmaları Rumları haklarından daha fazlasını istemeye itiyor ve onları isteme hususunda destekliyordu. Rumların Osmanlı vatandaşlığı anlayışı; bu vatandaşlığın gereklerini yerine getirmeleri icap ettiği zaman bunlardan kaçmak, Osmanlı vatandaşlığının bahsettiği tüm haklardan istifade ederken de tam bir şekilde özel imtiyazlarını muhafaza etmektir. Onlar Türk hükümetinin idaresini ellerinde bulundurmak istiyorlardı ve bu düşüncede görünüyorlardı. Seçimler esnasında yalnız Rumlar isyankâr tahriklerde bulundular. İzmir'de silahlı kalabalıklarla karışıklıklar meydana getirdiler.

XVI. Bölüm

Fetret Dönemi

Cemiyetin Meşrutiyeti sağlama almak için başvurduğu önlemler, Ordu, Müslümanlar ve matbuat Cemiyet taraflındalar, Mabeyni Hümayun'un dağıtılması, İngiliz-Rus planının bırakılması, Eski rejim hükümet memurlarının yerinde bırakılması, Said Paşa ve Kâmil Paşaların sadrazamlıkları, Hilmi Paşa'nın sadrazam oluşu, Avrupa'nın yardımı Türkiye tarafından hoş karşılanıyor

Meşrutiyetin ilan edilmesiyle parlamentonun açılması arasında geçen dört aylık geçiş devresi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Devleti'nin tartışılmaz hakimiydi. Padişaha hangi konularda irade buyuracağını söylüyor, orduların yerlerini değiştiriyor, nâzırları, eyalet valilerini ve diğer memurların mahalli memuriyetlerini tayin ediyordu. Cemiyetin bu tecrübesi az gençleri, yeni bir sistemi uygularken, kazanılmış olan hürriyeti yok etmeye yönelik birçok tehlikelere karşı tavırları ve yurdu korurken gösterdikleri akıl, idarecilik yeteneği, itidal, üstün zekâ ve ileriye görüşleri ile yabancı gözlemcileri şaşkına çevirmişti. Onlar asayiş, halkın bilinen kendi kendini kontrol yeteneğinden ve vatanseverliğinden istifade ederek hatta bundan fazlasıyla yardım görerek kuvvet ve azimle sürdürdüler. Her ne kadar kendileri ve binlerce yanlıları istibdatın gaddarlık ve yırtıcılığından çok çekmişlerse de oç alma yoluna gitmemişler, sadece bu kötülükleri yapanlardan fazlaca suçlu

olanları cezalandırmışlardır. Çalışmaları meşrutiyet için tehlike kaynağı olarak görülenleri yerlerinden almışlar ve safça bütün diğerlerini affetmişlerdir. Türkiye'nin yabancı devletlerle ilişkileri yeni idareciler tarafından mükemmel bir idarecilik anlayışı, imkânlar ve çarelerle dopdolu bir şekilde yönetilmiştir. Bu alanda yaptıkları çalışmalarda şaşılacak derecede az hatalar ortaya çıkmıştır.

Daha başlangıçta hükümetle uyumlu olduklarını gösterdiler. Jön-Türkler Padişahı tahtından indirmeyi amaçları olarak ilan etmişlerdi. Kendileri Padişaha, alternatif olarak meşrutiyeti kabul etmeme halinde tahtından feragat etmesini bildirdikleri zaman onun, beyan ettikleri şartlarına boyun eğeceğini hiç ümit etmiyorlardı. Ancak çok hilekâr olan Padişah, nazıkçe kendisinin meşruti bir hükümet inancısı olduğunu beyan ederek meşrutiyeti kabul etmiş, sanki tebaalarına bu özgürlükleri devrimi yapan Cemiyet değil de kendisi sağlamış gibi bir poz takındığı zaman, Jön-Türk idarecileri kendilerinin devlet adamlığındaki yeteneklerini, Padişahın takındığı bu tavrı hoş karşılayarak gösterdiler ve bir defa daha meşruti padişahın hakkaniyetli tebaası oldular. Çünkü onlar, iyi bir şekilde kullanıldığı takdirde Padişahın zekâsı ve siyasi tecrübesinin yurdu ve milleti için büyük hizmet sağlayabileceğini düşünüyorlardı. Padişah milyonlarca dindar Müslüman'ın halifesi idi. Cemiyetin bu kritik dönemde onu tahtını terk etmeye mecbur etmesi uzun sürecek bir iç savaşa neden olabilirdi. Bundan dolayı, kendisi görüldüğü yerde halk tarafından çılginca alkışlandığından, millet nazarında genel bir tasvip için, Sultan Abdülhamid Osmanlı tahtından indirilmedi. İtibari bir şekilde saltanat sürdürüldü. Fakat Jön-Türkler, Sultan Abdülhamid'in 1878'de destekleyeceğine dair yemin ettiği meşrutiyeti nasıl yok ettiğini unutmamışlardı. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti, tahtın arkasında bir güç olarak nefesini daima hissettirip, halkın özgürlüğünün kudretli bir koruyucu olarak sürekli hazır bulundu.

Şimdi ben özet bir şekilde meşrutiyet ilanını takip eden birkaç hafta içinde Cemiyetin enerjik hareket ve çalışmalarını göstermek istiyorum. O ilk önce, istibdatın tekrardan gelmesi için çalışan, tepkili kişilerin hileleriyle mücadele etmek zo-

rundaydı. Bundan ötürü Cemiyet, ordu üzerindeki hakimiyetini korumak, İslam dini kuvvetini elinin altına almak ve Makedonya'da asayiş sağlaması için kendine çeki düzen verdi. II ve IV. Ordularda karşı görüşlü olduklarından şüphelendiği bütün subayları görevlerinden uzaklaştırma tedbirini aldı ve Edirne'de meşrutiyete sadık kıtaların büyük bir kısmını payitahttan uzakta olmamak üzere savaş mesafesi içinde topladı. Oradan, I. Ordu'nun büyük bir kısmıyla, padişahın muhafız kuvvetleri ve yeni meşrutiyete karşı girişilecek bir hareketin aleti olmak için yalnız saraydan verilecek bir emre ihtiyaçları olan kıtalarla savaşa girebilirdi. Ayrıca Cemiyet, muhafız taburlarının çoğunu İstanbul'dan alarak yerlerine Selanik'ten getirilmiş olan kıtaları yerleştirme kudretini göstermek suretiyle payitahtta kendi hakimiyetini emniyet altına almıştı.

Dini açıdan doğabilecek soruna gelince: Jön-Türklerin çalışmaları şeyhülislam tarafından kolaylaştırılmıştı. Şeyhülislam, Padişahın meşrutiyete sadık kalacağına dair yemin merasimini yapar yapmaz bütün müminlere, meşrutî bir hükümetin Kur'an'ın emirlerine aykırı değil bilakis uygun olduğunu açıklayıp ilan etti. Meşrutiyetin dine aykırı olduğunu vaaz eden din görevlilerini cezalandırdı. Din görevlilerine, camilerin meşrutiyete karşı yapılan kışkırtmalar ve hileler merkezi olmaması için uyarıda bulundu. Meşrutiyete karşı olanlara gelince; bunlar boş durmuyorlardı. Avrupa Türkiye'sinde olduğu gibi Asya Türkiye'sinde de ajanlar ki, bunlar çoğunlukla vaizler ve hoca kılıfına girmiş sarayın sabık hafiyeleri idi, Müslüman halkın taassubuna hitap ediyorlar ve meşrutiyetin şeytanın fısıldadığı bir icat olduğunu söylüyorlardı. Bu sinsice ve kahpece propagandaya karşılık vermek için Cemiyet, delillerini Kur'an-ı Kerim'den aldıkları âyet ve [Peygamberden] hadislerle kuvvetlendiren aydın din vaizlerini ve diğer münevver insanları ülkenin her bir köşesine gönderdi. Çoğu zaman bizzat şeyhülislam tarafından çıkarılmış hutbeler de söz konusu görevlilere destek oluyordu. Osmanlı matbuatının hepsine yakınının Cemiyeti desteklemiş olmaları büyük bir kolaylıktı. Doğrusu yeni rejimin ilk birkaç ayında sadece bir gazete halk tarafından tasvip edilmeyen muhalif fikirler yayımlamışsa da bu gazeteyi okuyan çok azdı.

Orduyu, şeriatı ve matbuatı yanına alan Cemiyet, Saraya hakim olmak için yeterli derecede kuvvetli olmuştu. Cemiyet Padişah'tan irade üzerine irade çıkartıyordu. Eğer Padişah, irade konusunu ağırdan alıp Cemiyetin arzu ettiği zamanda çıkartmıyorsa, Edirne'de bulunan ordunun yirmi dört saat içinde İstanbul üzerine yürütüleceği tehdidi ile karşılaşmıyordu ki, bu her zaman için gereken etkiyi göstermiştir. Bu şekilde meşrutiyetin ilanından sonra birkaç gün içinde Abdülhamid'e çıkarttırılan iradeler şunlardır: Bir genel af, siyasi mahkumların hepsinin bırakılması, hafiye sisteminin kaldırılması, mesken donulmazlığı, özgür bir basın, sansürün kaldırılması, dış ülkelere seyahat hürriyeti, özetle özgür ülkelerin vatandaşları tarafından sahip olunan bütün imtiyazları garanti eden iradeleri Padişah çıkarmak mecburiyetinde bırakılmıştır.

Daha sonra Padişah, sevilmeyen başmabeyncisi İzzet Paşa'yı, baş müneccimbaşısı Ebulhuda'yı⁴², Tahsin Paşa'yı⁴³, nefret edilen askeri hafiye kurucusu İsmail Paşa dahil nedimlerini ve musahiplerini görevlerinden atmaya mecbur bırakıldı. Osmanlı Devleti'ni mahvetmekten başka hiçbir iş yapmamış olan saray kabinesi parçalandı ve dağıtıldı. İzzet Paşa

42 Ebulhuda al-Sayyadî (1850-1909): Tüccar Hasan Vadi'nin oğludur. İlk eğitimini memleketinde aldı. 1870'li yılların başında Nakibüleşraflığa tayin oldu. 1873'te Şam Nakibüleşrafı oldu. 1876 yılına kadar yürütmüş olduğu bu görevinin yanı sıra Suriye, Diyarbakır, Bağdat, Basra Nakibüleşrafılık müfettişliği de yaptı. Ebulhuda, Rıfai tarikatına mensuptu ve Şeyhü'l-meşaiḥ (Sufi Şeyhlerinin başı) olduğu 1876'dan beri padişahın yakınlarından biri olmuştu. 1878 yılında görevini kötüye kullanması nedeniyle Şam'a gönderildi. Aynı yıl affedilerek İstanbul'a gelmesine izin verildi ve ölene kadar burada kaldı. 1880'de Anadolu Kazaskeri ve 1885'te de Rumeli kazaskeri oldu. Ebulhuda'nın temel mesajı Suriye'yi hedef alıyordu ve «kendisine atfedilen 212 kadar kitap ve risale» vardı. En önemli kitabı olan Da'î al-rashad li sabbil al-ittihad va'l-inkiyad'daki sürekli mesajı, İslâm halifesi olarak Abdülhamid yönetiminin meşruiyetiydi. Mutlak hükümlerliliğin meşruiyeti meselesi üzerinde duruyor, bunun bir Türk-Moğol icadı olduğuna dair iddiaları yadsıyordu. Bu görüşle, Ebulhuda, dosdoğru Arap hilafeti kavramına yöneltilmiş bir silahtı. Bu yüzden de, İngiliz işgali altındaki Mısır'da pek az dost edinebildi. Kâmil Paşa, 1899'da, «Mısır basınındaki tüm haince ifadeler, Devlet-i Âliyye'nin son zamanlardaki İngiliz karşıtı siyasetine karşı bir tepki, ve Mısırlı ve Arap halkın Ebulhuda Efendi'ye karşı intikam duygularının bir sonucudur» diyecekti.

43 Tahsin Paşa: Sultan İkinci Abdülhamid devri vezirlerinden ve Mabeyn Başkâtibi. İstanbul'da doğdu. Gençliğinde Babîâlî kalemlerinde çalıştı ve burada kendini yetiştirdi. Dahiliye Mektupçu Kalemî'nde önce muavin, sonra başmuavin oldu. Bahriye Nezareti mektupçuluğuna tayin edildi. Buradan Sultan İkinci Abdülhamid'in Mabeyn Başkâtipliği'ne getirildi. Vezirlik ve paşa rütbesi de verildi. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle, memuriyeti ve rütbesi alındı. 1910 yılında İstanbul'da öldü.

ve diğerk eski rejimin gözde kişileri İngiltere ve diğerk memleketlere kaçmayı başardılar. Bunlardan bazıları için bu bir şans idi. Çünkü eğer bunlar kaçamasaydılar, kötü nam salmış Fehim Paşa gibi öfkelenmiş halk yığınları tarafından parça parça edilebilirlerdi. Fakat istibdatın adamları olarak çalışmış olan bu zorbalara ve hainlere karşı şiddetli bir kin duymaları gereken Jön-Türkler, açıkladığım gibi intikam peşine düşmediler. Misilleme yapılmadı. Cezalar yalnız ülke menfaati gerektirdiği zaman infaz edildi. İstibdat ve işkence idaresinin bazı kötü nâzırları Harbiye Nezareti'nde hapsedildiler veya Marmara Denizi'ndeki Büyükada'daki köşklerinde tutuklu olarak muhafaza edildiler. O zamanlar bu adada birçok zengin Türkün yazlığı vardı. Bunlardan bazıları, çaldıkları halkın paraları kendilerinden geri alınarak, cezaya çarptırıldı. Geri kalanlar için ise genel bir af oluşturulmuştu. İstanbul halkı Saraya hafiyelik yapmış olanların peşine düştüğü zaman, galeyanları Harbiye Nezareti'ndeki hapishaneden uzakta tutmaya çalışan Cemiyet, sözünün dinlenmesi gerektiğini de vurgulayarak bu usulü şiddetle yasakladı. Diğerk taraftan, eğer herhangi bir kişi bu yumuşak huyluluğu suiistimal ederek karşı devrim entrikalarına devam ederse, kendisine en şiddetli ceza uygulanacaktı. Nitekim askeri hafiye sisteminin kurucusu İsmail Paşa geçen Aralık ayında bir genç subay tarafında öldürülmüştü.

Cemiyet yapacağı ilk işlerden birinin, Makedonya'da asayişin sağlanması olduğunu biliyordu. Jön-Türkler bunu kan akıtmadan kısa bir zaman içinde başarıyla sağladılar. Sadece Yunanlılar birkaç zorluk çıkardılar. Fakat Rum metropolitleri, papazları, çete reisleri, Jön-Türklerin, girişecekleri ahmaklıklara müsamaha göstermeyeceğini ve eğer yeni rejime karşı gelirlerse, Avrupa'nın desteğini yitirecekleri gerçeğini anlamışlardı. Bunun içindir ki, meşrutiyetin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra son Yunan çetesi de dağlardan indi. Böylelikle yıllardan beri ilk defa Makedonya'da asayiş ve barış oluştu.

Britanya hükümeti Makedonya'da herhangi bir Avrupa müdahalesine uzun zaman ihtiyaç hissedilmeyeceğini anlaşılarak, Reval'de Rusya ile yapılan görüşme sonucu varılmış olan anlaşmadan geri çekildi. Sergilediği hareket, samimiyet ve güven oluşturduğundan Jön-Türklerin derin şükranlarını

kazanmıştı. Jön-Türkler kendilerine İngilizler tarafından gösterilen ilgiye çok değer verdiler. O tarihlerde ülkede bulunan İngilizlere, Türk halkı tarafından gösterilen samimi ve içten dostluk takdir edilecek bir derecede idi.

İhtilâl yapmak bir iştir; fakat başarılı bir ihtilâli yapıp rejimi kaldırdıktan sonra ülkeyi yönetmek için ele almak başka bir iştir. Jön-Türkler sınırlarını bilecek kadar akıllı idiler. Aralarında idare, maliye ve siyaset alanında yeterli bilgilere sahip kişiler çok az olduğundan, mevcut hükümet mekanizmasını kullanmaya karar verdiler. Yüksek dereceli memurlar arasından ün salmış hırsızları ve iltimasçıları tasfiye ettiler. Ancak çok yetenekli ve dürüst nâzırlar, valiler ve diğerleri, her ne kadar bunlar eski rejimde pašalığa kadar yükselmiş, Avrupa tarzını hor gören mutaassıp Müslümanlar kişiler, hatta hürriyete şüphe ile yaklaşanlar, Hristiyanlarla Müslümanlar arasında eşitlik düşüncelerini benimsemeyen buna nefret ve dehşetle bakanlar olsalar da hükümetteki yerlerinde bırakıldılar. Fakat devletin bu eski memurları denetim altında tutuldular. Söz konusu görevliler şayet otoritelerini meşrutiyetin ilkeleri istikametinde kullanmadıkları ve meşrutiyete karşı entrikalardan uzak kalma hususunda hata ettikleri takdirde derhal görevlerinden alınıyorlardı. Bunlardan çoğu dar görüşlü iseler de kalpleri temiz, namuslu vatandaşlardı. Jön-Türklerin düşüncelerini özümseyen yeni idareciler yetişinceye kadar bu tavizkâr durum hükümet işlerinde devam etti.

Bu nedenden dolayıdır ki, devlet memurlarının en yüksek rütbelisi olan sadrazamlığa idarede uzun yıllar tecrübesi olan kişiler tayin edildi. Padişah halk iradesine boyun eğe eğmez, o sıralarda sadrazam olan Ferid Paşa ve nâzırları Abdülhamid rejimiyle iyi ilişkileri sebebiyle mevkilerinden uzaklaşmak zorunda kalmışlardı. O zamana kadar Ferid Paşa'yı takiben sadrazam olmuş olan Said Paşa, Kâmil ve Hilmi Paşa'nın eski rejimde devlete hizmet konusunda büyük katkıları vardı, birçok defalar sadrazam olmuşlardı.

Yeni rejimde ilk sadrazam olan Said Paşa, Padişahın cülusundan beri arkadaşı ve danışmanı idi. Diğerleri gibi belli dönemlerde gözden düşmüştü. İlk icraatı, Padişahın baş mu-

sahibi olarak bulunduğu zamanlarda Midhat Paşa'nın meşrutiyetinin kaldırılması ve Babıâli'nin nüfuzunu yok etmek hususunda efendisi olan Padişaha yardım etmek olmuştı. Sadrazamlığından birkaç yıl sonra, Padişahın Panislamizm hayallerine ve Osmanlı idaresi altındaki Hristiyanları, önceden kendilerine bahşedilmiş olan imtiyazlardan mahrum etmek konusundaki gayretlerine cesaret vermişti. Kendisinin çok namuslu ve kudretli kişi olduğunu göstermiş ve mutlakiyet rejiminin kurulmasında yardım edenlerden biri olmasına rağmen, ihtiyar yaşında görüşlerini değiştirerek mutlakiyet idaresinin kötülüklerini anlamıştı. Buna rağmen kendisinde meşruti bir hükümetin sadrazamına uyan özellikler çok azdı. Nitekim sadrazamlığının birkaç gün sürmüş olmasına şaşmamalıdır. Onun sadrazam olduktan sonra yaptığı ilk hatası siyasi tutukluların serbest bırakılması hususundaki padişah iradesini uygularken gerçekleşmişti. İradeyi kendince uygulayarak adi suçluları da tahliye etmiş, bu kritik günlerde birçok katil ve soyguncunun payitahtta serbestçe dolaşmasını sağlamıştı. Sürekli uyanık durumda bulunan Cemiyette, Said Paşa'nın böylelikle şehirde kargaşalığa sebebiyet vererek karşı devrimcilere yardımcı olmayı ve Jön-Türk Partisi'ne zarar vermeği düşündüğü kanaati hasıl oldu. Bir hafta sonra meydana gelen başka bir olay, buhranı arttırdı.

Said Paşa, Padişahın tasvip imzası bulunan meşrutiyetin esas maddelerinin özetini hazırlarken Harbiye ve Bahriye nâzırlarının tayini, sadrazam tarafından değil padişah tarafından yapılacaktır kaydını düşmekle Midhat Paşa'nın meşrutiyetindeki bir madde fıkrasında değişiklik yapmıştı. Ordunun idaresini Padişahın ellerine bırakmak, onun sözüne Jön-Türklerin vermediğinden daha fazla güven vermek demektir. Bu nedenle millete bu kadar pahalıya mal olmuş olan hürriyetin koruyucusu olan İttihat ve Terakki Cemiyeti Said Paşa'ya itaat etmesi gereken sözünü söyledi. Said Paşa istifa etmek mecburiyetinde kaldı. Ayrıca bir önlem olarak Harbiye ve Bahriye nâzırları tutuklandılar.

6 Ağustos 1908'de Kâmil Paşa sadrazam oldu. Nâzırlarını kendisinin seçmesine izin verilmişti. Said Paşa kabinesindeki nâzırları, Hariciye nâzırı ve şeyhülislam hariç hepsini yeniden

tayin etti. Kâmil Paşa'nın sadrazam tayin edilmesi herkesçe iyi karşılanmıştı. Geçmişinde şerefli bir meslek hayatı olan, işinin ehli, irade sahibi, vatansever bir kişi olup Osmanlı Devleti'nde meşhur bir devlet adamı idi. Kendileri devamlı bir İngiliz dostu olmuşlardır. İngiltere'de birçok dostları vardı. Kendilerinin sadrazamlığa tayinleri vesilesiyle Kral VII. Edward'ın gönderdiği övücü kutlama telgrafı etkili olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkiler çok kuvvetli bir hâle gelmişti.

Kâmil Paşa halen yaklaşık seksen yedi yaşlarında bulunmaktadır. Uzun meslek hayatı boyunca, bu akıllı ihtiyar rüşvet almamış, kimseyi kayırmamış, rüşvet ve rüşvetçiliğin lanetleyicisi olmuş, adaletli ve reform yanlısı birisiydi. Fakat bu konuda itidalli idi. Henüz gelişmemiş olan bu ülkenin, köklü değişikliklere zorlanmasını istemiyordu. Çok bilgili insan olup, mutaassıp değildi. Avrupalılara dost; ama diğer taraftan, bazı devletlerin kendi çıkarları ve Osmanlı Devleti'nin bölünmesi için korkunç bir bencillikle sürdürdükleri, iç işlerine yapılan meşru olmayan müdahalelere karşı yurdunu korumaya hazır bir kişi idi.

İhtilâlin yapılmasından altı ay önce Kâmil Paşa, önemli bir şehir olan Aydın'da vali bulunuyordu. Doğu'nun ticaret merkezi olan İzmir, buraya bağlı idi. Burada on üç yıl adaleti ve yaptığı işleriyle halktan her kesimin güven ve sevgisini kazanmıştı. Fakat Padişahın özel kabinesindeki kişiler namuslu ve doğru kişileri daima kötölemişti. Nitekim onu harcayan bir saray entrikası hazırlandı. Kendileri, Anadolu eşkıyası ile ittifak halinde olduğuna dair töhmet altına sokulmuştu. Tutuklanması için gizli talimat verilmiş ve bir gemi onu Rodos Adası'na sürgüne götürmek üzere İzmir'e gönderilmişti. İstibdat idaresi altında sürgüne gönderilenlerin çoğu fazla yaşamadan ölmüştür.

Fortnight Review'deki bir yazıda Kaptan Von Herbert'in söylemiş olduğu bazı hakikatleri, bu konunun açıklanması hususunda yardımcı olacağını düşündüğüm için aktarıyorum. Kaptanın bizzat kendisi, Kâmil Paşa'yı yolculuk esnasında içerisine koyarak denize atacakları branda bezinden torbayı güverte üzerinde gördüğünü ifade etmektedir. Resmi rapor

dünyaya hiç şüphesiz bunu, paşanın deniz tutmasından öldüğünü bildirecekti. Ancak Kâmil Paşa bir şans eseri olarak tutuklanması hakkında bilgi elde etmişti. 12 Ocak günü çabucak İzmir'deki Britanya konsolosluğuna koşarak, Britanya bayrağı altında iltica hakkını elde etmiştir. Nitekim konsolosluk onu memnuniyetle karşılamış ve durumu hakkında Londra ile telgraf haberleşmesini sağlamıştı. Sir Edward Grey⁴⁴ Britanya kanunlarının paşaya iltica hakkının sağlanmasını gerektirdiğini; çünkü paşanın Kıbrıs doğumlu olmasından dolayı iltica etme hakkı bulunduğunu beyan etmişti. Konsolosluk polis ve hafiyelerle kuşatılmıştı, limanda gemiler sıkı bir şekilde gözetleniyordu. Fakat alınan bütün bu önlemlere rağmen Kâmil Paşa meşhur Whittals banka firmasına ait bir çatanaya binerek İstanbul'a hareket etmekte olan bir Alman gemisine emniyet içinde girdi. Gemi tam zamanında İstanbul'a vardı. Bu ara İngiliz elçisi, Kâmil Paşa'nın saray kabinesinin bulunmayacağı bir ortamda Padişahla bir görüşme yapmasını sağladı. Kâmil Paşa gemiden inmekle kendisini müstebidin eline bırakmış oluyordu. Sergilediği bu hareket, Midhat Paşa ve diğerlerinin kötü kaderleri hatırlanacak olursa cesurane idi. Kâmil Paşa padişahla bu özel görüşmesini yaptı. Ona idarenin kötülüklerinden, Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eden çöküntüden ve çevresindekilerin kokuşmuşluk ve alçaklıklarından cesaretle bahsetti. Hâlâ İngiliz himayesinde bulunmasına rağmen, saray kabinesi paşaya karşı son derece çirkin davranışını sürdürmekte devam etti. Kâmil Paşa, hiç şüphesiz hafiyelerin yakın gözetimi altında bulundurularak görevinden uzaklaştırıldı. Memuriyetten men hâli, başarılı bir şekilde yapılan ihtilâl kendisini hükümet işlerinin başına getirinceye kadar devam etti. Paşa, bu süre zarfında İstanbul'daki evinde rahat bir şekilde vakit geçirdi.

44 Sir Edward Grey: Sir George Grey'in torunu olan Edward Grey 1862 yılında Northumberland'da doğdu. Siyasete Liberal Parti üyesi olarak 1885'te atıldı. 1905-1916 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı'nda bulundu. İngiltere ile Fransa arasındaki Entente Cordiale'in ve Rusya'nın da katılımıyla meydana gelen Üçlü Antlaşmanın (İttifakı Müselles) kurucusu olduğu halde Almanya'nın askeri gücünden çekinerek bu antlaşmayı işlemez hale getirdi. Bununla beraber, İngiltere'yi Fransa ve Rusya'nın yanında savaşa girmekten alıkoymadı (4 Ağustos 1914). Lloyd George ile siyasi muhalefette olduğu için, 1916'da görevinden ayrıldı. 1933 yılında Fallodon'da öldü.

Kâmil Paşa, Meşrutiyetin iç ve dış düşmanlarla tehdit edildiği, hatta İmparatorluğun bütünlüğünün dahi söz konusu olduğu kargaşalı ilk altı ayda, büyük bir sadrazam olarak birçok tehlikeler arasında devlet gemisini güvenle sevk ve idare etti. Kudretli ve tedbirli siyaseti Osmanlı Devleti'nin durumunu büyük derecede güçlendirdi. Aralarında bir Rum bir de Ermeni'nin bulunduğu nâzırları eleştirilemez özelliklere sahip kişilerdi ve reformlar için çok işler yaptılar. Kâmil Paşa yurduna çok faydalı oldu. Osmanlı Devleti'nin kendisine şükran borcu duyması için çok haklı sebepleri vardır. Ancak o dahi altı aylık bir çalışmadan sonra kendi şerefinden hiç bir şey kaybetmeden, Cemiyetin emriyle görevinden ayrılmak zorunda bırakıldı. Kendisinden önceki sadrazam Said Paşa gibi o da Harbiye ve Bahriye nâzırlarının tayini sorunu nedeniyle gelişen buhranın kurbanı olmuştu. Bu konu hakkında ayrı bir bölümde bilgi vereceğim.

Kâmil Paşa'nın vezaretteki halefi Hilmi Paşa da eski rejimin bir adamı idi. İstibdat idaresinin son günlerinde onun, Komitenin kendisini ölümle tehdit ettiği vakit Selanik'te oynadığı rolden önceden bahsetmiştim. Herhangi bir kişi daha önce Hilmi Paşa'nın vezir olmasını bir şans işi olarak düşünürdü. Bu paşa bana, namuslu, kuvvetli karakter sahibi, yetenekli, sicili temiz, biraz mutaassıp, Hristiyan tebaaya karşı az sempatik olarak tarif edilmişti. Devrimden önce Selanik'te genel müfettiş olarak Saraydan kendisine verilen talimata riayet etti. Makedonya'daki reformları, elinden geldiği kadar uygulamayarak engelledi. Bu reformlar büyük devletler tarafından empoze ediliyordu. Bunu idare etmek kendisinin belirgin görevi idi. Ancak Avrupa müdahalesini engellemek Jön-Türklerin gözünde ağır bir hata değildi. Hilmi Paşa istibdat subayı olmakla beraber, ilgisi reformcuların amaç ve hedeflerine yönelikti. Artık ona güvenceleri vardı.

Bu düşünceden yola çıkarak ihtilâlin başlangıcından beri Jön-Türkler, hükümetin başına, aşırı reformcuları, kendi dışında makam hırsı güdenleri değil, eski rejimin tecrübe görmüş insanlarını getirdiler. Onlar da şimdiye kadar iyi çalıştılar, aceleye gelmiş iyi düşünülmemiş değişiklikleri kontrol etmeleri gerektiğinde yeteneklerini gösterdiler. Diğer ilişki-

lerde dahi Jön-Türkler itidalle davranma, vaziyet ve zamana göre hareket etme kabiliyetlerini göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin kötülüğünden başka hiçbir şey gütmeyen dış müdahale, Jön-Türklerin çok nefret ettikleri ve çok korktukları bir durumdu. Bununla beraber Jön-Türkler Avrupalılar için herhangi bir ön yargıdan da uzaktılar. Bir taraftan devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'na koymuş olduğu Kapitülasyonlardan ve diğer imtiyazlardan bir an önce kurtulmak hususunda acele ediyorlarken diğer taraftan da ülkelerini düzene koymak için yardıma gelen Avrupalıları hoş karşılıyorlardı. Bu suretle Osmanlı hükümetinin arzusu üzerine Fransa'dan büyük bir mali otorite olan M. Laurent, maliyenin yeniden teşkilatlanması ve vergi kanunlarının düzenlenmesi için geçici olarak istenmişti. Diğer taraftan gümrüklerin yeniden teşkilatlanmasını idare etmek üzere Mr. Crawford'un İngiltere hükümeti tarafından gönderilmesi rica edilmişti. Osmanlı Devleti aynı zamanda Abdülhamid rejimi esnasında tamamen çürütülen donanmanın yeniden oluşturulması için bir İngiliz amirali ile birçok İngiliz subayın yardım etmesini istedi ve bunları İngiltere hükümetinden temin etti. Daha önceleri Osmanlı ordusunda birçok yararlı çalışmaları olan Baron von der Goltz için iktidardakiler tarafından kendisine imkân tanınıyor ve orduyu yüksek bir başarı seviyesine getireceği hususunda kendisine güveniliyordu. Jön-Türkler bunlarla da yetinmeyerek, ülkelelerinde bulunan büyük zenginlik kaynaklarının geliştirilmesi, sulama işlerinin yapılması ve diğer faydalı projelerin yerine getirilmesi için çok iyi mühendisleri Fransa hükümetinden temin ettiler. Eski rejimin seçkin devlet adamları olan kişiler yeni rejimde yüksek bürokrasiyi işgal ederken, sivil idarenin alt kademelerindeki memurların tamamına yakını ise daha önce açıkladığım gibi birkaç zaman önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olmuşlardı. Bu şahısların çoğu o zamanki sorumsuz idare sisteminde, genel olarak ödenmemiş ücret ve maaşlarını bahşişlerle, rüşvetlerle halktan alıyor veya değişik yollarla devletten çalarak elde etmek zorunda bırakılıyorlardı. Devlet memurları bu gayrimeşru işleri, kendilerinin ve ailelerinin hayatını sürdürmek amacı ile yapmak mecburiyetinde olmalarına rağmen, bu durum onların çoğu için nefret edilen

bir işti. Küçük devlet memurları halktan baskı ile alınan vergilerin, ülkenin menfaatine harcanmadığını, büyük kısmının sarayın yordakçıları tarafından iç edildiğini biliyordu. Onların da bu vergilerden bir pay almak suretiyle adeta kendi kendilerine yardım yapmaları bu durumda doğal karşılanmalıdır. Ancak Türklerin, kişiler arası davranış ve ilişkilerde en namuslu ve doğru milletlerden biri olması nedeniyle devrimden beri memurların suiistimallerinde, rüşvet ve rüşvetçilikte dikkate değer bir azalma olduğu hissedilmektedir. Gazeteler halka karşı dürüst davranılmasını nasihat ediyorlardı. Devlet memurları bundan böyle önceden olduğu gibi halkın parasının saraydakilerin menfaatine değil, ülkenin yeniden doğuşunu devam ettirmek, bütünlüğünü tehdit eden kuvvetli düşmanlarına karşı savunmasını kuvvetlendirmek üzere çok acil bir şekilde paraya ihtiyacı olan sevgili vatanları için sarf edileceğini iyice kavramışlardı. Ben sizlere, vatanlarının ihtiyaçlarına harcanmak amacı ile alamadıkları maaşlarının verilmesi isteginden vazgeçmiş olan Selanik'teki vatansever memurlardan bundan önceki bir bölümde bahsetmiştim. Kesinlikle emin oldum ki, aynı medeni fazilet, muhtelif hükümet ve kamu dairelerinde suiistimal ve rüşveti göze çarpacak şekilde azaltmıştır. Ben, Türklerin tabiatlarını değiştirmeyeceklerini ve hükümet şekli müstebid veya meşruti olsun Osmanlı idaresinin sürekli olduğu gibi yine kokuşmuş olacağını iddia edenleri işitmişimdir. Hindistan'daki veya bizzat Britanya adalarındaki İngiliz idaresi bunu güzel bir şekilde ispatlar; fakat bu birkaç nesil önceye aittir. Türkler gibi namuslu ve aşırı derecede vatansever olan bir millet, haklarındaki kötü zanları rahatlıkla yok edip iyi bir seviyeye gelebilir. Japonlar, Türkler gibi vatansever olmalarına rağmen ticari doğrulukta takdir derecesinde değildirler. Türkler ülkenin servetini çalmanın bir kişiyi dolandırmaktan daha kötü olduğunu düşünüyorlar, bununla beraber Japonya bu yüksek moral seviyesine ulaşmış tek yerdir.

XVII. Bölüm

Avusturya Tarafından Yapılan İlhakların Etkisi

Gerici entrikalar, Payitahtta panik, İsyankâr saray muhafızları, Cuma selamlığı, İstanbul'da Cemiyetin karargâhı, Cemiyetin bazı üyeleri

Türk devriminden sonra Türkiye'ye yapılan dış müdahaleleri anlatmak bu eserin hedefi dışında kalır. Ekim ayı başlarında Bosna ve Hersek'in ilhak edilmiş olması, Osmanlı Devleti'nde reformu gerçekleştiren Jön-Türklerin partisi olan İttihat ve Terakki'ye öldürücü bir darbe niteliği taşıdığını söylemek kâfidir. Bu olay aç gözlü bir Hristiyan devletin eski bir hikâyesi olup o devlet, reform yapmış bir Osmanlı Devleti'nin gücünden korkarak onun ilerleme adımlarını haince kapamak yollarına gitmiştir. Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu'nun bu hareketi, eski Abdülhamid rejimini ve düzeninin geri getirilmesi için çalışmakta olan gerici ve muhaliflere son bir şans verdi. Söz konusu ilhakı bizzat kendi lehlerine kullandılar: Halka hitaben *"Bu Jön-Türkler"* diye başlayan sözlerini, *"Bunlar Padişaha başkaldırdıkları zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü koruyacaklarını dillerine dolamışlardı. Ancak heyhat işte görüyorsunuz. İktidarı ellerine aldıktan sonra, Bosna ve Hersek tamamıyla elden çıkmış, Bulgarlar bağımsızlıklarını ilan etmişler, Girit'te bir ayrılma talebiyle bir isyan baş göstermiştir."* ifadeleriyle bitiriyorlardı. İleri sürülen iddialardan ciddi bir şekilde etkilenen cahil halk, ihtilâli yapanları bu olup bi-

tenlerden sorumlu tutarak kınıyor ve onlara lanet ediyordu. Dış düşmanlara karşı Osmanlı Devleti'ni, kuvvetli oldukları halde savunmadıklarını dile getirerek Cemiyete karşı seslerini yükseltiyorlardı.

Devrim ve reform aleyhtarları endişesiz bir şekilde metotlarını uygulayarak, istibdatı tekrardan getirmek için vatanlarını kötü bir savaşın içine atmaya hazırlanmışlardı. Eski hafiyeler ve diğer muhalifler, İstanbul'un bazı camilerinde Avusturya ve Macaristan'a karşı bir savaş talebi içeren gösteriler yaptılar. Geceleri karanlıktan istifade ederek şehrin duvarlarına, Müslümanların Hristiyanları katletmelerini isteyen beyannameler astılar. Hemen hemen bir anarşi ortamı meydana getirerek, Jön-Türkleri gözden düşürecek tarzda kargaşalığa teşebbüs ettiler. Fakat Jön-Türkler için dışta barışı, içte huzuru korumak hayati bir önem taşıyordu. Ve bu konuda öyle bir irade gösterdiler ki, kısa bir zaman içerisinde durumlarını eskisinden daha da güçlü hâle getirdiler.

İlk olarak, yenilik aleyhtarı partiyi ve güvenmedikleri Yıldız askerlerini korkutmak için, Meşrutiyete sadık ve bir başkaldırmayı güçlü bir şekilde bastıracağına güvendikleri Makedonya kuvvetlerinden büyük bir birliği payitahtta yerleştirdiler. Bu sadık kıtalar, şehirde polis vazifelerinde de kullandı. Muhalif toplantıların hepsi yasaklandı, kışkırtıcılar yakalanarak hapsedildi.

Alınan bütün önlemlere rağmen reform aleyhtarlarının entrikaları bazı etkiler yapmıştı. Çünkü uzun bir zamandır İstanbul bunalmış ve sinirli bir durumda idi. Gelişen çeşitli olaylar, Hristiyan halka ani bir yok edilmenin büyük korkusunu hissettiriyordu. Hristiyan tebaayı oluşturan Rumlar, Ermeniler, Levantenler ve diğerleri bunca zaman devam etmiş olan istibdat çağından sonra doğal olarak içlerine sinen korkaklıktan ve panik hallerinden muzdariptiler. En küçük olaylardan bile etkilenen bu hâlleri fazlaca tepki ve krizlere neden oluyordu. Tam da bu sıralarda, bir gün İstanbul'da Kapalı Çarşı'da yürürken halkın moral ve sinir durumunu gösteren aşağıdaki hadiseye tanık oldum: Askerler ve diğer kişiler tarafından kovalanan eli tabancalı bir adam aniden ortaya çıktı.

Adam olanca hızı ile Kapalı Çarşı'nın kalabalık sokaklarında koşuyordu. Bu hâl bile bir panik yaratmaya yetti. Softalar tarafından kışkırtılmış Müslüman kalabalığının sonunda Hristiyanları katliama başladıkları haberi bir Gregoir ateşi gibi etrafa yayıldı. Doğrusu bu görülmedik bir sahne idi. Erkekler ve kadınlar sapsarı olmuşlar ellerini vuruyorlar, ağlıyorlar, haykırıyorlardı. Halk binalara sığınmak için, ürkmüş davar misali kaçışıyordu. Dükkânlara koşuyor, kapılar kilitleniyor, kapı demirleri arkadan sürülüyor, kepenkleri kapatılıyordu. Bir anda o cıvıl cıvıl çarşı, ölü bir şehir gibi boşaldı. Dâhiliye Nâzırı Sami Paşa ürkmüş olan Rum ve Ermenileri sakinleştirmek için oraya gelinceye kadar Kapalı Çarşı'da panik havası devam etti. Bu olaya bir tütün kaçakçısının kendisini tutuklamak için gönderilmiş olan askerlere yakalanmamak için kaçıışı sebebiyet vermişti.

Başka bir sabah da Yıldız Sarayı dışındaki Taşkılla'da bulunan Padişahın muhafız ikinci tümeninin kışkırtıcıların etkisiyle başkaldırdığı ve onların idaresi altında, Selanik'ten getirilmiş olan meşrutiyete sadık kıtalarla kanlı bir çatışmaya girdiği söylentisi şehrin her tarafına yayıldı. Aslında durum çok abartılmıştı, bununla beraber yeteri kadar da anlamlıydı. Yaklaşık 7000 kişilik bir kuvvete sahip Padişahın güvendiği Arnavut muhafız alayının büyük kısmını ihtiva eden söz konusu ikinci muhafız tümeninin kışlaları Yıldız Sarayı yakınında idi. Zatışahanelerinin şahsını koruyan ve alaylı subayların komutası altındaki bu kıtalar kendini beğenmiş ve şımarık idiler, disiplinleri çok gevşekti, meşrutiyete sadakatleri şüpheli idi. Bu nedenle Harbiye nâzırına yeni bir iradeiseniye ile ilk iş olarak, bu gözde tümenin alaylarını İmparatorluğun bazı yerlerine göndermek yetkisi verilmişti. Nâzır da tümenin bazı taburlarını tedricen yerlerinden alarak oralara meşrutiyete sadık Selanik'ten getirilen çok disiplinli kıtalar ile değiştirmeye karar verdi. Bu suretle ilk defa Yıldız muhafızlarından iki tabur askere şiddetli itirazlarına rağmen, çok kötü bir yer olan Arabistan'ın uzak diyarlarına, rahatsızlık çıkarmadan hizmet edecekleri Hicaz ve Yemen'e hareket etmeleri emri verildi. Bu taburlarda silahaltında bulunan seksen sekiz asker, sadece üç ayları kaldığından terhis edilmelerini yüksek sesle dile getir-

diler. İstekleri kabul edilmeyince de isyan ettiler. Kışlalarından çıkarak kendilerini değiştirmek için gelmiş olan Selanik kıtalarının üzerine ateş açtılar. Ateşlerine karşılık verildi, başkaldıranlardan üç çavuş vurularak öldü. Bir kısmı ise yaralanmıştı, kalanları tutuklandı. Olaydan sonra muhafız kıtaları komutanı birçok muhafız kıtayı içtimaya aldı. Bir kenarı açık kare şeklinde toplanan birliklere, hükümetin askerlerin maaş ve ücretlerini ıslah etmeye karar verdiğini, bununla beraber herhangi bir disiplinsiz hareket ve fiili şiddetle cezalandıracağını kısaca açıkladı. Askerlerin çoğu af edilmelerini yalvarırken, başkaları tarafından bu yanlış yola sürüklendiklerini söylediler. İsyanın elebaşları kurşuna dizildi. Muhafızı şahaneye mensup bu kıtalar daha önceleri buna benzer birçok isyan girişimlerinde bulunmuşlarsa da korkak idarecileri tarafından görmemezlikten gelinmişler ve kargaşalarına ses çıkartılmamıştır. Harbiye Nezareti'nin almış olduğu hızlı karar ve uygulaması, tehlikeli bir başkaldırmaya girişecek olanların önünü keserek korkutulmuş halkı huzura kavuşturmuştu. İktidardakilerin zayıflık gösterecek zamanları değildi, bu anlaşılmıştı.

Muhafızı şahane kıtalarına böylelikle çok güzel bir ders verilmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu olayı göz önüne alarak, muhafız taburlarının çoğunu İmparatorluğun çeşitli yerlerine parçalar halinde dağıtmak suretiyle, sessizce mevkiini daha emin bir duruma getirdi. Bir taraftan da Padişahın samimi dostu olan ikinci tümen komutanı emekli olmaya zorlandı ve tümenin kumandası meşrutiyete sadık olduğu bilinen bir subaya verildi. Yıldız'da geri kalan muhafız alaylarına seçkin subayların tayini için faaliyete geçildi. Cemiyet, haki-miyetin sadece kendisinde olmasını istiyordu ve bunda da kararlıydı. Muhafız süvari tümen komutanı ve birçok subay, alaydan yetiştirme subayların mektepli subaylarla değiştirilmesi isteğine karşı askerleri kıskırttıkları için hapsedildiler. Ayrıca Yıldız garnizonunda muhaliflerin yararına hoşnutsuzluk çıkarttıklarından dolayı subaylarla astsubaylardan bazıları şiddetle cezalandırıldılar. Cemiyet vatanın huzuru için tüm gücünü kullanarak yaptığı şeylerden dolayı, doğru düşünenlerin takdir ve güvenini kazanmıştı.

Bu kritik zamanda İstanbul'da bulunmak ve eski düzenin yenisi ile yer değiştirdiklerine tanık olmak, meşruti hükümetin asırlar boyunca değil, günler içinde nasıl geliştiğini görmek çok ilgi çekici idi. Her yerde eskinin ve yeninin birbirinin cephesinde kuvvetli tezatlar halinde müşahade edilmesi mümkündü. Askeri başkaldırmayı takip eden cuma günü sabahı Cuma Selamlığı'na katılmam, öğleden sonra da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi umumisini ziyaretim, Mr. Wells'in zaman makinesinde olduğu gibi, orta çağdan yirminci yüzyıla fırlamaktı.

İstanbul'u ziyaret edenler her cuma günü padişahın alayı valası ile Yıldız Sarayı'ndan Hamidiye Camii'ne cuma namazına gidişine şahit olmuş ve bu merasim onlar tarafından birçok defalar anlatılmıştır. Bu müstesna Cuma Selamlığı'nın özel, dikkate değer bir tarafı vardır ki, insanı düşündürür. Yıldız Sarayı kapılarındaki yabancılar kalabalığına ben de katıldım ve orada Merasim Alayı'nın geçmesini bekledim. Bulunduğum noktadan merasim hazırlıklarının fonuna güzel bir bakış açısı vardı: Ön planda, ancak birkaç yüz metre ileride bembeyaz Hamidiye Camii; sağda ise Beyoğlu'nun üzerinde bulunduğu yükseklikler uzanıyordu. Aşağılarda parıltıyan Boğaziçi, daha ötelerde bu sahneye asil bir fon teşkil eden sisli Anadolu Dağları. Padişahın meydanda görünmesini bekleyen bir kimse olarak, bu manzarayı izlemek çok ilginçti. Diğer şeylerin arasında görülmeğe değer Müslüman topluluğu, dalgalanan bayraklarıyla ve mızık sesleriyle birbiri peşinden ilerleyen askeri kıtalar, onların kısa çizgisi boyunca açık alanın ötesinde toplanışları. Askeri kıtalar alışılmışın dışında bir sayıda, yaklaşık sekiz bin kadar. Cuma Selamlığı nedeniyle çağrılan bu askerler, resmigeçit yapmak için saraya doğru yürüdüler. Sarayın penceresi önünde ayakta duran Padişah, kıtaların selamlarına karşılık veriyordu. Birçok sınıftan oluşan kıtaların saraya doğru yürüyüşlerini gözetledim: Heybetli, kırmızı fesli, mavi renkli elbiseleriyle piyadeler, topçular, süvariler, bahriyeliler, istihkâmcılar. Milli kıyafetleriyle birlikte giymiş oldukları beyaz üniformaları ve aşağılarına doğru sarkmış korkunç görünüşlü yatağanları ile Padişahın müthiş görünüşlü sadık özel Arnavut Muhafızları dahil, Osmanlı İmparatorluğu'nun her

yerinden kıtalar vardı. Bunları garip üniformaları, yeşil sarıklar ile Arabistan kıtaları izliyordu. Bu askerler titizlikle eğitim gördükleri, iyi sevk ve idare edildikleri takdirde dünyadaki herhangi bir asker kadar güçlü olabilir. Derken, verilen bir işaret üzerine meydana ilk olarak gelmiş olan bando bir marş çalmaya başladı. Çalınan milli marş değildi, "Hürriyet Marşı" idi. Bu marş meşrutiyet idaresinin askerleri için bestelenmişti, saray içindekilerden bazılarının kulaklarına hoş gelmeyebilirdi.

Sonunda caminin minaresinden müezzinin, müminleri ibadete davet eden sesi duyuldu. Bunun üzerine cuma namazı merasim alayı sarayın kapılarından çıkarak, yavaş yavaş kıtalar arasından meyilli yoldan aşağıya, camiin avlusuna doğru ilerlemeye başladı. Padişahın yaklaşmakta olduğu, bir trampetin çalması ve askerlerin Padişahım çok yaşa! bağırışları ile bildiriliyordu. Ben çok iyi bilinen sahneyi tekrarlamak istemiyorum. Aşıldığı gibi, muhteşem grand üniformalarını giymiş olduğu halde askeri amirler ve ileri gelenler, saray ve hükümetin büyük memurları, bunların arasından eski rejime mensup birkaçı tanınıyordu. Ancak istibdat idaresinin meşhurları veya vatanlarını batıran rüşvetçi, iltimasçılar ortadan silinmişti. (Bereket versin ki, bunların hepsi halkın öfkesinden kaçmışlardı. İngiltere'ye gidenler olduğu gibi, bir kısmı Büyükkada'daki köşkerinde gözaltında bulunduruluyorlardı. Bazıları ise Seraskerlikteki hapishanelere kapatılmışlardı) Beyaz çarşafli haremî hümayun hanımefendileri değerli atların çektiği kapalı faytonlarda, kavuşmuş kollarıyla siyah harem ağaları ise ağır ağır ilerliyorlardı. Eskiden olduğu gibi cüretkâr görünmüyorlar. Nüfuzlarını ortadan kaldırmış olan yeni rejimin altında, başlarına geleceklerden endişeli oldukları anlaşıyordu. Ve nihayet, kıtalar tarafından refakat edilen açık bir fayton içerisinde, Müslümanların halifesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun artık lafzan hakimi olan Sultan Abdülhamid, veziriazamının karşısında oturmuş olarak muhafızlarının selamlarına ve talimli alkışlarına yüz hatlarını hiç bozmadan karşılık veriyordu. Ancak bu selamlık alayında şimdi, Türkiye'nin kendisinden kurtulduğu birinin gölgesine bakılıyormuş görüntüsü vardı. Bütün bu muhteşem merasim kalabalığı şimdi, ölmüş bir varlığın sadece içi boş bir kabuğu gibi hissediliyordu.

Öğleden sonra da Jön-Türk Cemiyeti'nin İstanbul'daki merkezini ziyaret ettim. Galata Köprüsü'nden Haliç'i ve Kapalı Çarşı'nın dolambaçlı yollarını geçerek, görünüşü bir anlam ifade eden, mobilyası gayet az bir binada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin geçici buluşma salonunu, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek merkezini buldum. Burada öyle gösterişli merasim yoktu. Sanki Londra'nın üçüncü sınıf banliyösünde faaliyet gösteren bir mimarlar ofisinde kendinizi sanırdınız. Binada, teşkilat üyelerinin gayri resmi şekilde planlarını tartıştıkları ve nâzırların uyması gereken teklif ve telkinleri öne sürmek üzere buluştukları bir salon bulunuyordu. Cemiyet üyeleriyle görüşmek için sıra bekleyenlere ayrılmış diğer odalar ve birçok defalar benim de yaptığım gibi, açıklanması siyasi açıdan uygun görülmemiş olan bu muhteşem devrimle ilgili bilgiler vermeye hazır, kibar Jön-Türklerle uzun konuşmaların yapıldığı odalar vardı.

Anlaşmalı suikastçı ve devrimcilere hiç bir şekilde benzemeyen Türkiye'yi özgürlüğe kavuşturmuş olan bu genç insanları nihayet bulmuştum. Bunlar iyi eğitim görmüş aydın kişilerdi. Gayretli ve enerjik kararlılıkları, besledikleri büyük ümitler nedeniyle parlayan gözleri, Türklüğün temkinli ve ağır başlılığı altında yatan heyecanlarını ifşa ediyordu. Ne kadar çok Jön-Türk gördüysem, o kadar da çok onların vatanseverliğinden, onların mertçe hâl ve tavırlarından, samimiyetlerinden dolayı duygulanmışımdır. Parti içinde hiç şüphesiz aşırı Kalvinistler vardı. Fakat Cemiyetin büyük kısmı, zaferden sonra dünyaya, tarifi çok zor güçlükler karşısındaki itidalli tavırlarıyla, İmparatorluğun her yerinde düzeni koruma hususunda ince ve isabetli metotlarıyla, gösterdikleri gibi ortak bir zekâya sahipti. Kendileriyle görüşmüş olduğum İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bütün üyeleri uyanık ve aydın kişilerdi. Çoğu Batı Avrupa'yı görmüş, oralarda eğitim almış, Batı kültürünün iyi taraflarını hazmetmişlerdi. Bu kabilden Cemiyetin sivil üyeleri içerisinde Jön-Türk hareketinin Paris'te teşkilat şefliğini yapan Meclisi Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey, Profesör Cavid⁴⁵, Cemiyetin resmi gazetesi *Şurayı Ümmet*'in

45 Cavid Bey: İttihat ve Terakki liderlerinden olup, II. Meşrutiyet döneminde Maliye Nâzırlığı yapmış bir siyaset adamıdır. Selanik doğumludur. Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan Türkiye delegasyonunda üye olarak bulunmuştur. İzmir Suikastı hadisesi sonrasında istiklal

enerjik yazarı ve Selanik'te devrimin hazırlamasında önder bir rol oynamış olan Asım Bey, beş yüz yıl önce Selanik'i Latinlerin elinden alan Saracen halkından olup uzun yıllar sürgünde kalan Selanik eşrafından Rahmi Bey gibi hangi ülkede olursa olsun üstünlüklerini ispat edecek kişiler vardı. Cemiyetin askeri üyeleri, kurmay subaylar, Harbiye mezunu subaylardı. Bir kısmı Fransa veya Almanya'da eğitimlerini tamamlamışlardı ve bunların çoğu sivil üyeler gibi yabancı dilleri konuşabiliyorlardı. Aralarında Miralay Faik Bey ve Türk halk kahramanı Enver Bey gibileri sıvrılmıştı. Cemiyetin başka bir asker üyesi yetenekli bir topçu subayı olan Hasan Rıza Paşa idi. Kendisiyle konuşurken, Osmanlı Yunan Harbi sırasında Epir ordusu ile beraber bulunduğumu, topların taciz atışları altında aç gözlü, duraklamış Yunan ordusu ile Arta yüksekliklerinde kaldığımı ve bir defasında atılan mermilerden biri tarafından öldürülecekken tam zamanında kaçtığımı hissettiğimi kendilerine anlattığım zaman, bir bakıma kendilerinin eski bir dostu olduğumu meydana çıkarmıştım.

Mahkemesi tarafından 14 Temmuz 1926'da başta Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi, Şükrü Bey, Ayıcı Arif, İsmail Canpolat olmak üzere 13 kişiyle birlikte idam edilmiştir.

XVIII. Bölüm

Cemiyet Yurdu Kendi Kendini İdareye Hazırlıyor

Cemiyetin Selanik'teki kongresi, Kongrenin sürekli varlığının nedenleri, Gizli Merkez Komitesinin seçilmesi, Rum ideali, Müslümanların mediste çoğunluğu oluşturmalarının önemi, Cemiyetin seçim kampanyası, Propagandanın tiyatroda kullanılması

Bu geçiş dönemi sırasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından ele alınması gereken en önemli görev, ülkeyi yeni parlamentonun gelecek seçimleri için hazırlamakta idi. Böyle bir çalışma kısa süreliğine de olsa beraberinde sıkıntılar getirecekti. Doğaldır ki, otuz yıl müstebit idarenin en kötüsüne katlanmış cahil Osmanlı halklarına bu şekilde kendi kendini idare etme yetkisini vermek tehlikeli bir tecrübe olabilirdi. Köylülere, vergi sisteminin yeni düzende eski idarede olduğu gibi olmayacağını yani, halk tarafından verilen paraların yeniden teşkilatlanmaya ve ülkenin büyük menfaatleri için sarf edileceğini anlatmak uzun bir zaman alacaktı. Onların vergiden anladıkları, kendilerinden zorla alınan paralarla yönetici grubu zengin etmekte. İstanbul, İmparatorluğun her tarafından toplanan paraların büyük bir kısmını yutuyordu, geri kalan miktarı ise millet için harcanıyordu. Yeni vergilendirmenin kendi iyilikleri için olacağına ikna etmek çok güçtü. O sıralarda İstanbul'da yayımlanan bir gazete şöyle yazıyordu:

“Bu hâl için onları ikna etmek yararsızdır, değersizdir, fiiliyat delillere öncelik etmelidir. Halka hizmet eden yerlerin yani yolların, demiryollarının, limanların, sulama kanallarının hemen ele alınmasını sağlayınız. Polis teşkilatlanmalıdır. Taşradaki askeri kıtaların maaşlarını verdiriniz ve bunların elbiselerini ve teçhizatını payitahttakiler gibi verdirin.”

Eğer halk kendisine yararlı olan bu değişiklikleri görürse şüphe yok ki, yönetim hakkında beslediği güvensizliği kaybedecektir. Aynı zamanda, vergiler nedeniyle katlanılan sıkıntıların çeşitli yararını ve ödediklerinin faydalı işlere, esarlere dönüştüğünü, verdiklerinin on katı olarak vergi ödeyenlere geri döndüğünü anlayacaktır. Seçim zamanında vergi verdiklerinden dolayı oy hakları olduğunu her ne kadar biliyorlarsa da çok sayıdaki, fazlasıyla fakir ve cahil köylüler, seçim sırasındaki gerekli kayıt işlerinin daha çok vergilendirme ile ilgili olacağından şüphelenerek oylarını kullanmak hususunda kendilerini frenlemişler ve seçme haklarını kullanmamışlardır.

Bu sıralar hükümetin her türlü faaliyetine karşı endişeli ve ekonomi hususunda tamamıyla cahil olan halk, kendisini birdenbire bir temsilciler meclisinin serbest seçmeni olarak buluyordu. Birçokları meclisin açılmasını endişe içinde bekliyorlardı. Bugünlerde böyle bir şüphe ve his üzerinde konuşmak fazlasıyla ilkelere aykırı ise de; geçen güz yapılan seçimlerin sonuçları hakkında henüz şüpheler kalkmamışken, ülkenin belli bir süreliğine Jön-Türk oligarşisi tarafından seçilecek bir hükümetle yönetilmesinin çok iyi olacağı ve kendilerine sunulan iyi bir idarenin yapacağı çalışmalarla belli bir seviyeye ulaşınca kadar -rüşvet ve iltimasın kaldırılması, hükümet, devlet daire ve kurumlarının işler hale getirilmesi, harabeye çevrilmiş ülkede imar ve refahın getirilmesi, kamu hizmetlerinde akıllıca harcama- halka, kendi kendine yönetim imkânlarının verilmesi hususu düşüncelerden uzak tutulamıyordu.

Fakat parlamentonun en kısa zamanda toplanması hususunda karar çıkarılmış olduğundan İttihat ve Terakki Cemiyeti, seçmene vatandaşlık görevlerini, meşruti hükümetin ne anlama geldiğini öğretmek ve Cemiyete seçimden sonra işlerinin kontrolünü sağlayacak şekilde, Meclisi Mebusan'da kuvvetli temsilci sağlamak için yaygın teşkilatını kullanmaya koyuldu.

Jön-Türkler aşırı güvenir olmamak konusunda çok akıllıydılar. Önlerindeki güçlükleri ve tehlikeleri çok iyi değerlendiriyorlardı. Muhaliflerinin her yerde entrika çevirdiğini ve şanslarını deneyeceklerini biliyorlardı. Jön-Türkler pusuda kaldılar ve bu kadar güçlkle kazandıkları özgürlüğün Osmanlı mülkünden 1878'de olduğu gibi gasp edilmeyeceği hususunda kararlı idiler. Osmanlı parlamentosu, Rusya'da Duma'nın elde ettiği başarı gibi olmasa bile, yeniden mutlakıyete dönüş için bir yol olmayacaktı.

Parlamentonun açılmasıyla birlikte varlık nedenini kaybetmek şöyle dursun, yurdun korunması hususunda Jön-Türk teşkilatına şimdikinden daha çok ihtiyaç duyulacaktı. Eskiden olduğu gibi, arkasındaki ordu ile uzun bir gelecek için varlığını devam ettirmek zorunda idi. Bu nedenle Jön-Türk Partisi'nin sıkıca örgütlenmesi ve bunun icrası için önlemler alındı. Cemiyetin seçtiği milletvekillerinin hepsine, Cemiyet tarafından vaat edilmiş olan programı tamamen destekleyeceklerine dair garanti vermeleri sağlandı. Cemiyet ve ordu arasındaki yakın ilişkinin tesis edilmesi için yöntemler belirlendi. İsimleri başkaları tarafından bilinmeyen gizli merkezi komite üyeleri kongrece yeniden seçilmişlerdi. Bundan başka merkezi komite karargâhının uzun süre Selanik'te kalmamasına ve toplantılarının İstanbul'da yapılmasına karar verildi. Cemiyet'in belirli veya sabit bir mekânı olmamalıydı. Bu nedenle Jön-Türkler, gerçek liderlerinin gizliliği konusundaki sıklığın devam etmesinin, şimdiye kadar olandan daha fazla gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Cemiyet geniş ölçüde üye kaydetme işini yaygınlaştırdı, yeminli üye sayısı takriben yetmiş bin kadar olmuştu. Bunlar Osmanlıların seçkin kişileri idi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından idare edilen seçim kampanyasının bir sonucu olarak, tayin edilen milletvekilleri adayları en önemli konularda tek bir kişi gibi oy vermek suretiyle Osmanlı Millet Meclisi'nde ezici bir çoğunluk sağladılar. Meşrutiyet idaresi, padişah tarafından seçilen ve tanınmış kişilerden teşekkül eden bir senato gibi veya ikinci bir meclis meydana getirilecek şekilde düzenlenmişti. Cemiyet, senatonun bir tepki merkezi olmamasına özen gösterdi. Padişaha bir isim listesi sunulmuştu, kendileri de telkin edilen bu şahıslar

arasından seçilerden memnun olmuştu. Çoğunluğu, gizli bir cemiyetin emirlerine itaat edeceğine dair yemin etmiş üyelerden oluşan bir parlamento meşrutî bir hükümetin ideal şekli olmayabilir; fakat Osmanlı Devleti'nin varlığı söz konusu iken, dış düşmanlara ve yurt içindeki bozgunculara karşı, Millet Meclisi'ne kuvvetli ve vatansever bir partinin hakim olması, Osmanlı Devleti'nin yeni rejiminin ilk günleri dikkate alındığında bulundurulduğunda şüphelenilmemesi gereken en uygun durum idi. Birbiriyle zıt istekleri olan çeşitli ırkların gelecek durumlarıyla ilgili zor sorunların ortaya çıkarılması veya Osmanlı Devleti'ni teşkil eden çeşitli milletlerin ülke idaresine katılmasını garanti eden, çok geniş düşüncelere sahip kişiler tarafından savunulan incelenmiş ve sık dokunmuş ademi merkezîyet planlarının tartışılması için parlamentoda fikir ihtilaflarını gidermeye zaman yoktu.

Türkler siyasi düzenlemeler konusunda henüz acemi sayılırlardı. Buna karşılık Rumlar seçim hilelerinin her çeşidini iyi biliyorlardı. Parlamentoda, mümkün olduğu kadar çok sayıda milletvekili elde etmek için kararlıydılar. Hiç şüphe yok ki, Rumlar Osmanlı Devleti'nin ticari beyin ve gücünü temsil ettiklerini göz önünde tutarak, ülkenin idaresinde diğer unsurların üstünde öncü bir konum elde etmeleri gerektiğini düşünüyorlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu fikirde değildi. Cemiyetin önderliği altında, Ermeni ve Musevi seçmenlerle beslenen Müslüman oyları parlamentoda devleti idare eden soyun, Türkün hakimiyetini sağladı.

Meşrutîyet idaresinde bile, bu İmparatorluğu fethetmiş olan Türk milletin seçim sonunda siyasi hakimiyetini devam ettirmesi, Türkiye için şanslı bir şeydi. Eğer Rumlar seçimlerde Müslümanlardan fazla oy alsalardı tehlikeli bir gelişme ortaya çıkardı. Böyle bir hadisenin muhtemel sonucu, yapılmış olanın tersine kansız olmayan bir ihtilâl olabilirdi. Müslümanların başı olan halife açısından baktığımızda da çoğunluğunu Hristiyanların oluşturduğu bir Osmanlı hükümetinin idaresi altında bulunmak, Babıâli'nin tebaası olan ve meşrutîyete daîma şüphe ile bakan Asya'daki milyonlarca mutaassıp Müslüman için kabul edilmesi imkânsız bir vaziyet olurdu. Aynı biçimde Jön-Türk Partisi'nin ve Müslüman Türk ordusunun

mutlakıyeti, asırlardır tebaaları olan ırklara idaresini devretmek için başından attığını düşünmek saçmalıktır. Türklerin çelişkili ama tamamıyla haklı görüşlerine göre; hangi ırktan ve mezhepten olurlarsa olsunlar Osmanlıların hepsi eşit haklara sahip olacaklar; fakat bunun yanı sıra Müslüman Türklerin hakimiyeti de emniyet altına alınacak. Bu mantıki olmayabilir; ancak ortak düşünce bu idi.

Jön-Türklerin düşünce ve korkuları, payitahtta yayımlanan gazetelerindeki bir makalede aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

“Müslüman unsurlar, diğer unsurların üstünde olarak İmparatorluğunun emniyet ve büyüklüğünü muhafaza etmek için çalışıyorlar. Diğer unsurlar az veya çok gayede başka sonuçlara sahiptirler. Şayet şimdi biz Osmanlı Devleti’nin hükümetini Müslüman olmayan unsurların ellerine teslim edersek kim bunların Osmanlı Devleti’nin menfaatlerine kendi menfaatleri gibi sahip çıkacağını ümit edebilir? Bundan dolayı şimdiki şartlar altında milli varlığımızı emniyet altına almak istersek hükümeti elde etmemeleri için teyakkuzda bulunmamız aşıkardır. Ancak bizim bu şekilde ifade ettiğimiz fikirlerden, bizlerin diğer unsurları, Müslüman elemanların eşitlik derecesine koymayı red etmek niyetinde olduğumuz anlaşılmasın, yani bizim onları siyasi haklarından yoksun bırakmak niyetinde olduğumuz anlaşılmasın. Parlamentoda çoğunluğu sağlamaktan emin olmak Osmanlı Türkleri için ölüm ve kalım meselesidir. Türkler, halkın çoğunluğunu oluşturduklarından parlamentoda da mutlak olarak hakimiyeti elde edeceklerini sanmamalıdır. Üzüntüyle söylüyoruz ki, Müslümanların çoğunluğu seçimlerin önemini iyice anlamamış olduklarından yalnız oy verme sıkıntısına katlanmamak için ve oy verenler de birbirleriyle anlaşmaya varmadıklarından, meclise yeteri kadar milletvekili göndermede başarı sağlayamamışlardır. Çoğunluğu Müslüman olmayanlar tarafından oluşan bir meclisin karşısında kendimizi bulduğumuz zaman nasıl bir hareket hattı takip edeceğimizi bilmek enteresan olacaktır. Böyle bir meclis tarafından yapılacak kanunlar hakim unsur olan Türkleri memnun etmeyecektir. Mesela farzedelim ki, Rumlar Osmanlı meclisinde çoğunluğu oluşturmuştur ve Girit Adası’nın Yunanistan’a katılması tartışılmaktadır. Acaba kaç Rum milletvekili ilhakı tasvip etmeyecektir? Ve yine Bulgarlar mecliste çoğunluğa sahip olsalar acaba Makedonya’nın başına neler gelecektir? Bu vatani büyük fedakârlıklarla fetheden Türkler, Osmanlı Devleti’ni teşkil eden diğer milletlerin durumlarına bir göz attı-

ğında, onları eşitlik, adalet ve özgürlük hisleriyle yönelttiklerini ispatlamışlardır. Fakat Türkler bir devletin içinde başka bir devletin oluşturulmasına izin vermezler. Müslümanlarla kardeş kardeş yaşamak isteyen Hristiyan vatandaşlarımız sessizce kalplerini ve vicdanlarını dinlemelidir. Onlar kalplerinden Osmanlı-Türk idaresinin menfaatleri aleyhindeki bütün düşünceleri, şayet böyleselerini besliyorsa, söküp atmak için cesaretlensinler. Onlar korkmadan kendilerini kollarımıza atsınlar. Onların bizden korkacak hiç bir nedenleri yoktur. Kendilerinden istediğimiz içtenlikle bizlere inanmalarıdır. Bundan başka bu memlekette her ne söylenirse söylensin, burada bu vatanda hakim unsur olan ve daima da olacak olan Türklerdir.”

Bu nedenle Cemiyet parlamentodaki taraftarlarının artmasını sağlamak için sıkı bir şekilde çalışmaya koyuldu. Kendi adaylarını var olanların en iyisinden, halkın hürmetine layık ve ona hitap edebilen, çoğunluğu şehirlerdeki esnaflardan, şehir dışında ise arazi sahiplerinden seçti. Seçmenlerini, meşrutiyetin kendilerine sağlamış olduğu bu yeni ayrıcalık ve ihsanları kullanmaları için eğitime koyuldu. Yurdun tamamında, meşrutiyetin amacı hakkında muhalif ajanların ortaya attıkları delillere halkın inanmamalarını sağlamak için görevliler gönderdi.

Şehirlerde politika öğreten okullar açıldı. Hatipler, caddelerde meraklı kalabalıklara konuşmalar yaptılar. Hatta tiyatrolar bile siyasi ilkelerin yayımı için kullanıldı. Ben hem İstanbul’da hem de Selanik’te istibdatın kötülüklerini, meşrutî hükümetin ve özgürlüğün yüceliğini belirten konular üzerinde yazılmış olan tiyatro oyunlarını seyretmişimdir.

Bir gece Pera’da bir Türk tiyatrosuna gitmiştim. Bu tiyatroda, amatör oyuncuların birçoğu ordu subaylarını, diğerleri ise ya hapisanelerden yeni salınmış veya sürgünden yeni dönmüş kişileri canlandırıyordu. İsmi “Türkiye’nin Uyanışı” olan bir piyesi oynuyorlardı. Bu dikkate değer piyeste müstear isimler kullanılmakla beraber, güzel oynanan karakterler sayesinde çok iyi tanınan şahıslar sarayın kulları ve uşakları, yenilik taraftarları ve diğerleri idi. Sahneye çıkan bir aktörün görünümü, rolüne uygunluğu o kadar mükemmeldi ki, seyirciler hemen kimi canlandırıldığını veya kastettiğini anlıyor ve yerine göre aktörü hararetle alkışlıyor yahut haykırışlar ve

nefret ılıklarıyla seyrediyordu. Oyun, piyesten önce bir e-
it söz ile başladı: “Paşanın rüyası.” Perde kalktı, bir koltukta
uyuyan beyaz sakallı ihtiyaar adamın bulunduğu oda sahnede
görüldü. Bu adam seyredenler tarafından iyice bilinen bir istib-
dat idaresi kurbanı idi. Paşa uyurken bize, bizzat kendisinin
anlattığı canlı bir rüyayı görüyordu. Odanın arkasından gelen
ışık azalıyordu. şimdi biz Yıldız Sarayı’nda muhteşem şekilde
döşenmiş bir odayı seyrediyorduk. Bu odada, artık kaldırıl-
mış olan saray kabinesi, bazı kötü işlerinin kanuniyet kazan-
ması için çaba sarf ediyordu. Canlandırılan, Padişahın nefret
edilen başmabeyncisi İzzet Paşa idi. Seyirci, kabulüne ve gs-
terilen ilgiye bakarak, paşanın İngiliz Lordlar Kamarası’nda
İstanbul’dan daha emin olduğuna hükmediyor. Odada Padi-
şahın ihtiyaar mneccimbaşısı Ebulhuda ve diğer saray nedi-
meleri de vardı. Hafiyeler içeriye ispiyonladıkları reformcula-
rın listeleriyle geliyorlar, bunların öldürülmeleri veya zindana,
sürgüne gönderilmeleri için imzalar atlıyordu. Zorbalar kor-
kun işlerine ara verdiklerinde eğlenmeyi de ihmal etmiyor-
lardı. Bu nedenle iğrenç ve alçak siyahi harem ağalarına, g-
zel Ermeni kızlarından oluşan dans topluluğunu getirmeleri
için emir veriliyordu. Derken zincirlere bağlanmış bir Jn-
Türk içeriye sürüldü, kendisine arkadaşlarını işfa için, ağzın-
dan zorla laf almak maksadı ile boş yere işkence yapıldı. Daha
sonra dizlerine kapanmış, onun affını isteyen derin üzüntü-
lerle titreyen karısının karşısında saray celladı tarafından aynı
sahnede öldürüldü. Bu sıra adi ve kaba saray uşakları kanlı
marifetlerine birden kaçamak bir nazar atfediyorlar, son de-
rece neşeli gözlerle dikkatlerini Slav kızlarının bakışlarına y-
nelmiyorlardı. Sonra, görünüşe göre çok önemli bir bilgiyle
geldiği anlaşılan haberci içeriye girdi, beraberinde getirdiği
sandığı atı. Orada bulunan saray mensuplarının sevinç çığ-
lıkları eşliğinde, öldürülmüş olan Midhat Paşa’nın kanlı ka-
fasını dışarı çıkardı.

Bundan sonra hayal uzaklaştı ve paşa kbustan kurtuldu,
uyandı. Bu kâbus onu çok fazla üzmüştü. Uzun bir konuşma
yaparak vatanın kurtulması için Türkiye’den Paris’e kaçma ni-
yetini açıkladı. Derken oğlu içeri girdi, paşanın verdiği kararı
işitmekten dolayı çok sevindiğini bildirdi. Bu tiyatro oyunu-

nun, sahneleri bizzat Paris'te sergilenmişti. Biz Fransa'nın baş-
şehirindeki Osmanlı Devleti elçiliğinin içinde hafiyeler tarafın-
dan düzenlenmiş olan komploları işittik ve Jön-Türk Partisi'nin
gizli bir mensubu olan bir elçilik ataşesi tarafından, bunların
kapana kısıldıklarını gördük. Vatanı için evini barkını çoluk
çocuğunu terk ve feda etmiş olan paşayı ölüm döşeginde gör-
dük. Paşa uzun bir konuşma yaparak oğluna çok ve iyi ça-
lışmasını ısrarla talep etti. Sahnede bir Müslüman mezarlı-
ğını seyrettik, burada ölen vatanseverin naaşı üzerinde edebi
bir ağıt okundu ve melekler naaşı yukarılardaki cennete gö-
türdüler. Son perde ise Türk elçiliğinde yapılan bol şampan-
yalı olağanüstü bir şöleni gösteriyordu. Birden haberci bir ço-
cuk meşrutiyetin ilanını bildiren afişle içeriye daldı ve perde
aniden, korku ve dehşete kapılan ispiyoncu casus topluluğu
üzerine indi.

Oyun, sık sık, uzun ve dokunaklı monologlardan meydana
getirilmiş, kötü huyun gerektikçe açık gri renk ile vurgulan-
dığı hüznü dolu bir piyesti. Fakat bunu seyredenler üzerinde
alışılmışın dışında bir etki oluşturdu. Özgürlük taraftarlarını
temsil eden aktörler büyük bir hitabet gücüyle içlerindeki he-
def ve gayenin doğruluğunu, vatan için fedakârlığın güzelli-
ğini anlattıkları edebi konuşmaları sundular. Seyredenlerin
üzerinde istedikleri etkiyi oluşturmuşlardı. Bu nedenle onlar,
sadece birer iyi aktör değil, sahnede temsil ettiklerini yapmış
ve hâlâ yapmakta olan insanlardı. Sözlerine kapılmış olan in-
sanlar, vatansever duyguları alkışladı, zalimlere nefretlerini,
acı çekenlere merhametlerini gösterdiler. Sergilenen piyes hiç
şüphesiz oradakilerin acılarla dolu geçmişlerini hatırlattığın-
dan, gözlerinden yaşlar dökülmesine sebep oldu. Seyircilerin
çoğunluğu Müslüman Türkler, askerler, ilmiye öğrencileri,
sarıklı hocalar ve halkın diğer kesiminden meydana gelmişti.
Tiyatronun loca kısmında kara ve deniz ordularına mensup
birçok subay vardı. Padişahın başmabeynden iki kişi de bu-
rada yer alıyordu.

XIX. Bölüm

Jön-Türk Partisi'nin Programı

Kuvvetli bir orduya ihtiyaç duyulması, Türkiye kaynaklarının geliştirilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politik programı, Türk seçim kanunu, Rumların durumları

Seçimlere az bir zaman kalmıştı. Ancak Osmanlı parlamentosunun düzenli işleyişini sağlamak gayretinde olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, programını mümkün mertebe tam ve açıklıkla millete izah etmekte büyük zorluklar yaşıyordu. Cemiyete ait gazetelerde yayımlanan makalelerden ve Cemiyet üyeleriyle kolaylıkla yapılan görüşmelerden, reformcuların belli başlı ilkelerini anlamak mümkündü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin unvanı olan İttihat ve Terakki ilkeleri mükemmel bir şekilde göstermektedir. Milletler tarafından saygı gösterilmesi ve gerçek manada özgür olması, Osmanlı Devleti'nin ilk önce birlik olması ile mümkündür. Hangi ırk ve dine mensup olurlarsa olsunlar Osmanlı doğumlu bütün halklar birliği sağlamak ve el ele vererek hepsi eşit haklardan yararlanmalıdır. Herhangi bir dine bir üstünlük verilmemelidir. Jön-Türkler, eşitlik meselesinin sadece geçici bir müsamaha olmadığını biliyorlardı. Eğer Hristiyan halkın herhangi bir bölgede kilisesi veya okulu yoksa bunların devlet hazinesinden yapılması sağlanacaktı. Okullarında, Arnavutça veya Sırpça gibi millî dillerle eğitim yapılmasına izin verilecekti. İkinci olarak da Osmanlı Devleti, ilerlemekle gücünü elde edebilirdi. Enerjileri,

uzun bir istibdat idaresi süresince kısırlaştırılmış ve tüketilmiş bir halkın, moral ve ruh bakımından yenileştirilmesi, fakirleştirilmiş bir memlekette rahatlık ve saadetin yeniden meydana getirilmesi gerekiyordu. Halk eğitilecek, ülkenin geniş kaynakları geliştirilecekti.

Gerçekleşmesi imkânsız olan sosyal yenilikleri hayal etmek yerine Jön-Türkler, görüşlerinde çok ameli ve pratik sonuçlara sahip bulunuyorlardı. İlk elde, Osmanlı Devleti'nin varlığı için güçlü bir orduya sahip olması gerekiyordu. Aksi halde onun fazla ilerlemesi, zengin ülkesinin paylaşımı için kendi aralarında önceden o kadar çok bölünmüş olan komşularının iştahlarını kabartarak mahvolmasına neden olabilirdi. Bu suretle hiç kimsenin ekmeğinde gözü olmayan Osmanlı Devleti, kuvvet bakımından herhangi büyük bir devletin askeri gücüne eşit kudrette bir ordu meydana getirmeye karar veriyordu. Böyle bir orduya sahip olmak için Osmanlı Türkleri büyük fedakârlık yapmaya hazırlanmışlardı. Askerlik görevi istisnasından istifade eden bazı şehirler ve bölgeler tedrici olarak ortadan kaldırılacaktı. İlerde Hristiyanlar bile askerlik yapmak mecburiyetinde kalacaklardı, böylelikle Müslümanlar uzun süren askerliğin bütün zahmetlerini taşımayacaklardı. Kendileriyle ayrı ayrı görüştüğüm Türk paşalarının görüşleri, Müslüman ve Hristiyanlardan ayı ayrı alaylar oluşturulmayıp her birlikte karışık din ve millette askerler bulunacağı şeklinde idi. Vatandaşlığın sorumluluklarını kabul etmeyen; ama Osmanlı vatandaşlığının bütün haklarından yararlanan ve isteyen Rumlar, Osmanlı ordusunda askerlik yapmamak için ciddi bir tepki gösterdiler ve bunu sürdürdüler.

Ancak Osmanlı Devleti parası olmadıkça kuvvetli bir orduyu devam ettiremezdi. Gerekli olan paraya ise sadece yabancı sermaye ile kendi zengin madeni ve zirai kaynaklarını geliştirmek suretiyle kavuşabilirdi. Eski rejim altında iken, saray entrikaları endüstriyel teşebbüslerin hepsini tehlikeli görmüş ve yabancı sermaye sahipleri mülkiyet haklarının bu kadar önemsiz olduğu bir ülkede kendilerini ortaya sürmemiştii.

Fakat Jön-Türkler, idaredeki başarılarla yatırımcılarının güvenlerini kazanacaklarını ümit diyorlardı. Bir İstanbul gazetesinden alıntılanan yazıya göre:

“Jön-Türkler, Osmanlı Devleti’nde para olmadan reform yapılamayacağını veya reform yapmadan para sahibi olunamayacağını anlamışlardı. Reformlarını yapmak için dış kapitale sahip olmaları gerekiyordu. Dış sermayenin, reformların başarısı memnuniyet verecek bir seviyede olmadıkça ülkeye gelmeyeceğini biliyorlardı. Sağlanacak para dikkatle sarf edilecek, eski rejimde olduğu gibi çarçur edilip çalınmayacak ve israf edilmeyecekti.”

Çok gerekli reform programları bazı detayları ile Jön-Türk Partisi tarafından seçim kampanyası sırasında gazetelerinde açıklanmıştı. Eski rüşvetçi idare sisteminin ortadan kaldırılması üzerinde ısrarla durulmuştu. Devlet memurları çoğunlukla, yıllardır verilmeyen ve yetersiz kalan maaşlar nedeniyle zorunlu olarak rüşvet ve bahşişe başvurmuşlardı. Aşağıdaki reform maddeleri, Jön-Türk Partisi tarafından tavsiye edilen çok önemli projelerin arasındadır:

1-Ülkenin gelişmesi için binlerce kilometre uzunlukta yolların inşa edilmesi. Çevre ülkelerin ürünlerini deniz yollarına ulaştıracak olan demir yollarından, yapım masraflarının fazlalığından dolayı çok az yararlanıyordu.

2-Dört bin mil uzunluğunda demiryolu inşa edilmesi. Eğer dış sermaye tarafından memleketteki büyük maden potansiyelinin işletilmesi isteniyorsa bazı demiryollarının yapılmasına acilen ihtiyaç vardı. Halen ulaşım güçlükleri birçok zengin madeni mıntıkalarda, madencilik girişimlerine engel olmaktadır.

3-Selanik, İzmir ve sair vilayetlerde önceden ziraat için verimli olan arazilerin yeniden ekime açılması.

4-Dedeoğaç, Samsun ve Mersin’de ticari limanlar inşa edilmesi.

5-Mezopotamya ve sair yerlerde sulama tesislerinin yapılması. Osmanlı Devleti sınırları içinde, verimli olması için sadece sulamaya ihtiyaç duyan yüz binlerce kilometre karelik genişlikteki ziraata elverişli arazi mevcuttur.

6-Vardar, Meriç, Boyana, Kızılırmak nehirlerinin gemi seferlerine uygun bir hale getirilmesi için Fransız mühendisleriyle bağlantı kurmak.

7-Bir mühendis okulu açarak hak kazanan öğrencileri pratik yapmaları için Avrupa'ya gönderilmelerini sağlamak.

8-Memleketin refah ve saadetini geliştirmek için gemicilik, ticaret ve sanayi şirketlerinin kurulması.

Uzmanlara göre ilkin o kadar da elverişsiz olmadığı düşünülen Osmanlı Devleti'nin mali durumunun kötü hâli ile ilgilenmek bu kitabın amaç ve hedefinin dışındadır. Ancak Türkiye'nin huzurla ilerleme yoluna başlamadan önce çok tabiidir ki, göğüslemesi gereken büyük zorluklar vardır. Atacağı bütün adımlarda eski rejim tarafından önceden önüne konulmuş zorunluluklar onu sıkıntıya sokmuştur. Fakat bu mecburiyetler ilgili devletlerin koordinasyonu ile kaldırılabilir. Ne zaman ki, Türkiye'nin yararı için herhangi bir önlem tekliif edilse, bundan bir veya birkaç devletin kapitülasyonlarının yahut imtiyazlı çıkarlarının zarar göreceği dile getirilerek acımasız şekilde bu tasarıya engel olunurdu. Mesela Bağdat Demiryolu imtiyazının kilometre garantisi Türkiye'nin boynuna takılmış değirmen taşı gibi idi.

Jön-Türkler, şayet ülkeleri tekrar verimli hale gelir ve milletler arasındaki konumunu geri alırsa, kazançlarının kısa zamanda büyük miktarda artacağını anlamışlardı. Bunun yolları ve vasıtaları, Türklerden işittiklerine ve fikirleri değerli bazı kişilerin görüşlerine göre aşağıdaki şekilde özetlenebilir. Birinci planda (kendilerinden meşrutiyet döneminde vergi istenmeyeceğini savunan, en cahil seçmen tarafından alınmış olan vaziyeti göz önüne alarak) ülkede vasıtasız alınan vergilendirmede herhangi bir yükselme yapılması iyi bir politika olmayabilirdi. Bununla beraber, halk daha iyi bir yöntem buluncaya ve meşru olmayan etki ve nüfuzlarla veya diğer yollarla, vergi vermeyen kişiler, diğerleri gibi vergisini vermeye zorlanuncaya kadar halen yürürlükteki vergilerini vermeye mecbur edilmeli idi.

Bununla beraber direkt vergilerin olduğu gibi bırakılması, vergi toplama usullerinde reform yapılması, vasıtalı vergilendirme tarzına birçok yeni gelir kaynakları katılması düşünüldü. İlk elde vasıtasız vergilendirmeye mevcut yükseltme metodlarının bütünlüğü içinde devam ettirilmesi gerekirken bunlar-

dan elde edilecek gelirlerin idari reformlarla geniş bir şekilde artırılması lüzumu doğuyordu. Mesela İngiliz uzmanı Mr. Crawford'un⁴⁶ müşavirliği altındaki Türk gümrüklerinin yeniden teşkilatlanması ile gümrüklerden gelen gelirlerde % 25 bir artış hesaplanmıştır. Türkiye'de düşünürler dolaylı vergi tarifelerinin ve diğer metotların devam ettirilmesiyle yetinilmemesini, aynı zamanda Türkiye'nin şimdiki mali güçlüklerden kurtulması için bu tarz vergilendirmeye daha ağırlığının eklenmesini tavsiye ediyorlar. Aynı şekilde mevcut tütün, tuz ve diğer tekellerin durumlarında bir ıslahat yapmak önceliği ile birçok yeni tekeller konmasını da tavsiyelerine ekliyorlar.

Tekel konusunda söylenen çok büyük sözler birçok ekonomisti korkutmuştur; fakat siyasi ekonomi doğru bir ilim değildir. Onun çok kuşatıcı kabul edilmiş kaidelerinde bile birçok istisnalar vardır. Türkiye'nin paraya sahip olması gerekir. Türkiye'nin kaynaklarını işletmek ve geliştirmek için lüzumlu olan yabancı sermaye, emniyette olmalarını istediklerinden ülkeye girmekte çekiniyor. Yalnız tekeldir ki, o emniyeti sağlar ve başka şekilde olmayacak surette sadece o sermayeyi ikna eder. Türkiye'de konuştuğum İngiliz iş adamları, bu ülkede bugünkü şartlar karşısında kısa sürelerde olmak şartıyla tekellere acil ihtiyaç olarak bakmaktadırlar. Tekeller kişilerin istihdamını sağlayan büyük endüstrilerin cesaretlenmesini sağlamayacaktır; fakat bu Türkiye'nin şimdiki durumunda fevkalade mühimdir. Türk hükümetine, kendi tarafından herhangi bir masraf yapılmadan çabuktan ve çokça gelir getirecektir.

Parlamento seçimlerinin zamanı yaklaşırken İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasi planını yayımladı. Cemiyet tarafından tayin edilen adayların hepsinin programa uyması mecbur tutulmuştu. Aktaracağım konular Cemiyetin istekleri arasında en önemlileri idi: Kabine millet karşısında sorumludur. Türkçe İmparatorluğun resmi dili olmaya devam edecektir. Bütün çeşitli ırklar eşit haklara sahip olacaktır. Müslüman olmayanlar da askerlik görevini yapacaklardır. Askerlik süresi kısaltılacak-

46 Babiâli, 7 Ekim 1913 günü Umûm Müfettişlerin İngilizlerden olmasını benimseyip, İstanbul'da Maliye Nezâreti'nde bulunan Sir Richard Crawford ile Mr. Robert Graves'in görevlendirilmesini istemiştir. Fakat Rusya, Osmanlı Devleti'nin bu arzusuna karşı çıktığı için, İngiltere de bu iki kişinin tayinini yapmamıştır.

tır. Toprağı olmayan köylülere toprak edinme hususunda yardım edilecektir; ancak bu mevcut toprak sahiplerinin aleyhine olmayacaktır. Eğitim serbest ve mecburi olacaktır.

Seçimler sırasında, Jön-Türklerin yurtlarının menfaatine olarak düşündüklerini en iyi bir şekilde yapma çabalarını, özellikle milletin Batı kaynaklı bir yenilik olan meşrutiyetin manasını anlama çabalarını, rakip siyasilerin delillerini dengelemelerini gözlemlemek son derece ilginçti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temsilcileri, Cemiyetin amaç ve hedeflerini öğrenmek için başvuran herhangi bir seçmen grubu ile sabırlı bir şekilde tartışma için hazırlanmıştı. Bir taraftan onların haklı oldukları isteklerini göz önünde tutarken, hiç bir şekilde yerine getirilemeyecek olan imkânsız sözler vererek oy toplamaya teşebbüs etmediler. Bu kabilden olarak, Ermeniler -Bunlar meşrutiyete olan sadakatlerini ispat etmişler ve hükümeti gayrimişru şikâyetlerle taciz etmemişlerdi- kendilerinden Kürtler tarafından gasp edilmiş olan toprakların, meşru sahipleri olan kendilerine iade edilmesi gerektiğini söyledikleri zaman Cemiyet, gasplar için bile hükümet idare ve politikasında düzenleyici bir kanun olması gereğini kabul etmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya bulunduğu birçok problemlere şimdi bir de Kürt sorununun eklenmesini istemediğinden Kürtlerin bir süre önce el koydukları mülkleri Ermenilere vermesini emir buyurdu. Bunun yanında Ermenilere, uzun zamandır ekim yapılmamış olmasından dolayı kırsala dönmüş topraklar yerine, eşit büyüklükteki bereketli bölgelerden vermek suretiyle durumu telafi etmenin daha makul bir tutum olacağını telkin etti. Diğer taraftan Cemiyet, Arapların Meclisi Mebusan görüşmelerinde Arapçanın kullanılması teklifini kabul etmedi. Bütün muhtelif din ve mezhepteki Hristiyanların kiliselerine, dillerine, eğitimlerine, evlenme ve miras kanunlarına karışılmayacağı sözü verildi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir kısmı için idare sistemi olarak âdemi merkezîyet veya muhtariyet konularını ele almayı reddetti.

Diğer taraftan muhalif parti ajanları, yağma edilen eski rejimin besledikleri, kazançlı suiistimallerin ellerinden gitmesini görmekten dolayı keyifleri kaçmış kişilerin partisi, seçimleri etkilemek için çok sıkı şekilde çalıştılar; ancak görünüşe

göre Avrupa Türkiye'sinde ve Anadolu'da az netice aldılar. Batı Avrupa'nın bazı sosyalist doktrinlerinden etkilenmiş olan birkaç hayalci kendini bilmez, "Halk artık vergi vermeyecek" ve "Bütün tekeller kaldırılсын" gibi seçim yaygaralarını dile getirmek suretiyle muhaliflerin amaç ve hedeflerine bilmeden yardım etmişlerdi. Çok cahil halkın, bundan önceki rejimin yıkılmasıyla birlikte tüm devlet otoritesinin son bulacağı zan ve düşüncesinde olduğunu önceden açıklamış idim. Jön-Türkler tarafından konu hakkında aydınlatıldıktan sonra, eskiden olduğu gibi vergileri vermeye mecbur edileceklerini anlayınca bunlar bazı ümitsizliklere düştüler. Gelişmeler muhaliflere, meşrutiyet idaresi altında eski rejimde olduğu gibi rahat edemeyecekleri hususunda halk arasında propaganda yapmaları için fırsat vermişti. Önceden Osmanlı İmparatorluğu bir Müslüman devleti iken yeni rejimde hükümet yarım yamalak Müslümanların, Hristiyanların ve Yahudilerin elinde olacaktı.

Arabistan'da ve Asya'nın diğer bölgelerindeki eyaletlerde, eski rejimi tutanların çabaları tahmin edileceği gibi bazı başarlara ulaştı. Türk idaresi ile bir türlü bağdaşamayan Araplar, camilerde meşrutiyeti kötüleyen vaizlerin etkisi altında kalarak, Türklerin her zaman lakayt Müslümanlar olduklarını beyanla şimdi de onların İslamiyet'in temel ilkelerini terk ettiklerini, beraber çalıştıkları Hristiyan ve Musevilerden daha da kötü olduklarını ilan ettiler.

Fakat İmparatorluğun diğer ırkları ile hürriyet ilanının ilk günlerindeki uyum, kardeşlik ve hamiyet hâlâ devam ediyordu. Bir müddet için ırk ve din ayrımlıkları unutulmuş görünüyordu. Seçimlerde Hristiyanların bir Müslüman mebus adayına yahut Müslümanların bir Hristiyan mebus adayına oy verdikleri okunuyor ve öğreniliyordu. Her şeyi iyi taraftan gören Dâhiliye Nâzırı Hakkı Bey⁴⁷ aşağıdaki şekilde beya-

47 İbrahim Hakkı Paşa (1863-1918): 1863te İstanbul'da doğdu. Şehremâneti Medis Reisi Sakızlı Mehmed Remzi Efendinin oğludur. 1882'de Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. 1884'te Mâbeyn tercümanlığına tâyin oldu. Bu görevi sırasında Hukuk Mektebi'nde târih, siyâset hukûku, idâri hukuk ve devletler hukûku dersleri verdi. 1894'te Babiâli hukuk müşâvirliği görevine getirildi. II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan Kâmil Paşa başkanlığındaki hükümette maârif ve dâhiliye nâzırlığı yaptı (1908). Aynı yılın sonlarında Roma büyükelçiliğine, Hüseyin Hilmi Paşanın istifâsı üzerine de 1910'da sadrâzamlığa getirildi. 1911'de Rifat Paşa'nın Paris büyükelçiliğine tâyin edilmesi üzerine Hâriciye Nâzırlığı'nı da üstlendi.

natta bulunmuştu: “Bizim parlamentomuzda Türk, Ermeni, Rum, Musevi değil tekмили Osmanlı mebusu olacaktır.” Zahirre göre hüküm verilirse, Jön-Türk Partisi’nin ilan etmiş olduğu düşüncenin yani İmparatorluk içindeki bütün ırk ve dindeki milletlerin birleşmesi, çok mükemmel bir şekilde gerçekleşmekte olduğu neticesine varılabilir.

Halen gözden geçirilmekte olan Türk seçim kanunu, bir seçmenin özelliklerini o kadar karışık bir şekilde tarif etmektedir ki, bu nedenle birçok yanlış anlama meydana çıkmıştır. Bundan dolayı Epir’deki Rum çiftçiler, vergisini ödemedikleri arazi üzerinde ki, bu arazilerin vergileri toprak sahipleri tarafından ödenmekteydi, çiftçilik yapmalarının engellenmesine ve oy verme hakkından mahrum bırakılmalarına itiraz ediyorlardı. Karşı çıkışlarının nedeni ise öşrü verilen mahsulatın üreticisi kendileri olduklarından kendilerini vergi ödemiş saymakta idiler. Seçim kanunun içeriğine göre vergi ödeyenin teşekkül etmesi, onun şahıslandırılması işi, buna karar vermek o tarihlerde birçok devlet adamının aklını yormakta idi. Bilhassa karşılarında kurnaz, görünürde haklı delilleri bulunan, oy hakkını her ne şekilde olursa olsun elde etmeye karar vermiş bir Rum olursa. Bilgime sunulan komik bir hadiseyi anlatayım: Oy hakkı olduğunu ısrarla beyan eden bir Rum, her ne kadar onun tek delili sırtındaki ithal malı kumaştan yapılmış bir palto olsa da kendi kudretine göre bu hakkını kabul ettirmişti. Üstündeki kumaş kaçak olmadığı için yurda sokulurken vergiye tabi tutulmuştu. Ona göre kendisi böylelikle vergi veren birisi oluyordu. İngiltere’deki seçim müfettişlerine benzer görevliler, Makedonya ile Bağdat arasındaki seçim bölgelerinde yoğun bir şekilde faaliyette idi. Burada okuduğunuz bir afiş İngiltere’de karşılaştığınız hoş bir sahneyi hatırlatır. Ancak genel seçim sırasında, İngiliz ve Türk düşünce yapısında farklar olduğu ortaya çıkıyor. Mesela Türk seçmenlerinin büyük kısmının İngiliz seçmenlerinden daha fazla inatçı-

Bu sırada İtalyanların Trablusgarb’a saldırımları İbrâhim Hakkı Paşa’nın sadrâzamlıktan istifâsına sebep oldu (Eylül 1911). 1915’te Berlin büyükelçiliğine tâyin edildi. I. Dünya Savaşı’na son vermek üzere Brestlitovsk görüşmelerine katılan Osmanlı heyetinde yer aldı (Mart 1918). Berlin’deki görevine döndükten kısa bir süre sonra öldü (29 Temmuz 1918). Cenazesi İstanbul’a getirilerek Yahyâ Efendi Türbesine gömüldü.

lığı söz konusu. Gümölcine’de imamlar, ellerinde camilerden aldıkları sancaklarla “Geçmişî kara, beceriksiz kişilerin” meclise aday olarak seçilmelerini protesto etmek için on bin kadar Müslüman’ı belediyenin önünde toplamıştı.

Aşağıda yazılanlar, mevcut kanuna göre seçim talimatının en önemli kısımlarıdır: Seçimler dört yılda bir yapılır, kabaca söylemek gerekirse elli bin seçmen mecliste bir üye tarafından temsil edilir. İki sınıf seçmen vardır, takriben beş yüz seçmenden ibaret olan birinci sınıfın her biri ikinci sınıfın bir seçmenini seçer, ikinci sınıfın seçmenleri de mebusları isimlendirirler ve seçerler. Aşağıdakiler bir seçmen olmak için gerekli özelliklerdir: Seçmen, erkek ve Osmanlı vatandaşı olacak, yirmi beş yaşından büyük olacak, vasıtasız vergiler ödeyen kişi olacak, oyunu kullandığı bölgede bir yıl bulunmuş olacak, ikamet ettiği mahalle muhtarlığından oy vermeye hakkı olduğunu gösteren bir alacak. Devlet memurları ve teğmen rütbesinden yukarı olan subaylar hangi seçim bölgesinde bulunurlarsa bulunsunlar oy verme hakkına sahiptirler, izindeki askerler kendi yerlerinde oy verebilirler. Bir cinayetten hükümlü olanlar, temize çıkmamış bir müflis, karakteri bozuk olan, başkasının hizmetkârı olan kişiler ve başka tabiyette olanlar oy verme hakkına sahip değildirler. Bir milletvekili otuz yaşın üzerinde olmalıdır, Türkçeyi bilmeli, bir seçmenin tüm özelliklerine sahip olmalıdır. Bu seçim talimatının bir haylisi üzerinde ısrarla durulmamıştı. Mesela Türkçe konuşmasını bilmeyen birçok mebus mecliste mevcuttu.

Seçim kanunları, seçimlerde şiddet, korkutma veya hile kullananlara ağır cezaları öngörmüştü. Meşrutiyet kanununun 72. maddesine göre seçimleri yalan ifadelerle ve iftiralarla etki altına almanın cezası, suçun vahametine göre kırk sarı lira ve bir yıldan beş yıla kadar hapisti. Bu yüzden İngiltere’de olduğu gibi genel seçimlere küçümsenmeyecek etkisi olan duvarlara afiş yapıştırma eylemleri, Türkiye’de parti mensupları için tehlikeli olmuştu. Seçim talimatında ilgi çekici bir uyarı da herhangi bir başkaldırıyı engellemek amacıyla, seçmenin oyunu atar atmaz hemen evine dönmesi mecburiyeti getirilmesi idi. Aynı biçimde, seçmen oyunu sandığa atmadan önce imamın (Hristiyan ise papazın) Padişahın ömrünün uzun ol-

ması, bahtının artması için yapılacak duaya katılması hususu talimata sokulmuştu.

Geçen güz Türk İmparatorluğu'nun her yerinde seçimler yapıldı. Türkler, Arnavutlar, Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar, Ermeniler, Museviler, Latinler, Araplar, Suriyeliler, Kürtler, Dürziler; birçok din, dil ve menfaati temsil edecek bir meclise milletvekillerini seçtiler. İhtimallerin çoğuna göre; boş konuşma ve iş çıkarmama Babil kulesi olmamış; çünkü İttihat Terakki Cemiyeti'nin amaç ve hedefi Avrupa Türkiye'si ve Anadolu'da başarı kazanmıştı. Cemiyet İmparatorluğun diğer bölgelerinde bile kendisine çok miktarda katılımı gerçekleştirmiş ve gösterdiği mebus adayları mecliste çoğunluğu sağlamıştı.

Seçim çalışmaları sırasında İstanbul'da bulunuyordum. Yapılan faaliyetler görülmeye değer ilginçlikteydi. Seçimden önceki gece payitahtın Türk mahallelerinde davullar çalıyor, seçmenlere sabahleyin, belirlenmiş yerlere giderek oylarını oralandaki sandıklara atmanın, özgür bir ülkenin iyi bir vatandaşının görevi olduğu hatırlatılıyordu. Sabahleyin bu büyük şehir çok canlı bir görünüş arz ediyordu. Büyük kabileler, oyların atılacağı sandıkları bulunacağı çeşitli camilere, Rum ve Ermeni kiliselerine, havralara, polis merkezlerine ve sair kamu hizmeti binalarına götürmek üzere törenler teşekkül etmişti. Dikkatimi çeken tipik bir Müslüman kafilesi aşağıdaki şekilde oluşmuştu: İlk önce kafilenin başında bir bando, arkasından küçük bir piyade kıtası yürüyordu. Bundan sonra içinde oy sandığı ve birkaç hükümet memuru bulunan bayraklarla süslü araba geliyor, bunu medrese öğrencilerinin refakatindeki hocalar, topçu ve bahriye mektebi talebeleri, neşeli okul çocukları, onların aralarında ellerinde Türk bayraklarını sallayarak adeta sendeler gibi yürüyen çarşafli ve peçeli narin Müslüman Türk kızları göze çarpıyordu. Uzun boylu jandarmaların teşkil ettiği karma karışık bir seçmenler kafilesi ve diğerleri kafilenin yan ve arkasından geliyordu. Karşılaştığım bu ve diğer büyük kalabalıklar, kahramanlık ve vatanseverlik şarkılarını söylerlerken, ara sıra hürriyet ve adalet tezahüratlarıyla birlikte ellerindeki bayrakları sallayarak sokaklardan geçtiler. Bunlar herhangi bir ülkede görülmeye değer ve hatırlandığında çok güzel ve mutlu edici şeylerdi. Gerçekleştirilen gösteriler

sadece bir parti için yapılan bağırışlar veya ona karşı destek yürüyüşleri değildi. Burada sadece yurtlarının selametini ve iyiliğini isteyenlerin düşüncesi görölmekte idi. Rumlar ve Ermeniler de benzer büyük kalabalıklar meydana getirmişlerdi. Kafilelerin başında da askeri bandolar vardı. Bandoların başlarında (yetkili makamlarca seçim bölgeleri için özel tahsis edilmişti) ruhban unsurlar fazlası ile temsil edilmişti. İstanbul'da yapılan bir gösteride Türk ve Ermeni seçmenlerin birlikte olduklarını, kafilede bir araya gelmiş hocaların ve papazların kilise mensupları ile el ele vererek dostça ve kardeşçe yürüdüklerini gördüm. Birbirine hasım olan bu iki ırkın bulunduğu şehirde dostluk hükmü sürüyordu. Düşünceme göre; bir hüküm vermek gerekirse, bütün ihtilâllerin parolası olan "kardeşliğin", tarihte diğer ülkelerden önce Türkiye'de oluştuğunu söyleyebiliriz.

Ancak oy verme işlemi başladığı zaman Türkiye'de din ve ırkların kardeşliğinin gerçekleşmediği açıkça anlaşılmıştı. Türkler, Ermeniler, Latinler, Süryaniler ve Museviler herhangi bir zorluk çıkarmadan oylarını kullandılar. Çok defa aynı adaya oy verdiler. Fakat Rum patriğine göre İstanbul'daki sayıları 150000 civarında olan Rumlar, Atina'daki kardeşlerinin buna benzer durumlarda yaptıkları gibi seçim esnasında oldukça büyük karışıklıklar çıkardılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok yerinde Rumlar, kendi aleyhlerine hazırlanmış olduğunu iddia ettikleri seçim düzensizliklerinden şikâyet ettiler. İzmir ve diğer yerlerde başkaldırmalar meydana geldi. Bu minval üzere payitahttaki Rumlar, kendilerine çok kötü muamele edildiğini söyleyerek ses getirici protesto gösterileri düzenlediler ki, bunların yüzünden seçimler, düşünülenden uzun sürdü. Cuma günü oy verme işlemi başladı. Rumların karışıklık çıkarmak için sokaklara döküldüğü görölüyordu. Başka ırklardan herhangi birisine evraklarındaki bilgilerden veya diğer bir yetersizliğinden dolayı oy atamayacağı bildirildiğinde bu kişi sessizce sandık başından uzaklaşıyordu. Fakat Rumlar, benzer durumlarda, protesto etmek için yerinde kalıyor ve oy hakkı elde edememiş diğer Rum seçmenlerle bir kalabalık oluşturunca kadar bağırılmışlar, oy sandıklarının bulunduğu bölgelerin yollarını tıkamışlar, bu davranışları ile seçimin akışını

fazlasıyla geciktirmişlerdir. Ertesi günün sabahı Rum liderleri Beyoğlu'nun her tarafından hızlıca Rumları toplamaya koyuldular. Mağaza sahibi bütün Rumlara dükkânlarını kapamalarını emrettiler. Onlarda mağazalarını hemen kapadılar. Rum liderlerinden bir kısmı kiliselere koşarak çan kulelerine girdiler ve Rum kalabalıklara nasihat ve onları tahrik için şiddetle çanları çalmaya başladılar. Kısa bir zaman içerisinde caddeler tahrik edilmiş, yürüyüş yapan Rumlarla dolmuştu. Doğal olarak bunların hepsinde, tabanca veya bıçak olacağı kabul edilirse, yürüyüş süresi boyunca çok az olayın çıkması şaşılacak bir durumdur. Hükümet yetkilileri gerekli önlemleri almıştı. Bazı noktalar kıtalar tarafından işgal edilmişti. Süvari ve piyade kıtaları sokaklarda karakol görevi yapıyorlar; ancak hiç bir şekilde yürüyüşe engel olmuyorlardı. Yalnız heybetli görünüşleriyle göstericilere bir korku veriyorlardı. İstanbul halkı, sessiz, soğukkanlı, çevrelerinde gelişen bütün bu olaylara ilgisiz görünen hâli ile önünden geçen gürültülü kalabalıkla, bakıldığında ciddi bir tezat teşkil ettiği göze çarpan bu askerleri kıyasladığında nasıl bir yaradılıştaki olduklarını bilirdi. Pazar günü kilise çanları çalmaya başlayarak çağrılarını yaptılar ve Beyoğlu'nda toplanmış olan otuz bin civarındaki Rum, Galata'dan geçerek mavnalardan yapılmış bir köprüden karşı tarafa Eminönü'ne çıktılar ve oradan Babiâli'ye geldiler. Orada Sadrazam Kâmil Paşa'nın bizzat kendileriyle görüşmesini ısrarla istediler. Yaşlı bir devlet adamı, kendilerine parlamento tarafından tam eşitliğin verilmiş olduğunu, iddia ettikleri yolsuzlukları ispatlayacak delillere sahip olmaları gerektiğini açıklamak üzere görüldüğü zaman, daha birkaç ay önce, korkunç müstebit hükümetin bir temsilcisi yanlarında iken ağızlarını açmaya korkan bu güruh Kâmil Paşa'ya, yapılan sözlü açıklamanın yeterli olmadığını yazılı olarak da istediklerini haykırınca Kâmil Paşa görüşmesine son verdi ve içeri girdi. Bundan sonra yolları kalabalıktan arındırmak için süvari kıtasını kullanmak mecburiyeti doğdu. Fakat o gün yalnız iki hafif yaralı hariç hiç bir kötü sonuç çıkmadı, askeri kıtalar büyük bir sabır sergilediler. Yaradılış özelliklerini denemek için hesaplanmış bu şartlar altında, kendilerinin yüksek derecede olduklarını gösterdiler.

Rumların memnuniyetsizliklerini ve üzüntülerini gördüğünüzde onların çok kötü muameleye maruz kaldığını sanırsınız. Oysa çıkardıkları gürültünün gerçek nedeni aslında, kendi sayılarının hak ettiğinden fazla milletvekili ile temsil edilmek hususundaki planlarının başarıya ulaşamamasından kaynaklanıyordu. Rumlar, Osmanlı Devleti'ndeki halklar için de fazla medenisi ve kültürlüsü olduklarını düşünerek, hükümet idaresi için en uygun kendilerinin olduklarını düşünüyorlardı. Rum olduklarından, hedeflerine ulaştıracak herhangi bir vasıta onlar için yararlı ve güzeldi. Seçim hilelerini bilen tek unsur, Osmanlı Devleti içinde bunlardı. Onlar yeni kampanyalarında, Atina'nın zeki ve tabiatı ile tasasız seçim uzmanlarından yardım gördüler. Hristiyan olmayan seçmenlerin cehaletinden yararlanarak, çeşitli hileli dövizler ve yanlış ilanlarla oy kazandılar. Rumlar oy hakları olsun olmasın sandıkların etrafında toplanıyorlardı. Yaşayanların ve ölenlerin her ikisinin de ayrımı, oy atma işlemi sırasında karışıklığa neden olmaması için büyük ölçüde düzenlenmişti. Osmanlı Devleti'nde her seçmen oyunu sandığa atmadan önce oraya gelince Hamidiyesini -bunlarda Osmanlı tabiiyetinde olduğu ve doğum tarihi yazılıydı- göstermek mecburiyetinde idi. Oy verme hakkı olmayan Rumlara, ölmüş veya memleketi terk etmiş Rumların Hamidiyelerinin verildiği anlaşılmıştır. Bazı hallerde ise Hamidiyelerin üzerine oy atılınca basılmış olan damga silinerek seçim hakkı olanların defalarca oy kullanmaları imkânı sağlanmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimler esnasında sıkı bir şekilde kontrolü elinde tutmasaydı, Rumlar halen Osmanlı parlamentosunda güçlü bir şekilde temsil edileceklerdi. Rumlar şimdi şikâyet ettikleri, zayıf olarak temsil edilmiş olmaktan dolayı kendilerini suçlamalıdır. Onlar Cemiyeti, her ne kadar teknik bakımdan doğru olmayan; fakat şartlar karşısında çok meşru olan bir tepkiyi seçimlerde göstermesine mecbur ettiler.

Henüz yeni kazanılmış bir özgürlüğün millet meclisine, vatansever Türklerin ezici çoğunlukla dönmesi suretiyle emniyete alınması gerekiyordu.

Yönetim yeteneğine sahip olan Rumlar, eski idare altında yüksek memuriyetlere atanmışlardı. Meşrutiyet idaresindeki hükümette de yine böyle olacağı şüphesizdi. Ancak bir millet olarak kendilerinin namuslu bir Osmanlı olduklarını kanıtlamaları gerekiyordu. Seçimler süresince onların biricik düşünceleri, kendi milletlerinin menfaatiydi. Başlarında Ekümen Patrikleri bulunan Rumlar, Türk fütuhâtı zamanlarında kendilerine verilmiş olan imtiyazların devamını istiyorlardı. Müslümanlar kendi özel haklarından feragat ettikleri halde Rumlar, Osmanlı birliği için kendilerine verilmiş olan imtiyazların birinden bile vazgeçmediler, böyle bir durumu reddettiler. Rumlar hürriyet, eşitlik ve kardeşlik maskesi altında şakiyorlardı. Fakat amaç ve hedefleri; kendilerini diğer Hristiyan mezheplerine mensup olanların üzerinde tutarak çıkarlarını emniyete almaktı. Dünyada en gaddar ve acımasız kilisenin zulümlerini yürüten Patrik, "Hürriyet" deyimini patriklere ve diğer mezhepteki Hristiyanlara karşı yaptığı kötü davranışlarını arttırmak için kullanıyordu. Meşrutiyete karşı olanlar arasında, istibdat idaresindeyken ondan faydalanan ve onun uşakları olan birçok Rum vardı. Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Rumlar çoğunlukla ayrılma taleplerini dile getiriyorlardı. Hatta bu satırları yazdığım sıralarda Makedonya'daki Rumların, Jön-Türklerin uzun zamandır itilip kakılmış olan bu memlekete getirdikleri asayiş ve barışı bozdukları öğrenildi. Büyük Rum çetelerinin böyle bir zamanda herhangi bir gerçekçi bahaneleri olmaksızın bir kere daha meydana çıktıkları söyleniyordu. Şimdi de Girit'in Yunanistan'a bağlanması dahil çeşitli şeyler için tahrikte bulunuyorlardı. Eğer büyük devletler birlikte hareket eder ve Yunanistan'a anlaşılabilir ve kabul edilemez talepleri ileri sürerek Osmanlı topraklarından bir karışını bile kendisine katamayacağı anlatılırsa, Osmanlı Devleti idaresi altındaki Rumlar birlik sağlamış ülkenin faydalı bir unsuru olur. Çünkü onlar, Avrupa Türkiye'sindeki diğer milletler gibi Sultan Abdülhamid istibdatını bile Almanya, Avusturya ve Rusya hakimiyetine tercih ederlerdi.

XX. Bölüm

Parlamentonun Açılması

İç ihtilaflar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yapılan tenkitler, Kâmil Paşa'nın istifası, Parlamentoda milliyetçi partiler, Ahrar Partisi, İsmail Kemal Bey, Cemiyete karşı kampanya, Gerici entrikalar, İstanbul'da suiistimal, rüşvet ve rüşvetçilik

17 Aralık günü, Sultan Abdülhamid kendisini alkışlayan kalabalıkların arasından, payitaht caddelerinden parlamento açmak için geçiyordu. Yaşananlar defalarca anlatıldığı için burada, bu unutulmayacak günde olanları tekrardan hikâye etmek gereksizdir. O gece, Çanakkale Boğazı'nı gemi ile geçiyordum. Boğaz'ın her iki tarafında Avrupa ve Asya sahillerinde şehir, köy ve limanların her birisinde demirlemiş balıkçı tekneleri baştan aşağı aydınlatılmıştı. Karlı tepelerin yamaçlarındaki tek tük çiftçi evlerinin pencerelerinden ışıklar taşıyordu. Adriyatik Denizi'nden, Ege'den, Karadeniz'e ta Basra Körfezi'ne kadar bütün kıyılar boyunca manzara aynı idi. O gün ve onun gecesi şenlikler devam ediyordu. İçten gelen heyecan o kadar yaygındı ki, ülkedeki en kötümser yabancılar bile, bu özgürlüğüne kavuşmuş olan ülkenin geleceğinin ümit dolu olduğunu kalben söylemekten başka diyecek bir şey bulamıyordu.

Zikrettiğim o kış gününden buyana birkaç ay geçmişti. Beklendiği üzere Osmanlı topraklarında işler bütünü ile ko-

lay geçmiyordu. Nitekim yeni rejimin hayırlı olmasını temenni eden İngilizleri hayal kırıklığına uğratan ve korkutan yurt içi raporlar geliyordu. İmparatorluğun, çeşitli bölgelerinde hükümete karşı meydana getirilmiş açıktan başkaldırmalara bakılırsa, meşrutiyetin ilanının asırlardır dinlenmeden süregelen ve akınlar yapan ırklara barış getireceği düşünüleliyordu. Bu bölgelerin barış ve rahatı ancak zamanla mümkündü. Kanun tanımayan Arnavut kabileleri eşkıya çetelerini yeniden teşkilatlandırarak, Niyazi Bey'in propagandasının çok başarılı olduğu Debre bölgesine bile sürüyorlardı. Kuzey Arnavutluk otuz yıl önce oraların dağlık bölgelerinde seyahat ettiğim tarihte olduğu gibi, kuzey için muhtariyet sağlamak amacıyla isyan etmişti. Türk kıtaları önceden yazdığım gibi Ermenileri, Kürtlere karşı savunuyordu. Mutaassıp Arapların Arabistan'daki başkaldırmaları bastırılmıştı. Yunan ve Rum eşkıyaları bir kere daha Makedonya'yı karıştırıyordu. Bunlar bir takım talihsiz olaylardı. Ancak azimlerini adalet ve sabırla birleştiren hükümet sayesinde söz konusu çeteler yok olacaktı. Siyasi olan bu karışıklıklardan bazılarının nedeni, politik başkaldırma düşüncesinden daha çok, zapt etmenin, akın yapmanın insanlarda bıraktığı heyecandan kaynaklandığı da hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu isyanlar ve akımlar eski rejimde hemen hemen kronik bir şikâyet konusu olmuştu. Şimdi dünyanın gözü Osmanlı Devleti'nin üzerindeydi. Bir yıl önce yani istibdat rejiminde üzerinde durulmamış olan olaylar, Avrupa basınına rapor edilmekte ve okuyanlar bunlara gereğinden fazla önem vererek değerlendirmekteydiler.

Fakat Türkler arasındaki siyasi fikir ayrılıkları son zamanlarda çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Gelişmeler, Türkiye'nin dostlarını, kanun tanımayan halkların herhangi bir başkaldırmasından daha fazla etkilemekte ve korkutmaktaydı. Vatansever unsurların birbirine karşı olma ve yekdiğerinden ayrılma zamanı değildi. Bu nedenle Jön-Türklerle, Türkiye'nin özgürlüğünün devam etmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması için birçok iç ve dış düşmanlarına karşı sağlam, el ele vermiş birleşik bir cephe görünümü sunma zorunluluğu doğmaktadır. Türkiye'yi istibdattan kurtarmış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bölünmesinde, uluorta ve tasa-

sız hareket eden ve çok hilekâr olan düşmanları rol alıyordu. Teşkilatın anormal durumu doğası gereği bazı haklı eleştirileri de davet etmişti. Meşrutiyetin ilan edilmesinden kısa bir müddet sonra, sadece Jön-Türk Partisi'nin içindeki muhalif Türkler ve kışkırtıcı siyasetçiler değil, aynı zamanda bazı İngiliz diplomatlarıyla bunların görüşlerini yansıtan basının bir kısmı ve Türkiye'nin Avrupalı dostları, Cemiyetin görevini yaptığına göre artık uzun bir süreden bu yana var olmasının anlamının kalmadığını ve hemen kendisini feshetmesi gereği üzerinde ısrar ettiler. Parlamantonun gerisinde sorumsuz bir kuvvetin meşrutiyete aykırı olduğunu, halen Osmanlı Devleti'nin meşruti bir hükümetle garanti edildiğine göre Cemiyetin gizli liderleriyle gayri meşru bir müessese görünümünde olduğunu ifade ediyorlardı.

Şimdi bu delil, hiç şüphe yok ki, kendilerini başkalarının sorumlusu bilen, çevredeki şartlardan haberi olmayan, kanuna dayanan, ince eleyip sık dokuyan hayalciliğe benziyor. Tabii olarak Cemiyet başlangıcında kanun dışı bir kurum idi ve o Türkiye'yi, kanuna aykırı metotlarla istibdattan kurtarıp meşrutiyete kavuşturmuştu. Zaten bir devrim ancak kanun dışı yollarla gerçekleşir. Başarıyla sonuçlanan bir devrimin sabahında, bir millet karışıklıkta devam eder, kavuştuğu yeni haklarını nasıl kullanacağına dair hiç bir fikre sahip değildir ve yeni müesseseler gerçek özgürlükten dolayı hilebaz düşmanlarının hücumlarına apaçık durmaktadır. Bütün bu durumlar söz konusuysa meşruti teknik düzenlemelere ve meşruluklara sıkı bir şekilde bağlanmadan, bir rejimin atılmasını sonuçlandıran teşkilatlanmış kuvvetli bir oluşum ile bağı koparmak çok açıktır ki, mantıklı ve güvenilir bir hareket olamazdı. İngiliz ihtilâlinde sonra Cromwell, bir amaç ve hedefi sağlamak maksadı ile kanuni değişiklikler hususunda ince eleyip sık dokumuyordu. Eğer İttihat ve Terakki Cemiyeti, bundan otuz yıl önce Padişahın tahta çıkarken saygı göstereceğine yemin ettiği meşrutiyetin arkasında bulunsaydı, Osmanlı Devleti bunca yıl istibdattan ve bu kadar çok toprağın elden çıkarılmasından korunmuş olacaktı.

Jön-Türkler, önlerinde bulunan zorlukların ve tehlikelerin önemini tamamiyle kavramışlardı. Yeni özgürlüğüne kavuşmuş

olan vatanın düşmanları çoktu. Bunlar arasında büyük devletler vardı ki, onlar için Osmanlı Devleti'nde meşruti hükümet, kendilerini zenginleştirme ve Türkiye aleyhine toprak genişlemesini elde etme planlarının suya düşmesi anlamına geliyordu.

Osmanlı Devleti'nin sınır komşuları olan küçük Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Devletleri vardı ki, bunlar Makedonya'nın üzerine onu parçalamak için atılmayı bekliyorlardı. Bunlardan daha da tehlikelisi, meşrutiyetin hemen ilan edilmesinden sonra her yerde entrikaya başlayan, şanslarını uygun gördükleri zaman elde etmeye hazır karşı görüşte olan Türkler vardı. Jön-Türkler zafer sırasında saray mensuplarının en zorbaları müstesna, herkesi affetmişlerdi. Fakat bu büyük merhamet onlara şükran borcu kazandırmadı. Aynı zamanda küçümsemeyecek bir tehlikenin kaynağı şu idi ki, Jön-Türkler kendi saflarında eğitilmiş fazla idareci bulunmamasından dolayı suiistimal veya işkence yapmamış olan, sicili temiz eski rejimin bazı yüksek dereceli memurlarını yerlerinde bırakmışlardı. Bu şahısların bazıları, yeni rejimin gizli düşmanları idi. Bu nedenle Jön-Türkler Türkiye'nin kazandığı özgürlüğün, zorla elinden alınmaması için bunları gözetlemeye karar verdi. Bundan önceki bir bölümde açıkladığım gibi parlamentonun açılışında, kendi var olma hikmetini çözmek şöyle dursun, İttihat ve Terakki Cemiyeti, vatanın korunması için şimdiye kadar olandan daha fazla gerekli oldukları inancı içindeydi. Hürriyet sağlam bir şekilde yerleşinceye kadar, bu kuvvetli teşkilatı dağıtmamaya, kanuni veya gayri kanuni olsun önceden olduğu gibi ordu tarafından desteklenerek idame etmeye karar verdiler. Onların düşüncesi böyle idi ve kararlarını açıklamak hususunda samimi idiler.

Bu kitapta söylemiş olduklarımdan anlaşılacağı üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti, küçük bir vatanseverler grubundan ibaret değildi. Türkiye'de bulunduğum sırada üye sayısı yetmiş bin kadardı, sanırım ki, şu anda üye sayıları yüz bindir. Bunlar memleketin aydın genç erkeklerini oluşturmaktadır. Şimdi Cemiyette bunlara ilaveten, boş ayrılma isteklerinden kurtulmuş çeşitli ırklardan kişiler, Osmanlı birliğini benimsemiş birçok Hristiyan ve başlangıçtan beri Jön-Türklerle sadı-

kane bir şekilde çalışma birliği yapmış birçok Musevi mevcuttur. Geçtiğimiz sonbaharda Türkiye’de iken bu Cemiyetin, İmparatorluğun idaresini emniyetle teslim edebileceği tüm kişilere sahip olduğu aşığı yukarı anlaşıyordu.

Bir şanssızlık eseri olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti, muhalif düşüncelere sahip olmakla suçlanmayacak kişiler arasında bile kendine düşmanlar kazanmıştı. Hiç şüphesiz Cemiyet bazı sıkıntılı istişareler ve halkın durumuyla ilgilenirken beceriksizce işler yapmıştır. İstişareye gelmeyen metotlarıyla kendisine karşı bazı merhametsiz düşmanlar meydana getirmiştir. Ancak burada, Cemiyetin başından sonuna kadar temiz ve vatanseverce duygularla hareket etmiş olduğunu bu nedenle de hatalarının hamiyet ve tecrübesizliklerinden meydana gelmiş olabileceğini düşünüyorum ki, bu mümkündür. Cemiyetin bazı üyeleri ile daha yenilerde buluşmuştum. Hepsini geçen Şubat ayında Kâmil Paşa’yı istifaya zorlamak için Cemiyetin çok mantıklı delillere sahip olduğuna samimiyetle inanıyorlardı. Bu ihtiyar devlet adamının, Osmanlı hürriyetinin meşhur düşmanları tarafından yanlış istikamet ve yollara sürüklendiğine ve muhalifler tarafından kandırıldığına inanıyorlardı. Cemiyet ve sadrazam arasındaki sürtüşme, parlamentonun açılmasından birkaç ay önce başlamıştı. Eski okul idaresine mensup ve onun temsilcisi olan Kâmil Paşa gayet doğal olarak Cemiyetin diktasından hoşlanmıyordu. Kendi sorumluluğu olduğu halde yönetimin tamamını, Cemiyetin eline almış olmasından şikâyetçiydi. Kâmil Paşa’nın Cemiyete muhalif olan Ahrar Partisi ile dostane ilişkileri, Cemiyete sadık bazı taburları Makedonya’ya göndermek suretiyle payitahtta meşruti amaç ve hedeflerin emniyetini tehlikeye atması ve muhalif nüfuzun da bundan yararlanması, Cemiyeti paşaya karşı alarmna geçirdi. Sadrazam nâzırlarla veya Cemiyet ile istişare etmeksizin, derhal Cemiyetin tayin ettirmiş olduğu Harbiye ve Bahriye nâzırlarını kabinesinden çıkarıp yerlerine başkalarını getirince buhran arttı. Jön-Türkler her şeyden önce, kesinlikle güvenmedikleri kişilerin tayinlerinin padişahın eline verilmesiyle orduyu kontrol edemeyeceklerine karar vermişlerdi. Bu nedenle nasıl ki, Said Paşa Harbiye ve Bahriye nâzırlarını değiştirdiği için istifaya zorlandı ise şimdide Kâmil Paşa’nın

istifa etmesi için ısrar etti. Amacını öyle kesin bir şekilde yürürlüğe koydu ki, bundan dolayı Cemiyet halk içindeki şöhretinden çok şey kaybetti. Vcdansız düşmanlarına ise kendisine hücum etmeleri için bahane ve dayanak verdi. Kâmil Paşa'nın düşmesi ile ilgili entrikaların burada tekrar edilmesine ihtiyaç yoktur. Fakat ilk suçlanacak kişinin Kâmil Paşa'nın öz oğlu olduğu söylenmektedir. Değersiz bir kişi olan Said, İzmir çevresindeki haydutlarla bizzat iş birliği yaparak zengin olmuştu. Önceden birçok hadiselerde ihtiyar yaşlı babasını kurduğu entrikaları ile tehlikelere atmıştı. Türkiye'de, genç Türk erkeğine kötü örnek olan bu gencin gerçek kötülüğünün nedeni olduğuna inanmayan tek bir kişi yoktur. Kâmil Paşa'nın halefi kendisinden önceden bahsetmiş olduğum Hilmi Paşa idi.

Cemiyet, Kâmil Paşa'ya karşı tutumunu ve diğer keyfi icraatını, varlığı muhakkak olan güçlü bir gerici kuvvete karşı milleti korumak amacı ile yaptığını söyleyerek kendisini haklı çıkarıyordu. Ahrar Partisi organları bunu kabul etmiyor, gerici bir ayaklanma ihtimalini daima gülünç buluyor ve Cemiyetin bu korkuyu, kendi zorba metotları için bir bahane olarak icat etmekle suçluyordu. Kâmil Paşa daima İngiliz dostu olmuştu. Onun sadrazamlıktan alınması Jön-Türklerle büyük üzüntü vermişti. Vatansever Türkler tarafından dostluğu, bütün diğerlerinkinden üstün tutuluyordu. İngiltere'de ise bir çeşit üzüntü meydana getirdi. Cemiyetin gayrimeşru bir teşkilat olduğunu ve lağvedilmesi gerektiğini savunan kişiler, Türkiye'nin kurtarıcısı olan kişiler tarafından, bir zaman için yerlerinden edildiler. Olayların böyle gelişmesi ise Jön-Türkler için büyük bir sıkıntı idi. Önceden, siyasetin karmakarışık yollarından yürümemişlerdi. Hile ve desiselerle kurulu tuzaklara düşecek nitelikteki bu kişilerin, vasıflı, bilgili ve tecrübe sahibi şahısların yardım ve danışmanlığına çok ihtiyaçları vardı. Bundan dolayı söylenebilir ki, meselenin Jön-Türk yönünün İngiltere'de anlaşılmadığını düşünüyorum.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafını temsil eden Jön-Türklerin Partisi, halen Türkiye'de liberal ilkeleri benimseyen muhtelif partilerden sadece biridir. Parlamentoda Cemiyet tarafından seçilenler büyük ekseriyeti teşkil etmektedir. Türkiye'de bulunduğum dönemlerde, rakip diğer partiler mebus sayısı ba-

kımından zayıf ve önemsiz görünüyorsa da meclis dışında destekleyici kazanmak hususunda büyük gayretler sarf ettiler. Ve kısa zaman içinde de küçümsenmeyecek bir sayıya ulaşacaklardır. İlkelerinde birbirine tamamen muhalif olmalarına rağmen bunlar, Jön-Türk Partisi'nden nefret etme ve onu kıskanma konusunda birleşmiş görünüyordular. Hâlbuki onun özgürlüğü elde etmek için kendisini feda eden mücadelesi olmasaydı bu partilerin kendileri de oluşum fırsatını bulamayacaklardı. Jön-Türkler, açıkladığım gibi Osmanlı birlik ve bütünlüğünü istiyorlardı. Bu belki imkânsız; fakat asil bir idealdi. Parlamento toplanır toplanmaz Cemiyete taraftar olmayan milletvekillerinin kendilerini çeşitli ayrı milli gruplara ayırmaları; bunlardan bazılarının pratikleri olmadan sosyalist düşünceyi amaç olarak benimsemesi, diğerlerinin ise kalben ayrılma taraftarı olması bu asil ideali gerçekleştiremedi.

Bu grupların en kuvvetlisi, Müslümanlardan, Hristiyanlardan ve diğerlerinden oluşmuş karma bir parti görünümündeki Ahrar Partisi'ydi. Gerçi Jön-Türkler, ırk ve din farkı gözetmeksizin eşitliğin savunuculuğunu yapıyorlarsa da Müslüman Türklerin hakimiyetinin garanti edilmesi hususunda ısrar ediyorlardı. İmparatorlukta yaşayan çeşitli unsurların hâl ve hamur olmasını arzuluyor ve gereğinden fazla olmamak şartı ile ademimerkeziyet istiyorlardı. Ahrar Partisi ise şovenizme karşı idi ve Jön-Türklerin İmparatorluğun birliği için tehlikeli olarak gördüğü derecede bir ademimerkeziyet istiyorlardı. Ve Ahrar Partisi İmparatorluk idaresi için talepte bulundu. İzledikleri siyasetten dolayı Rumlar tarafından kuvvetle desteklendi ki, bu hâl Osmanlı birliğini isteyenler için tavsiye edilemezdi. Ahrar Partisi'nin, Yunan milli amaçlarının gerçekleşmesi için her zaman cömertçe davranan Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan zengin Rum tüccarlar tarafından mükemmel şekilde parasal kaynaklarla desteklendiği anlaşılmıştı. Söz konusu partinin idaresi altında Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü koruyacağına inanılmıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ise zayıf yönlerini şunlar oluşturunuyordu: Kendisini inkâr eden ilkeleri, liderlerinin ortada görünmemesi, Cemiyetin üyeleri tarafından şahsi şereflerin tatmin edilmemesi, Cemiyetin konumu için araştırma yapılmaması. Ahrar Partisi'nde kendi kendini

boşluğa düşüren böyle prensipler yoktu. Ahrar'ın lideri, istibdatın kurbanlarından ve bir müddet sürgünde kalmış olan Arnavut İsmail Kemal Bey idi. İsmail Bey çok yetenekli ve hürs sahibi idi. İlkelerinin yeter derecede liberal olmamasından dolayı Jön-Türk Partisi'nden ayrılmıştı. Kendi ilkelerine göre oluşturduğu Ahrar Partisi İttihat ve Terakki Partisi'nin amansız düşmanı ve rakibi idi.

Ahrar Partisi'nin organları İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı bir basın savaşı yürütüyordu. Yaptıkları propagandalarda en iyi üyelerin Cemiyetten kaçtıklarını, Niyazi ve Enver Beyler gibi devrim kahramanlarının Cemiyeti nefretle terk ettiklerini, devrim karşıtlarının ve macera arayanların Cemiyetin merkezine sızdıklarını ve Cemiyet merkezini onların idare ettiğini güçlü bir şekilde açıklıyordu. Muhtemeldir ki, bazı değersiz insanlar Cemiyete dahil edilmişlerdi; fakat ben eminim ki, bunlar Cemiyetin idaresinde etkili değillerdir. Yine o düşüncedeyim ki, bu kişilerin gerçek karakterleri ve mahiyetleri ortaya çıktıkça Cemiyet içinde kalmalarına izin verilmemiştir. Geçen güz Türkiye'de olduğum sıralarda, Cemiyete üye olmanın kolay bir şey olmadığına şahit oldum. Birçok defalar fırsat buldukça Cemiyet üyelerine, karşılıklı desteklenmiş bir üyenin Cemiyette bulunup bulunmadığını sorduğum da böyle bir durum olmadığını, söz konusu böyle bir kişinin Cemiyete üye olmak istediğini; fakat Cemiyetin onu yeteri kadar iyi tanımadığı için üye olarak kabul etmediğini, söylemişlerdir. Ahrar Partisi organlarının tarafından ayrıldıkları ileri sürülen kişiler, açık bir şekilde samimi vatanseverlikle donanmıştı. Söz konusu üyelerin çoğu arkadaşımı ve çok iyi biliyordum ki, onlardan biri bile Cemiyeti terk etmemiş veya ona olan inancını yitirmemişti. Yine biliyordum ki, devrimi yapmış samimi düşünen vatandaşlar Cemiyetin üyeleri olmakta devam etmektedirler. Niyazi ve Enver Beylerin her ikisi de Ahrar Partisi basınının kendileriyle ilgili beyanlarını kesinlikle reddetmişlerdir.

Bana yurtlarından yazan veya Londra'da benimle konuşan Jön-Türkler ülkelerindeki siyasi durumu tehlikeli olarak gördüklerini söylüyorlardı. Bununla beraber düşüncelerine göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düşmanları karşısındaki du-

rumu fazlaca kuvvetli bulunuyordu. Padişahın bizzat Cemiyet yanlısı olduğu ve Ahrar Partisi'nin entrikalarını tasvip etmediği bildiriliyordu. Görüştüğüm Jön-Türkler, Liberalizmin ilkeleri ne olursa olsun Ahrar Partisi'nin izlediği siyasetle bu ilkeleri muhalif başka bir anlam ve şekle soktuğunu, partinin saflarında tanınmış devrim aleyhtarlarının bulunduğunu, vatanseverlikten yoksun siyasetçiler tarafından desteklendiğini beyan ve iddia ediyorlardı.

Ayrıca bana bilgi veren arkadaşlarım, istibdat devrinin parazitlerinden olan ve meşrutiyete karşı istibdatı tercih eden birçok Rum'un Ahrar Partisi'ni desteklediklerini söylüyorlardı. Yine konuştuğum aynı kimseler Ahrar Partisi'nin bazı üyelerinin cin fikirli ve kurnaz olduklarından Jön-Türk Partisi'nin saf ve namuslu kişilerini, ulema ve diğer İslam dinine sıkıca bağlılar dahil, uydurma deliller ve haberlerle kazanmayı başarmış olduklarını beyan ediyorlardı. Bütün söylenenler imkân dahilindeydi; fakat şu da muhakkaktır ki, Jön-Türkler gerçek vatansever olmalarına rağmen, iyi düşünceli saf yaratılışlarından dolayı bir kısmının, entrika eğitimi görmüş Cemiyetin düşmanları tarafından ayartılmaları muhtemeldir.

Bu nedenle Müslüman olmayan sosyalistlerin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak isteyen Rumların, karşı devrimcilerin ve kandırılmış gerçek Müslümanların ahenksiz bir şekilde oluşturduğu birleşimin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı olduğu düşünülür. Basında Cemiyete yönelik çok büyük yalan kampanyası sürdürülüyordu. Karalamalara karşı Cemiyet organları şiddetle mukabele ediyordu ki, bunun talihsiz bir neticesi olarak vatanın menfaatlerine aykırı, meşrutiyeti tehlikelere sokan ve dış düşmanlar için bir koz olan nefret, her iki tarafta da oluşmuştu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti zengin değildi. Ve bu konuda herhangi bir teşebbüsü olmamıştı. Fakat Ahrar Partisi'nin hem seçim çalışmalarında istifade edilecek gazetelerin alımı gerekse insanların gönüllerini elde etmek için gerekli para ile beslendiği görülmüyordu. Bu parayı karşılayanlar arasında Rumlar ilk sırayı alıyordu. Saray mensuplarının da kendilerine düşen payı ödediği söyleniyor. Ben İstanbul'da bulunurken İtti-

hat ve Terakki Cemiyeti, sarayla bilindik bir paşa arasındaki haberleşmeyi ortaya çıkarmıştı. Bu paşa sonradan Londra'ya sürülmüştü. Çeşitli takma isimler kullanan bu meşhur paşanın, eski rejimin ihyası için yapılacak propaganda masraflarını karşılamak üzere Londra bankalarına yatırılmış olan paranın yediemini olduğundan haberdar olunmuştu. Jön-Türkler, yeni rejimden hoşlanmayan bazı büyük devletlerin meşrutiyet aleyhtarlarıyla dolap çevirdiklerinden dolayı onları açıkça suçlamışlardı. Eğer söz konusu kişiler bundan dolayı masum iseler, geçmişteki hareketlerine bakılarak şimdiki politikalarına hüküm verilebileceği için kendilerine yöneltilen şüphelerden ötürü yalnız kendi kendilerini suçlamaları gerekir. Almanya'nın, eski rejimi nasıl fütursuzca istismar ettiğini bütün dünya bilmektedir. İstanbul'da gördüğüm bazı Almanlar, yeni rejimin günlerinin sayılı olduğuna dair inançlarını açıklamışlardı. Ülkelerinin ticari politikasını temsil eden bu kimselerden, Alman veya İngiliz veyahut hangisi olursa olsun Avrupa milletlerinin tamamının bu yalnız bırakılan ülkeyi sömürmeği tek hedefleri olarak benimsediklerini, bunun sanki değişmez bir ilke olduğunu ifade ve iddia etmelerini iştirmek ilginçti. Almanlar, Balkan Komitesinin, hilekâr Britanya hükümetinin ücretli bir ajanı olduğunu ve bunun, istibdat ve baskı altındaki milletlerde Britanya sempatisini kazandırmak üzere ikiyüzlüce oluşturulduğunu söylerken, düşüncelerinde tamamen samimi idiler. Soğuk mavi gözleriyle size baktıkları vakit bu şeylere şüphe etmeksizin inandıklarını anlarsınız. Modern Almanya'nın materyalizmi, evlatlarının ruhları içine öyle bir şekilde nüfuz etmiştir ki, bunlara bir çok Alman meşhurları da dahildir. Bir milletin veya o millettten bir grup kişinin diğer milletlerin işlerine bir ilgi göstermesi ve onların içinde bulundukları kötü kaderlerine hiç bir menfaat gözetmeksizin sahip çıkması onlar için anlaşılabilir bir şey oluyordu. Jön-Türk amaç ve hedefinin başarısının İngiltere'de sempati ile karşılanmış olması Almanlar için tamamen anlamsızdı ve bu durum onlara göre aldatmacadan ibaretti. Yine Almanlara göre, bu girişim, inceden inceye düşünülmüş çok akıllıca bir dostluk gösterisiydi, hedefi de yeni rejimde Almanların kaybettiği nüfuzu, Britanya'ya Osmanlı Devleti'nde sağlamaktı.

Fakat Almanlar, en kısa bir zamanda çok adaletli, çok itici olmayan metotlarla yitirdikleri bu nüfuzu kazanmak için ileriye ümitle bakıyorlardı.

İstibdat idaresi açıktan açığa rüşvetçilik ve iltimasa göz yummak suretiyle Osmanlı Devleti'nde halkın büyük bir kısmının moralini bozmuştu. Çözüm çok tabiidir ki, bir günde gelemezdi. Parası çok olanlar İstanbul'da hâlâ nüfuz ticareti yapıyorlardı. Halk o kadar kokuşmuş bir ortamın içinde idi ki, kendileri çok temiz olan Jön-Türkler, hiç vakit kaybetmeden Türkiye'yi yeniden meydana getirmek ve İmparatorluğu kuvvetli yapmak için çalışmaya koyuldular. İstanbul, hayatları boyunca rüşvet ile yaşamış olan insanlarla dolu idi. Bunlar, eski rejimde şunun bunun hakkında jurnalcilik yapan hafiye-ler veya muazzam işsiz ordusuna mensup kişilerden oluşuyordu. Bahsi geçenlerin çoğu, eski rejimde devlet dairelerine kadrolar şişirilerek doldurulmuştu. Herhangi bir iş için onlara müracaat eden şahıslar kendilerine rüşvet yedirmek zorunda idiler. Meşrutiyet ilan edilince işsiz kalan bu adamlar tesellisi mümkün olmayan bir ruh hâli içindeydiler. Parasız bir durumda "eski günleri" anarak ve yanarak ihtilâli gerçekleştirenlere lanet ediyor, payitahtın her tarafında serserice dolaşıyorlardı. Hepsi yeni rejime muhaliftiler. Çoğu hileleriyle halkı Cemiyete karşı nasıl zehirleyeceklerini biliyorlardı. Bunlar Cemiyete karşı halkın hoşnutsuzluğunu oluşturmakla sorumlu idiler. Payitahttaki insanların gerçekleri anlaması çok zordu. Onlar çoğunlukla, ücretli kışkırtıcıların ve komplocuların insafına bırakılmışlardı. Yabancı büyük devletler aynı şekilde Osmanlı Devleti içinde halkı etkileme yeteneğine sahiptiler. Almanlar ve Avusturyalıların, haberleri kendi menfaatlerine göre yayımlamak için işe yarar propaganda vasıtaları vardı. Telgrafhane büyüklüğündeki bir yerde kendilerine yararlı gelişmeleri yayımlıyor ve İstanbul'un bilfiil bütün yabancı dış haberlerini sağlıyorlardı. Sütun büyüklüğündeki bültenlerini şehirdeki gazetelere, servis masraflarını dahi karşılayamayacak ucuz bir ücretle satıyordu. Londra'dan alınmış olduğu bildirilen haberler çok defa şaşılabilecek özelliklerde idi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artık teşkilatını yeniden düzene sokmakta ve kendisini bizim parlamento partisi diye

adlandırdığımız duruma dönüştürmek üzere olduğunu öğrendim. Ancak şu da var ki, varlığını hangi isim altında sürdürürse sürdürsün Türkiye için bu kadar büyük ve yüce bir işi başarmış olan, içinde tek amaç ve hedef doğrultusunda kendini fedaya hazır vatanseverleri barındıran bu insan topluluğunun yurttâ hâkim parti olarak kalması ümit edilmektedir. Fakat büyük parlara sahip çok sayıda düşmanların olmasından ve hâlâ Osmanlı Devleti'nde kişi vicdanlarıyla birlikte basının da satın alınabildiğinden dolayı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlü bir adam gibi sürekli silahlı olması ve uyanık kalması zorunluluğu vardır.

XXI. Bölüm

Karşı İhtilal

Başkaldıran kıtaların istekleri, Jön-Türklerin öldürülmesi, Padişah genel af yapmayı kabul ediyor, Yeni bir nâzırlık, Jön-Türkler gericileri ezmeğe hazırlanıyor, Makedonya ordusu payitaht üzerine yürüyor, Garnizonun yenilmesi ve İstanbul'un teslim alınması, Abdülhamid'in tahttan indirilmesi

Bu kitabın büyük bir kısmı basılmakta idi. Bundan önceki bölüm sonuncu olacaktı. O bölümde sadece son bir madde ve kısımları noksan iken, İstanbul'dan Londra'ya, orada bir ihtilâlin patlak verdiği haberleri geldi. Olayların yaşandığı gün olan Nisan'ın on üçünde, kıyı uzağındaki bir edebiyatçıların kulübünde iki iyi tanınmış Jön-Türk Partisi üyesiyle öğle yemeği yiyordum. Akşam gazetesi diye adlandırılan bir gazetenin erken bir nüshasıyla gelen bu haber bizi tatmin etmedi. Biz, Jön-Türklerin önceden hızlı ve şiddetle bastırmada yeteneklerini ispatladıkları, padişahın şımarık muhafız kıtalarının büyük kısmı tarafından girilmiş olan başkaldırma gösterilerinden daha kötüsü olacağını beklemedik. Ancak son ve ayrıntılı haberler Türkiye'nin dostlarına kırınglık ve üzüntü getirdi. Payitahttaki garnizonun aşağı yukarı hepsi isyan etmişti, askerler genç subaylarını öldürmüşlerdi. Fanatik kalabalıklar Jön-Türk Partisi üyelerini öldürmek için ava çıkmışlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, her an için İstanbul'da düşmanlarının ayakları altında kalabilirdi.

Cemiyetin üyeleri, canlarını kurtarmak için, kendilerini korkunç bir istibdattan kurtardıkları hemşerilerinden kaçıyorlardı. Ben daha birkaç ay önce, bu aynı İstanbul kalabalıklarının avazları çıktığı kadar “İttihat ve Terakki çok yaşa!” diye bağırdıklarını duymuştum. Hepsi ortak vatanseverlik ve fedakârlık hisleriyle doluydu, canlarını feda etmek üzere yemin ederek devrimi başarmış olan bu insanlar topluluğuna minnettar görünüyorlardı. Fakat İstanbul halkının büyük bir kısmı gerçekten basit kişilerden oluşuyordu. Bunlar yakın ve uzak doğu ırklarının en kötülerinden meydana gelmişlerdi. Mutaassıp Kürtler, kendilerine yağma etme ve insan öldürme fırsatı verecek herhangi bir isyana katılmak üzere daima hazır bulunuyorlardı. Hristiyan halkın büyük bir kısmı ise korkağasına kendilerini savunmakta idiler. Sabık rejimin bütün hafiyeleri ve diğer yalakalar İstanbul’da toplanmıştı. Jön-Türklerin, buna benzer ihtilâllerden ders alarak, hükümet merkezinin İstanbul’dan oldukça uzak herhangi bir yere nakledilmesi düşüncesini tartıştıkları duyuluyordu. Şunu da açıklamam gerekir ki, Türk dostlarımdan hepsi, Türkiye’nin geleceğinin karanlık görüldüğü bu Nisan ayının ortalarında, devrim aleyhtarlarının zaferinin kısa ömürlü olacağına, hakkın üstün geleceğine, birkaç gün içinde Jön-Türklerin hedef ve maksatlarının taraftarı ve destekçisi olan eyaletlerin payitahtı kendi arzularına boyun eğmeye mecbur edeceklerine çok iyi bir şekilde emin idiler.

Ben bu son bölümün yazılmasını, Türk payitahtındaki bu garip olaylar hakkında iyi bir görüş elde etmek maksadı ile mümkün olduğu kadar geciktirdim. Bundan önceki bölümden anlaşılacağı gibi İstanbul’da, 13 Nisan günü karşı ihtilâlin patlamasından önce endişe verici ve rahatsız edici birçok durumlar vardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Partisi arasındaki üzücü mücadele meşruti gaye ve maksadı zayıflattı. Yeni oluşan İttihad-ı Muhammediye⁴⁸ ismindeki bir cemiyet Müslüman halk üzerine etki ve baskı yapıyordu. Bu cemiyet,

48 İttihad-ı Muhammedî Fırkası: Derviş Vahdeti tarafından 5 Nisan 1909’da kuruldu. Basında partinin en önemli destekçisi Volkan gazetesi olmuştur. Parti üyeleri «Volkancılar» veya «Muhammediler» olarak anıldılar. Parti kurulduktan on gün sonra 31 Mart Vakası patlak verdi. Partinin ileri gelenleri, 31 Mart Vakası ile başlayan darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında divanı harpte yargılanmış, Derviş Vahdeti idam edilmiştir.

Meşrutiyeti savunup ona taraftar olmakla beraber şeriatın sıkı bir şekilde uygulanmasını istiyordu. Bu cemiyet İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne düşman idi. Ordudaki genç subaylar dahil Cemiyet üyelerinin Kur'an'ın emirlerine göre hareket etmediklerini ve dine aykırı davranışlarla askerlere kötü örnek olduklarını iddia ediyordu. Bu tür hareketler, eskiye dönme eğiliminde olanlara, zararlı çalışmaları için fırsatlar sergiliyordu. O kişiler ki, din veya memleket hakkında hiç bir endişeleri bulunmuyor, varlığıyla beslenmiş ve yaşamış oldukları rüşvet getirecek olan istibdat idaresinin geri gelmesini arzu ediyorlardı. Bu minval üzere saraya mensup kimseler, sabık hafiye-ler ve yeni rejim tarafından memuriyetlerinden atılmış olan şahsiyetsiz memurlar başarılı bir şekilde propaganda yaptılar ve kendi temel düzenleri, hem Ahrar Partisi hem de İttihad-ı Muhammediye Fırkası içinde yuvalanması nedeniyle bu faaliyetlerinde onlardan çok istifade ettiler. Görünüşe göre Ahrar Partisi hükümete karşı başkaldırmada öncülük etmişti ve kendisine yüklüce para sağlandığı belliydi. İsyanın patlak vermesinden bir hayli zaman önce bu parti üyelerinin, Beyoğlu'nun belli başlı otellerini sık sık ziyaret ettiklerini ve orasını kendi partileri için adeta karargâh yaptıklarını söylemiştim. Buradaki zamanlarını su gibi para harcayarak, gazete muhabirleri dahil yabancı ziyaretçilerle görünürde konuşarak geçiriyorlardı. Kendi partilerinin gaye ve maksatları anlatmak için böyle yapıyorlardı. Çabalarının bazısı başarı kazanıyordu. Çünkü bunlar, bir taraftan meşrutiyet aleyhtarlarıyla işbirliği halinde iken diğer taraftan da liberalizm üzerine gevezelik ediyorlardı. Örnek olarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, kaldırdık diye herkesi ikna ettikleri eski istibdatın yerine yeni bir istibdatı getirdiğini söylüyorlardı.

İki parti arasındaki mücadelenin sözlerdeki sertliği, *Serbesti* gazetesinin yazarının⁴⁹, muhtemelen Cemiyete mensup birisi ta-

49 İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a dönerek Mevlanzâde Rifat'ın yayınladığı *Serbesti* gazetesinin başına geçen Hasan Fehmi, yazılarında İttihat ve Terakki'yi sert bir dille eleştiriyordu. İttihatçılar, Hasan Fehmi'yi susturmak için gazeteye tehdit mektupları gönderdiler. Ancak yazılarına devam edince Hasan Fehmi, 6 Nisan 1909 akşamı Galata Köprüsü üzerinde vuruldu. Hasan Fehmi'nin öldürülmesi İstanbul'da büyük bir heyecan yarattı. Özellikle üniversite talebeleri Babiâli'nin önünde toplanarak gösteri yaptılar. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, «Katiller bulunacaktır» diyerek gençleri sakinleştirdi. Ancak Hasan Fehmi'nin katilleri bulunamadan yeni cinayetler devam etti.

rafından öldürölmesi üzerine, tehlikeli bir hâl aldı. İstanbul garnizonunu oluşturan I. Ordu'nun sadakatının, meşrutiyete muhalif olanlar tarafından zedelendiğı haberini alan kumandan Muhtar Paşa gereken önlemleri aldı. 12 Nisan'da kıtasına çok sıkı emirler yayımladı. Bu emirlerinde, subayları tarafından ateş etmeleri emredildiğı vakit bütün softa ve sivillerin vurulması emrediliyordu. Daha önce, şımarık saray muhafız birliklerini de içine alan bu ordunun meşrutiyete sadakatının başlangıçtan şüpheli olduğunu söylemiştim. Jön-Türkler Kasım ayında ortaya çıkan ayaklanmadan sonra az güvenilir durumdaki taburları yerlerinden aldırmişlar ve bunları Selanik'ten getirdikleri kıtalarla değıştirmişlerdi. Jön-Türkler, Padişahın muhafız kıtalarını büyük ölçüde azaltmak istiyorlardı. Ancak onların bu düşünceleri padişahın ciddi arzuları ile frenlenmişti. Saray muhafız kıtalarının alaylı subaylar tarafından kumanda edildiğini önceden açıklamıştim. Bunlar cahil ve dindar olup velinimetleri Padişahı koruyacaklarına güveniliyordu. Jön-Türkler, bu alaylı subayları görevlerinden alıp Harbiye'den yetişen subayları yerlerine koyarak Jön-Türk Partisi'ni destekleyenlerle değıştirmiş oldu. Subayların çoğı Cemiyetin üyesi bulunuyordu. Hiç şüphe yok ki, bu değışiklikten astsubaylar ve erler hoşnut olmamışlardı. Usta kıskırtıcılar, Müslüman taassubuna başvurarak bu yangını kolayca körükleyebildiler. Hocalar ve softalar mütemadiyen kışlalarda Cemiyetin Müslümanlığı tehlikeye attığını vaaz ettiler ve astsubaylarla erlerin zihinlerini subaylarına karşı zehirlediler.

Payitahtta rahatsızlıklar ve huzursuzluklar olmasına rağmen, ortaya çıkan ayaklanma yine de şehir halkında tam bir şaşkınlık meydan getirdi. Ayın on ikinci günü öğleden sonra, payitahta yeni gelmiş olan bir İngiliz subayı birçok kışlaları ziyaret etmişti. Buralarda kıtaların, eğitimlerini sessizce ve huzur içinde yaptıklarını, yahut diğeri alışılmış görevleriyle meşgul olduklarını, subay ve askerlerin hepsinin mutlu göründüklerini, büyük tecrübe sahibi olan bir polis müfettişinin şehrin asayişinin hiç bir zaman böyle mükemmel olmadığını kendisine haber verdiğini söylemişti. Ayın on üçüncü günü erken saatlerde, henüz ortalık alacakaranlıkken halk caddelerden geçen askerlerin sert adım sesleriyle uyanmıştı. (Birbirini takip eden sessizce yürüyen insan vücutları) Alışılmamış olan bu hareketlerin ne anlama geldiğı hakkında şaşırmış, sonra da tekrardan uyumak

üzere evlerine dönmüşlerdir. Birkaç saat sonra tekrar dışarı çıktıkları vakit şehir ahalisi bütün kentin, yaklaşık 20000 asi askerin amanına kalmış olduğunu görmüştü. Komplo, Jön-Türklerin geçen Temmuzda yaptıkları ihtilâlin belirgin özelliklerine benzer şekilde, titizlikle hazırlanmıştı. Hatta yetkililerden bir kişi bile ne olduğuna dair herhangi bilgiye sahip değildi.

Güneş doğmadan önce kıtalar, subaylarından bazısını öldürüp diğerlerini de bağlayıp esir aldıktan sonra astsubaylarının komutası altında caddelerden geçerek parlamento binası civarında toplandılar. Makedonya kıtasından olduğu için Jön-Türklerin amaç ve hedeflerinin destekçisi olduğu sanılan Selenik Piyade Nişancı Kıtaları isyana katılmıştı. Bunlar birçok subayın öldürülmesi olayına iştirak etti. Güneş yükseldiği vakit meclis binası ve Ayasofya Camii dışındaki meydan, asiler ve çok sayıdaki sarıklı, cübbeli ve askerlere nutuk çekerek onların dini duygularını kışkırtan softa ve hocalarla tamamen dolmuştu. Ayasofya'nın cephesinde şeriatı temsilen kırmızı yeşilli bayrak dalgalanıyordu. Askerleriyle bu kalkışmayı bastırmak için gelen subaylar hemen öldürülüyordu.

İsyanın dikkatle planlandığı, kıtaların aldıkları emirlere harfiyen riayet ettikleri ve bu konuda detaylı bilgi aldıkları apaçık belliydi. Hiç şüphe yoktu ki, kıtalar Padişahlarının böyle istediği hususunda ikna edilmişlerdi. Kitanın büyük bir kısmı köprüleri ve telgrafhaneleri zapt ve işgal etmek için ayrıldı. Herhangi bir yönden gelebilecek direnişi karşılamak üzere önlemler alındı. Bu karşı ihtilâlin ana hedefinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yok etmek olduğu tamamıyla anlaşılmıştı. Subayları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarını öldürüyorlardı. İsyancı askerler düzenlerini koruyorlar, hiç bir şekilde sivil halk ile çatışmıyor, rastladıkları Hristiyanlara onları ikna eden sözler söylüyorlardı. Fakat buna rağmen şehirde çok doğaldır ki, bir panik havası mevcuttu. Mağazaların hepsi kepenklerini indirmişti. Müslüman halkın tehlikeli unsurları olan Kürtler ve Lazlar pistollarını ve kamalarını bellerine takmış, birçok yerlerde askerlerin arasına katılmışlardı. Halka, bu kaba ve mutaassıp unsurlar tarafından herhangi bir öldürme ve soygun yapılmadığı takdirde onlara, herhangi bir şeyde karşılık vermenin, imanı zedeleyeceğine dair vaaz verilmiş olduğu anlaşıyordu.

Hükümete sadık olan kıtalar süvari, topçu ve piyade birlikleri ayın on üçüncü günü sabahı Harbiye Nezaretini tutmuş olduğundan, isyancılar İstanbul Garnizonu birliklerinin hepsinin kendilerine katılımlarını sağlayamamışlardı. I. Ordu Komutanı Muhtar Paşa, Boğaz'ın Asya tarafında görevli bulunuyordu. Paşa bir muhabire, kendisi karşı tarafta bulunurken bilinçli bir şekilde isyanın başlatıldığını söylemiştir. Olaylar hakkında haberdar edilir edilmez acele İstanbul'a döndüğünü ve on üçüncü günü sabahı genel karargâha vardığı zaman Harbiye Nezaretinin, vahşice hareket etmeye hazır tahrik edilmiş başıbozuklar tarafından kuşatılmış olduğunu gördüğünü söylemiştir. Hemen, asilere katılmamış olan askerleri topladığını ve kalabalığı süvarisiyle dağıttığını ifade etmiştir. Kendisine tam yetki verilseydi isyanı daha tomurcuk halinde iken koparıp atabileceğini ve Harbiye Nâzırlığı da uygun tedbirleri alacağından baş kaldırmaya kan dökülmeden hakim olunaçağını beyan etmişti. Fakat Muhtar Paşa ciddi bir şekilde hareket etmekten menedildiği için, bunun doğal sonucu olarak kendi kıtaları da kendisini terk etmeye ve firar etmeye başlamışlardı. Muhtar Paşa, Padişahın asilere genel af çıkarttığını işittiği zaman artık elinden bir şey gelemeyeceğini anlayarak, komutanlıktan istifa etmişti. Muhtar Paşa, kendisine verilen ölüm cezasından, saklıca gittiği yabancı bir ordu mensubunun yanına sığınmak suretiyle kurtulmuştu.

İsyancılar tarafından ileri sürülen isteklere baktığımız da bu ayaklanmanın, kesinlikle meşrutiyet karşıtları ve mutaassıplarla birlikte çalışan Ahrar Partisi tarafından tertiplendiğini görüyorduk. Kıtalar bağırarak Padişahın lehinde gösteri yaparken, şeriatın sıkı bir şekilde uygulanmasını, hükümetin düşürülmesini, Cemiyetin yok edilmesini, Selanik avcı piyade ve denizci subaylarının değiştirilmesini istiyorlardı. Cahil olan ve siyasetin ne olduğunu bilmeyen askerlerin asla düşünemeyeceği aşağıdaki özel istekler ileri sürüldü. Bunlar ancak Ahrar Partisi tarafından telkin edilebilecek isteklerdir: Sadrazamın, Harbiye ve Bahriye nâzırlarının, I. Ordu komutanı ve Meclis başkanının görevlerinden alınmaları, Jön-Türk gazetesi olan *Tanin* yazarının İstanbul'dan çıkarılması, Selanik mebusları Rahmi ve Cavid Beylerin, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin İstanbul'dan sürülmeleri. Askerler aynı zamanda Ahrar Partisi

lideri İsmail Kemal Bey ve onun destekleyicisi Zohrap Bey'in Meclisi Mebusan reisi ve ikinci reisi olmasını istiyorlardı. Fiilleri gibi sözleri de onları, kimlerin isyana sürdüğünü ispat ediyordu. Askerler Adalet Nâzırı Nazım Paşa'yı öldürdüler, Bahriye nâzırını yaraladılar, çok saygı duyulan milletvekili Emir Muhammed Arslan'ı evine giderken, kendisini *Tanin* gazetesi yazarı sanarak öldürdüler. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lokallerini, Cemiyetin fikirlerini yayan *Şurayı Ümmet* ve *Tanin* gazetelerini müesseselerini tahrip ettiler.

13 Nisan günü boyunca isyan eden kuvvetlerin hakimiyeti İstanbul'da devam etti, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri kaçmak veya saklanmak zorunda kaldılar. Birçok paşa, Boğaz'ın Asya yakasına geçerek iyi tanınmış bir İngiliz tüccarının konağına sığındılar. Kargaşalık çıkaran kuvvetleri serbest bırakmış olan Ahrar Partisi kısa bir süreliğine zaferin tadını çıkardı. 13 Nisan günü akşamı bazı mebuslar mecliste toplandı. Ahrar Partisi lideri İsmail Kemal Bey'i meclise başkan seçtiler. Ancak bu seçim kanuna aykırı idi; çünkü çoğunluğu oluşturan Jön-Türk mebusları doğal olarak olaylar nedeniyle mecliste mevcut değillerdi. Gün boyunca İsmail Kemal Bey ve bazı Ahrar Partisi üyeleri Yıldız'a gittiler ve Padişaha, Ahrar Partisi'nin destekleyicisi, Kâmil Paşa'nın da sadrazam olması için irade buyurmasını istirham ettiler. Fakat istekleri, fikir ve teklifleri Padişah tarafından kabul edilmedi. Bu andan itibaren Ahrar Partisi'nin halk üzerindeki hakimiyet ve nüfuzu kayboldu. Partide bulunan vatansever ve meşrutiyete bağlı üyelerinin çoğu, "Liberal" teşkilat diye adlandırılan bu fırkada, kendi çıkarlarını arayan entrikacıların, bu işleri planladıklarını anlayıp nefret ettiler ve bu partiden ayrıldılar.

Bu gürültüde bütün gözler Yıldız'a, bu buhran sırasında Padişahın anlaşılmasız durumunun ne olabileceğini keşfetmek için dönmüştü. Ayın on üçü akşamında asileri affettiği, onlara evlatlarını diye hitap edip birçok isteklerini kabul ettiği zaman reformcular arasında daha da kötüsünü bekleyenler vardı. Fakat padişahın bu durumdan hemen faydalanarak istibdatı yeniden kurmayacağı öğrenildiği zaman, özellikle de öğleden sonra Jön-Türk kabinesinin istifası nedeniyle sadrazamlığa Tevfik Paşa'yı, Harbiye Nâzırlığına Ethem Paşa'yı atayınca büyük bir mutluluk duyulmuştu. Çünkü bu iki kişi güvenilir

ve yetenekli kişilerdi. Bunlar herhangi bir siyasi partinin taraftarları değillerse de hür ve liberal düşünceye sahip insanlardı. İstibdatın adamları değillerdi. Bu durum karşısında meşrutiyet taraftarları cesaretlendiler. Ayın on beşinde Nazım Paşa I. Ordu kumandanı ve Harbiye nâzırı yardımcısı tayin edildiği zaman bu gelişme cesaret ve güvenlerini daha fazla arttırdı. Geçen şubatta Nazım Paşa'nın Harbiye Nâzırlığı'na tayin edilmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalefetiyle karşılanmış ve Kâmil Paşa kabinesinin başlıca düşüş nedenlerinden birisi olmuştu. O zaman Jön-Türklerin açıkladıkları gibi onlar, Kâmil Paşa'nın politikasını hatalı buluyorlardı. Yoksa Nazım Paşa kendilerince, çok iyi ve mükemmel bir asker, açıkça hür ve liberal görüşleriyle takdir edilen, kendisine hayranlık duyulan biriydi. Bundan dolayıdır ki, Saray istibdat idaresi zamanında ona ıstırap çektirmiştir. Gelişmelere bakıldığında geçici olarak kurulan hükümetin tamamıyla gerici bir hükümet olmayacağı anlaşılmıştı. Ayrıca, özgürlük ilkesi her ne kadar büyük tehlike içinde bulunuyorsa da henüz kaybedilmemişti.

Yirmi dört saat boyunca askerler sokaklarda gelişi güzel havalara ateş açarak zaferlerini kutladılar. Yaşanan kargaşa ortamında bir hayli ölen ve yaralananlar da oldu. Belli olmuştu ki, komployu tertipleyenler tarafından çok miktarda para sarf edilmişti. Ve yine açıldı ki, ordunun desteğini elde etmek için bunlar tarafından büyük bir meblağ sağlanmıştı. Sonradan birçok asker, kendilerinin para ve hediyelerle kandırıldıklarını ve yanlarına gelen vaizlerin, hutbeleriyle kendilerini yanlış yollara sürüklediklerini itiraf etmişlerdir. 15 Nisan'da ordu tarafından sevilen Nazım Paşa, çok sıkı disiplin önlemleri aldı. Sokaklarda, herhangi bir emir almadan rastgele ateş eden askerlerin şiddetle cezalandırılacağını, Padişahın genel affının sadece bundan iki gün önce yapılan cinayetler için olduğunu bildirdi. Daha sonra asiler tarafından tutuklanmış olan subayların hepsini serbest bıraktı. Askerleri, bunların veya halktan birisinin kendileri tarafından rahatsız edildiği anlaşılırsa, acımaksızın cezalandıracağı hususunda uyardı. Uygulanan tedbirlerden sonra artık kıtaların büyük kısmı kışlarına dönmüş, emniyet düzene girmişti. İstanbul dış görünüşü ile bir kere daha sükunetine kavuşmuş ve asayiş şehri olmuştu.

Fakat Türkiye için, kötü sonuçlarının çok yaygın ve geniş olacağını kimsenin henüz bilmediği bir cinayet işlenmişti. Başlangıcında başarısızlığa mahkum olan bu komplo, sadece meşrutiyyetin ortadan kaldırılması tehdidini göstermiyordu. Bütün gerici kuvvetler harekete geçiyor ve doğrusu durdurulması güç olacak olan Asya'ya doğru yönelen bir taassup dalgası esiyordu ki, Hristiyanların katliamına, sivil savaşa, Türk orduları arasında kargaşaya, dış müdahale tehdidine ve İmparatorluğun parçalanıp dağılması sonucuna gelinmişti, isyan kısa zamanda zararlı meyvesini vermişti. 15 Nisan'da, Anadolu şehri olan Mersin'den gelen telgraflar, binlerce kişinin hayatlarına mal olacak olan katliamların başladığını bildiriyordu. Bu katliamların karşı ihtilâlciler tarafından planlanmış olduğu muhtemeldi. Çünkü bazı ileri gelenlerin, katliamlar hakkında dostları tarafından uyarılmış olmalarına bakılırsa, yapılan bu kıyımlardan kargaşalığın sorumlu gösterilmesi düşüncesi havada kalıyordu. Payitahttaki baş kaldırma sonucu, hükümet memurlarının otoritesi hemen ortadan kaldırılmamış olmasa idi, gericilerin herhangi bir katliamı derhal bastırabilirdi. Daha sonra Müslüman Arnavutların isyan ettikleri haberi geldi. Yeni rejim düşmanları bunları, Jön-Türklerin ciddi düşmanları haline getirmişlerdi. Vatansever Türkler açısından şüphe ve korku dolu bu günlerde yalnız ümit dolu uğurlu bir haber ulaşmıştı. 19 Nisan günü Türk-Bulgar protokolü imzalanmıştı. İmzalanan bu protokole göre; Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıyordu. Geçici hükümet tedbirli ve akıllıca hareket ederek bu kritik zamanda Bulgaristan'la yapılacak bir savaş tehlikesini ortadan kaldırmıştı.

Jön-Türk Partisi'nin üyelerinden birisi bana demişti ki:

"Şayet karşı ihtilâlciler bizim bu yaptıklarına boyun eğecekimizi hayal ediyorsa kendilerini, çok hata etmiş olarak bulacaklardır. Biz çok kuvvetliyiz. Gerçekte Avrupa Türkiye'si'nin tamamı bizi desteklemektedir. Göreceksiniz, biz bunlara karşı, onların güçlerini kesin bir şekilde yok etmek için çalışmalarımızı hazırladık."

Hakikaten de böyle oldu. Karşı ihtilâl olduğuna dair haber Selanik'e geldiği zaman, Türkiye'de gerçekleşen özgürlüğün beşiği olmakla gururlanan bu kentin sakinleri Türkler, Hristiyanlar ve Museviler çok öfkelenmişlerdi. Vakit geçirmeden,

İstanbul üzerine bir yürüyüş yapmak üzere beyanda bulundular. Selanik'te, İstanbul'dan kaçmış olan çok sayıda subay ve Cemiyet üyesi vardı. O zamanlar, Berlin ve Viyana'da ataşemiliter olarak bulunan, 2 Temmuz Devrimi'nin iki genç lideri Enver ve Hakkı Beyler oraya koşmuşlardı. Niyazi Bey de Manastır'daki Bulgar ve Arnavut dostlarına, gönüllü toplamaları için mesajlar göndermişti. Kendisi de bizzat komutası altındaki düzenli kuvvetlerle Selanik'e gelmek üzere trene bindi. Artık aşıkâr olmuştu ki, Makedonya her ne şekilde olursa olsun Meşrutiyete ve Jön-Türk Partisi'ne sadakatini sürdürüyordu. III. Ordu birlikleri, Payitahtın bu hain gericilerine karşı sevk edilmek için çok istekli idiler. Sivil halktan Müslümanlar kendi aralarında fedai grupları oluşturdular. Makedonya'daki bütün Bulgar kulüpleri kendilerinin, Jön-Türklerin amaç ve hedeflerini desteklediklerini ve parlamento seçimlerinde Bulgarların iyi muamele görmemiş olmalarına rağmen, üyelerinin Meşrutiyetin savunması için ölüme hazır olduklarını ilan ve beyan ettiler. Meşhur Bulgar çete liderleri Sandansky⁵⁰ ve

50 Yane Sandansky: 31 Mayıs 1872'de bugünkü Bulgaristan ile Makedonya arasındaki dağlık Pirin sınır bölgesindeki Vlahi Köyü'nde dünyaya geldi. Babası İvan, Makedonların 17 Ekim 1878'de, Osmanlı'ya karşı ayaklandıkları Kresna Olayları'nın önderlerinden biri idi. Osmanlı'nın ayaklanmayı bastırması üzerine Sandansky annesiyle birlikte yeni özerk olmuş Bulgar Prensiği'ndeki Dupniça'ya kaçtı. Gençlik yıllarında Armacının bürosundaki bir avukatın yardımcılığı görevini yürüttü. Yirmi beş yaşında "Mladost" (Gençlik) derneğine üye oldu. Derneğin çoğunlukla Bulgar sorunuyla ilgilendiğini görünce, oradan ayrılıp Gizli "Makedonya Devrimci Örgütü"ne katıldı. Sürekli toplantılar düzenledi; köylüleri örgütledi; Makedonlara silah yardımı için para topladı. 1901'de Amerikan vatandaşı Mrs. Ellen M. Stone'u kaçırp 14 bin lira fidye aldı. Bu parayla silahlı bir müfreze kurup dağa çıktı.

2 Ağustos 1903 tarihinde Makedon Devrimci Örgütü dünya kamuoyunun ilgisini bölgeye çekmek için büyük bir ayaklanma başlattı. Makedonların bugün hâlâ bayram olarak kutladıkları "İlinden Ayaklanması" Osmanlı'nın çok sert önlemleriyle bastırıldı. Ayaklanma Avrupalılara bir fırsat verdi. Osmanlı ile "Mürzsteg Reform Programı" üzerinde anlaşılar. Varılan antlaşmaya göre Balkanların bazı bölgelerinde Avrupalı jandarma güçleri görev yapacaktı. Avrupa'nın Balkanlara müdahalesi Makedon Devrimci Örgütü'nü böldü. Yane Sandansky'nin başını çektiği sosyalistler (levitsi), Avrupa'nın Balkanlara müdahalesine karşı çıktılar. Makedonya'nın ve tüm Balkanların emperyalist büyük güçler tarafından paylaşılacak istendiğini söyleyerek; en iyi çözümün Osmanlı bayrağı altında eşit hak ve yükümlülükler ile anayasal bir sistemde yaşamak olduğunu savundular. Sandansky'e göre çözüm; Osmanlı'nın liderliğinde tüm halklarının kardeşlik temelinde bir arada bulunacağı Balkan Federasyonu'ydü. Örgütün sağ kanadı (desnitsi) ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını, Makedonların Bulgarlar ile birleşmesini istiyordu. Örgüt içindeki bu iki farklı görüş zamanla silahlı çatışmalara neden oldu. Nisan 1905'te Sandansky'ye suikast düzenlendi, ağır yaralı olarak kurtuldu. Görüşlerinden geri adım atmadı. İttihat ve Terakki ile ittifak yaptı ve bu nedenle 1908 Temmuz Devrimi'ne coşkuyla katıldı.

Panitza ile birlikte diğer Bulgar önderleri Selanik'e, heyecanlı çetelerini getirdiler. Hristiyan Arnavutların dağlı aşiretleri, benim eski dostlarım dahil, tehlikede bulunan Meşrutiyeti kurtarma savaşı için silahlı adamlarını göndermişlerdi. Museviler de bu işe gönüllü oldular. Şu gerçektir ki, Makedonya'yı oluşturan çeşitli milletlerden sadece Rumlar buna sessiz kalıyorlardı.

İstanbul'da meşrutiyeti desteklemiş olan bir kabinenin kurulmuş olmasına rağmen, Jön-Türklerle karşı olanlar gelişmeleri, kendi amaçlarının başarısı olarak kabul ettiler. Garnizonu kendi taraflarına çekmek suretiyle de Padişahın tüm yetkileri alması ve hürriyet rejimine son darbeyi indirmek için Padişahın emirlerini beklediler. Bunlar acaba Türkiye'nin kalan kısmının, yaptıklarını destekleyip desteklemediklerini düşünüyorlar mıydı? Zira Makedonya'dan gelen haberler onlarda şaşkınlık oluşturmuştu. İttihad-ı Muhammedî Fırkası'nın fikirlerini dile getiren meşhur *Volkan* gazetesi, kışkırtıcı ve tehlikeli makaleleri kaleme alacak şekilde hiddetlenmişti. İlk olarak, Selanik'ten gelen haberlere bakılırsa, İttihat ve Terakki Cemiyeti yeni hükümeti tanımayı reddediyordu. Makedonyalıların İstanbul üzerine yürüme niyetinde olduklarını bildiriyordu. 16 Nisan tarihinde gelen bir telgrafa göre, Meşrutiyet Ordusu'nun (III. ordu) ilk 16 taburu Selanik'ten trene bindirilmişti. Kısa bir zamana sonra da Edirne'de bulunan II. Ordu'nun Selanik Ordu Birliklerini desteklemeyi kabul ettiği öğrenildi. Ayın 19. günü intikamcı Makedonya ordusunun öncü birlikleri, payitahtın iki düşman grup arasında bulunan Yeşilköy'e varmışlardı. Jön-Türkler, payitahtın amaçlarına karşı olan ve Padişaha yeniden körü körüne itaat eden muzaffer gericiler ve kıtalarla dolu iken, meşrutiyetin emniyette olaca-

Sandansky İttihatçılara sunulmak üzere "Nevrokop Programı"nı hazırladı. İttihatçılar Selanik'teki görüşmeye, daha birkaç yıl önce Sandansky ile silahlı çatışmalara giren Yarbay Tahsin (Uzer) Bey'i gönderdi. Toplantılar sırasında Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Sandansky her ne kadar "Makedonya Makedonlarıdır" açıklaması yapsa da Makedonlar, bağımsız Bulgaristan'ın boyunduruğuna girmek istiyorlardı. 31 Mart 1909 ayaklanması olduğunda Sandansky 1200 kişilik silahlı gücüyle Harekât Ordusu'ndaki Miralay Hasan İzzet Bey'in komutasına girdi; İstanbul'a geldi. Sandansky İstanbul'daki ayaklanmayı bastırmaya yardım etti; ama örgütü içindeki isyana engel olamadı. Bulgaristan'ın bağımsızlığı Makedon Devrimci Örgütü'nü parçaladı. Sandansky, Federal Halk Partisi'ni kurdu. Sandansky Bulgarların kendisine düzenlemiş olduğu suikasttan kurtulduysa da 22 Nisan 1915'te pusuya düşürülerek öldürüldü.

ğına inanmıyorlardı. Bu nedenle yeni hükümetin Selanik'teki Jön-Türklerle, meşrutiyetin tehlikede olmadığını, meşrutiyete Padişah ve yeni kabinesi tarafından saygı gösterileceğine dair gönderdikleri telgraflar boşuna oldu.

Parlamentoyu tutan kuvvetler Payitahtın etrafında toplanmaya başladılar, karşı hareketi yapanları korku aldı. Saray hafiyeleri ve şüpheli kişiler, payitahttan kaçmayı akıllıca buldular. Bir dostum bana İstanbul'dan yazdığı mektubunda, bir çok Avrupalılar da dahil, halkın paniğe kapıldığını, limanda herhangi bir gemiye binerek neresi olduğuna bakılmadan acele oradan uzaklaşmak için yaşanan paniklerin, komik olduğu kadar beceriksiz olduğunu yazıyordu. Diğer taraftan çeşitli liberal politik gruplar, Müslüman, Hristiyan ve Museviler kendi içlerindeki ihtilafları bir tarafa bırakarak, meşrutiyeti sahip çıkmak için birleşme konusunda anlaştılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti, kaybettiğinden fazla nüfuz ve güç elde etti. Çünkü sadece Cemiyetin, milletin iradesine yürürlüğe koyacak ve karşı ihtilâlcileri yenilgiye uğratacak gücü elinde bulundurduğu anlaşılmıştı. Bundan başka kabinenin de meşrutiyeti güven altına almak, aynı zamanda mümkünse kan dökülmesine engel olmak gibi bazı konular hakkında, Make-donya Ordusu komutan ve liderleriyle karara varmak için işbirliği yaptıkları açığa çıkmıştı. Padişaha gelince, her zamanki gibi tasasız şekilde Yıldız'da kalıyor, sadrazam Tevfik Paşa ile sık sık görüşmeler yapıyordu. Tevfik Paşa kendilerine; *"Zat-ı âli haşmetpenahileri Meşrutiyet Ordusunun gelişini iyilikle bekliyorlardır. Kendilerinin bunda, kazanmak veya korkmak zorunluluğunda kalacağı hiç bir şey yoktur, çünkü zât-ı şâhâneleri meşrutiyet taraftarısınız ve onun en âli bekçisisiniz"* diye maruzatta bulunuyordu.

Hükümet tarafından savunma veya direnme için hazırlık yapılmadı. Nazım Paşa ve diğer paşalar İstanbul garnizonunda asayişin korumak ve cahil halk tarafından herhangi taşkın bir hareketi önlemek için özellikle payitahtta kaldılar. Garnizon kıtatının çoğu, isyana katıldıklarından dolayı pişmandı. Kendilerinin yalan ve düzenle kandırıldıklarını anlayınca meşrutiyetin yüceliğine sadakat yemini etmeye hazır olduklarını bildi-

riyorlardı. Yıldız'daki muhafız alayına mensup altı bin kişinin birçoğu ise kendilerini rüşvetle bu yola sevk edenlere inanıyor ve padişahları için ölmeye hazırlanıyorlardı.

Hüsnü Paşa, çoğu III. Ordu'ya mensup payitahtı kuşatacak olan kıtalarını hızla yaklaştırdı. Fakat bu kuvvet II. Ordu veya diğer ismiyle Edirne Ordusu'ndan bazı birlikleri ve birçok gönüllüleri de ihtiva ediyordu. Bu gönüllülerin çoğu Makedonya Müslümanları, Bulgarlar ve görülmeye değer milli kıyafetlerine bürünmüş, dağlık bölgelerin yabancı görünüşlü insanları Arnavutlardı. III. Ordu Komutanı Mahmud Şevket Paşa harekâtı idare etti. Ayın yirmi birinde Hareket Ordusu'nun yüksek komutasını ele almak üzere Selanik'ten cepheye hareket etti. Yabancı gözlemciler, III. Ordu'nun seferber olmadaki hızı, kusursuz teşkilatı, disiplini, morali, kıtaların iyi durumu, erzak ikmalı için alınan düzenlemeler, kuvvetlerin eksiksiz teçhiz ve silahlandırılması, sahra hastahaneleri, sahra telgrafhaneleri ve diğer kısımlarla donatılmış olması karşısında çok büyük övgü ifadeleri kullanmışlardır. Türk Ordusu, Baron von der Goltz ve yardımcıları Alman askeri heyetinin kusursuz eğitiminden çok iyi şekilde yararlanmıştı. Kendisine saldırmayı göze alacak düşmanlarına karşı dersini verecek bir savaş makinesi olmuştu.

Burada, kabine ile İstanbul'a doğru ilerlemekte olan ordu arasında yürütülmekte olan çeşitli görüşmelerden söz etmek gereksizdir. Çünkü bu görüşmelerin çoğunlukla, payitahtın asayişini bozmamak ve garnizonun karşı görüşlülere üstün bir kuvvet toplaması ve Mahmud Şevket Paşa'nın İstanbul'a girişinde mümkün olduğu derecede az kan dökülmesinin sağlanması için yapıldığı ortadadır. Bu süre içerisinde kabine ve Jön-Türk liderleriyle yapılan birçok görüşmelerde göze çarpan önemli ve dikkate değer meseleler bunlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, herhangi siyasi bir partinin kendisini belli bir konuda güçlü ilan etmesinin zamanı olmadığını ve bütün özgürlükçülerin Meşrutiyeti kurtarması gerektiğini anladığından ön plana çıkmayarak tamamen geride kalmak niyetinde olduğunu ilan etti. Ordunun barış ve sükunet içinde, bağımsız şekilde harekete geçerek meşrutiyete darbe vuran zorbaları ortadan kaldıracığı vakit, hiç bir zaman müdahale etmemeye karar verdi. Üzerinde ısrarla durulduğu üzere ordunun, siyasiler ve parti-

lerle görülecek bir hesap ve işi yoktu, o bütün milletin ordusu idi. Mahmud Şevket Paşa İstanbul'a girmek, divanı harp kanununu ilan etmek, askerleri kıskırtan ve gerici karşı planlarını ileri sürmek için onları kullanan fırsatçıları cezalandırmak suretiyle ordunun kırılan şerefini iade edecekti.

Hareket Ordusu'nun sayısı her gün artıyordu. 22 Nisan günü 30000 kişilik yarım daire şeklindeki birlikler, İstanbul'u kara kısmından kuşatır iken donanmaya ait gambot ve muhriplerde Hareket Ordusu'nu deniz tarafından koruyordu. Aynı gün Said Paşa başkanlığındaki milletvekilleri ve ayanlardan oluşan bir heyet Yeşilköy'de Hareket Ordusu'nun sınırları içinde gizli bir toplantı yaptı ve görünüşe göre padişahın tahtından indirilmesini kabul etti. Ayın yirmi üçüncü cuma günü Sultan Abdülhamid, son defa selamlık merasiminin bilindik görünümünü içinde kendisine sadık muhafızlarının ve tebaasından binlercesinin arasından Hamidiye Camii'ne gitti. Karşı ihtilâlin, kendisine eski müstebit gücünün çoğunu vermesinden sadece on gün geçmişti; ancak Jön-Türklerin aldıkları tedbir seri ve kesindi. Bugün onun uzun ve felaketlerle geçen saltanatının son günüydü.

Mahmud Şevket Paşa hazırlıklarını tamamlamış olduğundan, yapılması gerekli harekâtı mümkün olduğu kadar hızlı yaptığı takdirde payitahtta fazla kan dökülmesine ve Anadolu ve Arnavutluk'taki tehlikeli hareketlerin daha fazla yayılmasına engel olunacağını bildiği için sözlerle daha fazla vakit geçirmede. 24 Nisan günü sabahı saat üçte muvazzaf ve gönüllülerden oluşan Makedonya Hareket Ordusu kıtaları her taraftan şehre girmeye, İstanbul tarafını, Galata ve Beyoğlu'nu işgal etmeye başladı. Birlikler, eski surlara açılan belli başlı kapılardan geçerek İstanbul'a girdiklerinde kapılardan yalnız birinde direnişle karşılaşmıştı. Babiâli'nin yakınındaki garnizonun bir kısmı sıkı bir mukavemet göstermişti, bu mukavemetin hakkından Resne taburu başındaki Niyazi Bey ve Makedonya gönüllüleri komitesi gelmişti. Saray muhafız birliklerinin kışlalarından bazılarının, süngü hücumu ile alınması gerekti. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi, İstanbul garnizonunun büyük bir çoğunluğu tarafından sürprizle karşılandı. Mahmud Şevket Paşa'nın resmi raporunda; *"Harbiye Nezareti'nde konaklamış olan kıtalar, kendilerini savunmaya vakit bulmadan teslim olmak mecburiyetinde kalmışlardı"* diye ifade edilmek-

tedir. Haliç'in uzak yakasında savaş, İstanbul tarafında olanından daha şiddetli idi. Sabahleyin saat 5'ten sonra Beyoğlu varoşlarında karşılıklı ateş başlamıştı. Makedonya kıtaları Taksim Kışlası'na ve Taşkışla'ya hücum etti. Söz konusu kışlalar teslim olmayı kabul etmeyerek ümitsizce fakat inatçı bir şekilde savunuluyordu. Avrupahıların bulundukları mahallelerde sokak savaşları sürüyordu. Burada padişah muhafız kışlası, kandırılmış olan I. Ordu kıtası tarafından kahramanca elde tutuluyordu. Taşkışla'dan ilerlemekte olan Hareket Ordusu kıtalarının üzerine şiddetli bir ateş açılmıştı. Uzun süren muharebelerden ve ağır zayıttan sonra, yukarılardaki yüksekliklerden kışlayı top ateşine tutmak hemen hemen bütün kışlayı tahrip etmek mecburiyeti doğmuştu.

Taksim Kışlası'nın savunması aynı şekilde çok güçlü yapılıyordu. Buraya karşı hücumlar Enver Bey tarafından idare ediliyordu. Devrimden önceki aylarda bu genç subay, kıyafet değiştirip hayatını tehlikeye atarak Makedonya'nın garnizon şehirlerinde, saray hafiyelerinin çemberi içerisinde, ihtilâlin amacı için subay ve askerlerin gönlünü kazanmıştı. Arkadaşı Niyazi Bey gibi vatan uğrunda çalışmalarının bilinmesini istememiş, yetenekli olduğu kadar alçak gönüllü de olduğundan, Berlin'de ataşemiliterlik gibi sade makamını memnuniyetle kabul etmişti. Karşı ihtilâl patlak verdiği zaman, ülkesinin içine düştüğü tehlike nedeniyle Selanik'te bulunan orduya katılmıştı. Şimdi 24 Nisan günü ise Taksim meydanında, düzenli kıtaların ve Müslüman, Hristiyan ve Musevi gönüllülerinin başında, Türkiye'de ortaya çıkan bir Müslüman düşmana karşı omuz omuza savaşı idare ediyordu. Karşılaşılan durum çok garipti. Bu insanlar genç liderlerinin komutası altında muhteşem bir şekilde savaşıyorlardı; fakat kışlanın çıkış yerlerinden üzerlerine öyle öldürücü bir ateş açılıyordu ki, burada bile savunmayı kırmak için, topçunun kullanılmasına gerek duyuldu. Toplar meyilli dar sokaklardan halkın yardımı ile çekilerek çıkarıldı. Kışla üzerine ve Taksim Muhafız Kışlasına çok kısa mesafeden ateş açıldı. Daha sonra Türkler, Bulgarlar ve beyaz takkeli Arnavutların hücumu gerçekleşti. Her iki taraftan da birçok zayıta sebep olan üç saatlik bir direnişten sonra savunanlar, beyaz bayrak çekerek teslim oldular.

Kışlalara bu şekilde hücum yapılırken ve Beyoğlu sokaklarında boğaz boğaza savaş sürerken, Hareket Ordusu ve Ma-

kedonya Baş Kumandanı Mahmud şevket Paşa büyük şehirde asayişin ve sivil halkın korunması için çok önemli tedbirler almıştı. Her bir elçiliğı korumak üzere birer kıta ayrılmıştı. Nizami ordu kıtaları, Harbiye Okulu zabıt namzetleri ve gönüllüler, Beyoğlu ve Galata sokaklarında devriye geziyorlar, mağazaları soymaya yeltenen kayıkçıları ve rıhtımda çalışan Kürtleri vuruyorlar, rastladıkları İstanbul garnizonuna mensup askerleri tutukluyorlardı. Hareket Ordusu kıtası, İstanbul'da garnizon askerlerini ve halkı isyana teşvik ettikten sonra camilere sığınmış olan yüzlerce hafiyeyi, softayı ve hocayı tutukladı. Öğleyin İstanbul'da asayiş tekrardan sağlanmıştı. Akşamleyin Üsküdar'da bulunan Selimiye Kışlası'nda konaklamış olan kıtalar, kendilerini tutuklamak ve payitahttan buraya firar edenleri yakalamak için Boğaz'ın Anadolu yakasına gönderilmiş olan Makedonya alaylarına teslim oldular.

Bu harekâtın hepsi planlanmış ve büyük bir beceri ile uygulanmıştı. Hareket Ordusu kıtalarının disiplini, cesareti ve kusursuz hareketleri bütün yabancı gözlemcilerin hayranlığını üzerlerine çekmişti. Dağlık bölgelerin korkunç görünüşlü gönüllüleri, nizami askerler gibi kahramanca savaşmış olup çağlara örnek oluşturacak durumda idi. O gece, zaferle coşmuş yaklaşık yirmi bin savaşçı insan, koca şehirde dağılmıştı. Buna rağmen sarhoşluk veya herhangi bir kayda değer olay çıkmadı.

Bu; zorbalığın, çürümüşlüğün, taassubun ve cehaletin karşıtı olan doğru ve hak olan amacın, aydınlamanın, adaletin, özgürlüğün ve gerçek vatanseverliğin zaferiydi. Payitaht Jön-Türklerin elinde geçti. Karşı görüşlü gerici kuvvetler parçalanmıştı. Örfi idare ilan edilmiş ve binlerce tutuklama yapılmıştı. Çok büyük suçlular hak ettikleri cezaları alırken, diğerlerine daha müsamahakâr davranıldı. II. Ordu dağıtılarak isyan etmiş olan askerler yol yapım işlerinde kullanılmak üzere Makedonya'ya gönderildi. Tevfik Paşa ve kabinesi geçici olarak iktidarda kalmayı kabul ettiler.

Kısa zaman içinde Jön-Türk idaresi, sisli bulutları dağıtan ve müşterek hedefleri yurt sevgisi ve meşrutiyeti korumak olan siyasi rakipler arasında bir uzlaşmanın sağlanmasına neden olan bir buhrandan sonra, tedbirli ve kararlı hareket eden insanlar tarafından yeniden yerleşti.

Bu süre içinde büyük Yıldız Sarayı özel muhafızları dağılmıştı. Saray, Makedonya kıtaları tarafından çok yakından sıkı bir şekilde kuşatılmıştı. İçinde ise Sultan Abdülhamid, korkak nedimlerinin çoğu tarafından terkedilmiş bir durumda son hükmünü bekliyordu. Kişiler onun için, tahtında kalmasına izin mi verilmeli veya tahtından indirilmeli mi yahut idam mı edilmeli, sorularını tartışıyorlardı. Bazılarına göre; onu sevmemelerine rağmen Abdülhamid'in tahttan indirilmesi veya idam edilmesi siyasi olmayan bir davranış olabilirdi; çünkü onlar böyle bir adım atışın Asya'daki halkları galeyana getirebileceğinden ve İmparatorluğu bir iç savaşa ve anarşiye sokmasından korkuyorlardı. Diğer taraftan bazıları vardı ki, onlar bütün bu olan bitenlerden sonra parlamentonun Adülhamid ile meşrutiyet içinde devamlı olarak yeniden çalışmasının mümkün olmayacağını hissediyorlardı ve onun karşı komploya göz yumduğuna kanaat getirmişlerdi. Onlar artık Padişaha asla itimat edemezlerdi. Jön-Türkler, Abdülhamid'e iktidar bırakıldığı takdirde sarayın yeniden meşrutiyete karşı bir entrika merkezine dönüşeceğini biliyorlardı. Ve eğer o tahtta kalırsa sadece ismen otoritesiz, sıkı bir şekilde gözetim altında tutulan, daima şüphe edilen, göz yumulmuş ve lafzan de olsa bir sultan olacağını düşünüyorlardı. Artık Müslüman dünyanın onu, kendi halifesi olarak uzun müddet saygı göstermemesi hususlarında da ısrar ediyordu. Jön-Türkler bu güç meseleyi kendi âdetlerine göre çözdüler ve tehlike karşısında genellikle en önleyici olan kuvvetli ve tavizsiz hareket hattını kabul ettiler.

27 Nisan sabahının ilk saatlerinde, Milli Meclis Said Paşa'nın başkanlığında kapalı kapılar ardında bir toplantı yaptı. Eski âdete göre Fetva Emini tarafından soru ve cevap şeklinde kaleme alınmış ve şeyhülislam tarafından imzalanmış olan fetva toplanmış olan üyelere okunmuştu. Aşağıdakiler fetvanın bir özetidir:

"Eğer Müslümanların halifesi olan bir kişi Kur'an'la anlaşmazlığa düşer ve onu zedelerse, şayet o halkın parasını şahsı için alıkoyar, eğer o tebaalarını haksız bir şekilde öldürtür, hapseder ve sürerse, o kişi ki, işlerini kanuna göre yapacağına dair yemin eder de sonra bizzat inkâr ederse, eğer o iç savaşa ve kendi milleti arasında kan akıtılmasına neden olursa, şayet ül-

kesinin barışa kavuşması kendisinin değiştirilmesiyle zahir olmuş ise ve eğer ellerinde iktidar bulunan kişiler tarafından bu halifenin tahttan feragat etmesi veya indirilmesi gereği düşünülüyorsa bu iki seçenekten birinin kabul edilmesi şer'i olur mu? Cevap: OLUR."

Fetva sonrası meclis, genel kabulle Abdülhamid'in tahttan indirilmesi gereğine karar verdi. Parlamentodan delegeler, Abdülhamid'i ve tahtın meşru varisi olan Abdülhamid'in en küçük kardeşi Mehmed Reşad Efendi'yi, abisinin tahttan indirildiğini kendisini de V. Mehmed olarak halef tayin ettiklerini bildirmek için beklediler. Canlı, hiddetli ve heyecanlı bir Makedonyalı gönüllü kalabalığının takip ettiği Reşad Efendi, ikâmet ettiği Dolmabahçe Sarayı'nu terk ederek Harbiye Nezareti'ne hareket etti. Orada padişah ilan edildi ve yüz bir parelik top atışıyla bu önemli haber gelgeç fikirli ve vefasız Payitaht halkına bildirilmişti. O halk ki, yeni padişah kalabalık içinde gözüktüğü zaman ona, birkaç gün önce Abdülhamid'e gösterdikleri sevginin aynısını sunarak, heyecanla alkışlamıştı. Abdülhamid'in saltanatı boyunca kardeşi olan Reşad, Dolmabahçe Sarayı'nda bir devlet esiri gibi, özel saray muhafız kıtaları tarafından korundu. Ve dış dünya ile irtibat kurması özellikle engellendi. Otuz üç yıllık lüks, fakat sinir ve moral bozucu bir göz hapsinden sonra şimdi Şehzade Reşad, ağabeyi ile yerlerini değiştiriyor, kardeş esirlikten tahta, Abdülhamid ise bir tahttan esarete gidiyordu. Yeni padişah sevimli bir kişi olup çevresi tarafından sevilmiştir. Esaret yılları zamanında kendileri tarafından kabul edilmiş olan yabancılar üzerinde, saygıya değer bir etki oluşturmuştur.

Türkiye'nin yeni padişahının karşılaşacağı zorluklar ve tehlikeler çok sayıdadır. Fakat tebaaları arasında bulunan ve ülkelerinin yeniden doğuşu için mücadele veren Jön-Türkler, düşmanlıktan tecrübe kazanmış ve kuvvetlenmiş olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğine cesaret ve güvenle bakıyorlar. Bu kişiler başarı konusunda ustadırlar, başarı için gerekli birçok yeteneklere sahiptirler.

İndeks

1876 İnkılâbı 33
1908 Temmuz İhtilâli 55

A

Abdülaziz 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35,
36, 40, 63, 64, 85, 104
Abdülmecid 29, 30, 73
Adriyatik Denizi 9, 229
Afrika 9, 49
Ahmed Rıza 63, 72, 74, 75, 77, 78,
94, 101, 102, 205
Ahrar Partisi 73, 229, 233, 234, 235,
236, 237, 242, 246, 247
Albay Nazım 114
Âli Paşa 30, 67
Alman nüfuzu 47, 48
Anadolu 10, 12, 14, 25, 102, 104,
107, 117, 135, 145, 151, 152,
153, 154, 168, 171, 190, 194,
203, 221, 224, 249, 254, 256
Anarşizm 24
Arabistan 15, 36, 52, 201, 204, 221,
230
Arap 59, 80, 171, 173, 190
Arnavutluk 15, 65, 67, 68, 94, 106,
133, 138, 142, 145, 146, 161,
164, 166, 169, 170, 178, 254
Arnavutluk Prensiği 68
Arnavut Partisi 66, 67
Asya 9, 12, 25, 26, 55, 57, 65, 69,
95, 107, 189, 210, 221, 229,
246, 247, 249, 257
Atina 21, 88, 122, 151, 153, 154,
225, 227
Avni 34
Avrupa 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16,
19, 21, 24, 26, 30, 31, 35, 39,
40, 41, 42, 43, 47, 49, 51, 53,
55, 57, 58, 59, 61, 64, 65, 68,

69, 72, 74, 77, 78, 79, 82, 85,
87, 93, 102, 107, 108, 109, 117,
120, 121, 124, 125, 141, 149,
171, 176, 178, 180, 182, 187,
189, 191, 192, 196, 218, 221,
224, 228, 229, 230, 238, 249,
250
Avrupalı 9, 11, 43, 55, 56, 74, 75,
82, 177, 194, 231, 250
Avrupa Türkiyesi 12, 57, 249
Avusturya 9, 22, 24, 37, 66, 68, 69,
78, 79, 82, 89, 105, 110, 175,
183, 199, 200, 228
Ayasofya Camii 245

B

Babiâli 29, 31, 32, 37, 43, 47, 65,
67, 69, 75, 102, 190, 193, 210,
219, 221, 226, 243, 254
Balkan Yarımadası 9, 25, 26, 141
Baron von der Goltz 95, 197, 253
Batı Avrupa 10, 19, 205, 221
Belgrat 21, 122
Berlin 23, 37, 66, 67, 77, 95, 101,
222, 250, 255
Berlin Antlaşması 66, 77
Beyoğlu 48, 203, 226, 243, 254, 255
Bizans İmparatorluğu 12, 15
Boğaz 35, 46, 69, 71, 229, 246, 247,
256
Boğaziçi 104, 173, 203
Bosna 9, 22, 24, 31, 37, 67, 199
Bosna ve Hersek 24, 31, 199
Bosna ve Hersek Ayaklanması 31
Bulgar 20, 21, 24, 26, 69, 75, 79,
80, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 103,
112, 119, 121, 122, 123, 124,
125, 127, 128, 129, 131, 133,
138, 141, 142, 143, 147, 151,

153, 154, 165, 178, 184, 185,
249, 250
Bulgaristan 9, 10, 15, 20, 26, 36, 67,
75, 85, 87, 91, 110, 141, 232,
249, 250, 251
Bulgaristan İhtilâl Partisi 91
Bulgar İsyanı 69

C

Cenevre 63, 68, 70
Çerkez 34
Çerkez Hasan 34
Cherchis 138, 143, 165
Çin 55
Cuma Selamlığı 203

D

Debre 133, 138, 143, 149, 169, 230
Doğu 12, 17, 37, 43, 55, 57, 58, 67,
78, 89, 90, 95, 101, 194
Doğulu 12
Doğu Meselesi 78
Dolmabahçe Sarayı 258
Dr. Nazım Bey 102, 104

E

Edirne Ordusu 253
Emir Ali 60
Emir Muhammed Arslan 247
Enternasyonal 24
Enver Bey 8, 112, 116, 121, 133,
134, 143, 145, 165, 206, 236,
255
Ermeni 21, 23, 45, 49, 65, 75, 76,
77, 80, 101, 164, 177, 184, 196,
210, 213, 222, 224
Ermenistan 69, 76, 77
Ethem Paşa 247
Eyüp Bey 158, 159, 160, 161

F

Farmason 81, 90
Fehim Paşa 44, 191
Fransız 17, 23, 58, 72, 90, 217
Fuad Paşa 30

G

Galata 181, 182, 183, 205, 226,
243, 254, 256
Gauchar 161
Gjakova 67

Grek 15, 20, 21
Grek Ortodoksları 20
Gülhane Hatt-ı Hümayun 29
Gümülcine 223
Gusinje 67

H

Haki Bey 113
Haliç 205, 255
Halil Halid Bey 22, 23, 105
Hamidiye Camii 203, 254
Hatt-ı Hümayun 29, 30
Hersek 9, 22, 37, 43, 67, 199
Hicaz 47, 52, 111, 201
Hilmi Paşa 127, 167, 170, 171, 173,
187, 192, 196, 221, 234, 243
Hindistan 22, 23, 37, 55, 59, 60, 198
Hırvatistan 9
Hristiyan 7, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 19,
20, 21, 24, 25, 26, 39, 40, 41,
49, 50, 53, 58, 59, 69, 74, 76,
77, 79, 82, 83, 84, 86, 87, 122,
124, 140, 141, 146, 148, 151,
157, 165, 169, 173, 175, 177,
184, 196, 199, 200, 212, 215,
221, 223, 227, 228, 232, 242,
251, 252, 255
Hürriyet Komitesi 94

I

Ignatieff 31
İngiliz 11, 13, 17, 20, 23, 27, 43,
45, 48, 53, 56, 58, 60, 61, 69,
71, 73, 78, 82, 95, 96, 102, 111,
120, 159, 175, 187, 190, 194,
195, 197, 213, 219, 222, 231,
234, 238, 244, 247
İran 55, 59, 76, 110
İşkodra 65
İslamiyet 16, 59, 130, 221
İsmail Kemal Bey 229, 236, 247
İsmailova 128
İstanbul 7, 8, 14, 22, 24, 31, 34, 36,
37, 44, 47, 48, 50, 56, 61, 64,
65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73,
76, 89, 90, 95, 100, 101, 102,
106, 111, 113, 114, 115, 117,
127, 128, 135, 145, 158, 170,
171, 173, 177, 178, 180, 181,
185, 189, 190, 191, 195, 199,
200, 203, 205, 207, 209, 212,
213, 216, 219, 221, 224, 225,

229, 237, 239, 241, 242, 243,
244, 246, 247, 248, 250, 251,
252, 253, 254, 256
İstarova 147, 148, 149, 157
İttihad-ı Muhammediye 242

J

Jön-Türk 7, 8, 11, 16, 17, 18, 24, 26,
31, 33, 49, 51, 56, 58, 59, 61,
63, 64, 66, 68, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82,
83, 87, 91, 93, 94, 96, 104, 107,
110, 111, 113, 114, 115, 117,
152, 153, 154, 170, 171, 175,
176, 178, 179, 180, 182, 184,
185, 188, 189, 191, 192, 193,
196, 199, 200, 205, 208, 209,
210, 211, 213, 214, 215, 216,
217, 218, 220, 221, 222, 228,
230, 231, 232, 233, 234, 235,
236, 238, 239, 241, 242, 244,
245, 246, 247, 249, 250, 251,
253, 254, 256, 257, 258
Jön-Türk İnkılâbı 33
Jön-Türk Partisi 24, 49, 56, 58, 59,
63, 66, 78, 110, 152, 170, 175,
193, 209, 210, 214, 215, 217,
222, 231, 235, 236, 237, 241,
244, 249, 250

K

Kafkaslı 12
Kâmil Paşa 42, 127, 172, 187, 190,
193, 194, 196, 221, 226, 229,
233, 234, 247, 248
Kanun-ı Esasi 128
Kapalı Çarşı 200, 205
Kapitülasyonlar 39
Karadağ 37, 66, 67, 68
Karadeniz 9, 229
Karaköy 48
Katolik 16, 20
Kırım Savaşı 11, 30, 34, 65, 67
Kıta Avrupası 9
Kral George 153
Kuzey Arnavutluk 7, 25, 63, 65, 230

L

Laz 206
Londra 8, 22, 29, 42, 63, 67, 70, 74,
78, 195, 205, 236, 238, 239, 241

M

Mahir Paşa 112, 115
Mahmud Nedim Paşa 31, 32, 34
Mahmud Şevket Paşa 253, 254, 256
Makedonya 8, 10, 15, 21, 23, 37, 55,
67, 69, 75, 76, 78, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
91, 94, 100, 102, 103, 105, 107,
108, 109, 110, 111, 112, 113,
116, 117, 119, 121, 122, 123,
124, 131, 133, 141, 142, 143,
145, 149, 151, 152, 153, 159,
161, 164, 169, 173, 175, 178,
184, 189, 191, 196, 200, 211,
222, 228, 230, 232, 233, 241,
245, 250, 251, 252, 253, 254,
255, 256, 257
Malis 149
Manastır 94, 105, 113, 116, 119,
121, 122, 123, 126, 127, 128,
133, 134, 135, 143, 144, 145,
147, 149, 150, 152, 153, 154,
157, 158, 159, 160, 161, 162,
164, 167, 168, 169, 250
Manastır Askeri Valisi Hıfzı Paşa 169
Mason 94, 97
Medisi Mebusan 73, 128, 205, 208,
220, 247
Mehmed Ali Paşa 66, 67
Mehmed Reşad 8, 42, 258
Metroviçe 133
Midhat 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36,
46, 64, 65, 66, 68, 75, 80, 116,
193, 195, 213
Milli Ohri Taburu 161
Mısır 22, 29, 43, 55, 73, 95, 101,
171, 190
M. Laurent 197
Modern Türk 12, 17
Modern Türkiye 17
Moğol 12, 190
Mr. Cranford 197
Mr. Crawford 219
Muhtar Paşa 127, 244, 246
Musevi 94, 210, 222, 233, 255
Müslüman 7, 9, 10, 12, 13, 16, 19,
20, 22, 23, 24, 26, 30, 39, 40,
41, 43, 49, 50, 51, 53, 55, 56,
58, 60, 66, 67, 74, 75, 76, 77,
79, 84, 86, 98, 109, 112, 120,
121, 123, 124, 129, 131, 135,
136, 138, 140, 141, 142, 146,

147, 148, 151, 153, 157, 159,
165, 169, 173, 177, 178, 182,
184, 188, 189, 201, 203, 210,
211, 214, 216, 219, 221, 223,
224, 235, 237, 242, 244, 245,
249, 252, 255, 257

N

Namık Kemal 57, 63
Nazım Paşa 247, 248, 252
Niyazi 7, 8, 105, 112, 113, 117, 119,
120, 121, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 131, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 148, 149, 150, 153,
157, 158, 159, 160, 161, 162,
164, 165, 167, 168, 230, 236,
250, 254, 255

O

Ohri 119, 121, 122, 137, 142, 147,
149, 158, 159, 160
Ortodoks 15, 81, 85
Ortodoks Grek 15
Ortodoks Yunan Kilisesi 85
Osmanlı 8, 9, 11, 12, 16, 17, 19,
21, 22, 23, 30, 31, 34, 35, 36,
37, 40, 41, 43, 47, 63, 65, 66,
67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75,
76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 88, 93, 94, 95,
97, 98, 101, 102, 104, 105, 108,
109, 110, 111, 113, 114, 115,
117, 119, 124, 126, 129, 136,
141, 151, 154, 173, 175, 176,
177, 178, 179, 180, 182, 184,
185, 187, 188, 189, 190, 193,
194, 195, 196, 197, 199, 203,
204, 205, 206, 207, 209, 210,
211, 214, 215, 216, 217, 218,
219, 220, 221, 222, 223, 225,
227, 228, 229, 230, 231, 232,
233, 235, 237, 238, 239, 240,
249, 250, 258
Osmanlı Devleti 30, 36, 43, 66, 67,
68, 69, 70, 71, 75, 76, 78, 79,
80, 81, 85, 87, 95, 98, 101, 109,
113, 119, 126, 154, 176, 178,
179, 180, 187, 190, 194, 196,
197, 199, 210, 211, 214, 215,
216, 217, 218, 219, 220, 227,

228, 230, 231, 232, 238, 239,
240, 249
Osmanlı İmparatorluğu 8, 21, 30, 31,
35, 37, 40, 41, 65, 69, 70, 74,
75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84,
93, 95, 98, 104, 105, 108, 109,
115, 117, 124, 173, 195, 197,
199, 203, 204, 205, 220, 221,
225, 230, 235, 237, 250, 258
Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti
63, 68, 72, 80, 81, 88, 94, 109,
142
Osmanlı Türkleri 68, 96, 211, 216
Osman Paşa 153, 157, 158, 159,
161, 163, 164, 167, 169, 171

P

Panislamik 58, 59
Panitza 251
Panslavizm 74
Paris 24, 29, 58, 61, 63, 67, 70, 71,
72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80,
94, 101, 102, 151, 176, 205,
213, 221
Pirlepe 116, 119, 123, 129, 136,
143, 149, 160
Plevne 30
Polis Komiseri Tahir Efendi 125
Prens Sabahaddin 72, 73, 102

R

Rahmi 206, 246
Raşid Paşa 34
Rense 125, 164
Reval Mülakatı 107, 110, 124
Romanya 9, 67, 88
Rum 21, 45, 49, 85, 102, 153, 154,
165, 170, 181, 185, 191, 196,
201, 207, 211, 222, 224, 225,
227, 228, 230, 235, 237
Rum Ortodoks Kilisesi 85
Rus Çarı 110
Rüşdi Paşa 30, 32, 35
Rus Kazakları 20

S

Sadık Paşa 113, 115
Said Paşa 170, 172, 187, 192, 193,
196, 233, 254, 257
Sami Paşa 201
Sandansky 178, 250, 251
Saray 13, 21, 29, 31, 45, 47, 48, 60,

64, 65, 71, 98, 111, 112, 113,
116, 117, 119, 127, 134, 145,
149, 151, 153, 170, 171, 172,
174, 184, 237, 244, 248, 252,
254, 257
Selanik Piyade Nişancı Kıtaları 245
Şemsi Paşa 112, 113, 133, 134, 135,
144, 147, 151, 159
Serbestî 243
Serez 113
Şeyhülislam Hayrullah Efendi 32
Sir Edward Grey 195
Sırbistan 9, 25, 37, 67, 75, 85, 110,
141, 232
Sırp 84, 86, 88, 119, 122, 127, 184
Sofya 21, 122
Şurayı Ümmet 205, 247

T

Tanin 246
Taşkılla 201, 255
Tevfik Paşa 127, 247, 252, 256
Tikosh 144
Türk 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16,
17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25,
29, 30, 31, 32, 35, 36, 40, 44,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55,
57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 69,
71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 80,
81, 86, 88, 93, 94, 96, 102, 103,
104, 105, 120, 142, 153, 159,
162, 168, 176, 177, 178, 180,
181, 182, 184, 185, 188, 190,
192, 199, 205, 210, 212, 214,
215, 216, 217, 219, 221, 222,
224, 228, 230, 234, 238, 241,
242, 249, 253
Türkiye Avrupası 9
Türk-Rus Savaşı 20

U

Üsküp 65, 67, 94, 166

V

Velijon 143
Viyana 127, 250
V. Murad 30, 33, 34
Vodina Rum Metropoliti 153
Volkan 242, 251

W

Wallach 87, 88, 119

Y

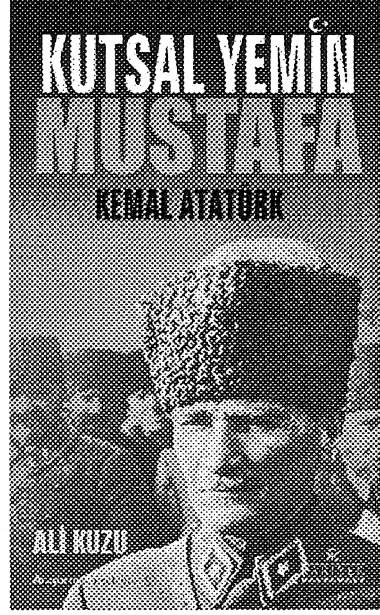
Yahudi 80
Yakın Doğu 12, 13
Yanya 94, 166, 170
Yemen 52, 53, 127, 201
Yeşilköy 36, 251, 254
Yıldız 30, 96, 101, 133, 135, 149,
154, 164, 172, 173, 200, 201,
202, 203, 213, 247, 252, 253,
257
Yıldız Sarayı 30, 101, 135, 149, 172,
173, 201, 203, 213, 257
Yunanistan 9, 10, 26, 75, 85, 89,
102, 110, 141, 153, 154, 211,
228, 232
Yunanlı 26, 85, 87, 88, 151, 154

Z

Zelenitche 86
Zohrap Bey 247

Çocuk Mustafa, asker Mustafa, insan Mustafa ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti' nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk.

Hakkında çok şey yazıldı, çizildi. Kimi göklere çıkardı ilah yaptı, kimi günahı var dedi yerden yere vurdu. Birçok belge saklandı, birçok yalan anlatıldı. Sonunda yalanla gerçek birbirine karıştı. Bir devri kapatıp yeni bir devir açan bir insanın hayatının bu kadar gizemli olması da ayrı bir muamma.

2000'li yılların rahat, baskısız, endişesiz, işgalsiz ve düşmansız ortamı içinde Atatürk'ü tanımak ve bu ülkenin insanları için ne anlam ifade ettiğini anlamak ve hatta anlatmak biraz zordur.

Mustafa Kemal'i tanımak ve anlamak hatta sevmek veya nefret etmek için onun ortaya çıktığı zamanın dünya şartlarını çok iyi bilmek lazımdır.

Bu kitap, o günün şartlarını tarihsel gerçeklere dayanarak huzurunuzda getiriyor. İnanıyoruz ki, ancak o zaman her türlü baskıdan uzak, kendi araştırmalarınız ve kendi özgür iradenizle Mustafa Kemal Atatürk'ü yaşamınızda gerçekçi bir yere oturtabileceksiniz.

Araştırma-İnceleme
Kariyer Yayıncılık - Ekim 2009